

MOHORJEV KOLEDAR 2017

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
— Prva slovenska založba —
CELJE - LJUBLJANA

VSEBINA

KALENDARIJ 2017 6
PRAZNIKI V LETU 2017 18
ASTRONOMSKI DOGODKI V LETU 2017 20
PREGLEDNI KOLEDARČEK ZA LETO 2018 24

V KNEŽJEM MESTU

Jože Planinšek OB NEKEM JUBILEJU 25

DOMAČA IN TUJA OBZORJA

Martin Knez, Tadej Slabe KORALNI OTOK MINAMIDAITO V OTOČJU RYUKYU,
JUGOZAHODNA JAPONSKA 28
Leon Marc IZPRAZNJENI PRAZNIKI 35
Metka Dijkstra Murko SLOVENIJA IN NIZOZEMSKA — NAŠI DEŽELI 41
Dušan Štepec DOMOVINA JE ENA SAMA — O KULTURNI DEDIŠČINI KOČEVARJEV
(KOČEVSKIH NEMCEV) 46
Janez Turk UKOVŠKI ŽUPNIK MARIO GARIUP 56

KOLO ZGODOVINE

Andraž Arko PRISELJENEC 60
Tomaž Ivešič STO LET MAJNIŠKE IN KRFSKE DEKLARACIJE 65
Jože Maček KAKO SO ŽIVELI PLEMIČI V PRETEKLOSTI 69
Renato Podbersič ml. SOŠKA FRONTA IN ODMEV V ARGENTINI 79
Ignacij Voje PRIMOŽ TRUBAR IN TURKI 83

DEDIŠČINA PRETEKLOSTI

Janko Boštjančič PARK VOJAŠKE ZGODOVINE 86
Darja Koter GLASBENA IKONOGRAFIJA ALI KAJ NAM POVEDO UPODOBITVE
SVETIH PRIZOROV V SLOVENSKIH CERKVAH 91
Anton Velušček PRAZGODOVINSKO ARHEOLOŠKO NAJDIŠČE SPAHA
NAD BREZOVICO PRI PREDGRADU 96
Luka Vidmar TRISTOLETNICA BAROČNE MESTNE HIŠE V LJUBLJANI 100

ČLOVEK, NE JEZI SE

Dominika Koritnik Trepel TURIZEM ZA VSE 102
Sebastjan Kristovič SODOBNI TABUJI — TRPLJENJE, MINLJIVOST IN SMRT 106
Martin Lisec ČLOVEKOVA HOJA ZA SMISLOM 112
Tanja Pate KRONIČNA BOLEZEN IN DRUŽINA 116
Franjo Štiblar PODCENJENOST INTELEKTUALNE INFRASTRUKTURE SLOVENIJE 120

OB JUBILEJU

Božo Rustja KOPRSKI ŠKOF MSGR. DR. JURIJ BIZJAK 126
Martin Grum PROF. JOŽE FAGANEL 129

PORTRETI

Janez Bizjak VALENTIN STANIČ (1774–1847) 132
Damir Globočnik ERNESTINA JELOVŠEK (1842–1917) 138
Tine Golež POVELJNIK GORSKE ENOTE NA VIŠU, NADPOROČNIK IVAN MILAČ (1916/17) 143
Stane Granda DR. JANEZ EVANGELIST (1865–1917) 149
Igor Grdina DAVORIN TRSTENJAK (1817–1890) 155
Matija Ogrin JERNEJ BASAR (1683–1738) 161
Nada Praprotnik DR. ANGELA PISKERNIK (1886–1967) 166
France Pibernik JANEZ GRADIŠNIK (1917–2009) 171
Drago Svoljšak STANE GABROVEC (1920–2015) 174
Edo Škulj FRAN GERBIČ (1840–1917) 178
Ana Toroš ALOJZ GRADNIK (1882–1967) 182

ČRKA ZA ČRKO

Berta Golob FRIDA 188
Tereza Mohar ČEMU BESEDE? 191
Ivan Žigart MIKLAVŽU NAPROTI 193

POBEGI V NARAVO

Marjan Bradeško DOMOV PO ROMARSKI POTI 196
Borut Peršolja LAHKIH NOG NAOKROG 202
Peter Skoberne IZLET NA OBALO PANONSKEGA MORJA 206

TI SI PETER IN NA TEJ SKALI BOM SEZIDAL SVOJO CERKEV

Tone Gorjup IZ ŽIVLJENJA KRAJEVNE CERKVE 211
Ivan Janez Štuhec NOVOSTI ZA DRUŽINSKO IN ZAKONSKO PASTORALO
V RADOSTI LJUBEZNI (AMORIS LAETITIA) 218
Rafko Valenčič STOLETNICA FATIMSKIH PRIKAZOVANJ (1917–2017) 223

DREVESA JEZIKOVNE SAMOBITNOSTI

Tanja Ozvatič CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA 227
Karli Hren in Franc Kelih CELOVŠKA MOHORJEVA DRUŽBA 235
Marko Tavčar GORIŠKA MOHORJEVA DRUŽBA 238

1. Nedelja	2. BOŽIČNA NEDELJA – MARIJA, BOŽJA MATI – NOVO LETO 4 Mz 6,22-27; Ps 67,2-3.5-6.8; Gal 4,4-7; Lk 2,16-21
2. Ponedeljek	Bazilij in Gregor, šk., c. uč.
3. Torek	Ime Jezusovo; Genovefa, dev.
4. Sreda	Angela, red.; Elizabeta, red.
5. Četrtek	Simeon, puš.; Milena, dev. ☾ ob 20.47
6. Petek	GOSPODOVO RAZGLAŠENJE – Gašper, Miha, Boltežar
7. Sobota	Rajmund, duh.; Lucijan, muč.
8. Nedelja	JEZUSOV KRST – Severin, op.; Erhard, šk. Iz 42,1-4.6-7; Ps 29,1-10; Apd 10,34-38; Mt 3,13-17
9. Ponedeljek	Julijan, muč.; Hadrijan, op.
10. Torek	Gregor Niški, šk.; Viljem, šk.
11. Sreda	Pavlin Oglejski, šk.; Teodozij, men.
12. Četrtek	Tatjana (Tanja), muč.; Alfred, op. ☺ ob 12.34
13. Petek	Hilarij, šk.; Veronika, dev.
14. Sobota	Oton (Odon), red.; Malahija, pr.; Feliks, duh.
15. Nedelja	2. NEDELJA MED LETOM – Absalom, šk.; Pavel, puš.; Mihej, pr. Iz 49,3.5-6; Ps 40,2.4.7-10; 1 Kor 1,1-3; Jn 1,29-34
16. Ponedeljek	Marcel, pp.; Berard, muč.
17. Torek	Anton (Zvonko), puš.; Anton Koprski, red.
18. Sreda	Marjeta Ogrska, red.; Priscila, muč.
19. Četrtek	Makarij, op.; Suzana, muč. ☾ ob 23.13
20. Petek	Fabijan in Boštjan, muč.; Ciprijan, red.
21. Sobota	Neža (Agnes Janja), muč.
22. Nedelja	3. NEDELJA MED LETOM – Vincencij (Vinko, Zmago), muč.; Lavra, dev. Iz 8,23-9,3; Ps 27,1.4.13-14; 1 Kor 1,10-13.17; Mt 4,12-23
23. Ponedeljek	Henrik, duh.; Urban, šk.
24. Torek	Frančišek Saleški, šk., c. uč.; Felicijan, šk.
25. Sreda	Spreobrnjenje apostola Pavla; Ananija, sp. mož
26. Četrtek	Timotej in Tit, šk.; Robert, ust. cistercijanov
27. Petek	Angela Merici, ust. uršulink; Henrik, duh.
28. Sobota	Tomaž Akvinski, šk., c. uč.; Karel Veliki, kr. ☾ ob 1.07
29. Nedelja	4. NEDELJA MED LETOM, svetopisemska – Valerij, šk.; Julijan, spok. Vp 2,3.12-13; Ps 146,6-7.8-10; 1 Kor 1,26-31; Mt 5,1-12
30. Ponedeljek	Martina, muč.; Hijacinta, dev.
31. Torek	Janez Bosko, ust. salezijanec; Marcela, vd.

Sonce stopi v znamenje vodnarja 18. 1. ob eni uri. Do konca meseca se dan podaljša za 57 minut.

1. Sreda	Brigita Irska, op.; Katarina de' Ricci, red.
2. Četrtek	JEZUSOVO DAROVANJE – SVEČNICA
3. Petek	Blaž, šk., muč.; Oskar, šk.
4. Sobota	Gilbert, red. ust.; Leon, muč. ☾ ob 5.19
5. Nedelja	5. NEDELJA MED LETOM – Agata, dev., muč.; Albuin, šk. Iz 58,7-10; Ps 112,4-5.6-7.8-9; 1 Kor 2,1-5; Mt 5,13-16
6. Ponedeljek	Pavel Miki, muč.; Doroteja, muč.
7. Torek	Koleta (Nika), red.
8. Sreda	Hieronim, red. – PREŠERNOV DAN – slovenski kulturni praznik, d. p. d.
9. Četrtek	Apolonija (Polona), muč.; Sabin, muč.
10. Petek	Sholastika, red.; Alojzij Stepinac, šk.
11. Sobota	Lurška Mati Božja; Benedikt, men. ☺ ob 1.33
12. Nedelja	6. NEDELJA MED LETOM – + Evlalija, muč.; Erna; Aleksij, šk. Sir 15,15-20; Ps 119,1-2.4-5.17-18.33-34; 1 Kor 2,6-10; Mt 5,17-37
13. Ponedeljek	Kristina, vd.; Adolf, šk.
14. Torek	Valentin (Zdravko), muč.; Anton, red.
15. Sreda	Klavdij, red.; Georgija, dev.
16. Četrtek	Julijana, muč.; Onezim, šk.
17. Petek	Sedem ustanoviteljev servitov; Aleš, spok.
18. Sobota	Flavijan, šk.; Frančišek Clet, muč. ☾ ob 20.33
19. Nedelja	7. NEDELJA MED LETOM – Bonifacij, šk.; Konrad, red. 3 Mz 19,1-2.17-18; Ps 103,1-2.3-4.8.10.12-13; 1 Kor 3,16-23; Mt 5,38-48
20. Ponedeljek	Leon Sicilski, šk.; Frančišek in Jacinta
21. Torek	Peter Damiani, šk., c. uč.; Irena (Mira), dev.
22. Sreda	Sedež apostola Petra
23. Četrtek	Polikarp, šk., muč.; Montan Toledski, šk.
24. Petek	Matija, ap.; Sergij, muč.
25. Sobota	Alojzij in Kalist, muč.; Valburga, op.
26. Nedelja	8. NEDELJA MED LETOM – Aleksander (Branko), šk.; Nestor, muč. ☾ ob 15.58 Iz 49,14-15; Ps 62,2-3.6-7.8-9; 1 Kor 4,1-5; Mt 6,24-34
27. Ponedeljek	Gabrijel Žalostne Matere Božje, red.; Baldomir, spok.
28. Torek	Ožbolt, šk.; Roman, op. – <i>pust</i>

Legenda: ap. (apostol), ces. (cesar, cesarica), c. uč. (cerkveni učitelj), diak. (diakon), dev. (devica), d. p. (državni praznik), d. p. d. (dela prost dan), duh. (duhovnik), ev. (evangelist), kn. (knez, kneginja), kr. (kralj, kraljica), men. (menih), mis. (misijonar), muč. (mučenec, mučenka), op. (opat, opatinja), pp. (papež), pr. (prerok), puš. (puščavnik), red. (redovnik, redovnica), red. ust. (redovni ustanovitelj, redovna ustanoviteljica), slov. (slovanska), soust. (soustanovitelj, soustanoviteljica), sp. (svetopisemski mož, svetopisemska žena), spok. (spokornik, spokornica), šk. (škof), ust. (ustanovitelj, ustanoviteljica), vd. (vdova).

Sonce stopi v znamenje rib 16. 2. ob 13. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 22 minut.

1. Sreda	++ PEPELNICA – Albin (Zorko), šk.; Feliks, pp.	
2. Četrtek	Neža Praška, dev.; Angela od Križa, red. ust.	
3. Petek	+ Kunigunda, ces.; Marin, muč.	
4. Sobota	Kazimir, kr.; Lucij, pp.	
5. Nedelja	1. POSTNA NEDELJA – Hadrijan, muč.; Olivija (Livija), muč.	🌙 ob 12.32
	1 Mz 2,7-9;3,1-7; Ps 51,3-4.5-6.12-13.14.17; Rim 5,12-19; Mt 4,1-11	
6. Ponedeljek	Fridolin (Miroslav), op.; Julija, šk.	
7. Torek	Perpetua in Felicita, muč.	
8. Sreda	Janez od Boga, red.; Štefan, op.	
9. Četrtek	Frančiška Rimska, red.; Vital, op.	
10. Petek	+ 40 mučencev; Makarij, šk.	
11. Sobota	Benedikt, šk.; Marko in Aleš, muč. – <i>kvatre</i>	
12. Nedelja	2. POSTNA NEDELJA – Justina, red.; Doroteja, muč. – gregorjevo	😊 ob 15.54
	1 Mz 12,1-4; Ps 33,4-5.18-19.20.22; 2 Tim 1,8-10; Mt 17,1-9	
13. Ponedeljek	Kristina, dev., muč.; Patricija, muč.	
14. Torek	Matilda, kr.; Lazar Milanski, šk.	
15. Sreda	Ludovika, red.; Klemen, red.	
16. Četrtek	Hilarij Oglejski, šk.; Herbert, šk.	
17. Petek	+ Patrik (Patricij), šk.; Jedrt (Jerica), dev.	
18. Sobota	Ciril Jeruzalemski, šk.; Anzelm, šk.	
19. Nedelja	3. POSTNA NEDELJA – JOŽEF, JEZUSOV REDNIK	
	2 Mz 17,3-7; Ps 95,1-2.6-7.8-9; Rim 5,1-2.5-8; Jn 4,5-42	
20. Ponedeljek	Klavdija, muč.; Marija Jožefa, red. ust.	🌙 ob 16.58
21. Torek	Nikolaj iz Flüe; Serapion, muč.	
22. Sreda	Lea, spok.; Bazilij, muč.	
23. Četrtek	Rebeka, red.; Alfonz, šk.	
24. Petek	+ Dionizij, muč.; Katarina, red.	
25. Sobota	GOSPODOVO OZNANJENJE – Rebeka, sp. žena	
26. Nedelja	4. POSTNA NEDELJA – Larisa (Lara), muč.; Ludgar, šk. – letni čas	
	1 Sam 16,1.6-7.10-13; Ps 23,1-6; Ef 5,8-14; Jn 9,1-41	
27. Ponedeljek	Rupert, šk.; Peregrin, red.	🌙 ob 4.57
28. Torek	Bojan, kn.; Venturin, red.	
29. Sreda	Bertold, red.; Jona, muč.	
30. Četrtek	Amadej (Bogoljub); Janez Klimak, men.	
31. Petek	+ Kornelija, muč.; Benjamin, muč.; Amos, pr.	

1. Sobota	Irena in Agapa, muč.; Tomaž, muč.	
2. Nedelja	5. POSTNA NEDELJA, tiha – Frančišek Paolski, red. ust.	
	Ezk 37,12-14; Ps 130,1-2.3-4.5-6.7-8; Rim 8,8-11; Jn 11,1-45	
3. Ponedeljek	Sikst I., pp., muč.; Rihard, šk.	🌙 ob 20.39
4. Torek	Izidor Seviljski, šk.; Benedikt, red.	
5. Sreda	Vincencij Ferrer, duh.; Albert, šk.	
6. Četrtek	Viljem, op.; Irenej, šk., muč.	
7. Petek	+ Janez de la Salle, duh.; Herman, red.	
8. Sobota	Julija, red.; Valter, op.	
9. Nedelja	6. POSTNA NEDELJA, cvetna – Hugo, šk.; Heliodor, muč.	
	Iz 50,4-7; Ps 22,8-9.17-18.19-20.23-24; Flp 2,6-11; (Pasijon) Mt 26,14 – 27,66	
10. Ponedeljek	Ezekiel, pr.; Mihael, red.	
11. Torek	Stanislav, šk., muč.; Biserka (Gema), dev.	😊 ob 8.08
12. Sreda	Julij I., pp.; Sava, muč.	
13. Četrtek	Veliki četrtek – Martin I., pp., muč.; Ida, red.	
14. Petek	++ Veliki petek – Lidvina, dev.; Valerijan, muč.	
15. Sobota	Velika sobota – Helena, kn.; Damijan, duh.	
16. Nedelja	VELIKA NOČ – Bernardka Lurška, red.; Benedikt, spok.	
	Apd 10,34.37-43; Ps 118,1-2.16-17.22-23; Kol 3,1-4; Jn 20,1-9	
17. Ponedeljek	VELIKONOČNI PONEDELJEK – Rudolf, muč. – d. p. d.	
18. Torek	Velikonočna osmina – Evzebij, šk.; Galdin, šk.	
19. Sreda	Velikonočna osmina – Leon IX., pp.; Ekspedit, muč.	🌙 ob 11.57
20. Četrtek	Velikonočna osmina – Teotim, šk.; Bernika, muč.	
21. Petek	Velikonočna osmina – Anzelm, šk.; Anastazij, op.	
22. Sobota	Velikonočna osmina – Aleksandra, muč.; Hugo, op.	
23. Nedelja	BELA NEDELJA, nedelja Božjega usmiljenja – Jurij, muč.; Adalbert (Vojteh), šk.	
	Apd 2,42-47; Ps 118,2-4.13-15.22-24; 1 Pt 1,3-9; Jn 20,19-31	
24. Ponedeljek	Fidelis, duh., muč.; Honorij, šk.	
25. Torek	Marko, ap., ev.; Makedonij, šk.	
26. Sreda	Dominik in Gregor, red.	🌙 ob 14.16
27. Četrtek	Hozana, dev. – DAN UPORA, d. p. d.	
28. Petek	Peter Chanel, duh., muč.; Ludvik Montfortski, duh.	
29. Sobota	Katarina Sienska, dev., c. uč.; Hugo, op.	
30. Nedelja	3. VELIKONOČNA NEDELJA – Pij V., pp.; Jožef Cottolengo, red. ust.	
	Apd 2,14.22-28; Ps 16,1-2.5.7-11; 1 Pt 1,17-21; Lk 24,13-35	

Sonce stopi v znamenje ovna 20. 3. ob 13. uri. Začetek pomladi. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 37 minut.

Sonce stopi v znamenje bika 22. 4. ob 2. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 31 minut.

1. Ponedeljek	JOŽEF – PRAZNIK DELA, d. p. d.	
2. Torek	Atanazij, šk., c. uč. – d. p. d.	
3. Sreda	Filip in Jakob, ap.; Teodozij, men.	🌙 ob 4.47
4. Četrtek	Florijan (Cvetko), muč.; Silvan, muč.	
5. Petek	Angel, muč.; Gotard, šk.	
6. Sobota	Dominik Savio, mladenič; Petrina, muč.	
7. Nedelja	4. VELIKONOČNA NEDELJA, nedelja duhovnih poklicev – Gizela, op.; Stanislav, šk.	
	Apd 2,14.36-41; Ps 23,1-6; 1 Pt 2,20-25; Jn 10,1-10	
8. Ponedeljek	Bonifacij, pp.; Viktor (Zmago), muč.	
9. Torek	Pahomij, puš.; Izaija, pr.	
10. Sreda	Job, sp. mož; Viljem, duh.	😊 ob 23.42
11. Četrtek	Estela (Zvezdana), muč.; Odo, op.	
12. Petek	Leopold, red.; Nerej, Ahilej in Pankracij, muč.	
13. Sobota	Fatimska Mati Božja; Marija Mazzarello, soust. HMP	
14. Nedelja	5. VELIKONOČNA NEDELJA – Bonifacij, muč.; Justina, muč.	
	Apd 6,1-7; Ps 33,1-2.4-5.18-19; 1 Pt 2,4-9; Jn 14,1-12	
15. Ponedeljek	Zofija (Sonja), muč.; Izidor, kmet	
16. Torek	Janez Nepomuk, duh., muč.; Marjeta Kortonska, red.	
17. Sreda	Jošt, puš.; Paskal, red.	
18. Četrtek	Janez I., pp., muč.; Erik, kr.; Feliks, red.	
19. Petek	Urban I., pp.; Peter Celestin, pp.	🌙 ob 2.33
20. Sobota	Bernardin, duh.; Teodor, šk.	
21. Nedelja	6. VELIKONOČNA NEDELJA – Krištof, muč.	
	Apd 8,5-8.14-17; Ps 66,1-3.4-5.6-7.16.20; 1 Pt 3,15-18; Jn 14,15-21	
22. Ponedeljek	Marjeta, red.; Julija, muč. – <i>prošnji dan</i>	
23. Torek	Socerb, muč.; Renata, spok. – <i>prošnji dan</i>	
24. Sreda	Marija Pomočnica – Marija Pomagaj – <i>prošnji dan</i>	
25. Četrtek	GOSPODOV VNEBOHOD – Gregor VII., pp.; Beda, duh.	☹ ob 21.44
26. Petek	Filip Neri, duh.; Lambert, šk. – <i>binškošna devetdnevnica</i>	
27. Sobota	Alojzij Grozde, muč.; Avguštin Canterburyjski, šk.; Julij, muč.	
28. Nedelja	7. VELIKONOČNA NEDELJA – Anton Julijan, muč.; Ignacij, šk.	
	Apd 1,12-14; Ps 27,1.4.7-8; 1 Pt 4,13-16; Jn 17,1-11	
29. Ponedeljek	Maksim Emonski, šk.; Uršula, dev.	
30. Torek	Kancijan in oglejski mučenci; Ivana, dev.	
31. Sreda	Obiskanje Device Marije; Silvij, šk.	

Sonce stopi v znamenje dvojčkov 23. 5. ob eni uri. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 8 minut.

1. Četrtek	Justin, muč.; Estera, kr.	🌙 ob 14.42
2. Petek	Marcelin in Peter, muč.; Erazem, šk., muč.	
3. Sobota	Karel Lwanga, muč.; Janez XXIII., pp.	
4. Nedelja	BINKOŠTI – Francišek Caracciolo, red. ust.; Krista, muč.	
	Apd 2,1-11; Ps 104,1.24.29-30.31.34; 1 Kor 12,3-7.12-13; Jn 20,19-23	
5. Ponedeljek	Marija, Mati Cerkve – binškoštni ponedeljek – Bonifacij, šk.	
6. Torek	Norbert, šk.; Bertrand Oglejski, šk.	
7. Sreda	Robert, op.; Bogumil, op.	
8. Četrtek	Medard, šk.; Viljem, šk. – dan Primoža Trubarja, d. p.	
9. Petek	Primož in Felicijan, muč.; Efrem, diak.	😊 ob 15.10
10. Sobota	Bogumil, šk.; Edvard, duh. – <i>kvatre</i>	
11. Nedelja	SVETA TROJICA – Barnaba, ap.	
	2 Mz 34,4-6.8-9; DanD 3,52-55; 2 Kor 13,11-13; Jn 3,16-18	
12. Ponedeljek	Eskil, muč.; Gašper, duh.	
13. Torek	Anton Padovanski, red.; Trifil, šk.	
14. Sreda	Valerij in Rufin, muč.	
15. Četrtek	SVETO REŠNJE TELO IN KRI – Vid, muč.; Germana (Mana), dev.	
16. Petek	Beno šk.; Gvido, red.	
17. Sobota	Albert, duh.; Sancija, dev.	🌙 ob 13.33
18. Nedelja	11. NEDELJA MED LETOM – Marko in Marcelijan, muč.	
	2 Mz 19,2-6; Ps 100,1-2.3.5; Rim 5,6-11; Mt 9,36-10,8	
19. Ponedeljek	Romuald, op.; Nazarij, šk.	
20. Torek	Silverij, pp.; Adalbert, šk.	
21. Sreda	Alojzij, red.; Julijan, muč.	
22. Četrtek	Tomaž More in Janez Fisher, muč.; Pavlin, šk.	
23. Petek	SRCE JEZUSOVO – Jožef Cafasso, duh.; Agripina, muč.	
24. Sobota	ROJSTVO JANEZA KRSTNIKA – SRCE MARIJINO – <i>kres</i>	☹ ob 4.31
25. Nedelja	12. NEDELJA MED LETOM – Viljem, op. – DAN DRŽAVNOSTI, d. p. d.	
	Jer 20,10-13; Ps 69,8-10.14.17.33-35; Rim 5,12-15; Mt 10,26-33	
26. Ponedeljek	Jožefmarija Escriva, ust. Opus Dei; Vigilij (Stojan), šk.	
27. Torek	Ema Krška, kn.; Ciril, šk., c. uč.	
28. Sreda	Irenej (Hotimir), šk., muč.	
29. Četrtek	PETER IN PAVEL, ap.	
30. Petek	Prvi rimski mučenci; Ladislav Ogrski, kr.	

Sonce stopi v znamenje raka 21. 6. ob eni uri. Začetek poletja. Do 24. 6. se dan podaljša za 15 minut, do 30. 6. se skrajša za 2 minuti.

JULIJ – MALI SRPAN

1.	Sobota	Estera, sp. žena; Oliver, muč.	☾ ob 2.51
2.	Nedelja	13. NEDELJA MED LETOM, izseljenska – Francišek Regis, red. 2 Kr 4,8-11.14-16; Ps 89,2-3.16-17.18-19; Rim 6,3-4.8-11; Mt 10,37-42	
3.	Ponedeljek	Tomaž, ap.; Anatolij, šk.	
4.	Torek	Urh (Uroš), šk.; Elizabeta, kr.; Ozej in Agej, pr.	
5.	Sreda	CIRIL IN METOD, slov. ap.; Anton M. Zaharija, duh.	
6.	Četrtek	Marija Goretti, muč.; Arzej, šk., muč.	
7.	Petek	Vilibald, šk.; Edilburga, op.	
8.	Sobota	Gregor Grassi, šk.; Prokopij, muč.	
9.	Nedelja	14. NEDELJA MED LETOM – Avguštin, muč.; Hadrijan III., pp. Zah 9,9-10; Ps 145,1-2.8-9.10-11.13-14; Rim 8,9.11-13; Mt 11,25-30	☺ ob 6.06
10.	Ponedeljek	Amalija, red.; Veronika, op.	
11.	Torek	Benedikt, op.; Olga Kijevska, kn.	
12.	Sreda	Mohor in Fortunat, muč.	
13.	Četrtek	Henrik (Hinko), kr.; Joel, pr.	
14.	Petek	Kamil de Lellis, duh.; Božidar, šk.	
15.	Sobota	Bonaventura, šk.; Vladimir, kn.	
16.	Nedelja	15. NEDELJA MED LETOM – Karmelska Mati Božja (Karmen); Evstahij, šk. Iz 55,10-11; Ps 65,10.11.12-13.14; Rim 8,18-23; Mt 13,1-23	☾ ob 21.26
17.	Ponedeljek	Aleksij (Aleš), spok.; Hedvika, kr.	
18.	Torek	Elij, muč.; Friderik (Miroslav), šk.	
19.	Sreda	Arsenij, puš.; Rufina, muč.	
20.	Četrtek	Marjeta Antiohijska, muč.; Apolinarij, šk., muč.	
21.	Petek	Lovrenc, duh., c. uč.; Danijel (Danilo), pr.; Jeremija, pr.	
22.	Sobota	Marija Magdalena, sp. žena; Valter	
23.	Nedelja	16. NEDELJA MED LETOM – Brigita Švedska, red.; Peter, muč. Mdr 12,13.16-19; Ps 86,5-6.9-10.15-16; Rim 8,26-27; Mt 13,24-43	☾ ob 11.45
24.	Ponedeljek	Krištof, muč.; Šarbel Makhluf, duh.	
25.	Torek	Jakob Starejši, ap.; Teja, muč.	
26.	Sreda	Joahim in Ana, starši Device Marije	
27.	Četrtek	Gorazd in Kliment, duh.	
28.	Petek	Viktor I., pp.; Samson (Samo), šk.	
29.	Sobota	Marta, Lazarjeva sestra; Olaf, kr.	
30.	Nedelja	17. NEDELJA MED LETOM – Peter Krizolog, šk., c. uč.; Rufin, muč. 1 Kr 3,5.7-12; Ps 119,57.72.76-77.127-128.129-130; Rim 8,28-30; Mt 13,44-52	☾ ob 17.23
31.	Ponedeljek	Ignacij Lojolski, ust. jezuitov	

Sonce stopi v znamenje leva 20. 7. ob 13. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 52 minut.

AVGUST – VELIKI SRPAN

1.	Torek	Alfonz Ligvorij, šk., c. uč.; Tomaž, šk.	
2.	Sreda	Porcijunkula; Evzebij, šk.; Peter Eymard, duh.	
3.	Četrtek	Lidija, sp. žena; Gamaliel, sp. mož	
4.	Petek	Janez Vianney, duh.; Tertulin, muč.	
5.	Sobota	Marija Snežna (Nives); Ožbolt, muč.	
6.	Nedelja	JEZUSOVA SPREMENITEV NA GORI – Just Španski, muč. Dan 7,9-10.13-14; Ps 97,1-2.5-6.9; 2 Pt 1,16-19; Mt 17,1-9	
7.	Ponedeljek	Kajetan, duh.; Sikst II., pp., muč.	☺ ob 20.11
8.	Torek	Dominik, ust. dominikancev	
9.	Sreda	Terezija (Edith Stein), red., muč.	
10.	Četrtek	Lovrenc (Lovro), diak., muč.	
11.	Petek	Klara (Jasna), dev.; Suzana, muč.	
12.	Sobota	Ivana Šantalska, red.; Lelija, dev.	
13.	Nedelja	19. NEDELJA MED LETOM – Hipolit in Poncijan, muč.; Gertruda, op. 1 Kr 19,9.11-13; Ps 85,9-14; Rim 9,1-5; Mt 14,22-33	
14.	Ponedeljek	Maksimilijan Kolbe, duh., muč.; Evzebij, duh.	
15.	Torek	MARIJINO VNEBOVZETJE (veliki šmaren), d. p. d.	☾ ob 3.15
16.	Sreda	Rok, spok.; Štefan Ogrski, kr.	
17.	Četrtek	Hijacint, red. – združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom, d. p.	
18.	Petek	Helena (Alenka), ces.; Manes, red.	
19.	Sobota	Janez Eudes, duh.; Timotej, muč.	
20.	Nedelja	20. NEDELJA MED LETOM – Bernard, op., c. uč.; Samuel, pr. Iz 56,1.6-7; Ps 67,2-3.5.6.8; Rim 11,13-15.29-32; Mt 15,21-28	
21.	Ponedeljek	Pij X., pp.; Zdenko, šk.	☾ ob 20.30
22.	Torek	Devica Marija Kraljica; Sigfrid (Zmago), šk.	
23.	Sreda	Roza iz Lime, dev.; Irenej, muč.	
24.	Četrtek	Jernej (Natanael), ap.; Emilija, red.	
25.	Petek	Ludvik, kr.; Jožef, duh.; Patricija, dev.	
26.	Sobota	Tarzicij, muč.; Hadrijan, muč.	
27.	Nedelja	21. NEDELJA MED LETOM – Monika, mati sv. Avguština; Amadej, šk. Iz 22,15.19-23; Ps 138,1-3.6.8; Rim 11,33-36; Mt 16,13-20	
28.	Ponedeljek	Avguštin, šk., c. uč.; Hermes, muč.	
29.	Torek	Mučeništvo Janeza Krstnika; Sabina, muč.	☾ ob 10.13
30.	Sreda	Feliks (Srečko), muč.	
31.	Četrtek	Pavlin, šk.; Jožef in Nikodem, sp. moža	

Sonce stopi v znamenje device 20. 8. ob 19. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 28 minut.

1. Petek	Egidij (Tilen), op.; Verena, dev.; Jozue, sp. mož; Brezjanska Mati Božja
2. Sobota	Marjeta, dev.; Ingrid, red.
3. Nedelja	22. NEDELJA MED LETOM, angelska – Gregor Veliki, pp., c. uč.; Raisa, muč. Jer 20,7-9; Ps 63,2-6.8-9; Rim 12,1-2; Mt 16,21-27
4. Ponedeljek	Rozalija (Zalka), dev.; Irma, dev.
5. Torek	Mati Terezija, red.; Viktorin, muč.
6. Sreda	Zaharija, pr.; Bertrand, red. ☺ ob 9.03
7. Četrtek	Regina, muč.; Marko Križevčan, muč.
8. Petek	ROJSTVO DEVICE MARIJE (mali šmaren) – Serafina, red.
9. Sobota	Peter Klaver, red.; Friderik Ozanam, duh.
10. Nedelja	23. NEDELJA MED LETOM – Nikolaj Tolentinski, spok.; Ines, muč. Ezk 33,7-9; Ps 95,1-2.6-7.8-9; Rim 13,8-10; Mt 18,15-20
11. Ponedeljek	Bonaventura, red.; Helga, spok.
12. Torek	Marijino ime; Tacijan, muč.
13. Sreda	Janez Zlatousti, šk., c. uč.; Elidija, muč. 🌙 ob 8.25
14. Četrtek	POVIŠANJE SVETEGA KRIŽA
15. Petek	Žalostna Mati Božja (Dolores); Melita, muč. – vrnitev Primorske k matični domovini, d. p.
16. Sobota	Kornelij, pp., in Ciprijan, šk., muč.; Ljudmila, kn.
17. Nedelja	24. NEDELJA MED LETOM – Robert Bellarmino, šk., c. uč.; Lambert, muč. Sir 27,30-28,7; Ps 103,1-2.3-4.9-10.11-12; Rim 14,7-9; Mt 18,21-35
18. Ponedeljek	Jožef Kupertinski, duh.; Irena, muč.
19. Torek	Januarij, šk., muč.; Teodor Angleški, šk.
20. Sreda	Andrej Kim, muč.; Evstahij, šk. 🌙 ob 7.30
21. Četrtek	Matej, ap., ev.; Jona, pr.
22. Petek	Mavricij, muč.; Tomaž Vilanovski, šk.
23. Sobota	Pij iz Pietrelcine, duh.; Krištof, muč.
24. Nedelja	25. NEDELJA MED LETOM – Anton Martin Slomšek, šk.; Rupert, šk. Iz 55,6-9; Ps 145,2-3.8-9.17-18; Flp 1,20-24.27; Mt 20,1-16
25. Ponedeljek	Sergij, men.; Nikolaj, kmet
26. Torek	Kozma in Damijan, muč.; Terezija, red.
27. Sreda	Vincencij, ust. lazaristov
28. Četrtek	Venčeslav, muč.; Lovrenc Ruiz, muč. 🌙 ob 4.53
29. Petek	Nadangeli Mihael, Gabrijel, Rafael
30. Sobota	Hieronim, duh.; Gregorij, šk. – <i>kvatre</i>

1. Nedelja	26. NEDELJA MED LETOM, rožnovenska – Terezija Deteta Jezusa, dev. Zah 2,5-9.14-15; Jer 31,10.11-12.13; Lk 9,43-45
2. Ponedeljek	Angeli varuhi; Modest, muč.
3. Torek	Gerard, op.; Evald, muč.
4. Sreda	Frančišek Asiški, red. ust.; Kalistena, muč.
5. Četrtek	Marija Favstina, red.; Apolinarij, šk. ☺ ob 20.40
6. Petek	Bruno, ust. kartuzijanov; Renato, šk.
7. Sobota	Rožnovenska Mati Božja; Sergij, muč.
8. Nedelja	27. NEDELJA MED LETOM – Pelagija, spok.; Benedikta, muč. Iz 5,1-7; Ps 80,9.12.13-14.15-16.19-20; Flp 4,6-9; Mt 21,33-43
9. Ponedeljek	Abraham in Sara; Dionizij, šk., muč.; Janez, duh.
10. Torek	Florencij, muč.; Danilo (Danijel), muč.
11. Sreda	Filip, diak.; Kanik, op.; Janez XXIII., pp.
12. Četrtek	Maksimiljan Celjski, muč.; Serafin, red. 🌙 ob 14.25
13. Petek	Koloman, muč.; Edvard, kr.
14. Sobota	Kalist I., pp., muč.; Silvan, muč.
15. Nedelja	28. NEDELJA MED LETOM – Terezija Avilska, red., c. uč.; Evtimij, men. Iz 25,6-10; Ps 23,1-6; Flp 4,12-14.19-20; Mt 22,1-14
16. Ponedeljek	Marjeta, red.; Hedvika (Jadviga), kn.
17. Torek	Ignacij Antiohijski, šk., muč.; Florencij, šk.
18. Sreda	Luka, ev.; Just, muč.
19. Četrtek	Pavel od Križa, duh.; Izak, muč. 🌙 ob 21.12
20. Petek	Irena (Mira), muč.; Vendelin, op.
21. Sobota	Uršula, dev. muč.; Celina, mati
22. Nedelja	29. NEDELJA MED LETOM, misijonska – Janez Pavel II., pp. Iz 45,1.4-6; Ps 96,1.3.4-5.7-8.9-10; 1 Tes 1,1-5; Mt 22,15-21
23. Ponedeljek	Janez Kapistran, duh.; Roman, šk.
24. Torek	Anton M. Claret, šk.; Senoh, men.
25. Sreda	Darinka, muč.; Bernard, šk. – dan suverenosti, d. p.
26. Četrtek	Lucijan, muč.; Demetrij, muč.
27. Petek	Sabina Avilska, muč.; Frumencij, šk.
28. Sobota	Simon in Juda Tadej, ap.; Štefan, men. 🌙 ob 0.22
29. Nedelja	30. NEDELJA MED LETOM, žegnanjska – Mihael Rua, red. – zimski čas 2 Mz 22,20-26; Ps 18,2-4.47.51; 1 Tes 1,5-10; Mt 22,34-40
30. Ponedeljek	Marcel, muč.; German, šk.
31. Torek	Volbenk (Bolfenk), šk. – DAN REFORMACIJE, d. p. d.

Sonce stopi v znamenje tehtnice 23. 9. ob eni uri. Začetek jeseni. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 32 minut.

Sonce stopi v znamenje škorpiona 25. 10. ob 13. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 34 minut.

1. Sreda	VSI SVETI – DAN SPOMINA NA MRTVE, d. p. d.	
2. Četrtek	SPOMIN VERNIH RAJNIH	
3. Petek	Viktorin Ptujski, šk.; Just Tržaški, muč.; Martin, red.	
4. Sobota	Karel Boromejski, šk.; Emerik, kr.	☺ ob 6.23
5. Nedelja	31. NEDELJA MED LETOM, zahvalna – Zaharija in Elizabeta, starši J. Krstnika	
	Mal 1,14-2,2.8-10; Ps 131,1.2.3; 1 Tes 2,7-9.13; Mt 23,1-12	
6. Ponedeljek	Lenart (Narte), op.; Monald, red.	
7. Torek	Ernest, op.; Engelbert, šk.	
8. Sreda	Bogomir, šk.; Elizabeta, red.	
9. Četrtek	Posvetitev lateranske bazilike; Teodor (Darko), muč.	
10. Petek	Leon Veliki, pp., c. uč.; Andrej Avellino, duh.	🌙 ob 21.36
11. Sobota	Martin, šk.; Bartolomej, op.	
12. Nedelja	32. NEDELJA MED LETOM – Jozafat, šk., muč.; Emilijan (Milan), spok.	
	Mdr 6,12-16; Ps 63,2.3-4.5-6.7-8; 1 Tes 4,13-18 ali 4,13-14; Mt 25,1-13	
13. Ponedeljek	Stanislav Kostka, red.; Bric, šk.	
14. Torek	Nikolaj Tavelić, muč.; Lovrenc Irski, šk.	
15. Sreda	Albert Veliki, šk., c. uč.; Leopold, kn.	
16. Četrtek	Marjeta Škotska, kr.; Jedrt, dev.	
17. Petek	Elizabeta Ogrska, red.; Hilda, op.	
18. Sobota	Posvetitev bazilik sv. Petra in Pavla; Karolina, muč.	🌙 ob 12.42
19. Nedelja	33. NEDELJA MED LETOM – Matilda, red.; Abdija, pr.	
	Prg 31,10-13.19-20.30-31; Ps 128,1-2.3.4-5; 1 Tes 5,1-6; Mt 25,14-30	
20. Ponedeljek	Edmund, kr.; Gelazij, pp.	
21. Torek	Darovanje Device Marije; Maver Poreški, šk.	
22. Sreda	Cecilija, dev., muč.; Ananija, muč.	
23. Četrtek	Klemen I., pp., muč.; Kolumban, op. – dan Rudolfa Maistra, d. p.	
24. Petek	Andrej Dung, muč.	
25. Sobota	Katarina Sinajska, dev., muč.; Mojzes, muč.	
26. Nedelja	KRISTUS KRALJ – Valerijan Oglejski, šk.; Silvo, op.	🌙 ob 14.42
	Ezk 34,11-12.15-17; Ps 23,1-6; 1 Kor 15,20-26.28; Mt 25,31-46	
27. Ponedeljek	Virgil in Modest, šk.; Marija s čudodelno svetinjo	
28. Torek	Katarina Labouré, red.; Berta, žena	
29. Sreda	Saturnin, muč.; Filomen, muč.	
30. Četrtek	Andrej, ap.; Mirokles, šk.	

Sonce stopi v znamenje strelca 24. 11. ob 7. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 9 minut.

1. Petek	Eligij, šk.; Marija Klementina, muč.; Nahum, pr.	
2. Sobota	Natalija, muč.; Bibijana (Vivijana), muč.	
3. Nedelja	1. ADVENTNA NEDELJA – Francišek Ksaver, red.; Sofonija, pr.	☺ ob 16.47
	Iz 63,16-17.19;64,2-7; Ps 80,2-3.15-16.18-19; 1 Kor 1,3-9; Mr 13,33-37	
4. Ponedeljek	Janez Damaščan, duh., c. uč.; Barbara, muč.	
5. Torek	Saba (Savo), op.; Krispina, muč.	
6. Sreda	Nikolaj (Miklavž), šk.	
7. Četrtek	Ambrož, šk.; Boetij, mis.	
8. Petek	BREZMADEŽNO SPOČETJE DEVICE MARIJE	
9. Sobota	Bernard Jezusov, red.; Valerija, muč.	
10. Nedelja	2. ADVENTNA NEDELJA – Judita, sp. žena; Loretska Mati Božja	🌙 ob 8.51
	Iz 40,1-5.9-11; Ps 85,9-10.11-12.13-14; 2 Pt 3,8-14; Mr 1,1-8	
11. Ponedeljek	Damaz I., pp.; Sabin, šk.	
12. Torek	Devica Marija iz Guadalupe; Amalija (Malka), muč.	
13. Sreda	Lucija, dev., muč.; Otilija, red.	
14. Četrtek	Janez od Križa, duh., c. uč.; Apolonij, muč.	
15. Petek	Marija de Rosa, red.; Krizina in Antonija, muč.; Kristina (Tinca), dev.	
16. Sobota	Albina, muč.; David, kr.	
17. Nedelja	3. ADVENTNA NEDELJA – Lazar iz Betanije, sp. mož; Hijacint, red.	
	Iz 61,1-2.10-11; Lk 1,46-48.49-50.53-54; 1 Tes 5,16-24; Jn 1,6-8.19-28	
18. Ponedeljek	Gacijan, šk.; Teotim, muč.	🌙 ob 7.30
19. Torek	Urban III., pp.; Anastazij, pp.	
20. Sreda	Evgen, muč.; Zenon, muč.	
21. Četrtek	Peter Kanizij, duh., c. uč.; Temistokles, šk., muč.	
22. Petek	Franciška Cabrini, red. ust.; Izrael, duh.	
23. Sobota	Janez Kancij, duh.; Ivo, šk. – <i>kvatre</i>	
24. Nedelja	4. ADVENTNA NEDELJA – sveti večer – Adam in Eva	
	2 Sam 7,1-5.8-11.16; Ps 89,2-3.4-5.27.29; Rim 16,25-27; Lk 1,26-38	
25. Ponedeljek	BOŽIČ – GOSPODOVO ROJSTVO	
26. Torek	Štefan, diak. – DAN SAMOSTOJNOSTI IN ENOTNOSTI, d. p. d.	🌙 ob 10.20
27. Sreda	Božična osmina – Janez, ap., ev.	
28. Četrtek	Božična osmina – nedolžni otroci	
29. Petek	Božična osmina – Tomaž Becket, šk.; David, kr.	
30. Sobota	Božična osmina – Vincencija, red. ust.; Feliks, pp.	
31. Nedelja	SVETA DRUŽINA – Silvester I. (Silvo), pp.; Melanija, op.	
	1 Mz 15,1-6; 2,11-3; Ps 105,1-6.8-9; Heb 11,8.11-12.17-19; Lk 2,22-40	

Sonce stopi v znamenje kozoroga 21. 12. ob 13. uri. Začetek zime. Do 25. 12. se dan skrajša za 16 minut, do 31. 12. se podaljša za 3 minute.

Državni prazniki

ново leto – 1. januar

Prešernov dan – kulturni praznik – 8. februar

dan upora proti okupatorju – 27. april

praznik dela – 1. maj (dva prosta dneva)

dan državnosti – 25. junij

dan spomina na mrtve – 1. november

dan samostojnosti in enotnosti – 26. december

Državni prazniki, ki niso dela prosti:

8. 6. dan Primoža Trubarja; 17. 8. združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom; 15. 9. vrnitev Primorske k matični domovini; 25. 10. dan suverenosti; 23. 11. dan Rudolfa Maistra.

Verski prazniki

Zapovedani katoliški prazniki (poleg nedelj):

telovo (sv. Rešnje telo) – 15. junij

veliki šmaren (Marijino vnebovzetje) – 15. avgust

vsi sveti – 1. november

božič – 25. december

Slovesni katoliški prazniki:

1. 1. novo leto; 6. 1. sv. Trije kralji; 2. 2. svečnica; 19. 3. sv. Jožef; 25. 3. Gospodovo oznanjenje; 17. 4. velikonočni ponedeljek; 25. 5. vnebohod; 29. 6. sv. Peter in Pavel; 8. 9. mali šmaren; 8. 12. Brezmadežna; 26. 12. sv. Štefan.

Premakljivi katoliški prazniki:

1. 3. pepelnica; 16. 4. velika noč; 25. 5. vnebohod; 4. 6. binkošti; 11. 6. Sveta Trojica; 15. 6. telovo; 22. 10. misijonska nedelja; 29. 10. žegnanjska nedelja; 5. 11. zahvalna nedelja; 26. 11. nedelja Kristusa Kralja; 3. 12. prva adventna nedelja.

Verski prazniki, ki so (poleg nedelj) dela prosti:

17. 4. velikonočni ponedeljek; 15. 8. Marijino vnebovzetje; 31. 10. dan reformacije; 25. 12. božič.

Prazniki po pravoslavnem koledarju:

7. 1. božič; 14. 1. novo leto 2017; 16. 4. velika noč; 25. 5. vnebohod; 4. 6. binkošti; 28. 8. Marijino vnebovzetje.

Prazniki po judovskem koledarju:

11. 4. do 18. 4. pasha; 31. 5. praznik tednov; 21. 9. novo leto (5778); 30. 9. praznik sprave; 5. 10. šotorski praznik; 13. 12. praznik luči.

Prazniki po muslimanskem koledarju:

22. 9. novo leto, 1. moharam 1439; 27. 5. do 19. 6. postni mesec ramadan; 26. 6. id-ul-fitr (bajram), prvi šaval; 3. 8. gorban, 10. zul-ka-da.

Prazniki v sosednjih državah

AVSTRIJA: 1. 1. novo leto, 6. 1. sv. Trije kralji, 17. 4. velikonočni ponedeljek, 1. 5. praznik dela, 25. 5. vnebohod, 5. 6. binkošti ponedeljek, 15. 6. sv. Rešnje telo, 15. 8. Marijino vnebovzetje, 26. 10. dan zastave, 1. 11. vsi sveti, 8. 12. Brezmadežna, 25. 12. božič, 26. 12. štefanovo.

Deželni patroni v Avstriji: 15. 3. sv. Klemen (Dunaj), 19. 3. sv. Jožef (Koroška, Štajerska, Tirolska), 27. 8. sv. Gebhard (Predarlška), 24. 9. sv. Rupert (Salzburška), 11. 11. sv. Martin (Gradiščanska), 15. 11. sv. Leopold (Nižja in Gornja Avstrija); v nekaterih deželah so ti dnevi tudi dela prosti.

ITALIJA: 1. 1. novo leto, 6. 1. sv. Trije kralji, 17. 4. velikonočni ponedeljek, 25. 4. državni praznik Italije, 1. 5. praznik dela, 2. 6. dan republike, 15. 8. Marijino vnebovzetje, 1. 11. vsi sveti, 8. 12. Brezmadežna, 25. 12. božič, 26. 12. štefanovo. – V Trstu je dela prost praznik mučenca sv. Justa (3. 11.), praznik sv. Andreja v Gorici (30. 11.) je delavnik.

MADŽARSKA: 1. 1. novo leto, 15. 3. državni praznik, 17. 4. velikonočni ponedeljek, 1. 5. praznik dela, 4. 6. binkošti, 5. 6. binkošti ponedeljek, 20. 8. sv. Štefan, 23. 10. državni praznik, 1. 11. vsi sveti, 25. 12. božič, 26. 12. štefanovo.

HRVAŠKA: 1. 1. novo leto, 6. 1. sv. Trije kralji, 17. 4. velikonočni ponedeljek, 1. 5. praznik dela, 22. 6. dan antifašističnega boja, 25. 6. dan državnosti, 5. 8. dan domovinske zahvale, 15. 8. Marijino vnebovzetje, 8. 10. dan neodvisnosti, 1. 11. vsi sveti, 25. 12. božič, 26. 12. štefanovo.

Astronomski dogodki v letu 2017

Mrki

V letu 2017 bosta dva Sončeva in dva Lunina mrka.

11. februarja 2017 bo polsenčni Lunin mrk, viden bo iz obeh Amerik, Evrope, Afrike in Azije. Pri nas bo mrk viden, a ker bo Luna zaplula le v Zemljino polsenco, ga bodo lahko opazili le izurjeni opazovalci z optično pomočjo.

26. februarja 2017 bo kolobarjast Sončev mrk, viden bo v ozki črti, ki teče čez Tihi ocean, Čile, Argentino, Atlantik in Afriko. Kot delni mrk bo viden iz južnega dela Južne Amerike, Atlantika, Afrike in Antarktike. Pri nas mrk ne bo viden.

7. avgusta 2017 bo delni Lunin mrk, viden bo iz Evrope, Afrike, Azije in Avstralije. Pri nas bo mrk viden, a ko bo Luna tega dne vzšla, bo že delno zakrita, zato bomo lahko opazovali le končne stopnje mrka. Ob največji stopnji mrka bo Zemljina senca zakrila 25 odstotkov Luninega premera.

21. avgusta 2017 bo popolni Sončev mrk, viden bo v ozki črti, ki teče čez severni del Tihega oceana, ZDA in južni Atlantik. Kot delni mrk bo viden iz Severne in severnega dela Južne Amerike. Pri nas mrk ne bo viden.

Letni časi

Začetek pomladi – spomladansko enakonočje (ekvinokcij): 20. marca ob 11. uri in 29 minut.

Začetek poletja – poletni Sončev obrat (solsticij): 21. junija ob 6. uri in 34 minut.

Začetek jeseni – jesensko enakonočje (ekvinokcij): 22. septembra ob 22. uri in 2 minuti.

Začetek zime – zimski Sončev obrat (solsticij): 21. decembra ob 17. uri in 28 minut.

Meteorski roji

Vsako jasno noč lahko občasno na nebu vidimo utrinke ali meteorje. To so drobcena prašna zrnca, ki med letom po Osončju zaidejo v Zemljino atmosfero. Ob trenju z zrakom se segrejejo in izparijo. Tej svetli sledi, ki jo puščajo za seboj, pravimo meteor. Ponavadi lahko vidimo od 5 do 10 meteorjev na uro. Ob določenih datumih v letu pa Zemlja prečka gostejše predele prašnih delcev, ki so jih za sabo pustili kometi. Takrat se število meteorjev močno poveča. Pravimo, da je aktiven meteorski roj. Vsi meteorji istega roja priletijo iz določenega predela neba, ki mu rečemo radiant.

3. in 4. januarja je maksimum aktivnosti meteorskega roja Kvadrantidov z radiantom v ozvezdju Volar. Ob maksimumu je v povprečju od 60 do 120 utrinkov na uro.

12. in 13. avgusta je maksimum aktivnosti meteorskega roja Perzeidov z radiantom v ozvezdju Perzej. Ob maksimumu je v povprečju 100 utrinkov na uro.

21. in 22. oktobra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Orionidov z radiantom v ozvezdju Orion. Ob maksimumu je v povprečju 20 utrinkov na uro.

17. in 18. novembra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Leonidov z radiantom v ozvezdju Lev. Ob maksimumu je v povprečju 15 utrinkov na uro.

13. in 14. decembra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Geminidov z radiantom v ozvezdju Dvojčka. Ob maksimumu je v povprečju 120 utrinkov na uro.

Vidnost planetov

MERKUR

Merkur je Soncu najbližji planet in je v povprečju od njega oddaljen le 57,9 milijona kilometrov. Obhod okoli Sonca zaključí v 88 dneh. Okoli svoje osi se zavrti v 58,7 dneva, kar pomeni, da je dan na Merkurju dolg kar dve tretjini njegovega leta. Po svoji velikosti in masi je Merkur bolj podoben Luni kot Zemlji. Njegov premer je le 4880 kilometrov. Ubežna hitrost z njegovega površja je 4,3 kilometra na sekundo in je torej premajhen, da bi mogel obdržati omembe vredno atmosfero. Okoli Merkurja ne kroži nobena luna.

Opazovanje: Ker je Merkur bližje Soncu kot Zemlja, je na našem nebu vedno navidezno zelo blizu Sonca. Občasno ga lahko vidimo s prostim očesom, vendar ga veliko težje opazimo kot ostale planete. Največji navidezni odmik od Sonca, ki ga lahko doseže, je 27,7 stopinje, zato planeta nikoli ne moremo videti sredi noči. Opazujemo ga lahko zjutraj nad vzhodnim obzorjem, ko vzhaja pred Soncem ali zvečer nad zahodnim obzorjem, ko zahaja za njim.

Vidnost Merkurja v letu 2017: V letu 2017 bomo lahko Merkur opazovali zjutraj (pred vzhodom Sonca) nad vzhodnim obzorjem v dneh okoli 19. januarja (24 stopinj od Sonca), 17. maja (26 stopinj od Sonca) in 12. septembra (18 stopinj od Sonca). Zvečer (po zahodu Sonca) bomo lahko planet opazovali nad zahodnim obzorjem v dneh okoli 1. aprila (19 stopinj od Sonca), 30. julija (27 stopinj od Sonca) in 24. novembra (22 stopinj od Sonca).

VENERA

Venera je drugi planet v našem Osončju. Od Sonca je povprečno oddaljena 108,2 milijona kilometrov, za pot okoli njega pa potrebuje 224,7 dneva. Planet se zelo počasi vrti okoli svoje osi. Za en obrat potre-

buje kar 243 dni, kar pomeni, da je Venerin dan celo nekoliko daljši od njenega leta. Venera je po masi in velikosti na moč podobna Zemlji. Njena masa znaša približno štiri petine mase Zemlje, njen premer pa je le malo manjši od Zemljinega – 12.100 kilometrov. Planet obdaja gosta in nepredirna atmosfera. Venera nima svojega naravnega satelita.

Opazovanje: Tudi Venera je bližje Soncu kot Zemlja, zato jo lahko opazujemo le zjutraj ali zvečer. Ko vzhaja pred Soncem, jo najdemo nad vzhodnim obzorjem. Takrat jo imenujemo Danica. Kadar pa zahaja za Soncem, jo lahko vidimo nad zahodnim večernim obzorjem, in ji rečemo Večernica. Venera nam podobno kot Luna kaže mene od krajca do polne Venere. Na nebu je prav gotovo ne moremo zgrešiti, saj je za Luno in Soncem najsvetlejša nebesno telo.

Vidnost Venere v letu 2017: Venera je na začetku leta Večernica in je vidna na večernem nebu po zahodu Sonca. Vse od začetka leta se Soncu navidezno približuje in pride 25. marca v spodnjo konjunkcijo, ko je med Soncem in Zemljo in nekaj časa ni vidna. Za tem se pojavi na jutranjem nebu kot Danica, kjer jo lahko opazujemo vse do konca leta.

MARS

Mars je četrti planet po vrsti. Njegova povprečna oddaljenost od Sonca je 228 milijonov kilometrov, obkroži pa ga v 687 dneh, kar je le malo manj od dveh zemeljskih let. Mars se okoli svoje osi zavrti v približno enakem času kot Zemlja – njegov dan traja 24 ur in 37 minut. Skoraj za polovico je manjši od Zemlje, njegov premer je 6790 kilometrov. Ubežna hitrost na njem je nizka in zaradi tega ima planet redko atmosfero, sestavljeno v glavnem iz ogljikovega dioksida. Mars obkrožata dva majhna satelita, Fobos in Deimos.

Opazovanje: Mars je v ugodni legi za opazovanje približno vsaki dve leti. Na nebu sveti s svojo zna-

čilno rdečeoranžno barvo, ki so jo že stari narodi povezovali s krvjo, planet sam pa z bogom vojne. S srednjevelikim amaterskim teleskopom lahko na Marsu vidimo nekaj značilnih površinskih tvorb: severno in južno polarno kapico ter velika temnejša in svetlejša oranžna področja, ki se z Marsovimi letnimi časi spreminjajo.

Vidnost Marsa v letu 2017: Mars v letu 2017 ni v ugodni legi za opazovanje. V začetku leta je viden prvo polovico noči, potem pa je le še večerni planet, ki je ob zahodu Sonca nizko nad zahodnim obzorjem in zahaja kmalu za njim. Z vsakim dnem je navidezno vse bližje Soncu in 27. julija pride v konjunkcijo z njim. Okoli tega datuma ni viden, saj je na drugi strani Sonca kot Zemlja. Proti koncu leta ga lahko drugo polovico noči opazujemo na jutranjem nebu.

JUPITER

Jupiter je peti po vrsti in največji planet v našem Osončju. Njegova masa je večja kot masa vseh ostalih planetov skupaj. Je velikanska krogla, v katero bi stlačili kar 1330 Zemelj! Od Sonca je povprečno oddaljen 778,3 milijona kilometrov, za en obhod okoli njega pa potrebuje 11,86 leta. Dan na Jupitru traja le 9,8 ure. Ker se planet izredno hitro vrti okoli svoje osi in ker ima majhno povprečno gostoto, je močno sploščen. Premer Jupitra vzdolž ekvatorja je 143.000 kilometrov, premer čez pola pa le 134.000 kilometrov. Danes poznamo že 67 Jupitrovih satelitov, od katerih so štirje (Io, Evropa, Ganimed in Kalisto) vidni že z manjšimi amaterskimi teleskopi.

Opazovanje: Jupiter je več mesecev v letu v ugodni legi za opazovanje. Na nočnem nebu je zelo svetlo nebesno telo; po siju ga prekaša le Venera in občasno Mars. Z amaterskimi teleskopi vidimo Jupitra kot rumeno ploščico, ki jo prepredajo temnejši pasovi. V manjših teleskopih opazimo dva izrazita pasova,

po enega na vsaki strani planetovega ekvatorja. Z boljšimi teleskopi vidimo več pasov, opazimo pa lahko tudi druge atmosferske tvorbe, ki se stalno spreminjajo, saj ima planet zelo razgibano in nemirno atmosfero.

Vidnost Jupitra v letu 2017: Jupiter je v začetku leta še jutranji planet, že marca pa pride v ugodno lego za opazovanje, saj je 8. aprila v opoziciji s Soncem. Okoli tega datuma nam je najbližje in je viden vso noč. Najdemo ga v ozvezdju Device. V ugodni legi za opazovanje je vse do sredine avgusta, ko je viden le še prvo polovico noči. Septembra in oktobra je le še večerni planet in zahaja kmalu za Soncem. 27. oktobra pride v konjunkcijo s Soncem in nekaj časa ni viden, saj je daleč za Soncem in skrit v njegovi svetlobi. Na jutranjem nebu se pojavi konec novembra. Decembra je jutranji planet, daleč od nas in v neugodni legi za opazovanje. Jupiter je vse do sredine novembra v ozvezdju Device, potem pa se preseli v Tehtnico, kjer ostane vse do konca leta.

SATURN

Saturn je šesti po vrsti in drugi največji planet v našem Osončju. Vanj bi lahko stlačili 744 Zemelj. Od Sonca je povprečno oddaljen 1,427 milijarde kilometrov, obkroži pa ga v 29,46 leta. Tudi Saturn je plinasti velikan, ki se hitro vrti okoli svoje osi. Za en zasuk potrebuje le 10 ur in 12 minut. Zaradi tega in zaradi majhne povprečne gostote je močno sploščen. Njegov ekvatorski premer je 120.700 kilometrov, premer čez pola pa je znatno manjši – 108.000 kilometrov. Saturn je najbolj znan po čudovitih kolobarjih, ki ga obdajajo. Trenutno je znanih 62 satelitov, ki krožijo okoli njega. Največji med njimi je Titan.

Opazovanje: Saturn je vsako leto nekaj mesecev v ugodni legi za opazovanje. Že manjši teleskop pokaže enega najlepših prizorov, kar jih ponuja nebo – planet

je obdan z velikim in svetlim kolobarjem. Saturna vidimo kot rumenkasto ploščico, ki je prepredena z vzporednimi temnejšimi pasovi. Le redko lahko opazimo še druge atmosferske tvorbe, saj je planet manjši in mnogo bolj oddaljen od nas kot Jupiter.

Vidnost Saturna v letu 2017: Saturn je v začetku leta jutranji planet, saj je konec leta 2016 v konjunkciji s Soncem. Najdemo ga v ozvezdju Kačenosca v bližini meje s Strelcem. Z vsakim dnem vzhaja vse prej in je od aprila viden vso drugo polovico noči. V najugodnejši legi za opazovanje je od maja do avgusta, saj je 15. junija v opoziciji s Soncem, ko nam je najbližje. Septembra je viden prvo polovico noči, od oktobra dalje pa je le še večerni planet, ki zahaja kmalu za Soncem. V konjunkciji s Soncem je 22. decembra, ko nekaj časa ni viden. Saturn se vse leto sprehaja po meji med ozvezdjema Kačenosca in Strelca. V začetku leta je v Kačenoscu. Konec februarja se preseli v Strelca, kjer ostane do sredine maja, ko se vrne v Kačenosca. Konec novembra je ponovno v Strelcu, kjer ostane do konca leta.

URAN

Uran je sedmi planet po vrsti in prvi, ki smo ga odkrili v modernih časih. Je na meji vidnosti s prostim očesom, zato ga stari narodi niso poznali. Leta 1781 ga je s teleskopom po naključju odkril William Herschel, ko je risal zvezdno karto. Sodi med plinaste planete velikane, čeprav je manjši od Jupitra in Saturna. Njegov ekvatorski premer je 51.800 kilometrov, premer čez pola pa 49.000 kilometrov. Od Sonca je oddaljen 2,87 milijarde kilometrov, za pot okoli njega pa potrebuje kar 84 let. Dan na Uranu traja 18 ur. Danes je znanih 27 Uranovih lun.

Opazovanje: Uran je na meji vidnosti s prostimi očmi, lahko pa ga vidimo že v manjših teleskopih. Vendar pa je zaradi velike oddaljenosti njegov navidezni

premer zelo majhen. Zato je v amaterskih teleskopih videti kot majhna zelenkasta ploščica, na njem pa ne moremo videti nobenih atmosferskih podrobnosti.

Vidnost Urana v letu 2017: Uran je v začetku leta viden prvo polovico noči na zahodnem nebu. Februarja in marca je večerni planet, ki zahaja kmalu za Soncem. 14. aprila je v konjunkciji s Soncem in nekaj časa ni viden. Maja se pojavi na jutranjem nebu in je jutranji planet vse do julija. Avgusta je viden drugo polovico noči nad vzhodnim obzorjem, septembra pa že vso noč, saj prihaja v opozicijo s Soncem, ki jo doseže 20. oktobra. V tednih okoli opozicije je v najugodnejši legi za opazovanje. Vse do konca leta je viden vso prvo polovico noči. Uran se vse leto zadržuje v ozvezdju Ribi v bližini meje z Ovnom.

NEPTUN

Neptun je osmi planet po vrsti. Odkrili so ga leta 1846. Uvrščamo ga med plinaste planete velikane. Njegov ekvatorski premer je 49.500 kilometrov, premer čez pola pa je 47.400 kilometrov. Od Sonca je povprečno oddaljen 4,5 milijarde kilometrov, za en obhod pa potrebuje 164,8 leta. Okoli svoje osi se zavrti v 19,2 ure. Danes je znanih 14 Neptunovih satelitov. Največji med njimi je Triton, ki je večji od naše Lune.

Opazovanje: Neptun je tudi v največjih amaterskih teleskopih komaj večji od zvezd. Vidimo ga kot majhno modrikasto ploščico, na njegovi površini pa ne moremo videti prav nobenih podrobnosti.

Vidnost Neptuna v letu 2017: Neptun je 2. marca v konjunkciji s Soncem in ni v ugodni legi za opazovanje. Na jutranjem nebu se pojavi sredi maja. 5. septembra je v opoziciji s Soncem in je okoli tega datuma viden vso noč. Na večernem nebu ostane viden do konca leta. Vse leto se zadržuje v ozvezdju Vodnarja. Če hočemo planet najti med zvezdami, potrebujemo dobro zvezdno karto in koordinate planeta.

PREGLEDNI KOLEDARČEK ZA LETO 2018

	JANUAR	FEBRUAR	MAREC
N	7 14 21 28	4 11 18 25	4 11 18 25
P	1 8 15 22 29	5 12 19 26	5 12 19 26
T	2 9 16 23 30	6 13 20 27	6 13 20 27
S	3 10 17 24 31	7 14 21 28	7 14 21 28
Č	4 11 18 25	1 8 15 22	1 8 15 22 29
P	5 12 19 26	2 9 16 23	2 9 16 23 30
S	6 13 20 27	3 10 17 24	3 10 17 24 31
	APRIL	MAJ	JUNIJ
N	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24
P	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
T	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
S	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27
Č	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
P	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29
S	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30
	JULIJ	AVGUST	SEPTEMBER
N	1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30
P	2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24
T	3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25
S	4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Č	5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27
P	6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28
S	7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29
	OKTOBER	NOVEMBER	DECEMBER
N	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30
P	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
T	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25
S	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26
Č	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27
P	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28
S	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29

Jože Planinšek CM, predsednik Celjske Mohorjeve družbe

OB NEKEM JUBILEJU

90 let Mohorjeve družbe v Celju

V naši slovenski stvarnosti vedno znova ugotavljamo, kako premalo gradimo na svojih koreninah, predvsem pa na stvareh, ki nas zaznamujejo ali so nas zaznamovale v preteklosti. Kdo izmed nas se npr. zaveda in je ponosen na to, da je skoraj tisoč let naše slovenske zgodovine tudi avstrijske; da je Celje s celjskimi grofi oziroma knezi močneje zapisano v evropsko zgodovino, kot si predstavljamo; in ne nazadnje, da ima naša najstarejša založba, prva na Slovenskem, zaradi katere se lahko primerjamo tudi s sosednjimi narodi, že devetdeset let sedež v knežjem mestu.

Morda imamo včasih nekoliko kritičen odnos do obletnic, sploh če so pogoste, in se nam ne zdijo nič posebnega. Sto petinšestdeset let od ustanovitve Mohorjeve družbe v letu 2016 in devetdeset let nje-nega sedeža v Celju, ki ga bomo zaznamovali v letu 2017, po svoje morda nista kaj izrazito pomembni obletnici. Je pa dobro, če ob tem vsaj pomislimo, da smo premalokrat veseli in zdravo ponosni nase. Mesto Celje v dvajsetih letih 20. stoletja s takratno Samostalno demokratsko stranko in svojim nemško usmerjenim življenjem ni ravno z navdušenjem sprejemalo Mohorjeve družbe. Spomnimo se Smrekarjeve karikature, ki Mohorjevo predstavlja kot vlačugo, ki se je v Celje pač od nekod privlekla. Niso ji dali koncesije za tiskarno; to ji je uspelo pridobiti šele po pritožbi velikemu županu v Mariboru, da je sploh lahko začela tiskati in da se je lahko v decembru 1927 preselila s Prevalj.

Priznati je treba, da tudi kasneje s to zavestjo ni bilo kaj dosti bolje in še danes ni. Pri tem velja poudariti, da so taki drži v preteklosti botrovale neugodne zunanje okoliščine, medtem ko danes teh praviloma več ni in gre bolj za našo neozaveščenost.

Včasih se sprašujem, kako da Celjani iz bogate zgodovine Celjskih ne znamo potegniti več. Zato se mi zdijo podvigi, kot je muzikal *Veronika Deseniška* v letu 2016, nadvse spodbudna zamisel, ki jo je treba pozdraviti. Tudi na cerkvenem področju nam je ob-novitev škofije pred dobrimi desetimi leti prinesla malo več samozavesti in zdrave identitete, kar je dobilo poseben izraz tudi v bogati monografiji *Zgodovina krščanstva na ozemlju celjske škofije*, ki smo jo pripravili skupaj s Škofijo Celje prav pri Mohorjevi. Upajmo na še več takih in podobnih zamisli na različnih področjih tukajšnjega življenja, da nas bodo ukoreninjale v okolje in v nas utrjevale zdravo uresničenost. Tudi pri Celjski Mohorjevi se bomo za to potrudili, kar se tudi spodobi, saj smo verjetno prvikrat v zgodovini družbe vsi v poslovodstvu, tudi predsednik in pokrovitelj, Celjani. Ob tem pa se seveda s hvaležnostjo zavedamo pomena vpetosti mnogih pomembnih sodelavcev z različnih koncev Slovenije v Mohorjevo in tega, da je Mohorjeva prav zaradi svoje odprtosti in širine danes to, kar je.

Hiter pregled obstoja Celjske Mohorjeve družbe nam pokaže, kako burna je njena zgodovina. Če po-

Pogled s Celjskega gradu proti severozahodu. Foto: Lea Lokovšek.

26 mislimo, da je družbi z njenim poslanstvom, ki je pri mnogih vzbujalo pozornost, tako pozitivno kot negativno, uspelo preživeti osamosvajanje narodov po razpadu monarhije, se ohraniti kljub germanskim pritiskom, nacističnim in komunističnim preganjanjem, potem vemo, da imajo za to zasluge mnogi, ki so jo v teh obdobjih oblikovali. Zagotovo se v ozadju skriva množica zgodb, tudi krutih, ki bodo slej ko prej šle v pozabo, če že niso. Ni bilo dosti časa in tudi ne priložnosti, da bi vse zabeležili, poleg tega pa bi to bilo lahko tudi nevarno. Zato je danes čas, ko moramo poskrbeti, kolikor je še mogoče, tudi za to. Odgovornost imamo pred vsemi, ki so nas ohranili, da lahko še danes živimo poslanstvo, ki je zvesto ustanoviteljem. Tu praznovanje obletnic, še posebej devetdesete v Celju, pomeni spodbudo in navdih, da se trudimo. Hvala Bogu, da ostaja ideja Mohorjeve v Celju zvesta prvotni zamisli: knjigi najrazličnejših, a pomenljivih in sporočilnih vsebin. Po zaslugi predanih sodelavcev še kar uspešno preživljamo tudi v času, nenaklonjenem takšni usmeritvi, in želimo na enak način nadaljevati. Sicer je slišati (enkrat bolj

glasno, drugič manj), da knjiga nima prihodnosti in da se z njo ne bo dalo preživeti. Hvala Bogu, se je katerikrat pokazalo tudi prav nasprotno. Končno pa je tudi od nas in naše iznajdljivosti odvisno, kaj bo knjiga v prihodnosti še pomenila. Kot na drugih področjih, tudi v založništvu ni dovolj le ponujati dobre knjige, ampak je treba tudi oblikovati in vzgajati tržišče. To pa je bila domena Mohorjeve že skozi vso njeno zgodovino. Naša naloga je vedno enaka, le lotevati se je moramo prilagojeno različnim obdobjem. Ob tem je pomembno poznavanje zgodovine Mohorjeve, njenih odgovorov na izzive časa in tudi njenih stranpoti, kolikor jih je bilo. Morda do zdaj ni bilo toliko priložnosti za to, marsikaj pa so uničili ali okrnili tudi dogodki, kot so obe vojni, različni ideološki pritiski, finančna izčrpanja in še bi se kaj našlo.

Letošnji oziroma prihajajoči celjski jubilej je lepa priložnost, da nekaj naredimo tudi na tem področju. Z veseljem pozdravljam zanimanje uprave, da uredimo arhiv in se nekoliko bolj trdno usidramo tudi v preteklosti. Še je čas za to, čeprav bo morda

marsikaj, kar je izgubljeno, težko zapolniti. Zato bi rad na tem mestu povabil vse, ki vas bodo te vrstice dosegle, ki ste z Mohorjevo povezani in še poznate kakšne ustrezne zgodovinske vire, ki bi jih bilo dobro vključiti v arhiv, ali veste za kakšna gradiva o Mohorjevi, da nas na to opozorite. Razveseljivo je dejstvo, da z Muzejem novejšje zgodovine v Celju pripravljamo predstavitev založbe s priložnostno in pregledno razstavo. Muzej novejšje zgodovine je zagotovo prostor, v katerega Mohorjeva sodi, in prav je, da tudi na tak način stopi iz svojih le navideznih okvirov, ki v njeni odprtosti nikoli niso bili ozki, nikoli osredotočeni le na strogo versko literaturo. Pomislimo na njeno prvo knjigo, *Naravoslovje ali fizika po domače*, ali na drugo, *Slovenska Bčela*, in nato na vrsto leposlovnih knjig, pesmaric in poučnih knjig, s katerimi je založba pokazala, kakšna želi biti. Seveda je imela verska, duhovna in tudi poglobljena znanstvena vsebina nadvse pomembno mesto v programu, nikakor pa ne edinega. V zasnovi Mohorjeve tako povsem konkretno čutimo njenega ustanovitelja Antona Martina Slomška, ki je nagovarjal široko, celostno. Takšnega nagovora smo, enako kot nekdanj, potrebni tudi danes. Kaj hitro lahko ugotovimo, da so se časi res spremenili, vendar so marsikje prinesli podobne izzive kot v preteklosti. V pomanjkanju izobrazbe in literature nasploh je naš človek v preteklosti z lakoto in žejo segal po dobri pisani besedi. Danes je sicer napisanega zelo veliko, vendar dostikrat bolj za čehljanje ušes kakor pa za poglobljen razmislek; zato mohorska naloga ostaja enako pomembna, le okoliščine so precej težje. Najprej je namreč treba v sodobnem človeku vzbuditi lakoto po globlji besedi, kar ni enostavno ne z vidika priprave in oblikovanja takšnega bralca kakor tudi ne s finančnega vidika. Hvala Bogu je Celjski Mohorjevi (enkrat malo boljše, drugič morda malo slabše) vendarle vedno uspevalo združevati oba vidika in ima tako za seboj tudi res velike, zahtevne in dragocene izdaje, ki smo jih lahko veseli in so nam v ponos.

Predsednik Celjske Mohorjeve družbe Jože Planinšek CM na volilnem občnem zboru 21. novembra 2015. Foto: Alenka Veber.

27 Želimo si in bomo vse naredili za to, da bo Celjska Mohorjeva tudi v prihodnje šla po zastavljeni poti, z odprtostjo za sodobni čas in človeka, a hkrati s tradicionalnim in treznim pogledom na čas in prostor. Eksperimenti niso bili njena domena in prav je, da jih tudi danes prepušča drugim, čeprav je v določenih trenutkih težko vztrajati ali preživeti brez njih. Tako so potrebne še večja notranja trdnost in suverenost ter zdrava identiteta, za katero sta odločilna dober zgodovinski spomin in medsebojna opora. Če nas bosta skrb za našo preteklost in pogum ustaljenega mohorskega srečevanja s sodobno stvarnostjo še povezala tudi z mestom Celje in njegovo širšo okolico ter nas naredila še bolj prepoznavne, bomo tega iskreno veseli. V tem je pravi pomen in tudi osrednji smisel obletnic in praznovanj, zato je prav, da se ob njih ustavljamo in se z njimi krepimo za sedanost in prihodnost.

Jože Planinšek CM,
predsednik Celjske Mohorjeve družbe

Martin Knez, Tadej Slabe

KORALNI OTOK MINAMIDAITO V OTOČJU RYUKYU, JUGOZAHODNA JAPONSKA

Otočje Ryukyu se razteza med otokom Kyushu, ki je tretji po velikosti in najbolj jugozahoden od glavnih štirih japonskih otokov, in Tajvanom. Leži na zahodnem robu severnega Tihega oceana, na meji med Vzhodnokitajskim in Filipinskim morjem. Otočje šteje več kot sto otokov, največji med njimi je Okinawa. Njihova skupna površina je okrog 4600 km², povprečna gostota poseljenosti pa je trikrat večja kot v Sloveniji.

UVOD

Večji otoki so vulkanskega nastanka, manjši pa so koralni. Podnebje se spreminja od vlažnega subtropskega na severu do tropskega na jugu. V času deževnih obdobjev so pogosti tajfuni. To so tropski cikloni (hitro vrteči se nevihtni sistemi z nizkim zračnim tlakom v sredini, močnimi vetrovi, nevihtami in močnim dežjem). Najbolj značilno se razvijajo v zahodnem delu severnega Tihega oceana, ki je s tretjino vseh ciklonov najbolj aktivno tropsko ciklonsko območje na Zemlji.

Otočje Daito leži popolnoma osamljeno in izolirano v Tihem oceanu oddaljeno okrog 400 km jugovzhodno od Okinawe in ga sestavljajo trije otoki: Kitadaito, Okidaito in Minamidaito (kita, oki in minami v japonsščini pomenijo severni, oddaljen od obale in južni, daito pa daleč na vzhodu). Otočje so odkrili v sredini 16. stoletja, po raziskavah Rusov v začetku 19. stoletja so ga poimenovali otočje Borodino in ostalo je nenaseljeno vse do konca 19. stoletja. Medtem ko na otoku Minamidaito s površino dobrih 30 km² živi okrog 1500 ljudi, ki se ukvarjajo z gojenjem in predelavo sladkornega trsa ter ribolovom predvsem na tuno, jih je na sosednjem Kitadaito s površino 12 km² le dobrih 500; Okidaito s površino dobrega km² ni naseljen. Iz sladkornega trsa proizvajajo edinstven rum, imenovan Cor Cor.

Subtropski otok Minamidaito v smeri sever—jug meri 6 km, v smeri vzhod—zahod pa 5 km, najvišja točka se nad morje vzdiguje slabih 80 m. Minamidaito je koralni atol, na vrhu zgrajen iz karbonatnih kamnin. Na njem prevladujejo topla poletja in mile zime. Vse leto je na otoku veliko padavin, največ junija.

Otok se zaradi premikanja litosferskih plošč, to je trdnih zgornjih delov zemeljske skorje, premika proti zahodu s hitrostjo približno 4 do 5 cm na leto. Kopni del otoka se nad morsko dno dviga okrog 3 km; za primerjavo, Jadransko morje je v severnem delu globoko do 100 m.

Zakrasevanje koralnih apnencev in dolomitov, kjer v času tropskih tajfunov veter več tednov piha do 300 km na uro, poteka na svojstven način. V okviru znanstvenega projekta japonskega Ministrstva za izobraževanje, znanost, šport in kulturo sva bila Martin Knez, Tadej Slabe povabljeni, da podrobno raziščeva njegove geološke in morfološke značilnosti.

Kar nekaj raziskav nastanka otoka so že opravili japonski raziskovalci, še več raziskav pa je bilo opravljenih na 12 km oddaljenem atolu Kitadaito. Tudi zaradi njune bližine predpostavljamo, da so razvoj in procesi na obeh otokih zelo podobni.

Otok Minamidaito s površino približno 30 km²

Raziskovali smo koralne in dolomitizirane apnence, podrobno smo opisali kamnino na vzhodni strani otoka, območje Kaigunbo ter na izbranih lokacijah po vsem obrobju otoka. Z geomorfološkega vidika ugotavljamo, da sestava koralne kamnine pomembno vpliva na oblikovanje skalnega reliefa in potek kraških pojavov. Kamnina je namreč večinoma sestavljena iz večjih celih koral in njihovih odlomkov, ki so zaradi nizke starosti le delno povezani.

GEOLOŠKE RAZISKAVE

Podrobno smo proučili profil na vzhodni obali otoka. Geološki opis smo izvedli zvezno od vodne gladine do vrha grebena v smeri jugovzhod – severozahod. Kamnina je srednje do debelo plastovita, debelina plasti znaša od 10 cm do več metrov. Vpad plasti se vzdolž profila spreminja, prevladuje proti severozahodu in znaša med 5° in 20°. Makroskopsko so na zgornjih ploskvah plasti v spodnjem delu profila in v presekih vidni številni ostanki manjših in večjih koral. Največji dosega premer več 10 cm. Kamnino prekriva mikrobni biofilm, zato je barva kamnine skoraj na celotnem območju siva. Izjema

so posamezna območja, po katerih morje ob močnejšem valovanju vdira višje po okrog 70 m dolgi, za povprečno 10° nagnjeni obmorski polici, ki je na najvišjem delu okrog 10 m nad vodno gladino. Ta območja imajo pravo barvo kamnine (bela), saj številni prodniki na njih (nekateri dosega tudi do več m³) skalo zaradi pogostega premikanja obrusijo. Povsod je opazna primarna poroznost. Razpokanost kamnine ni izrazita, večinoma subvertikalne prelome in razpoke zasledimo v vseh smereh. Debelina raziskanega profila znaša 40 m. Starost kamnine uvrščajo v formacijo Daito. Na vseh vzorcih smo določili vsebnost kalcijevega in magnezijevega oksida.

Profil smo razdelili na dve območji. Prvo zajema okrog 70 m široko skalno polico, kjer prihaja do stalnega oziroma občasnega stika morske vode in kamnine. Spodnje območje police leži med oseko in plimo, rahlo nagnjeno višje ležeče območje v dolžini okrog 50 m pa dosega le visoke vode ob tajfunih in močnejših neurjih večkrat letno. Drugo višje območje predstavlja skoraj navpičen klif nad izravnano polico in je pod vplivom bolj ali manj stalnega pršenja morske vode.

Zahodna obala otoka

Eno od pristanišč, zaščiteno z visokimi zidovi pred močnimi vetrovi

Vzhodna obala Kaigunbo in profil, kjer smo opravili podrobne geološke raziskave. Večkrat na leto otok dosežejo močni tajfuni, ko veter piha s hitrostjo okrog 300 km na uro ter premeta kose kamnine in jih brusi (zato bela barva).

Korale v kamnini; širina slike 50 cm

Kamnina na začetku profila na skalni polici je biointra mikrosparitni do biointra sparitni apnenec (grainstone do boundstone, bafflestone do framestone). V kamnini prevladujejo kalcitni minerali, le izjemoma v vzorcu najdemo klaste dolomita, ki obrobajo fenestre znotraj apnenca. Evhedralni do subhedralni kristali dolomita ene generacije izjemoma obrobajo notranje robove fenester. Dolomitnih kristalov je okrog 5 odstotkov, netopnega ostanka nekaj odstotkov. V vzorcih so številne cele korale in njihovi odlomki, vendar ne presegajo 10 odstotkov volumna kamnine. Tu so tudi značilni mikritni in mikrosparitni dobro sortirani intraklasti. Poroznost je primarna intergranularna do fenestralna in ocenjena na 5 do 10 odstotkov.

Območje skoraj navpičnega klifa gradi dolomit (biointra mikrosparitni do biointra sparitni dolomit oziroma bafflestone do framestone). Prehod med apnenci in dolomiti oziroma med apnenčevo plastjo in dolomitno plastjo je oster. Mineraloško prevladuje dolomit, ostalo je kalcit, ki zapolnjuje posamezne fenestre. Od fosilov je v plasti največ koral in situ ter njihovi številni odlomki, nekaj je ostrakodov, planktonskih ter uniserialnih in biserialnih foraminifer. Vezivo tvorijo dolomitni evhedralni do subhedralni kristali, izjemoma anhedralni. Po-

roznost je primarna intergranularna do fenestralna in je ocenjena na okrog 5 odstotkov.

Kamnino smo podrobno raziskali tudi v južnem, zahodnem in severnem pristanišču ter v štirih kraških jamah.

SKALNI RELIEF KRAŠKEGA POVRŠJA

Škraplje delimo na tiste v notranjosti otoka, ki se iz podtalnih razvijajo v škraplje, oblikovane z dežjem, in na obalne. V notranjosti otoka razgaljene škraplje preoblikuje dež, na zunanem robu grebena pa prevladujejo sledi korozijskega in erozijskega delovanja ter pršenja morja.

Škraplje v notranjosti otoka

Razgaljene škraplje so do 10 m² velike gmote kamnine, katerih višina dosega 2 metra. Še zlasti izrazite so na višjem skalnem grebenu, ki obdaja otok. Osrednji del otoka je večinoma prekrit s prstjo, iz nje štrlijo le manjše površine skale.

Škraplje na skalnem grebenu se sprva razvijajo pod prstjo, nato pa so razgaljene preoblikovane. Na nivoju prsti, ki je dlje časa obdajala skalo, so nastale vzdolžne podtalne zajede. Členijo jih podtalne vdolbine, ki so sled poroznosti koralne skale. Pogosto pa nastanejo podtalne votlinice, ki trirazsežno votlijo

skalo. Nekatere so paragenetsko povišane. Vzdolž stikov so največje podtalne votline, katerih premer doseže 1 meter. Podtalno razjedanje porozne skale je izrazito in škraplje so pogosto gobastih oblik.

Pod lijakastimi zajedami, ki členijo vrhove škrapelj, so polzvonovi. Dosegajo do meter premera. Nastajajo zaradi strnjene dotoka vode do prsti in razlivanja ob stiku. Veliki podtalni žlebovi, katerih premer doseže meter, so le na stenah do nekaj metrov širokih ter več deset metrov dolgih špranj, ki prečijo greben. Vrhovi skal so izrazito razčlenjeni v številne konice in raze. Oblikujejo se med gosto mrežo podtalnih vdolbin in redkimi podtalnimi žlebovi med njimi. Oboji nastajajo pod prstjo, ki je mestoma prekrivala skalo. Podtalne skalne oblike so večinoma razmeroma globoke in njihove stene izrazito razčlenjene. To narekuje sestava porozne kamnine.

V podtalnih votlinah so velikokrat razmeroma gosti spleti korenin. Te segajo do jam. V podtalnih votlinah je namreč prst. Manjše rastline pa rastejo tudi iz votlin na razgaljenih skalah. V osrednjem delu otoka so razgaljene manjše skale, ki so še v celoti podtalno oblikovane, saj so bile razgaljene šele pred nedavnim.

Podtalne skalne oblike so na koralni kamnini praviloma manjše, kot je povprečje. Vzrok za to je velika poroznost skale in trirazsežno raztekanje vode ob stiku skale in prsti ter v votline. Podtalno oblikovana skala je razmeroma zaobljenih oblik in gladka, se pa tudi v njej odražata sestavljenost koralne kamnine in njena poroznost.

Podtalne vdolbine, katerih dna se ne nadaljujejo v votline, so razgaljene preoblikovane v škvavnice. Sestava koralne kamnine ne omogoča nastanka dežnih žlebičev. Površina skal je hrapava. Na previsnih delih nastanejo fasete, ki so sled polzenja vode. Deževnica se pretaka skozi votlinice, jih preoblikuje in oblikuje tudi skalo na njihovem drugem koncu, kjer so na ustjih škvavnicam podobne vdolbine in pod ustji žlebovi.

Obalne škraplje

Te škraplje, ki segajo do vrha grebena, ki obdaja otok, lahko razdelimo na tiste, ki jih neposredno dosega morska voda, in tiste, ki jih oblikujeta različna količina pršne vode in dež. Prve morska voda oblikuje večino časa ali pa le občasno, ob visokih vodah oziroma ob velikih valovih.

Različne in najbolj značilne vrste obalnih škrapelj so že opisali. Tokratna študija je osredotočena

Erozija in korozija sta na otoku intenzivni vse leto

Močni vetrovi in pršenje morske vode kamnino hitro raztapljajo in ostrijo tudi še več kot 10 m nad vodno gladino

predvsem na posebnosti oblikovanja obale v svojevrstnem okolju otoka Minamidaito.

Ob gladini morja je skalna polica, ki ponekod sega več deset metrov v otok. V celoti ali pa le njen zunanji del je pod vodo, v otok pa se največkrat polagoma dviga. Visoki valovi jo poplavlajo, in kjer dosega steno, vanjo dolbejo zajede. Nad polico je praviloma navpična stena, ki je visoka do 10 metrov. Nad njo pa je skalna polica, široka več deset metrov, ki se zaključuje s strmim robom. Takšna podoba, resda manj izrazita, se do vrha grebena še enkrat ponovi. Površina prvih dveh polic je gola, zgornja polica pa je poraščena.

V pasu neposrednega delovanja morja skalni relief narekuje oblika roba otoka. Vzdolžne zajede, ki dosega več metrov premera, so najbolj izrazite v delih, kjer je polica, ki obdaja otok, najožja, rob nad njo pa strm in bolj ali manj visok. Obrobne police, ki jih obliva morje, so namreč na več višinah in stenske zajede nastajajo nad najnižje ležečimi, nad višje ležečimi pa so strme stene. Ob izrazitih razpokah so zajede globlje. Imajo izrazito previsne zgornje dele in njihov obod je pogosto polkotličasto razčlenjen, kot ga narekujejo tokovnice valov oziroma oblika obale. Na spodnjih, položnih delih zajed so majhne morske škavnice. Pogosto so raz-

vrščene v vzdolžne nize. Tako so nanizane tudi velike škavnice na policah nad zajedami, na linijah, do kamor najbolj pogosto sega visoko valovanje, in pa pod strmimi stenami nad obrobnimi policami, kjer ni vzdolžnih zajed. Višji deli škrapelj pa so oblikovani zaradi pršenja morske vode, in če jih visoki valovi ne dosega pogosto, so razmeroma izrazito razčlenjeni v številne konice. Ene najbolj pogostih in značilnih skalnih oblik obalnih škrapelj otoka Minamidaito so torej morske škavnice. To so talne vdolbine, katerih premer sega od enega centimetra do več metrov. Oblikuje jih morska voda s korozijo, ko jih dosega neposredno in zapolnjuje v celoti ali pa le deloma, in z erozijo, bodisi z valovanjem vodne mase ali vrtinčenjem peska in prodnikov ali posredno, torej višje ležeče, ki jih dosega le pršenje, in sooblikuje z deževnico.

V strmih robovih obale, še zlasti za ožjimi obalnimi policami, so izrazite vzdolžne zajede. Nad njimi je skala močno koničasto in s škavnicami razčlenjena zaradi pršenja vode. Na delih obale nad obalno polico, kjer se obala postopoma vzpenja, je prvi pas razmeroma gladek, v območju stalnega valovanja pa razčlenjen z manjšimi škavnicami, pod skalnimi stopnjami pa z večjimi, ki so praviloma razporejene v vzdolžne nize. Višje dele, 5–10 metrov nad morjem,

Na otoku je več suhih jam, tudi odprte za turiste, kjer se odlaga predvsem bela siga

Za otok značilne obalne morske škavnice

Več kraških jam je v mlajšem geološkem obdobju zalila voda

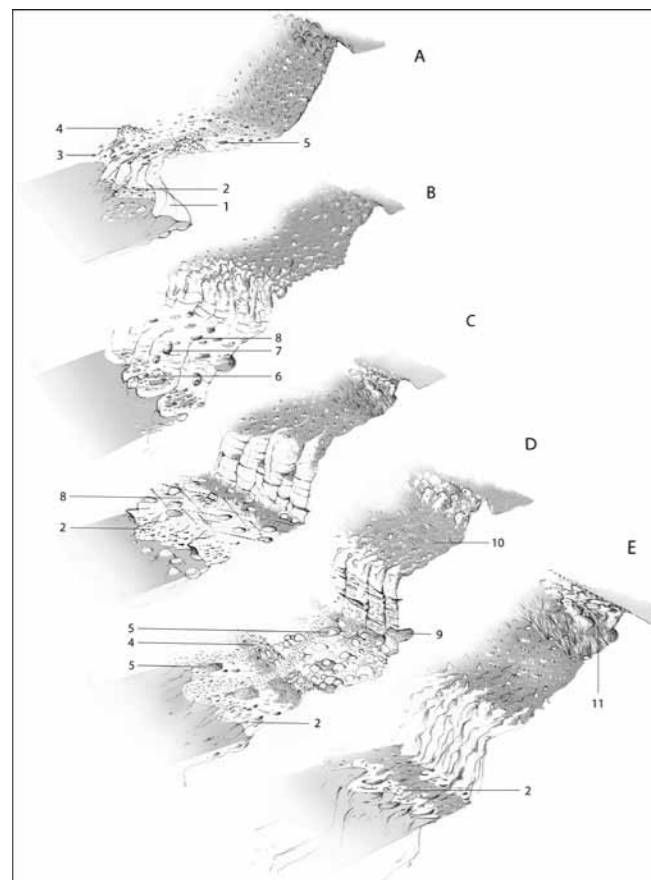

Kamnina na obali je zelo razčlenjena

členi razmeroma izrazito pršenje vode, ki je prevladujoče. Ti deli obale so le občasno preplavljeni. Je pa moč in učinkovitost pršenja, še zlasti ob dolgotrajnem delovanju tajfunov, ko veter dosega hitrost okrog 300 km na uro, velika. V vsem tem delu so tudi erozijsko zglajene skalne površine in so oblikovane skalne oblike. Te so najizrazitejše v nižjih, zlasti prečnih zajedah. Večje pasove prekrivata pe-

sek in prod, katerega premer na izpostavljenih mestih presega 1 meter. Med njimi pa so višje površine, razčlenjene predvsem zaradi pršenja vode, pogosto porasle z lišaji. O veliki erozijski moči morja tudi v preteklih obdobjih pričajo tudi erozijske jame v stenah nad starimi policami, ki so 5 metrov in več nad današnjo gladino. Njihova dolžina lahko dosega več metrov in njihov obod je erozijsko zglajen.

Višje na grebenu, na zgornji polici je skala gosto poraščena. Podtalne votline v koralni kamnini so zapolnjene s prstjo in prepredene s koreninami. Pod prstjo so skalne oblike, ki so opisane zgoraj, skala pa je zaobljena in razmeroma gladka. Pogosto pa je prst le globlje v votlinicah, v njihovem zgornjem delu, na površju skale, pa so rastline. Površinska plast gole skale je izrazito luknjičasta in razčlenjena, kot jo narekuje sestava.

Podrobna geomorfološka analiza različnih obal otoka (A do E). 1 – morska zajeda, 2 – morska kotlica, 3 – velike morske kotlice v vrsti, 4 – površje, razjedeno zaradi morskega prša, 5 – velike kotlice, ki so nastale s korozijo in erozijo, 6 – mreža morskih kotlic, 7 – odprta morska kotlica na steni, 8 – morska kotlica, ki je nastala zaradi prša, 9 – erozijska jama, 10 – podtalno površje, 11 – zaradi prša in dežja razjeden in deloma razpadel skalni raz

ZAKLJUČEK

Geološke raziskave smo povezovali z izsledki, ugotovljenimi na atolu Kitadaito, 12 km oddaljenem proti severovzhodu. Zaradi bližine in lege obeh otokov sklepamo na njun podoben razvoj. Podrobno smo raziskali številne vzorce kamnine z različnih koncev otoka. Ugotovili smo koralne biointrasparitne apnence s prehodi v koralne dolomitizirane biointrasparitne apnence. S pomočjo kompleksometričnih analiz smo ugotovili, da je razporeditev apnencev in dolomitov na nekaterih lokacijah drugačna od do takrat opisane. Kamnina iz apnencev preide v dolomit na območju, ki ga ne dosega niti najvišje vode, pač pa je stalno pod vplivom pršenja. Meja med spodaj ležečimi apnenci in nad njimi dolomiti je najverjetneje tudi meja med spodnjo in zgornjo geološko formacijo Daito, ki je nastala v pliocenu, pred okrog 5 milijoni leti.

Čeprav skalnemu reliefu daje izrazit pečat koralna kamnina, pa je pomembna sled oblikovanja in razvoja svojevrstne kraške pokrajine. Skala je pogosto trirazsežno močno prevotljena, bodisi podtalno ali pa ko je sprva podtalno oblikovana razgaljena in zaradi pršenja morske vode nanjo celo razpada. Sestava kamnine pa se izrazito odraža tudi v skalnih oblikah. Le na mestih dolbenja z erozijskim in korozijskim delovanjem valovanja in podtalno je skala razmeroma gladka, nekoliko manj kot tista, izpostavljena pršenju, pa je razčlenjena skala pod dežjem. Posebnost obmorskemu skalnemu obodu otoka narekuje občasna, zlasti ob tajfunih velika erozijska moč morja.

*Dr. Martin Knez, znanstveni svetnik,
Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Postojna
Dr. Tadej Slabe, znanstveni svetnik, predstojnik
Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Postojna*

Fotografije: Martin Knez in Tadej Slabe

Leon Marc

IZPRAZNJENI PRAZNIKI

Slovenija, globalizacija in migracije v pokrščanski Evropi

BEG V SLOVENSKE IZKUŠNJI

Kaj je pravzaprav tisto, kar ljudi dela državljane njihovih držav? Ne govorim le o formalnem državljanstvu, ki ga izkazujemo s potnim listom, ampak o občutku pripadnosti. Zakaj nas ob igranju himne spreleti v telesu? Zakaj želimo biti državljani neke države in zakaj se nam zdi tako nenavadno (ali pa tudi ne), da za nič na svetu ne bi mogli biti državljani kake druge države? Kaj se v človeku zgodi, da je v določenih okoliščinah pripravljen pozabiti na državo, ki ji je pripadal, pretrgati z njo vse formalne vezi, četudi je z njo še povezan etnično, kulturno? Ali pa je državljanstvo zgolj formalnost, posledica dejstva, da je vsaj zahodni svet že nekaj stoletij razdeljen na države? Je potemtakem občutek pripadnosti nekaj preživetega, zastareli patriotizem ali nevarni nacionalizem? Od nekako šestdesetih let dalje je začelo v Evropi prevladovati takšno stališče. V zadnjih nekaj letih, približno sovpadajoč s svetovno gospodarsko krizo in vzponom terorizma, je ta pogled spet v zatonu in pomen držav se v mednarodnih odnosih spet krepi.

Zaradi migrantske krize so od jeseni 2015 tudi za nas, Slovence, postala ta vprašanja na nov način aktualna. Z begunstvom in migracijami imamo Slovenci sicer številne izkušnje: naše ekonomske migracije 19. in 20. stoletja; naš tragični politični eksodus 20. stoletja in pred njim migracije Primorcev; imigracije iz drugih delov nekdanje Jugoslavije; begunci iz jugoslovanskih vojn; Kočevski Nemci itd. Migranti in begunci, ki so k nam prišli jeseni 2015, pa so bili zares tujci in del globalnega procesa.

Ob tem smo se spraševali: Je bilo odgovorno pri-
tegniti te ljudi na pot v takšne razmere? Ali je moglo

biti v begunskih taboriščih v Turčiji še slabše kot na poti? So ti starši ravnali odgovorno, ko so otroke izpostavili takšnemu življenju? Je »kamp« v Idomeniju res toliko boljši od strahu za življenje v Siriji? Ali je vreden obljube o lepšem življenju v Nemčiji, za katero je sprejemljivo otroke izpostaviti takšni poti?

V kakšnem primeru bi sam bil pripravljen z družino tvegati takšno pot? Ali v Evropi danes človeško življenje (in posebej otroško) res vrednotimo drugače kot drugod po svetu? (Saj tudi v Evropi pred stoletjem otroci niso bili samo za ljubezen — bili so za ekonomsko preživetje.)

V mislih se vračam na dela, ki so v zadnjih letih v besedi in sliki popisala begunska taborišča Slovencev v Avstriji, ki so se umaknili pred komunistično zmago leta 1945. Povsod beremo o vzorni disciplini in samoorganiziranosti teh beguncev, med katerimi pa je počasi prevladalo prepričanje, da poti nazaj več ni in da bo treba naprej v svet. Niso imeli interneta, pametnih telefonov, niti ne medijev v današnjem smislu, da bi lahko prek njih pridobivali ali širili informacije, in tudi ne naklonjene civilne družbe.

O vsem tem bi nam naši Argentinci in drugi Slovenci po svetu šele morali spregovoriti. Iz nekaterih literarnih del (npr. Zorka Simčiča) slutimo njihove stiske: ob sprejetju v tuje državljanstvo; v soočanju z bolečino zaradi pretrgane vezi z domovino; o izgubljeni intimi, ko v pogovor med starši in otroki vstopi tuji jezik; o oblikovanju nove identitete. Marko Kremžar je izhod iz teh stisk videl v globalnem slovenstvu; o globalizaciji je pisal davno pred tem, ko je ta zares dosegla Slovenijo.

Le površno se dotikam velikih, pretresljivih tem, a vsaj toliko, da bi začutili dimenzije migracij, s ka-

... poti nazaj več ni, treba bo naprej v svet ... Foto: Shutterstock.

terimi se soočamo danes v Evropi in od jeseni 2015 tudi v Sloveniji.

GLOBALIZACIJA IN SLOVENCİ: MIGRANTSKA KRIZA

Tedaj smo namreč Slovenci prvič začutili globalno razsežnost migracij. Na naših vaških cestah so se pojavili obrazi, ki smo jih bili — malce poenostavljeno — vajeni le iz *Misijonskih obzorij*.

Globalizacija — ta nagli razvoj tehnologij, ki je omogočil mobilnost informacij, blaga in oseb na način, s hitrostjo in v obsegu, kakršnih človeštvo dotlej še ni poznalo. Izginile so tehnične omejitve mobilnosti; znatno so se zmanjšale ekonomske ovire mobilnosti — le še najrevnejši prebivalci Zemlje si ne morejo privoščiti interneta, mobilnega telefona ali poleta z nizkocenovnimi letalskimi prevozniki.

Globalizacija je v Evropi večinoma na slabem glasu: k nam naj bi prinesla »instant« kulturo, poceni delovno silo in gensko spremenjeno hrano. A hkrati so zaradi nje postale veliko dostopnejše dobrine, kot so hrana, avtomobili, elektronika, modna oblačila ali popularna glasba.

Globalizacija nas je prisilila, da vnovič razmišljamo o lastni kulturni identiteti, pa tudi o našem socialno-ekonomskem modelu, o mednarodnih odnosih in varnosti ter o razvoju sveta.

Nekateri kot pozitiven sad globalizacije navaajo multikulturno družbo: povečano preseljevanje naj bi postopoma ustvarilo mozaik kultur, ne več ene nacionalne prevladujoče kulture (a na globalni ravni novo monokulturo ...). Toda v zadnjih letih — še pred zadnjim migrantskim valom — so konec multikulturalizma v Evropi razglasili ne le populiisti, ampak spodobne vlade v Nemčiji, Veliki Britaniji ... S tem seveda niso napovedale preganjanja drugih kultur v svoji sredi, ampak le ugotovile, da model naivnega občudovanja in nekritičnega odnosa do kultur prišlekov vodi v getoizacijo teh, ne pa v integracijo. Dejstvo, da so storilci množičnih terorističnih dejanj prišli iz evropskih getov, se zdi argument v prid temu razmišljanju.

To dogajanje smo pri nas opazovali z varne razdalje, kot da se nas ne bi tikalo, saj je na naših ulicah tako malo ljudi druge polti. Glede na velikost in model našega gospodarstva se nas je globalizacija tudi v drugih razsežnostih le malo dotaknila. S tem nam je podarjen kratek čas za razmislek o globalizaciji. Naši dosedanji odzivi nanjo so nedosledni. Tudi kot kristjani gledamo na globalizacijo z mešanimi občutki.

Kršćanstvo je že v prvi Cerkvi ravnalo neverjetno globalno, po vzoru za tisti čas globalnega rimskega imperija. Sporočilo krščanstva je — ne glede na vse njegove stranpote — vedno bilo, da je v vse ljudi položena enaka duša, ki jo je treba zveličati. V tem smislu je krščanstvo vir enakosti: do vseh ljudi sveta mora priti isto sporočilo odrešenja, četudi se je to v preteklosti dogajalo tudi s silo. Pokristjanjevanje v zgodnjem srednjem veku je bilo neke vrste globalizacija — in ta tudi ni bila vedno lahka. Šlo je za proces, ki je s kulturno enotnostjo frankovskemu cesarstvu zagotovil svetno, politično premoč — podobno kot danes globalizaciji v ozadju pripisujemo sebične namene velikih svetovnih središč gospodarstva in politične moči.

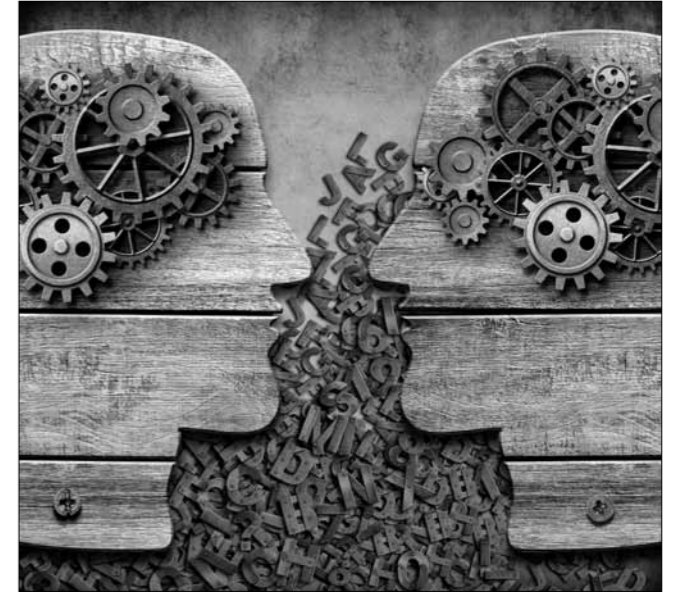
Sodobno globalizacijo doživljamo kot plehko, materialistično, zreducirano na tehnologijo, pove-

zano z vse bolj agresivno sekularizacijo, ki je krščanstvu skoraj enako tuja in nevarna kot islamu. To je duhovni spremljevalec, ki iz globalizacije dela sovražnika konservativnega pola avtohtonega prebivalstva Zahoda.

In podobno kakor v zgodnjem srednjem veku spremljajo tudi današnja globalizacijo migracije. Nekateri so jih primerjali s selitvami narodov. Vendar moramo biti v teh primerjavah previdni: selitve narodov v zgodnjem srednjem veku so potekale brez medijev, interneta, brez zavestne pripadnosti etničnim skupinam, brez držav, kot jih poznamo danes, brez mednarodnih institucij in mednarodnega prava. Naše sprejemanje sodobnih migracij ne more potekati izven civilizacijskega okvira, v katerem živimo.

KONEC PRAZNIKOV: POKRŠČANSKA EVROPA

Naše soočanje z globalizacijo je toliko zahtevnejše, ker se dogaja v času, ko je Evropa pravzaprav že pokršćanska. Središče katolištva bi danes bilo primerneje postaviti v Južno Ameriko ali Afriko. Tam krščanstvo cveti, četudi bije boj s predkrščanskimi poganstvi in hkrati težko sprejema tudi, kar je Zahodu pozitivnega prinesel humanizem. V Evropi (in na drugačen način v Severni Ameriki) pa krščanstvo bije boj za preživetje, ne le kot religija, ampak kot kultura. (Pokršćanski Zahod je na trenutke tudi že pohumanistični.) Navzven se to jasno kaže v naših praznovanjih: prazniki so se izpraznili pomena, so zgolj še dela prosti dnevi, priložnost za nakupovanje, izlet, krajše počitnice ali za dela okrog hiše. Zato ni več daleč trenutek, ko se bo zastavilo vprašanje, kakšen smisel sploh še imajo dela prosti dnevi na praznike, ki so obledela tradicija manjšine. Da bi bila tradicija zares tradicija, jo mora nekdo vzdrževati, in teh, ki bi bili pripravljeni to početi (zastonj), je vse manj. Praznovanje je postalo napor, ki se ga večina ne loti več, ampak si zgolj želi imeti se »fajn«, za kar lahko poskrbi industrija zabave. Tudi prazniki dela, kulture, upora in celo državnosti se praznujejo brez zastav na naših hišah; »praznujejo« jih od države

Globalne razsežnosti migracij. Foto: Shutterstock.

plačani izvajalci ali dežurni ideologi dela in upora.

Gre za usoden civilizacijski premik v družbo, ki ne praznuje več, to pa pomeni, da ne ohranja več kolektivnega spomina na tisto, kar nas povezuje. Izguba pojma praznik je del širšega pojava izginjanja obredov iz našega življenja, npr. obredov zrelosti, zakonske zveze, slovesa od mrliča ipd.; ta izguba zadaja udarce socialni koheziji. In tu se vprašanje praznikov in kulture povezuje z vprašanjem migracij: Zakaj bi npr. muslimanski begunci/migranti morali prevzemati dela proste dneve na praznike, ki izgubljajo pomen celo za avtohtono prebivalstvo? Zakaj jih ne bi nadomestili s svojimi, ki jih še naprej zvesto in spontano praznujejo?

Potrebujemo torej razmislek, kaj je narobe v naši kulturi, da prazniki več »ne pritegnejo«. Tudi v katoliških vrstah se je treba vprašati, kako praznovati danes. Spodbuditi je treba zavest, kako zelo pomembno je 25. junija in 26. decembra izobesiti zastavo, 8. februarja iti na kulturno prireditev ali prebrati Prešernovo pesem, za božič postaviti jaslice, za vse svete iti na grob, poromati za Marijin

Nove dimenzije migracij v Sloveniji.
Foto: <https://pixabay.com/en/boot-water-refugee-escape-asylum-998966/>

praznik ... in vsa ta dejanja napolniti s pomenom za današnji čas. Vsakič, ko praznika ne izkoristimo tako, da bi sodelovali v nekem ritualu, povezanem z vsebino praznika, tvegamo, da praznika kmalu več ne bo, in morda tudi ne več dela prostega dne. Ko se bo zgodilo to, bo bistveno spremenjena tudi politična skupnost, ki ji pripadamo, država.

V središču sodobnega sveta je suverena država, ki je dolgo temeljila na etnični oz. nacionalni podlagi. V zadnjih desetletjih je ta temelj začel slabeti, do te mere, da danes evropske države iščejo nove oblike kohezije, da bi tako z večjo močjo nastopale v mednarodnih odnosih.

Zaradi opisanih kulturnih sprememb država tvega, da se bo vse več njenih državljanov vse težje poistovetilo z njo. Ne mislim le na slabo integrirane priseljence. Govorim o avtohtonih prebivalcih, ki več ne praznujejo, ki se jim jezik, tradicija in lastna kulturna identiteta zdijo preživeti, preozki in neuporabni. Namesto njih želijo univerzalni multikulturalizem, ki — kakor je npr. odlično pokazal zgodovinar Tony Judt — srdito v isti koš meče vso svojo preteklo kulturo, ceni pa le tuje, drugo, drugačno.

Govorim pa tudi o avtohtonih prebivalcih, ki se pod pritiskom agresivnega sekularizma prej omenjenih morajo ali se bodo morali umikati iz javnega

prostora. Ko opazujemo ta proces, morda lažje »razumemo« srednjeveško inkvizicijo: poleg izkazovanja posvetne dominacije ter verskega fanatizma je bila inkvizicija tudi izraz prepričanja, da družba ne more uspešno funkcionirati z ljudmi, ki mislijo drugače. Danes, v dobi razuma, smo spet soočeni z inkvizicijo, ki se — kako absurdno — sklicuje prav na razum in človekovo svobodo, in na tej podlagi izloča ljudi, ki jih vidi kot »fanatike«. Postmoderni svet prihaja v nasprotje s samim seboj. Pred nami vstaja pokrščanska Evropa iz Rebulovega romana *Pred poslednjim dnevom*.

V takšnem stanju šibke kulturne identitete in nespravljenosti avtohtonih evropskih družb je jasno, da je Zahod lahek plen dejanskih ali izmišljenih zarot (muslimanskih) migrantov. V slednjih eni vidijo selitve sovražnih narodov, ki bodo odplavile našo vero in kulturo, drugi pa dobrodošle rušitelje vsega starega, sodelavce pri spremembi ne samo političnega sistema, ampak tudi kulture. V tem položaju neintegriranci niso le prišleki, ampak se v tej nespravljeni avtohtoni družbi dezintegrirajo tudi vsi tisti avtohtoni prebivalci, ki so videni kot sovražniki napredka, kot ostalina preteklosti.

Paradoks pa se še stopnjuje: tisti, ki z neverjetno velikim zaupanjem v možnost nagle integracije nekritično sprejemajo migrante iz predmodernih družb, se hkrati z neverjetno lahkotnostjo odpovedujejo delu lastnega avtohtonega prebivalstva, ki drsenja v fundamentalistični sekularizem ne sprejema. Slavoj Žižek je med redkimi levimi intelektualci spoznal, da so migranti iz predmodernih kultur večja nevarnost za agresivni sekularizem kot kristjani. Ali povedano drugače: skrajni sekularizem predstavlja oviro pri integraciji, pri soočanju z migracijami in drugimi izzivi globalizacije.

LEVO-DESNI POPULIZEM ALI VRNITEV K EVROPSKIM KORENINAM?

Konservativno avtohtono prebivalstvo in tisti, ki sta jih na družbeni rob pahnila tranzicija in globa-

lizacija, so tako potisnjeni v naročje levega (socialnega) in/ali desnega (nacionalističnega) populizma, v strahu pred spremembami, ki jih prinaša globalizacija. Eni se čutijo ogroženi od tujih kultur, drugi od tujih lačnih ust in delovnih rok. Strah, na katerega politika ne najde verodostojnih in učinkovitih odgovorov, zlahka zdrsne v ksenofobijo, v zagovarjanje skrajnih levih socialnih modelov, v ustoličevanje levih ali desnih navideznih avtoritet. Očitno je, da je tudi ta pojav globalen — po vsem svetu vstajajo avtoritarni, populistični voditelji. Kako presenetljive so podobnosti z Bensonovim romanom *Gospodar sveta!*

Odziv na migracijsko krizo v Sloveniji, ki je bila med najbolj izpostavljenimi državami, je bil zelo specifičen. Ob družbeni dominaciji leve, ki je poskrbela za migrantom naklonjen diskurz v medijih, je v tistem delu desnice, na katerega ima močan vrednostni vpliv Cerkev, prišlo do prevlade krščanske ljubezni nad pomisleki, kaj migracijska kriza pomeni za evropski vrednostni in kulturni sistem. Razumljivo je, da se je s stopnjevanjem krize stopnjeval tudi strah in da so pomisleki občasno postajali glasni, vendar niso bistveno prizadeli osnovne krščanske naklonjenosti.

Kristjani od sebe ne smemo pričakovati in zahtevati nič manj. Pomoč potrebnim, ljubezen do bližnjega, spoštovanje morajo biti na prvem mestu. Človeško je, da ljudje iščejo mir in tudi boljše življenje. Človeško in krščansko je, da tisti, ki nam gre bolje, pomagamo tistim, ki jim gre slabše ali ki so celo v hudi stiski.

Pri tem ne gre le za — dejansko ali predimenzionirano — odgovornost Zahoda za bedo in vojne na Bližnjem vzhodu in drugod po svetu. Prav je, da je Zahod samokritičen, vendar ne sme pozabljati tudi na to, kar je svetu dal. Težavnost moralne odgovornosti zahodnega sveta ni toliko v tem, kar je napačnega v preteklosti počel drugod po svetu, ampak v tem, da spozna etično nevzdržnost sistema, v katerem bi del človeštva živel v (pre)obilju, preostala

Kaj je boljše od strahu za življenje?
Foto: <https://pixabay.com/en/girl-asylum-politically-policy-982119/>

večina pa v obupni revščini. Dobra stran globalizacije je, da je pokazala, da tak sistem postane tudi ekonomsko nevzdržen, saj revnim skoraj ni mogoče česa prodati. Kot priča migracijska kriza, postane sistem tudi praktično nevzdržen.

Globalizacija je torej na neki način osvežila staro krščansko sporočilo o izvornem grehu človeka v smislu tesne prepletenosti ter soodvisnosti ljudi in njihovih ravnanj. Z globalizacijo bo staršem lažje razlagati in otrokom lažje razumeti, zakaj ni prav biti izbirčen ob slikah otrok patra Petra z madagaskarskih smetišč.

Morda nam bo na Zahodu uspelo najti načine, kako zadržati begunce in migrante bliže njihovim domovom in njim domačim kulturam, vendar tega ne bo moč storiti brez škode za naše udobje.

Sprejetje dela beguncev in tudi ekonomskih migrantov je del rešitve. Del rešitve so lahko sporazumi Evropske unije s tretjimi državami, ki v zameno za obvladovanje emigracij ponujajo razvojna sredstva. Masivni »Marshalovi programi« v državah izvora bodo morali biti v samem središču rešitev. Morda pa bo res prišlo tudi do neke vrste novih »kolonij«, nad katerimi bo učinkovito oblast izvajal Zahod, služili pa bodo pripravi beguncev in migrantov na življenje na Zahodu.

Vse to pa ne pomeni, da se ne smemo spraševati o kulturnih, političnih in varnostnih razsežnostih migracijske krize.

Vzporedno bo treba rešiti naše lastne probleme. Odgovoriti si bomo morali, kako bomo upravljali globalizacijo. V našem kontekstu bo rešitev morala biti evropska. Ideja Evropske unije je zrasla iz želje po preprečevanju novih vojn, v zadnjih desetletjih pa se Evropska unija vse bolj ponuja tudi kot učinkovito orodje za soočanje z globalizacijo. Tudi zato jo potrebujemo.

Pred nekaj leti se je Zahod, na čelu s Francijo, tako zelo otepal, da bi v ustavi Evropske unije korenine evropskega vrednostnega sistema povezal s krščanstvom. Danes je sklicevanje na krščanstvo zadnja oprijemajoča bilka celo za nekatere izmed sekularnih populistov, ki nimajo nič s krščanstvom. Kakor je o tem v dialogu z agnostičnimi evropskimi misleci pisal že nekdanji papež Benedikt XVI., je sekularni etos (sicer utemeljen v krščanstvu in humanizmu) nujen. Brez tega je soočenje izredno šibke in slabo definirane evropske identitete z močno kulturno in religiozno identiteto migrantov vnaprej obsojeno na propad. V Evropi — če naj to ne bo le geografska oznaka — bi moralo (tudi seveda za *avtohtone* zagovornike skrajnega relativizma) veljati, da ima ta etos primat.

Migrantom moramo zelo jasno povedati, kaj se pričakuje od njih: tudi odpoved nekaterim navadam, tradicijam, kadar so te v nasprotju z našimi temeljnimi vrednotami. Zato bo v zahodni družbi, če se želi resnično posvetiti integraciji, dialog verskih skupnosti ključen. Te morajo pomagati migrantskim kulturam do prilagoditve. Rešitev za probleme, ki jih v globalizaciji prinaša soočenje različnih kultur, ni mogoče iskati brez religij in onkraj njih, ampak z njimi. Religijska identiteta mnogih prišlekov je namreč tako močna, da ni moč računati na njeno ugašanje; do nje imajo prišleki tudi pravico. To pa hkrati pomeni, da je treba vrniti prostor tudi krščanski religiji: ne v smislu obnove srednjeveške družbene dominacije, ampak v zavračanju agresivnega sekularizma, ki izrinja iz družbe vse, kar je verskega.

Del tega pristopa mora biti tudi zavedanje, da migranti ne morejo biti le ekonomska kategorija — nemiri v getih na Zahodu kažejo, da integracija spodleti, če so ljudje zgolj »gastarbajterji«.

Takoj zatem je skrb za institucije države in civilne družbe. Obnoviti in ohraniti je treba zaupanje v institucije naše družbe — to je neposredno v nasprotju z antisistemskim, neoanarhističnim značajem današnjega populizma, ki zmotno misli, da je rešitev v vrnitvi k predmodernim oblikam neposredne demokracije in predkapitalistične ekonomije.

Gre za ohranitev demokracije, pa tudi varnosti in temeljev pravnega reda. Populizmi vseh barv in oblik so danes največje tveganje za politično in socialno stabilnost Evrope, in četudi bi se komu zdeli politično oportuni, so v temelju nekrščanski.

Vračam se k uvodnim mislim o slovenskem begunstvu. Kaj bomo v Sloveniji naredili, da nam nekoč (spet) ne bo treba bežati? V zadnjih sto letih smo dokazali obžalovanja vredno sposobnost, da domovino naredimo neprijazno za tiste, ki mislijo drugače. In še kar naprej (ali pa spet po kratkem desetletju slovenskega vzpona) ne znamo ustvariti pravih ekonomskih priložnosti in pogojev za nas in naše otroke. Domovina se zlahka in hitreje, kot si mislimo, spremeni v pust, neprijazen, celo odkrito sovražen svet, ljudje pa v begunce, preganjance, migrante, iskalce dela. Nevarnost, da se takšna izbira postavi pred nas, se nam verjetno zdi oddaljena. A ob domačih težavah in nemočeh je nevarnost še toliko večja v sedanjih globalnih razmerah: pritisk na Evropo zaradi migracij, vojne v evropskem južnem in vzhodnem sosedstvu, različni pogledi na prihodnost Evrope in na odgovornost za nakopičene dolgove so dejavniki, ki bi — vsaj pred sedemdesetimi leti — lahko bili razlog za vojno. Slovenija mora v kratkem času doseči veliko višjo stopnjo notranje ekonomske in socialne trdnosti ter vpetosti v jedro Evrope, če naj si zagotovi suveren obstoj v znova nevarnem svetu in se uspešno sooči z izzivi globalizacije, vključno z migracijami.

Mag. Leon Marc, Ihan

Metka Dijkstra Murko

SLOVENIJA IN NIZOZEMSKA — NAŠI DEŽELI

Nekoč, za časa Marije Terezije, smo bili Slovenci in Nizozemci delno že pod skupno oblastjo — kar poglejte na strop plesne dvorane v Schönbrunnu, kjer si roke podajajo simbolne figure »nizozemskih« in slovenskih provinc. Od pridružitve Slovenije Evropski uniji se uradne vezi med deželama pospešeno krepijo, manj so pa mogoče znani tesni stiki med posamezniki in posameznimi organizacijami, ki tkejo neformalno mrežo slovensko-nizozemskega prijateljstva. Pomembno vlogo pri tem izpolnjujejo slovenski rojaki na tem koncu zahodne Evrope.

KDO SMO SLOVENC V KRALJEVINI NIZOZEMSKI

Po različnih štetjih je Slovencev na Nizozemskem nekaj več kot tisoč. Statistični urad nas navaja še manj, Slovence, rojene pred osamosvojitvijo, štejejo za »nekdanje Jugoslovane«. In tudi, ker se vsak prišlek ne prijavi in odjavi takoj, vsi potomci nimajo slovenskega državljanstva in se zato uradno ne izrekajo za Slovence, velja to številko krepko zaokrožiti navzgor.

Uradno Združenje prijateljev Slovenije na Nizozemskem povezuje predvsem rojake, stalno naseljene na Nizozemskem, in druge prijatelje Slovenije — njihove nizozemske sorodnike in Nizozemce, ki imajo radi Slovenijo. S kulturno-umetniškimi prireditvami, dvojezičnim glasilom *Lipa* in drugimi publikacijami je združenje osrednja organizacija tudi za naraščajočo skupino začasnih priseljencev, med katerimi je čedalje več mladine in mladih družin.

Kot velja verjetno tudi drugod po svetu, kamor se dandanes izseljujejo Slovenci, je na Nizozemskem težko govoriti o homogeni slovenski skupnosti. Posameznike, ki so potomci limburških rudarjev, srečujemo tudi na prireditvah na zahodu dežele. To je priložnost za srečanje z našimi izseljenci, ki pridejo na kuharske delavnice, nekateri se potem udeležijo še velikonočnega blagoslova jedi, oboji so vabljeni na praznovanje kulturnega dne, na katerem nastopajo

mladi slovenski umetniki. Mladi starši otroke vozijo k pouku slovenščine v Haag ali Arnhem, skupaj pa se srečamo na pikniku v počastitev dneva državnosti.

POTOMCI SLOVENSkih RUDARJEV V LIMBURGU

Na jugu dežele, v nekdanji rudarski provinci Limburg, obstaja slovenska skupnost že od začetka prejšnjega stoletja. Usodo naših prednikov, njihovih družin in zgodovino takratnih številnih slovenskih združenj je v knjigi *S trebuhom za kruhom* dokumentirala Milena Mulders, hči slovenske matere. Slovenski prevod te knjige je leta 2010 izšel pri Slovenski izseljenski matici. Digitalni arhiv slovenske skupnosti je del zbirke Mednarodnega instituta za socialno zgodovino: <http://www.iisg.nl/hbm/slovenen/intro.php>.

Z zaprtjem rudnikov v šestdesetih letih prejšnjega stoletja in s postopno asimilacijo število pripadnikov te skupnosti upada. V začetku 21. stoletja je prenehalo delovati še zadnje od številnih združenj Sv. Barbare, v okviru katerih so potekale njihove dejavnosti. Po dolgih desetletjih je v jeseni 2014 prenehalo delovati še zadnje slovensko pevsko društvo Zvon.

Člani plesne skupine Nizozemska se še, čeprav redko, radi zavrtijo na kateri od slovenskih veselic. Rojaki v Limburgu se mesečno zbirajo na slovenski maši v Heerlenu, kamor prihaja maševat slovenski duhovnik iz Bruslja dr. Zvone Štrubelj, stalni slo-

venski duhovnik za dežele Beneluksa. Ob koncu tedna so slovenske maše v bližnjih krajih na obeh straneh meje z Belgijo.

»NOVE« SLOVENCE VLEČE V RANDSTAD

Živa slovenska skupnost na jugu dežele obstaja torej že skoraj sto let, rojake, ki so se posamezno naseljevali po vsej Nizozemski, je pred petindvajsetimi leti povezala osamosvojitve Slovenije.

Število »novih« Slovencev, rojenih in v veliki meri tudi šolanih v Sloveniji, se je po osamosvojitvi vidno povečalo zlasti v Randstadu, povezavi štirih največjih nizozemskih mest: glavnega Amsterdama, vladnega Haaga, pristaniškega Rotterdama in univerzitetnega Utrechta. Na tem delu je največ možnosti za študij in za zaposlitev, nizozemske izobraževalne ustanove in podjetja so zelo odprta za tuje talente. Od tu je potem korak na druge trge ali h karijeri pri katerem izmed multinacionalnih podjetij veliko lažji.

Študenti se sem priseljujejo največkrat začasno, za čas študija. Bolj ali manj začasno si Nizozemsko za delo in razvoj izbirajo mladi strokovnjaki in podjetniki. Za stalno se tod naseljujejo ali pa tu ostanejo rojaki, ki se poročijo z domačinom oz. domačinko. Kakorkoli že — v času globalizacije so »ta novi« vedno bolj povezani s sorodniki v domovini in so prek spleta dokaj dobro seznanjeni z dogajanjem v Sloveniji. Najdejo se sicer posamezniki, ki ne čutijo potrebe po organiziranem povezovanju z rojaki. Večina pa se nam vendarle prej ali slej pridruži na katerem od »slovenskih« dogodkov.

SREBRNI JUBILEJ NIZOZEMSKO-SLOVENSKEGA PRIJATELJSTVA

Da ne bo pomote: o nizozemsko-slovenskem prijateljstvu ne govorimo šele 25 let, 25. obletnico obstoja je skupaj s Slovenijo praznovalo *Združenje prijateljev Slovenije na Nizozemskem* — *Vrienden van Slovenie*. Sovpadanje obeh jubilejev ni naključje: takoj po osamosvojitvi Slovenije so tukajšnji rojaki,

njihovi družinski člani in prijatelji strnili vrste, da so nizozemsko politiko in javnost učinkovito spodbudili k priznanju mlade države. Opis takratnega delovanja in spomine posameznih članov je mogoče najti na spletni strani veleposlaništva: *Spomini na osamosvojitve*. Za to so ustanovitelji prvotnega *Komiteja za priznanje Slovenije* dobili slovenska državna odlikovanja. S ponosom so si jih letošnjega junija pripeli tudi za osrednje praznovanje v Haagu.

Z dvojezično spletno stranjo, s prav tako dvojezičnima tiskanima izdajama — glasilom *Lipo* in informativnim biltenom *Lipov list* — ter z aktivno navzočnostjo na Facebooku je združenje osrednja slovenska organizacija na Nizozemskem. S številnimi uspešnimi prireditvami za rojake in druge prijatelje Slovenije povezuje tukajšnjo slovensko skupnost med seboj, v določeni meri tudi z novo domovino — Nizozemsko. Pri tem si združenje prizadeva združevati najboljše iz obeh dežel; velika raznolikost članov ter nazorske in druge razlike ne igrajo nobene vloge pri delu združenja.

Poleg organiziranja družabnih dogodkov za prijatelje Slovenije glavna naloga združenja ostaja prizadevanje za boljšo prepoznavnost Slovenije ter njenih turističnih in gospodarskih prednosti. Mediji, nizozemski in slovenski, se obračajo na združenje pri iskanju podatkov, za komentiranje raznih dogodkov ali pri iskanju sogovornikov za nastope v radijskih in televizijskih oddajah. Tako člani združenja na tukaj dobro obiskanem vsakoletnem pohodniškem in kolesarskem sejmu zainteresirane Nizozemce obveščajo o možnostih počitnic v Sloveniji. Podobno se radi odzovejo na vabila Veleposlaništva Republike Slovenije v Haagu, da na vsakoletnem mednarodnem festivalu veleposlaništev okrepijo vrste sodelavcev, ki radovednim obiskovalcem z vsega sveta predstavijo domovino.

Pomemben vidik kulturnih in družabnih prireditvev je omogočiti mladim, pa tudi že uveljavljenim slovenskim umetnikom iz obeh dežel, da se predstavijo širšemu občinstvu. Za skromno nagrado

Pisatelj Slavko Pregel na obisku med slovenskimi rojaki. Foto: Keimpe Dijkstra.

imajo slovenski študenti glasbe in drugih umetnosti priložnost nastopati na proslavah združenja, kar je, v povezavi z veleposlaništvom, posameznikom omogočilo nastope tudi na drugih prireditvah izven naše skupnosti. Letos je združenje dejavno podprlo pobudo za ustanovitev slovenskega pevskega zbora. Prvič se je priložnostna pevska zasedba, ki so jo sestavljali slovenski in nizozemski pevci, predstavila na praznovanju kulturnega dneva. Ob tej priložnosti so *Zdravljico* zapeli tudi v nizozemščini. Kitico *Žive naj vsi narodi* je odlično prevedla Margreet Iskra, Nizozemka, vdova po zelo dejavnem članu Pavlu Iskri. S svojimi že odraslimi otroki obiskuje pouk slovenščine v Haagu, v okviru katerega je učiteljica Danica Novosel spodbudila slušatelje k prevajanju iz slovenščine.

LIPA ZA PRIJATELJE SLOVENIJE

Združenje prijateljev Slovenije na Nizozemskem je kmalu po ustanovitvi začelo izdajati glasilo, ki

so ga poimenovali *Lipa*. Prvi letniki — črno-beli, na roke kopirani izvodi brez fotografij — so člane obveščali o poti Slovenije k mednarodnemu priznanju, o tukajšnjih dogodkih in o počitnicah v Sloveniji. V začetku so bili članki v enem od obeh jezikov, sčasoma se je z novo obliko, s pogostejšim izhajanjem in z bogatejšo vsebino *Lipa* preoblikovala v dvojezično revijo, pri kateri sodeluje cela vrsta Slovencev in Nizozemcev. Njenih 25 letnikov je prava zakladnica spominov na delovanje združenja in zgodovine tukajšnjih Slovencev. Kako vsebinsko bogata je *Lipa*? Povzetek 25-letne zgodovine so sedanji odborniki želeli predstaviti v *Jubilejni Lipi*, ki je izšla junija 2016. Pa je bilo na 90 straneh te izdaje mogoče opisati komaj prvih 10 let *Lipe*; nadaljevanje zato sledi. *Lipa*, ki jo izdaja slovensko združenje, namreč ostaja edinstvena v celoti dvojezična revija v Zahodni Evropi, mogoče na svetu.

Nosilci državnih odlikovanj z veleposlanikom Kirnom. Foto: Keimpe Dijkstra.

SLOVENSKA ŠOLA V HAAGU

Nova interesna skupina rojakov se je v Haagu oblikovala okoli slovenske šole oz. dopolnilnega pouka slovenskega jezika. Na začetku je delovanje šole med drugim omogočilo veleposlaništvo, sedaj pouk poteka v prostorih bližnjega krajevnega centra.

Občasnih tečajev slovenskega jezika je na različnih koncih Nizozemske sicer več, v Haagu pa od jeseni 2011 poteka tudi uradni dopolnilni pouk slovenskega jezika, ki ga omogoča slovensko ministrstvo za šolstvo. Od leta 2014 pouk vodi prof. Danica Novosel. Poleg osnovnošolcev se osnov slovenščine ločeno uči tudi skupina starejših otrok in partnerjev Slovenk in Slovencev, nekaj rojakov druge in tretje generacije, pa tudi posamezniki, ki se iz različnih razlogov zanimajo za Slovenijo.

Poleg učenja slovenščine in spoznavanja dežele je slovenska šola ob različnih prireditvah povezala družine udeležencev. Posebno ob praznikih in ob koncu šolskega leta (podelitev spričeval) so se stiki poglobili. Preteklega junija so v goste povabili mladinskega pisatelja Slavka Pregla, ki je pridnim bralcem podelil bralno značko.

Poleg družabnosti so nastopi na prireditvah za udeležence pouka pomembna spodbuda za vnaprej in priložnost pokazati svoje znanje. Tako na prosla-

vah kulturnega dneva Nizozemce slišimo recitirati slovenske klasike, najmlajši pa so proslavo kulturnega dneva, ki jo je združenje pripravilo v Rijswijku, popestrili s predstavo *Zvezdica zaspanka*.

SLOVENSKE URICE V RIJSWIJKU

Po uvedbi dopolnilnega pouka slovenščine se je pokazala potreba po srečanjih za najmlajše in otroke, ki jih starši ob petkih popoldne ne morejo voziti v Haag. Zanje so bile organizirane Slovenske urice v Utrechtu, ki jih je vodila Natalija Bratič. Urice so se preselile v Rijswijk, ob organizacijski podpori Jane Kulevske jih z velikim navdušenjem vodi animatorka Špela Božnar.

S kuharsko delavnico v novembru 2014 je združenje povežalo slovenske »šolarje« vseh starosti. V začetku decembra 2015 so bili šolarji vabljeni na miklavževanje, ki mu je sledila slovenska maša v Rijswijku. V novembru 2016 se je spet kuhalo in miklavževalo.

Podobno se različne skupine letno srečajo na praznovanju dneva državnosti. Tradicionalni piknik, če je mogoče, povežejo z Ženskim tekom v Utrechtu, na katerem pod pokroviteljstvom združenja nastopi tudi ekipa tekačic v majicah s slovenskim logotipom.

MAŠE V SLOVENSLEM JEZIKU

Slovinci v Limburgu se mesečno zbirajo pri maši v Heerlenu. Zadnjih pet let je tudi maša za Slovence v Randstadu — tam se zbiramo v Rijswijku, poleg Haaga. Maše na Nizozemskem vodi dr. Zvone Štrubelj, stalni slovenski duhovnik v Bruslju. Tukajšnje mlade družine vabi tudi na družinske seminarje, na katerih se srečujejo rojaki iz vsega Beneluksa.

Vabila k maši so objavljena na Facebooku in na spletni strani združenja, zainteresirani posamezniki jih lahko dobijo tudi po elektronski pošti. Poleg bogoslužja so maše tudi priložnost za dragocena srečanja z rojaki ter za redni stik s slovensko kulturo in tradicijo, za nove priseljence pa seveda tudi za izmenjavo izkušenj in — če je treba — tudi za lajšanje domotožja.

Po slovenski maši v Heerlenu v Rijswijku s slovenskim duhovnikom dr. Zvonetom Štrubljem. Foto: Keimpe Dijkstra.

SPLETNE SKUPNOSTI

Napovedi za vsa srečanja je mogoče najti pri »Slovincih na Nizozemskem« na Facebooku. Skupina šteje že več kot 3000 članov, med njimi tudi nekaj takšnih, ki se za odhod na Nizozemsko šele odločajo ali pa so se z Nizozemskega že odselili. To je v sedanjih digitalnih časih pravi naslov za novoprišleke in najrazličnejše (ne)formalne informacije. Na tem mestu drug drugega opozarjamo na članke in televizijske oddaje o Sloveniji, na slovenske nastope na Nizozemskem in se veselimo uspehov slovenskih športnikov.

Podmladek te skupine so »Malčki na Nizozemskem«; na tej strani si mlade mamice izmenjujejo informacije in nasvete in se dogovarjajo za srečanja. Pričakovati je, da bo po tem zgledu nastala še kakšna lokalna skupina — »Slovincem v Južni Holandiji« so se medtem že pridružili »Slovinci v Wageningu«. Za ljubitelje literature imamo »Knjigoljubce

na Nizozemskem«, posebni skupini sta še »Davki« in »Prevozi«. Na Facebookovi strani združenja pa prijatelji Slovenije najdejo povezave na turistične informacije o Sloveniji in prekrasne foto- in videoposnetke s sončne strani Alp.

SKUPAJ Z DRUGIMI NARODI

Kakorkoli in kjerkoli se že družimo: osredotočamo se zgolj na stvari, ki nas povezujejo. Tako kot pravi Prešeren v *Zdravljici*:

*Lang leve zij die streven
en smachten naar die mooie dag
waarop we zullen leven
in een wereld die van strijd afzag.
Voor elk mens,
slechts een wens,
geen vijand, maar een vriend als grens!*

Metka Dijkstra Murko, Haag

Dušan Štepec

DOMOVINA JE ENA SAMA — O KULTURNI DEDIŠČINI KOČEVARJEV (KOČEVSKIH NEMCEV)

Na Slovenskem že stoletja živijo pripadniki različnih manjšinskih narodnih in etničnih skupin. Ena takšnih so Kočevarji (kočevski Nemci), nekdanja nemška manjšina, ki je kolonizirala Kočevsko na jugovzhodu Slovenije v 14. stoletju in tu kot nemški jezikovni otok ostala vse do konca leta 1941, ko se je s tega območja skoraj v celoti izselila. Kočevarji so na Kočevskem in njegovem obrobju izoblikovali bogato materialno, duhovno in socialno kulturo, ki je plod večstoletnega sobivanja s slovenskim prebivalstvom.

46 KOČEVSKA — NEKDANJI NEMŠKI JEZIKOVNI OTOK

Kočevska je gozdnata pokrajina na jugovzhodu Slovenije. Geografsko ni enotna sklenjena naravna geografska enota, zato o njenem obsegu obstajajo v literaturi različne opredelitve. Zgodovinar Mitja Ferenc s Kočevskim zgodovinsko označuje nekdanje nemško jezikovno območje, ki obsega vasi, v katerih je bila ob avstrijskih ljudskih štetjih prevladujoča nemško govoreča skupnost. Gre za območje, ki je na višku razvoja obsegalo 177 naselij, od katerih jih je bilo kasneje več kot polovica požganih ali kako drugače uničenih in jih danes ni več ali pa sta ostali naseljeni le ena ali dve hiši.

Nekdanji nemški jezikovni otok obsega približno 800 kvadratnih kilometrov veliko območje, ki si ga upravno deli kar sedem občin. Večina njegovega območja (osrednji del Kočevskega) sodi v občino Kočevje. Na vzhodu sodi v občino Dolenjske Toplice zahodni del Kočevskega roga in Črmošnjiško-Poljanska dolina. Tri približno enaka območja sodijo v občine Loški Potok, Semič in Črnomelj. K občini Loški Potok sodijo vasi v Dragarski dolini, k občini Semič vasi na jugovzhodnem obrobju Koče-

vskega roga, v občino Črnomelj pa vasi na njegovem južnem obrobju. Nekaj posameznih nekdanjih vasi leži še v občini Ribnica (Grčarske Ravne in Grčarice) in v občini Dobropolje (Seč, Polom in Vrbovec).

Geografsko neenotno pokrajino so nemški geografi pred drugo svetovno vojno imenovali Oberland (zgornja pokrajina od Male gore do Mozlja), Unterland (spodnja pokrajina od Mozlja proti jugu), Hinterland (zadnja pokrajina med Grčaricami in Kočevsko Reko), Hochtal von Suchen (Dragarska planota), Walden (gozd — Kočevski rog) in Moschnitze (Črmošnjice — Poljanska dolina).

Kočevsko, dinarski svet z značilnimi razgibanimi kraškimi planotami in podolji, členijo trije gorski masivi s slemeni v značilni dinarski smeri: Kočevska Mala gora s Kočevskim rogom, Stojna in Goteniško-Reško pogorje. Vmes med masivi pa potekajo še štiri večja podolja: Kočevsko polje, Dragarska dolina, Goteniško-Reško podolje in Črmošnjiško-Poljanska dolina. Kočevsko zaznamuje nadpovprečna gozdnatost, ki danes presega 90 odstotkov njenega ozemlja. Zaradi značilno dinarsko oblikovanega terena je za Kočevsko značilen težko prehodni svet.

Otežen je zlasti prehod med posameznimi pokrajinskimi morfološkimi enotami. Ozemlje se najvišje dviguje na severozahodu, kjer je najvišja gora Goteniški Snežnik (1289 m), najnižje pa je v jugovzhodnem delu ob Kolpi in severovzhodnem delu v spoju Črmošnjiško-Poljanske doline z dolino Krke. Značilno za Kočevsko je tudi pomanjkanje površinskih voda. Teh, razen ponikalnic, na Kočevskem ni. Največja med njimi je reka Rinža, ki izvira ob vznožju Stojne in teče čez Kočevje, za njim ponikne v kraško podzemlje in se kot Bilpa izliva v Kolpo.

KOČEVARJI (KOČEVSKI NEMCI) IN NJIHOVA USODA

Med drugo svetovno vojno je Kočevarje doletela žalostna usoda. Pozimi 1941/42 je pod vplivom predvojne nemške nacionalsocialistične propagande in zaradi slabih gospodarskih razmer večina od njih prodala svoje posesti italijanski družbi Emona in zapustila Kočevsko ter se preselila na kmetije izseljenih Slovencev v Posavje in Obsotelje, kjer so bila tedaj nemška zasedbena ozemlja. Ob koncu vojne (1944–1945) je bila njihova posest na Kočevskem zaplenjena, tudi vsa tista, ki je bila prodana družbi Emona. Nova jugoslovanska oblast je namreč vse pravne posle, ki so jih okupatorji opravili v času okupacije jugoslovanskega ozemlja, razglasila za nične. Tako so kočevski Nemci ostali brez domovine in tudi brez lastnine. Ob koncu vojne so bili z naselitvenega pasu ob Savi in Sotli izgnani v Avstrijo, od koder so se razselili po svetu, predvsem po Evropi in Ameriki. Posledice njihove množične izselitve so bile opuščene vasi, večina požganih v italijanski ofenzivi poleti 1942. Po letu 1945 so vasi v večini primerov zaradi ideoloških razlogov ostale neposeljene, materialne ostanke cerkva in kapelic pa je povojna oblast načrtno rušila, saj je želela Kočevarje izbrisati iz kolektivnega spomina. Obnoviti je pustila le vasi v osrednjem delu Kočevskega in ob pomembnih kočevskih prometnicah, kamor je po drugi vojni naselila ljudi iz revnejših obrobnih območij Kočevskega (Suha krajina, Loški Potok, Ko-

Cerkev Corpus Christi na Trati v Kočevju.
Foto: Dušan Štepec, arhiv ZVKDS OE Novo mesto.

stel in Osilnica), drugih predelov Slovenije in drugih republik nekdanje Jugoslavije s ciljem, da v obliki združništva obnovi gospodarsko rabo opuščanih kmetijskih zemljišč.

Povojna oblast tudi sicer ni imela v načrtu intenzivnejše poselitve Kočevskega zaradi pomanjkanja delovne sile in prevelikih stroškov obnove. Poleg tega to ni bilo v njenem posebnem interesu, saj je v vzhodnem delu Kočevskega, na območju Kočevskega roga, prikrivala lokacije grobišč povojnih množičnih pobojev, v njenem južnem in osrednjem delu, na območju Kočevske Reke in Gotenice, pa je ustanovila zaprto območje, ki je delovalo v letih 1952–1990.

Kočevsko je tako vse do spremembe družbenega sistema živelo v kolektivni zavesti Slovencev kot bolj ali manj zaprto in skrivnostno območje. Z demokratičnimi spremembami po letu 1991 pa se je ponovno odprlo in v slovensko kolektivno zavest se je postopoma začel vračati tudi spomin na Kočevarje.

KOČEVARJI DOMA IN PO SVETU DANES

Od nekdanje nemške skupnosti na Kočevskem, ki naj bi sredi 19. stoletja štela okoli 23.000 in pred preselitvijo na začetku druge svetovne vojne še okoli

12.000 pripadnikov, danes na Slovenskem živi le še peščica starih Kočevarjev in njihovih potomcev. Povezani so v petih kočevarskih organizacijah, v katerih skrbijo za ohranjanje svoje materialne in duhovne dediščine. Začetki njihovega povezovanja sodijo v začetek devetdesetih let 20. stoletja, ko sta bili v Sloveniji ustanovljeni prvi kočevarski društvi.

Leta 1992 je bilo v Kočevskih Poljanah ustanovljeno Društvo Kočevarjev staroselcev (Gottscheer Altsiedler Verein), danes s sedežem v Občicah, kjer so leta 1998 ustanovili kočevarski kulturni center in v njem uredili obsežno muzejsko zbirko, posvečeno materialni kulturi Kočevarjev. Društvo, ki ga vodi August Gril, ves čas svojega obstoja skrbi za ohranjanje materialnih ostankov kočevarske kulture na Kočevskem. V svojem centru izvaja tečaje nemškega jezika in občasno tudi kočevskega jezika. Društvo Kočevarjev staroselcev ima tudi posebno turistično sekcijo, ki organizira obiske in srečanja izseljencev v Sloveniji, pripravlja programe za obisk skupin iz Slovenije in tujine, nudi vodene ogledne Kulturnega centra Kočevarjev staroselcev v Občicah ter vodene ogledne po Kočevskem, kjer so živeli Kočevarji. Ponosni pa so tudi na gensko banko starih sort, ki so jo uredili v nasadih starih sort jablan in hrušk v Občicah in v Kočevskih Poljanah leta 2014.

Leta 1994 je bilo ustanovljeno še drugo kočevarsko društvo, Društvo Peter Kosler, ki ima sedež v Kočevju in deluje pod vodstvo Erika J. Krischa. Poglavitni cilj kočevskega društva je skrb za ohranjanje kočevskega jezika in kulturne dediščine Kočevarjev. Društvu je uspelo pred dokončnim propadom rešiti marsikatero cerkev in kapelico na Kočevskem, ves čas pa si prizadeva tudi za ohranitev svojega jezika — kočevščine, zato skrbi za izdajo publikacij v kočevščini in za izvajanje jezikovnih tečajev v vrtcih in šolah v Kočevju, Semiču in Dolenjskih Toplicah.

Poleg omenjenih dveh društev pa od leta 2008 v Sloveniji delujejo na področju preučevanja, varovanja in promocije kulturne dediščine Kočevarjev še

dva zasebna zavoda in eno turistično društvo. Leta 2008 je Matjaž Matko, priseljensec iz Novega mesta, sicer pa intermedijski umetnik, oblikovalec in interpretator kulturne dediščine, v Koprivniku ustanovil Zavod za ohranitev kulturne dediščine Nesstaltal Koprivnik. Namen delovanja tega zavoda je varstvo in ohranjanje naravne in kulturne dediščine, promocija vasi Koprivnik in Kočevskega ter njihovih prebivalcev. Zavod izvaja različne vzgojne, izobraževalne in kulturne programe ter kulturni turizem s poudarkom na kočevski dediščini. Posebej uspešen pa je zavod tudi pri izdaji domoznanskih del. Doslej je izdal že 12 domoznanskih del, zadnja med njimi je leta 2015 izdana *Medvedja knjiga*.

Leta 2012 je bilo v Starih Žagah ustanovljeno Turistično društvo Pod Srebotnikom, ki se pod vodstvom predsednice Urške Kop osredotoča na razvoj turistične dejavnosti v Črmošnjiško-Poljanski dolini in na ohranjanje nesnovne dediščine Kočevarjev. Istega leta kot omenjeno društvo je v Kočevskih Poljanah ustanovil Zavod za ohranitev kulturne dediščine Moschnitze-Mošnice Andrej Černe iz Starih Žag z namenom varstva, ohranjanja in promocije kulturne dediščine kočevskih Nemcev. Zavod svoje dejavnosti izvaja v večnamenski dvorani, ki si jo je uredil v župnijskem gospodarskem poslopju v Kočevskih Poljanah. Dvorano so poimenovali po domačinu Augustu Schauru (1872–1941), ki je bil župnik v Koprivniku in urednik Gottscheer Kalender, ki je izhajal v obdobju 1921–1945.

Večina Kočevarjev in njihovih potomcev živi izven svoje prvotne domovine. V tujino so se začeli izseljevati zaradi slabih gospodarskih razmer v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja. V tem času so se izseljevali v posamezne evropske države (Avstrija, Nemčija), v ZDA in Kanado. Do nedavnega smo o njihovem delovanju vedeli zelo malo. Raziskave, ki jih je Anja Moric iz Stare Cerkve opravila med Kočevarji doma in v tujini v zadnjih desetih letih, razkrivajo zelo bogato in raznoliko delovanje Kočevarjev v različnih kočevarskih organizacijah

Dnevi kočevarske kulture – prikaz kočevarske noše. Foto: Andrej Černe, arhiv Zavod Moschnitze.

po svetu. Raziskovalka je ugotovila, da so bila prva kočevarska društva v tujini ustanovljena že konec 19. stoletja. Med najstarejšimi društvi sta bili leta 1889 v Clevelandu v ZDA ustanovljeno Prvo avstrijsko društvo za vzajemno pomoč (Erster Österreichischer Unterstützung Verein) in Verein der Gottscheer na Dunaju, ki je bilo ustanovljeno leta 1891 in velja za najstarejše kočevarsko društvo v Evropi. Večina kočevarskih društev po Evropi in svetu pa je bila ustanovljena po drugi svetovni vojni z namenom nuditi pomoč socialno ogroženim Kočevarjem, ki so se množično izselili s Kočevskega ob koncu druge svetovne vojne. Kočevarji imajo tudi svoj časopis Gottscheer Zeitung, ki je izhajal že pred drugo svetovno vojno, od leta 1955 ga izdaja celovško kočevarsko društvo.

Kočevarska društva po svetu od leta 1960 povezuje Arbeitsgemeinschaft der gottscheer Landsmannschaften (Delovna skupnost kočevarskih društev), ki je njihova krovna organizacija. Kočevarske družinske korenine pa preučuje leta 1992 v Salt Lake Cityju ustanovljeno Združenje za ohranitev kočevarske dediščine in rodoslovja (Gottscheer Heritage and Generalogy Association). Med večjimi odmevnimi javnimi prireditvami, ki jih organizirajo Kočevarji po svetu, sta najbolj poznani Gottscheer Kulturwoche (Teden kočevarske kulture) pri gradu Krastowitz pri Celovcu in Gottscheer Volksfest (Kočevarski praznik) v New Yorku.

Razveseljivo je, da so se tudi kočevarske organizacije v Sloveniji, ki so povezane v Zvezo kočevarskih društev, odločile približati dediščino Kočevarjev

Karta nekdanjega nemškega jezikovnega območja.
 © 2004, 2016, Iztok Sajko, Biološki inštitut Jovana Hadžija, Založba ZRC, ZRC SAZU.

javnosti v obliki množične prireditve. Predlani so tako prvič uspešno organizirale Dneve kočevarske kulture, ki so potekali v Kočevskih Poljanah od 12. do 19. septembra 2015. Lani se je prireditev selila v Kočevje. Organizatorji želijo, da bi postala tradicionalna in bi povezovala Kočevarje in njihove potomce na celotnem Kočevskem.

KOČEVARŠČINA — STARO NEMŠKO NAREČJE KOČEVSKIH NEMCEV

Kočevarska etnična skupnost se identificira tudi s svojim jezikom. Ta se je na Kočevskem oblikoval kot posebno nemško narečje, ki je, kot ugotavlja Anja Moric, »ohranilo mnogo prvin srednjeveških jezikov iz alpskih regij in ponotranjilo nekatere prvine slovenskega jezika«. Sestavljenost kočevarskega narečja je posledica posebnosti kolonizacije Kočevskega s strani kočevskih Nemcev, ki je potekala v 14. in 15. stoletju z različnih območij, in sicer z zahodne Koroške ter vzhodne in južne Tirolske. Zaradi tega se je na Kočevskem ohranilo kar šest odtenkov narečja, ki so se govorili v različnih predelih Kočevskega. Zanimiva je ugotovitev Anje Moric, ki preučuje identiteto Kočevarjev v Sloveniji in v tujini, da so v Kočevju večinoma govorili knjižno nemščino. Kočevarščino govorijo danes le še redki Kočevarji; sodi v skupino kritično ogroženih jezikov na svetu, saj jo poznajo samo še posamezniki, ki pa je ne uporabljajo več v vsakdanjem življenju.

IZZIVI VARSTVA IN OHRANJANJA KULTURNE DEDIŠČINE KOČEVARJEV

Izselitev Kočevarjev, vojno opustošenje in povojno propadanje in uničevanje na Kočevskem so imeli posledice v izginjanju in propadanju kulturne dediščine Kočevarjev. Mitja Ferenc je v svoji knjigi *Kočevska, pusta in prazna* (2005) med drugim zapisal: »Danes so obsežni deli nekdanjega kultiviranega ozemlja preraščeni z gozdom, naselja porušena in odstranjena. Nekdanja naselbinska kultura je skoraj v celoti izbrisana. Velika sprememba celotne krajine

na Kočevskem je primer, ki bi mu po obsegu daleč naokoli težko našli enakega.«

Zanimanje za kulturno dediščino Kočevarjev se je v novejši slovenski zgodovini začelo s procesi spreminjanja družbenega sistema in demokratizacije v Sloveniji konec osemdesetih let 20. stoletja, predvsem pa po osamosvojitvi leta 1991. Eno prvih prelomnic pri vračanju izgubljenega zgodovinskega spomina o Kočevarjih na Slovenskem je na simbolni ravni pomenila obnova cerkve Corpus Christi na Trati v Kočevju v drugi polovici osemdesetih let 20. stoletja, ki jo je leta 1989 blagoslovil tedanji ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar.

S strokovnega varstvenega vidika je na izginjanje kulturne dediščine Kočevarjev prvič celoviteje opozorila razstava s katalogom *Kočevska — izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev/Gottschee — Das Verlorene Kulturerbe der Gottscher Deutschen*. V Muzeju novejša zgodovine v Ljubljani jo je leta 1993 pripravil dolgoletni raziskovalec nekdanjega območja Kočevarjev, zgodovinar Mitja Ferenc s tedanjega Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine. Kasneje je razstava obiskala več krajev po Sloveniji in bila predstavljena tudi v tujini, od leta 1997 pa je kot stalna razstava postavljena v Pokrajinskem muzeju Kočevje.

Po letu 1991 je o zgodovini in kulturi Kočevarjev doma in v tujini izšlo več strokovnih del, ki predstavljajo temeljno literaturo o zgodovini in kulturi Kočevarjev (Kundegraber 1991; Auersperger 2004; Tschinkel 2004; Ferenc 2005, 2010; Ferenc, Zupan 2006; Makarovič 2006, 2008; Dolinar M., Ferenc, Resman idr. 2006, Moric 2010). Osrednja osebnost med raziskovalci kočevarske kulture je zgodovinar Mitja Ferenc, ki je v zadnjih petindvajsetih letih poskušal celovito predstaviti razsežnost izselitve Kočevarjev s Kočevskega na začetku druge svetovne vojne.

Danes, več kot dvajset let po razstavi, ugotavljamo, da se stanje na področju varstva in ohranjanja njihove kulturne dediščine ni izboljšalo, kvečjemu se je še poslabšalo. Stanje dediščine kočevskih Nem-

cev je izredno slabo. Najbolj opazno je propadanje njihove nepremične kulturne dediščine. Opuščene kočevarske vasi so zaradi nevezdrževanja kulturne krajine vse bolj izpostavljene preraščanju z gozdom. Vse več je nedovoljenih posegov, ki niso v skladu z varstvenimi režimi. Redke naseljene vasi z bogatim stavbnim fondom na vzhodnem robu Kočevskega, kot so na primer Kočevske Poljane, Občice, Stare Žage, Mali Rigelj in Črmošnjice, pa zaradi neustreznih posegov vse bolj izgubljajo prepoznavnost in identiteto. Redki so primeri dobrih praks obnove. Večina starega stavbnega fonda propada in grozi mu dokončen propad. Ugotovitev je zaskrbljujoča, še posebej z vidika pomanjkanja arhivske dokumentacije za posamezne zvrsti nepremične kulturne dediščine Kočevarjev. To velja zlasti za tako imenovano etnološko stavbno dediščino oziroma ljudsko arhitekturo, h kateri prištevamo stare kmečke, obrtniške in delavske hiše ter pripadajoča gospodarska poslopja (hleve, skednje, kašče, kozolce, čebelnjake, sušilnice za lan in sadje, zidanice in hrame), ki v prostoru še stojijo. Spodbudo na tem področju pomenijo posamezne aktivnosti Društva Kočevarjev staroselcev in Zavoda za ohranitev kulturne dediščine Moschnitze. Kočevarsko društvo je leta 2007 založilo knjigo Toneta Prelesnika o vodnih virih na Kočevskem, zavod Moschnitze pa je pred dvema letoma izdal knjigo *Les in (ni) kamen*, v kateri sta Andrej Černe in Zmago Blatnik obdelala značilnosti notranje opreme kočevarskih hiš in prispevala arhitekturne posnetke Höfferletove hiše iz Kočevskih Poljan (Kočevske Poljane 14), Thellianove hiše na Novi gori (Stare Žage 19), Kopove zidanice na Malem Riglju in stare ledenice pri nekdanji gostilni Pri Bika Birtu v Starih Žagah (Stare Žage 10, 11).

Služba za varstvo kulturne dediščine je na nepremično kulturno dediščino kočevskih Nemcev vseskozi pozorna. Zanimanje varstvene stroke za območje, ki so ga poseljevali Kočevarji, sega že v prvo povojno obdobje. Leta 1947 je tedanji Zavod za zaščito in znanstveno proučevanje kulturnih

Informativna tabla o nekdanjem kočevarskem naselju Onek. Foto: Dušan Štepec, arhiv ZVKDS OE Novo mesto.

spomenikov in prirodnih znamenitosti LRS na pobudo dr. Franceta Steleta in po nalogu Ministrstva za prosveto LRS organiziral delovno ekipo, katere naloga je bila dokumentirati umetnostne spomenike na Kočevskem. Cilj delovne ekipe, ki so jo sestavljali Janko Trošt, strokovni učitelj in ustanovitelj ribniškega muzeja, ki je cerkve dokumentiral z risbami in akvareli, Jože Kregar, študent arhitekture, ki je izdelal tlorise cerkva, in vodja ekipe Marijan Zadnikar, ki je bil tedaj še absolvent umetnostne zgodovine, je bil zbrati gradivo za izdajo umetnostnozgodovinske topografije. Na terenu zbrano gradivo je Zadnikar kasneje uredil v *Gradivu za umetnostno topografijo Kočevske*, ki ga je leta 1968 izdal tedanji Republiški zavod za spomeniško varstvo. Kasneje drugih var-

Kulturni center Društva Kočevarjev staroselcev na Občicah.
Foto: Dušan Štepec, arhiv ZVKDS OE Novo mesto.

stvenih aktivnosti, z izjemo urejanja partizanskega območja Kočevskega roga, na tem območju ni bilo, saj je bilo Kočevsko vse do leta 1990 bolj ali manj zaprto območje. Zaradi tega so se varstvene aktivnosti nadaljevale šele po letu 1991.

Zaskrbljujoče je, da se stanje kočevarske nepremične kulturne dediščine slabša kljub temu, da je Slovenija sprejela in ratificirala tri ključne dokumente, ki so bili v zadnjem obdobju sprejeti v okviru Unesca in ki nas spodbujajo k ohranjanju raznolikosti kulturne dediščine; to so Deklaracija o kulturni raznolikosti (2001), Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine (2003) in Konvencija o razvoju in spodbujanju raznolikosti kulturnih izrazov (2005). Ne smemo pa pozabiti še na Okvirno konvencijo Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo, ki je bila sprejeta v Faru na Portugalskem leta 2005.

V kratkem ne moremo pričakovati, da bi se stanje na področju varstva in ohranjanja kulturne dediščine Kočevarjev kaj bistveno izboljšalo. Poleg nepremične kulturne dediščine sta ogroženi tudi premična in nesnovna dediščina. Med ogroženo premično dediščino sodi predvsem bogata muzejska zbirka več

kot 500 predmetov, ki jo hrani Društvo Kočevarjev staroselcev v kulturnem centru v Občicah. Zaradi premajhne finančne in kadrovske preskrbljenosti jo društvo težko vzdržuje. Podobno velja tudi za muzejsko zbirko v Domu čebelarjev na Podstenicah, ki jo upravlja Čebelarstvo Straža — Dolenjske Toplice. Potem so tu še posamezni predmeti notranje hišne opreme in gospodarska orodja ter oprema kmečkega življenja, ki so ohranjeni na posameznih starih kočevarskih domačijah. Med nesnovno dediščino velja izpostaviti zlasti ogroženost jezika, ki ga govori vse manj Kočevarjev. Evropska sredstva v novem finančnem obdobju (2014–2020) niso več namenjena za fizično obnovo dediščine, kot je to veljalo za prejšnje finančno obdobje. Obnova nepremične kulturne dediščine, ki je bistvenega pomena za ohranitev premične in nesnovne dediščine, bo še naprej odvisna od skromnih občinskih sredstev, od finančne pomoči iz tujine in sredstev, ki jih bodo posamezniki ali društva pripravljene vlagati v dediščino. S tega vidika se zdi dokumentiranje nepremične kulturne dediščine še vedno zelo aktualno.

Zelo pomembno vprašanje, povezano z varstvom in ohranjanjem kulturne dediščine Kočevarjev, je problematika upravljanja vse raznolike dediščine Kočevskega. Kulturna dediščina Kočevarjev predstavlja namreč samo en njen segment, tu je še dediščina večinskega prebivalstva (Slovencev) in drugih etničnih manjšin, ki sobivajo in soustvarjajo dediščino na tem prostoru. Kočevsko pa je bogato tudi z raznovrstno naravno dediščino.

Kočevarskim društvom je v preteklosti uspelo kar nekaj dediščine obnoviti, vendar pa težko zagotavljajo njeno vzdrževanje, vsebino in interpretacijo. Tu ne gre samo za vprašanja obnavljanja informativnih tabel, smerokazov, fizičnega čiščenja zaraščenih površin in urejanja dostopnih poti, varovanja starih nagrobnikov na pokopališčih idr., temveč za problematiko celovitega in celostnega pristopa varovanja kočevske kulturne krajine, kjer se prepletata raznolika naravna in kulturna dediščina.

Stara kočevarska domačija na Smuki. Foto: Dušan Štepec, arhiv ZVKDS OE Novo mesto.

Kako se lotiti varovanja nepremične kulturne dediščine Kočevarjev v času, ko ni na voljo dovolj javnih sredstev za njeno obnovo, in kako zagotoviti njeno učinkovito upravljanje, sta ključna izziva varstvene službe, kočevarskih društev, lokalnih skupnosti in drugih lokalnih deležnikov. Dediščina ni nujno samo »cokla v razvoju«, temveč je lahko tudi priložnost za razvoj. Ustanovitev enotnega varstvenega območja za Kočevsko kot zgodovinske kulturne krajine z enotnim upravljavskim načrtom in sistemom upravljanja, v katerega bi bili vključeni vsi zainteresirani deležniki v prostoru, bi lahko omogočala pogoje za trajnostni razvoj Kočevskega, s tem pa tudi za izboljšanje stanja kulturne dediščine Kočevarjev.

Mag. Dušan Štepec, konservator, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Novo mesto

IZBRANA LITERATURA

- Auersperger, Alenka. *Iskalci grala. Poskus oživljanja nemške manjšine v Sloveniji*. Ljubljana: Modrijan, 2004.
- Dolar, France Martin, in Ferenc, Mitja, et al. *Sakralna dediščina na Kočevskem/Das Sakralerbe im Gottscheerland*. Kočevje: Pokrajinski muzej, 2006.
- Ferenc, Mitja. *Kočevska — pusta in prazna. Nemško jezikovno območje na Kočevskem po odselitvi Nemcev*. Ljubljana: Modrijan, 2005.
- . *Nekdanji nemški jezikovni otok na Kočevskem/Die ehemalige deutsche Sprachinsel im Gottscheerland/Former German linguistic island of Kočevsko region*. Kočevje: Pokrajinski muzej, 2010.

- Ferenc, Mitja, in Zupan, Gojko. *Cerkve na Kočevskem nekoč in danes II/Die Kirchen im Gottscheerland einst und heute II*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.
- Ferenc, Mitja, in Zupan, Gojko, et al. *Pokopališča in nagrobniki kočevskih Nemcev*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2002.
- Kundegraber, Marija. »Die deutsche Sprachinsel Gottschee im 19. Jahrhundert/Kočevje — nemški jezikovni otok v 19. stoletju.« *Etnolog* 1 (1999): 82–120.
- Makarovič, Marija. *Črmošnjiško-Poljanska dolina in njeni ljudje. Kočevarji staroselci in Slovenci iz preteklosti v sedanjost*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- . *Resnice posameznikov. Po življenjskih pripovedih Kočevarjev staroselcev in Slovencev s Kočevskega*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008.
- Moric, Anja. »Ohranjanje kočevarsčine, narečja kočevskih Nemcev, v Sloveniji, Avstriji, Nemčiji, Kanadi in ZDA.« *Razprave in gradivo* 61 (2010): 92–119.
- . »Domovina globoko v srcu. Kočevski Nemci v diaspori.« *Etnolog* 24 (2014): 81–104.
- Simonič, Ivan. *Geografski pregled kočevskega jezikovno mešanega ozemlja*. Kočevski zbornik. Ljubljana: Družba sv. Cirila in Metoda, 1939: 7–43.
- Šmitek, Zmago. *Občina Kočevje*. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja — 20. stoletje. Ljubljana: Raziskovalna skupnost Slovenije, 1981.
- Tschinkel, Wilhelm. *Kočevarska folklor v šegah, navadah, pravljicah, povedkah, legendah in drugih folklornih izročilih/Gottscheer Volkstum in Sitte, Brauch, Märchen, Sagen, Legenden und anderen volkstümlichen Überlieferungen*, ur. Alojzij Pavel Florjančič in Marija Stanonik). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004.
- Zadnikar, Marijan. *Gradivo za umetnostno topografijo Kočevske*. Ljubljana: Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije, 1968.
- Zupan, Gojko, in Ferenc, Mitja, et al. *Cerkve na Kočevskem nekoč in danes/Die Gottscheer Kirschen einst und heute*. Kočevje: Pokrajinski muzej, 1993.

Janez Turk

UKOVŠKI ŽUPNIK MARIO GARIUP

Zapoznali zapis po pomembnem duhovniškem jubileju ukovškega župnika in izidu njegove nove knjige

Mario Gariup je zaslužni ukovški župnik in priznan zagovornik rabe slovenskega jezika v Kanalski dolini v Italiji. Decembra 2014 je praznoval 40-letnico župnikovanja v Ukvah. Le slab mesec po tem pomembnem duhovniškem in življenjskem jubileju je izpod njegovega peresa luč sveta ugledala knjiga, za katero bi lahko rekli, da je njegovo življenjsko delo. Naslov knjige je *Un popolo in estinzione* oziroma v prostem prevodu *Narod v izumiranju*, s podnaslovom *1000 strani za 1400 let zgodovine Slovencev v Kanalski dolini med Nemci, Furlani in Italijani*. Kot že naslov pove, je Mario Gariup v svojem najnovejšem delu opisal celotno zgodovino Slovencev v Kanalski dolini, od naselitve do današnjih dni.

56

Morda je geografski pojem Kanalska dolina običajnemu Slovencu slabo poznan. Večina izmed nas pozna Sv. Višarje, Kanalska dolina leži ob njihovem vznožju. Dolina ima zaradi svoje lege izredno bogato kulturno in zgodovinsko tradicijo. Čeznjo poteka najlažje prehodna prometna povezava med Furlanijo in avstrijsko Koroško. Tudi Kanalska dolina je več kot tisoč let pripadala Koroški deželi in s tem Habsburški monarhiji, zato si z njenimi slovenskimi prebivalci delimo skupno zgodovino, izjema je zadnjih sto let. Po koncu prve svetovne vojne je Kanalsko dolino močno zaznamovala priključitev k Italiji, kar je vneslo veliko zmedo v že tako razcepljen slovenski živelj. Čeprav je bil pogovorni jezik vsaj tretjine prebivalcev doline slovenski, so se mnogi raje izrekli za Nemce, nato pa so bili primorani sprejeti italijansko državljanstvo. Ukve, Žabnice, Ovcja vas in Dipalja vas so bile stare slovenske vasi z bogatim kulturnim in zgodovinskim izročilom. Prav izročilo še posebno zanima župnika Maria Gariupa, ki v dolgih zimskih večerih z zanima-

njem lista po več sto let starih župnijskih knjigah in listinah. Že kmalu po prihodu v Ukve leta 1974 se je odločil, da bo zamolčana in potlačena zgodovinska dejstva osvetlil in prebivalce teh krajev spomnil na kulturno bogastvo njihovih slovenskih prednikov. Ker izhaja iz Slovenske Benečije, torej iz krajev, kjer so bili Slovenci prav tako močno preizkušani, si je že od samega prihoda v Kanalsko dolino štel za dolžnost, da nudi podporo svojemu ljudstvu ne samo na duhovnem področju, temveč nasploh v kulturi. Ni se ustrašil številnih ovir, s katerimi so se spopadali že mnogi njegovi predhodniki. Ovir, ki z zdravim razumom niso imele nobene povezave.

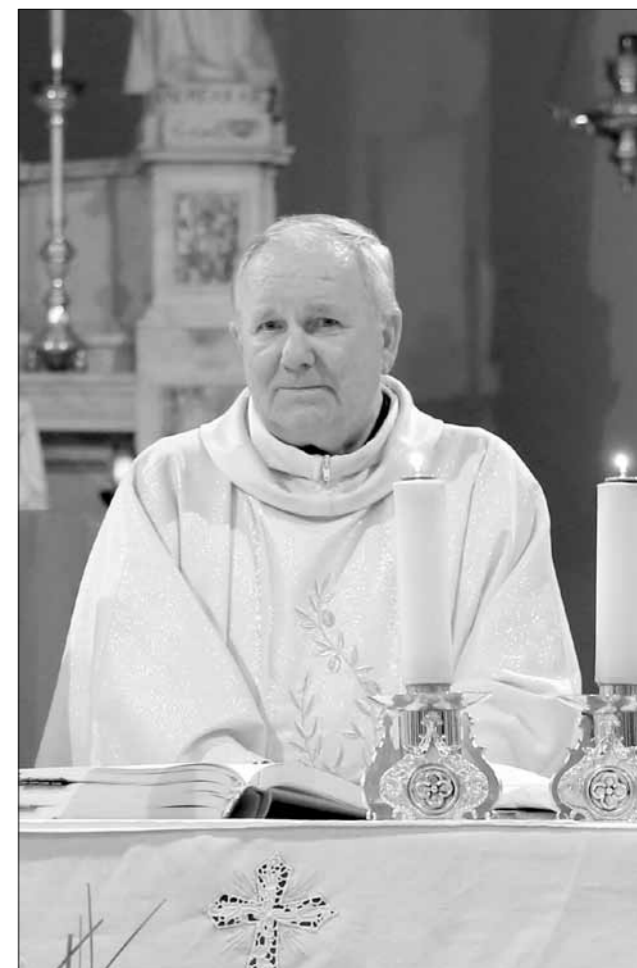
Župnik Mario Gariup je avtor 21 knjig, v katerih opisuje zgodovino Slovencev v Kanalski dolini skozi različna obdobja, nekatere njegove knjige so posvečene velikim slovenskim osebnostim, kot sta bila dr. Lambert Ehrlich in organist Tomaž Holmar, napisal je knjigo o svetišču na Svetih Višarjah ter več knjig o zgodovini slovenskih vasi v Kanalski dolini. Knjige piše v italijanskem jeziku, saj želi, da so

v prvi vrsti dostopne domačinom, ki se čutijo Slovence oziroma ki imajo slovenske korenine. Mnogi med njimi niso imeli možnosti obiskovati slovenskih šol in zato niso večji branja in pisanja v maternem jeziku. Župnik Mario Gariup s svojimi deli ozavešča tudi italijanske bralce. Slednji imajo o svojih slovensko govorečih sodržavljanih velikokrat popačene predstave, kar je posledica polpretekle miselnosti, za katero je bil značilen močan nacionalizem.

Namen ozaveščanja ima tudi njegova najnovejša in najbolj obsežna knjiga *Un popolo in estinzione* (*Narod v izumiranju*). Za bralce je morda najzanimivejše dogajanje v 20. stoletju, saj gre za obdobje, ki je bilo za tamkajšnje slovensko prebivalstvo najbolj viharo. To je tudi obdobje, ki je slovenski živelj pripeljalo na rob obstoja. Opustošenje doline v prvi svetovni vojni in begunstvo, pripojitev doline k Italiji, priseljevanje italijansko govorečih prebivalcev, vzpon fašizma, odseljevanje nemškega življa in deloma tudi slovenskega, asimilacija, strah pred komunizmom in enačenje vseh Slovencev s komunisti ter drugi dogodki so močno pretresli slovenski živelj, katerega število je pričelo naglo upadati. Predvsem pa so ti viharne dogodki vnesli veliko zmedo in še dodaten razkol med ljudi. O vsem tem piše župnik Mario Gariup.

Knjiga je mnogo preobsežna, da bi tu predstavil celotno strnjeno vsebino. Povzemam le nekaj zanimivosti, ki se nanašajo na polpreteklo obdobje Kanalske doline.

V knjigi izvemo, kako so še nedavno tega obstajale močne težnje, da bi zanikali obstoj slovenske skupnosti v Kanalski dolini. Župnik Mario Gariup piše, kako se je po smrti njegovega predhodnika, slovenskega župnika Zaccarije Succaglije po rodu iz Benečije, 112 ukovških župljanov podpisalo pod pismo, naslovljeno na videmskega nadškofa; v njem so ga prosili, če že ne kar rotili, naj jim pošlje slovensko govorečega duhovnika. V pismu so izrazili veliko skrb, da jih ne bi doletela podobna usoda kot sosednjo župnijo Ovcja vas, kjer so dobili italijan-

Ukovški župnik Mario Gariup ob zlati maši v Špetru.
Foto: Danijel Devetak.

57

skega duhovnika. Slednji je sicer obljubil, da se bo naučil tudi slovensko, vendar obljube ni izpolnil.

Za časa prihoda Maria Gariupa v Ukve otroci v Kanalski dolini niso imeli možnosti obiskovati slovenskega pouka. Najbližja slovenska šola je bila v Gorici, če odmislimo Rateče in Kranjsko Goro, ki sta bili takrat od Kanalske doline ločeni z varovano mejo. Župnik Mario Gariup in kulturni delavec Salvatore Venosi sta v Ukvah organizirala popoldanski pouk slovenskega jezika. V knjigi je podrobno opisan odziv nekaterih nacionalistov, ki so oba protagonisti pričeli zmerjati in blatiti po časopisih. Župnika

so privedli celo pred sodišče. Čeprav sta imela vsa dovoljenja oblasti za izvajanje popoldanskega pouka v šolskih prostorih, ju je ravnateljica šole dobesedno spodila. Župnik Mario Gariup je bil prisiljen popoldanski pouk umakniti v cerkev, kjer pozimi ni bilo ogrevanja. Vendar je ta dogodek le še spodbudil starše, in število učencev, prijavljenih na pouk slovenskega jezika, se je povečalo.

Posebnost župnikovega pisanja je, da v značilnem slogu razblinja mite, ki so se spletli ne samo o nekaterih dogodkih iz polpretekle zgodovine, temveč tudi okrog določenih ljudi. Med njimi so tudi slovenski kulturni delavci, nekateri že pokojni, drugi še vedno dejavni. Vsi so izpostavljeni poimensko, avtor ne želi ničesar skrivati, svoje kritične trditve vedno prepričljivo argumentira. Nekateri kulturni delavci so se sami razglasili za predstavnike Slovencev v Kanalski dolini. Ustanavljali so društva, katerih namen naj bi bil ohranjanje slovenskega jezika in kulture, v resnici pa je nekaterim šlo predvsem za denar, ki so ga kulturna društva dobivala v okviru finančne podpore, namenjene slovenski manjšini. Z delovanjem »samooklicanih« predstavnikov Slovencev so bili močno nezadovoljni domačini, ki razmere edini resnično dobro poznajo. Pohlep posameznikov in želja po osebnih koristih sta velikokrat prerasla željo po dobrobiti manjšinske skupnosti, ki lahko preživi le, če je enotna. Na tem mestu bi lahko dodali, da enako velja tudi za Slovence v matični domovini, saj se vsakodnevno spopadamo z zelo podobnimi oziroma celo enakimi problemi.

Župnik Mario Gariup med drugim piše o razlogih, zakaj so morali slovenski frančiškani leta 1995 zapustiti Žabnice in Sv. Višarje. V Sloveniji je obveljalo mnenje, da so bili tudi oni, kot že mnogi drugi tamkajšnji slovenski duhovniki, deležni podtikanj. Vendar župnik Mario Gariup poudarja, da slovenski frančiškani leta 1995 niso bili primorani oditi zaradi pritiskov nacionalistov in da le malo ljudi pozna resnično ozadje tega nesrečnega dogodka. Dejstvo je, da so bili slovenski duhovniki v Kanalski dolini od

časa fašizma in vse do konca sedemdesetih let 20. stoletja prisiljeni spopadati se z vsakodnevnimi ovirami in podtikanj. Vendar so se razmere kmalu po prihodu novega videmskega nadškofa Alfreda Battistija leta 1972 izboljšale, saj je bil Battisti Slovincem zelo naklonjen. Župnik Mario Gariup piše, da slovenski frančiškani, ki so se v Žabnice in na Sv. Višarje vrnili leta 1986, po šestdesetih letih odsotnosti, nekako niso imeli srečne roke pri vodenju župnije, predvsem pa so zaupali napačni osebi, zavednemu, vendar žal tudi problematičnemu slovenskemu domačinu, sicer znanemu kulturnemu delavcu. Omenjeni gospod je že pred tem sodeloval s slovenskima duhovnikoma v Ukvah in Žabnicah. Kot učitelj slovenskega jezika si je med mnogimi prijatelji Slovencev v Kanalski dolini ustvaril velik ugled. Žal pa je prav ta gospod s svojimi težko razumljivimi dejnami pri bližnjih sodelavcih, torej duhovnikih, in pri domačinih nasploh kmalu zapravil vso svojo verodostojnost. Sporno je bilo predvsem njegovo okoriščanje, tudi materialno, na račun obeh župnij. Slovenski frančiškani tega žal niso sprevideli in so mu popolnoma zaupali. Zdaj že pokojni Salvatore Venosi se je sam razglasil za predstavnika slovenske skupnosti v Kanalski dolini in si že za časa življenja pridobil sloves neumornega borca za pravice Slovencev. Sloves, ki so mu ga priznavali mnogi v Sloveniji ter na Tržaškem in Goriškem, ne pa tudi tisti, ki naj bi jih zastopal — Slovenci iz Kanalske doline. Župnik Mario Gariup nima namena nikogar očrniti, nikakor tudi ne pokojnih protagonistov. Vsi ljudje imamo napake, in on sam svoje priznava. Vendar se mu zdi pomembno, da so stvari prikazane v pravi luči, tako kot jih dojemajo neposredno vpleteni, torej domačini. Nekako ni prav, da nepoznavalci častijo ljudi, ki so sicer imeli številne zasluge, vendar tudi mnoge slabosti, zaradi katerih so bili neposredno prizadeti tisti, ki naj bi jih zastopali.

Mario Gariup v Sloveniji nikoli ni bil deležen posebne zahvale. Verjetno je niti ne pogreša, saj mu zadošča, da njegovo delo in trud cenijo domači ljudje,

in ti mu njegove izjemne zasluge enotno priznavajo. Njim je posvetil vse svoje življenjsko delo. Zaslug ukovškega župnika se v Sloveniji mnogo premalo zavedamo. Ni mi znano, da bi bil deležen kakšnega posebnega državnega priznanja. Spodobilo bi se, da bi vsaj nekatere knjige Maria Gariupa prevedli v slovenski jezik in jih ponatisnili tudi v Sloveniji. Več zanimanja bi pričakovali predvsem od ustreznih državnih ustanov za Slovence v zamejstvu. Do sedaj sta bili prevedeni le dve njegovi knjigi, in še to v zamejskem tisku. Knjige, ki jih je napisal, so neprecenljiv zaklad, ki ga zapušča prihodnjim rodovom. Kruta stvarnost govori v prid dejstvu, da ti jezika svojih prednikov verjetno ne bodo več poznali. Župniku Mariu Gariupu želimo predvsem zdravja, da bo lahko še naprej služil svojim ljudem. Hkrati pa vsi skupaj upamo, da nas bo kmalu ponovno presenetil z novo knjigo.

Janez Turk, geolog, esejist, Ljubljana

Mario Gariup – 1000 strani za 1400 let zgodovine Slovencev v Kanalski dolini med Nemci, Furlani in Italijani. Foto: Danijel Devetak.

Andraž Arko
PRISELJENEC

Aktualnost Chaplinove klasike izpred 100 let

Charlie Chaplin je kmalu potem, ko je film dopolnil dvajset let od svojega rojstva — pred natanko sto leti —, v zgodnjem obdobju svojega ustvarjanja za filmsko družbo Mutual posnel enega najuspešnejših nemih filmov — petindvajsetminutno romantično komično dramo *Priseljenec* (*The Immigrant*). Ta navkljub stoletni oddaljenosti deluje povsem sodobno, obenem pa našemu času in trenutni družbenopolitični situaciji v Evropi nastavlja izzivalno ogledalo.

Priseljenec seveda ni nihče drug kot sam *Charlie Chaplin* v svoji ikonski vlogi potepuha, ki na čezoceanski skupaj z mnogimi drugimi pluje ameriškemu boljšemu jutri naproti. Ob nevšečnostih z morskoboлезnijo sopotnikov, premetavajočem se obedovanju in uspešnem hazardiranju potepuh spozna lepo mlado migrantko (*Edna Purviance*), ki potuje skupaj z materjo (*Kitty Bradbury*). Ob pristanku ameriški državni uradniki ponižujoče obravnavajo priseljence. Ko se potepuh slednjič znajde v deželi svobode, je daleč od ameriškega sna, saj je reven kot cerkvena miš. K sreči na pločniku najde kovanec in z njim vstopi v restavracijo ter si naroči porcijo fižola. Orjaški natak (*Eric Campbell*) je do njega vzvišeno sumničav in precej nesramen.

Tak je tudi do vinjenega gosta (*John Rand*) v restavraciji, ki mu je zmanjkalo deset centov za plačilo obeda, zato ga gostilniško osebje premlati in zabriše iz restavracije. Potepuha to močno vznemiri, hkrati pa se vzradosti, ko v restavraciji zagleda lepo mlado znanko z ladje, ki je v tem času ostala brez matere. Skupaj obedujeta, medtem pa se potepuh zave, da je iz preluknjanega žepa izgubil kovanec, kar pomeni, da ga čaka končni obračun s pestmi. Iz velike stiske ga reši umetnik (*Henry Bergman*), ki navdušeno prosi mladi par, da bi sodeloval pri njegovem ustvar-

Nesramni natak (*Eric Campbell*) streže potepuhu (*Charlie Chaplin*) in priseljenki (*Edna Purviance*)

janju. Z napitnino, ki jo umetnik pusti natak (*Eric Campbell*) na krožničku, potepuh poravnava svoj račun. Ko vsi trije odidejo iz restavracije, potepuh prosi umetnika za dva dolarja. Z njima plača takso za civilno poroko, h kateri čez prag odnese sprva upirajočo se, a slednjič nasmejeno mlado lepoticico.

Film je s svojimi socialnimi implikacijami in avtobiografskimi podtoni spomnil številne »novopečene« Američane na kruto realnost, s katero so

se morali ob novem začetku spopasti pri iskanju svojega doma. Charlie Chaplin, ki je bil tudi sam svojevrsten priseljenec, svojemu občinstvu prikaže bolj ali manj resničen pogled na težave, s katerimi so se morali spopadati novodošli imigranti, s čimer uspešno vzbuja sočutje gledalcev, ne da bi pri tem zapadel v otožnost ali v moraliziranje, ampak stisko prekrije s humorističnimi improvizacijami in tako bolečino uspešno prepleta s smehom. Film torej do neke mere vsebuje tudi avtobiografske prvine. Potemtakem ne preseneča, kar je Chaplin sam izjavil o *Priseljencu*: »Dotaknil se me je bolj kot katerikoli drug film, ki sem ga posnel.« Toda Charlie Chaplin je prišel v državo po svoji volji in odločitvi, kar pa mnogokrat ne velja za številne druge priseljence, ki so morali zapustiti svojo državo preprosto zato, ker so bili k temu primorani zaradi domače situacije, najsibo da bi si rešili življenje ali da bi vsaj dobili nekaj možnosti za boljšo prihodnost. Najpogosteje so se priseljevali bodisi zaradi političnega in verskega preganjanja, bolezn ali pa zaradi hude revščine in lakote, kakršna je bila na primer na Irskem leta 1845 in kasneje. Nič od tega ni izpeljalo Charlieja Chaplina iz rodne Velike Britanije, ampak dejstvo, da ga je v ZDA čakala izredno dobro plačana služba. Celotna druga polovica filma se dejansko vrti okoli revščine priseljencev. Medtem ko se glavni lik znajde brez ficka in lačen na ulici, se Charlieju Chaplinu dejansko kaj takega ni nikoli zgodilo. V tistem času, ko je znašala tedenska plača kvalificiranega delavca od 9 do 15 ameriških dolarjev (nekvalificiranega imigranta pa seveda še krepko manj!), je Charlie Chaplin s 150 dolarji na teden živel v lepem razkošju.

Avtobiografski momenti so potemtakem navzoči bolj v prvem delu filma. Eden od vidikov, zaradi katerega je film doživel odobravajoče kritike, je realizem pri opisovanju stiske novodošlih priseljencev, ki so prikazane na krovu ladje. Z edino izjemo dejstva, da se v filmu potniki prosto sprehajajo po palubi, v resnici pa so se stiskali pod njo, natlačeni kot sardine, je v *Priseljencu* potovanje prikazano kot

realno in s kar velikim poudarkom na podrobnostih potovanja v tistem času: grozne življenjske razmere, morska in druge bolezni, revščina in lakota, kraje, zlorabe, umazanija in smrt.

Ker je *Priseljenec* nastal še globoko v obdobju nemega filma (do prvega zvočnega filma ga je namreč ločilo še dvanajst let), mu prav zaradi njegove omejenosti ne uspe izpostaviti problematike raznolikosti jezikov, s katero so se soočali priseljenci. Za priseljenca Chaplina, rojenega Londončana, je angleščina sicer materni jezik, toda lepota na ladji bi lahko bila iz druge države in tako bi potepuh trčil ob jezikovno bariero, s katero so se dejansko sprijemali imigranti.

V kontekstu celotne Chaplinove filmografije velja *Priseljenec* za eno njegovih prvih satiričnih socialnih kritik, značilnost, ki je kasneje postala vidna v filmih, kakršne je posnel. To kritiko opravlja z vlogo potepuha, reveža, iznajdljivega vagabunda, s katerim občinstvo sočustvuje, saj ga družba kot obrobneža spregleda. Prav ta pozicija obrobneža, nekoga od zunaj, Chaplinu najuspešneje omogoča komentar in kritiko družbe. Potepuh lahko kritizira in sme kritizirati družbene razmere, ne da bi ga zaradi tega obsojali ali celo preganjali. Namesto kazni je za svojo kritiko celo nagrajen s smehom gledalcev. Prav zato Chaplinove komedije združujejo resne socialne probleme s šaljivimi situacijami, v katerih potepuhu podaja številne možnosti, da počne to, kar najbolje zna. Potepuh je naivno iznajdljiv in sposoben odkrivati družbene vrzeli, telesna spretnost pa mu omogoča, da mu uspe izmuzniti se pastem, predvsem pa je s svojim obnašanjem junak izobčencev družbe.

Nekaj tega prinaša tudi prizor, ko se potepuh na ladji usmili lepe mlade priseljenke, saj so pravkar okradli njeno mater in sta ostali brez denarja. Potepuh pa ga je ravno priigraval z igrami na srečo. Ko torej potepuh spozna kruto situacijo mlade priseljenke, v svoji dobrosrčnosti — v duhu, naj ne ve levica, kaj dela desnica — vloži denar v žep njenega plašča. Njegovo

dejanje pa izza ogla spremlja ladijski častnik (*Frank J. Coleman*), ki v tem primeru pooseblja policista. Ta namesto skrite dobrodelnosti (ki je pač od fičfiriča ne moreš pričakovati!) vidi zmikavta na delu.

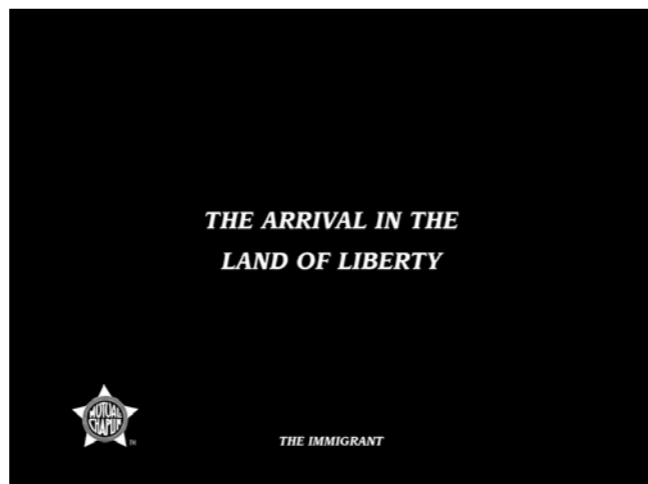
Kot v mnogih drugih Chaplinovih filmih tudi v tem policist pooseblja družbeno ozkoglednost in predsodkarstvo, ki v potepuhu ne zmore videti človeka. Chaplinovi sodobniki namreč v svojih filmih prikazujejo potepuha, reveža, vagabunda, siromaka kot tistega, ki je za ameriško družbo ničvrednejš, negativec, medtem ko je policist, predstavnik in skrbnik

Ladijski častnik (v vlogi policista), potepuh in priseljenka (*Frank J. Coleman, Charlie Chaplin in Edna Purviance*)

javnega reda in miru, seveda pozivec. Toda Charlie Chaplin to obrne na glavo, ko prikaže potepuha kot zagovornika pristne človečnosti in dobronamernosti, policista pa kot tistega, ki temu predstavlja grožnjo. S tovrstno kritiko ameriške družbe, ki se je v nadaljnjih filmih samo še stopnjevala, si je Chaplin v začetku petdesetih let prislužil izgon iz ZDA, z obtožbo, da je simpatizer komunistov in da nasprotuje ameriškim moralnim vrednotam.

Tako je torej potepuhova kritična brca, namenjena ameriškemu uradniku v *Priseljencu*, slednjič doletela Chaplina samega. Ob koncu prvega dela

Priseljenci (*Charlie Chaplin, Edna Purviance in Kitty Bradbury*) ob prihodu v ZDA

filma, preden ladja s priseljenci pristane v ZDA, se pojavi napis: »Prihod v deželo svobode.«

V tem, ko ladja pluje mimo Kipa svobode, ki je ameriški simbol prostosti, uradnik za priseljevanje ladijske potnike sunkovito zajame z vrvjo. Priseljenci, zajeti in zvezani kot živina, doživijo prvi okus ameriške svobode. Potepuhu ne uide takšno neprimerno obnašanje, zato svojo kritičnost zelo konkretno pokaže z brco, ki je namenjena uradnikovi zadnji plati, dejansko pa je namenjena ameriškemu družbenemu licemerstvu.

Potepuhova brca, namenjena ameriškemu državnemu uradniku

Posnetek z veseljem potnikov, ko zagledajo Kip svobode, je prežet s Chaplinovo ironijo: ZDA — dežela svobode, takoj nato pa priseljence kot živino zategnejo z vrvjo v nesvobodo in jih obravnavajo kot prtljago ali kot živali z nalepkami. Toliko o deželi svobode! Publika je bombardirana z mešanimi sporočili: Kip svobode, upanje prišlekov, na drugi strani pa zlorablajoče obnašanje uradnikov do priseljencev in revščina, ki čaka slednje. Vstopajo v ameriški sen, ki se v naslednjih prizorih izkaže kot revščina (ko se reven in lačen potepuh znajde v restavraciji), pri čemer velja pou-

dariti, da je v Chaplinovih filmih bogastvo vselej sinonim za srečo.

Prav v tem tudi konec filma ne bi mogel biti bolj jedeč in na neki način bolj ameriški, kot je. Predstavlja eno redkih izjem v Chaplinovem opusu, saj potepuh dejansko srečno konča z zeleno damo. Kakšne so okoliščine, v katerih glavna junaka vstopita v poročni urad?

Potepuh je pravkar dobil denar od umetnika. Obljubljeno delo tudi nakazuje možnost še več denarja iz tega vira in zato tudi svetlejšo prihodnost,

Priseljenka (*Edna Purviance*) in potepuh (*Charlie Chaplin*) pred poročnim uradom

ki se odpre pred njima. Vse te značilnosti so zelo podobne tistim, ki so navadno povezane s pojmom »ameriški sen«: lepa žena, denar, srečna prihodnost. Slednjič se zdi, da je priseljenec na koncu vse dobil. Na tej točki sploh ni važno, da ni bil rojen v Ameriki. S tem, ko zaživi svojo različico ameriških sanj, postane tudi on Američan.

V času, ko je film prišel v kinodvorane, je bil v ZDA močno navzoč čustveni odpor do priseljencev, še posebej tistih iz Vzhodne Evrope. Naš čas prinaša podobno situacijo, le da se dogaja v Evropi sami, ki jo je strah drugih vzhodnjakov. Tudi mnogi sodobni

priseljenci — imigranti, enako kot pred stoletjem v ZDA, prihajajo na staro celino zaradi domačih hudih političnih razmer — vojne, verskega preganjanja — ali v iskanju boljšega jutri (tega predvsem predstavlja zahodnjaška socialna in materialna blaginja). Tudi oni se med prebijanjem na Zahod srečujejo s pomanjkanjem, boleznimi, zlorabami, večkrat so zagrajeni in obravnavani kot živina, brez človeškega dostojanstva. Z njimi pa prihaja tudi strah: njihov lastni, hkrati pa ga prav s svojo navzočnostjo vzbujajo med prebivalci dežele, kamor želijo. Problem je seveda v izgubljanju naše temeljne identitete in vrednot, ko ob kvazitolerantnosti in razkrajajoči se demokraciji preveč vsevprek dopuščamo prihod tudi zaslepljenih in nevarnih skrajnežev. Priseljenci Chaplinovega časa se še v nečem bistvenem razlikujejo od sodobnih: z vstopom v ZDA so morali sprejeti tudi vrednote ameriške družbe. Medtem pa smo danes na eni strani priče nečloveškosti v nekaterih islamskih državah, ki se izraža v divjaškem pobijanju drugače mislečih, rušenju krščanskih cerkva, prisiljevanju ateistov in kristjanov v islam, na drugi strani pa nekateri priseljenci, ko se znajdejo na Zahodu, nočejo spoštovati našega načina življenja, izvajajo teroristične napade, v državnih ustanovah vsiljujejo ločeno prehrano, ponekod nasilno zahtevajo džamije in mošeje, si zakrivajo obraze ... Gotovo pa je najbolj zastrašujoče to, da so med tistimi, ki si skušajo rešiti življenje ali poiskati svetlejšo prihodnost, infiltrirani pripadniki terorističnih celic, kar seveda migrantskemu valu daje povsem drugačno razsežnost in povzroča vse bolj boleče posledice na stari celini: z nemirom, vse večjim občutkom ogroženosti in strahom, kaj bo Evropi prinesel jutri, ki ga papež Frančišek že danes globalno označuje kot tretjo svetovno vojno po koščkih ...

Ne glede na situacijo kristjanom, ne da bi pri tem zapadli v nekakšno svetobežnost, ostaja temeljno upanje, s katerim nas opogumlja apostol Pavel: »Če razpade naša zemeljska hiša, ki je le šo-

tor, imamo v nebesih zgradbo od Boga, hišo, ki je niso naredile roke in je večna /.../ Zato smo vedno pogumni, čeprav vemo, da smo zdoma in daleč od Gospoda, dokler smo doma v tem telesu, saj v veri hodimo in ne v gledanju. Vendar smo pogumni in zadovoljni s tem, da se bomo izselili iz telesa in se priselili h Gospodu.« (2 Kor 5,1.6–8) Kar pa zadeva Njega, bi, najbolj radikalno gledano, lahko rekli, da je bil priseljenec na zemlji, kot to razloži sveti Pavel: »Čeprav je bil namreč v podobi Boga, se ni ljubo-sumno oklepal svoje enakosti z Bogom, ampak je sam sebe izpraznil tako, da je prevzel podobo služabnika in postal podoben ljudem. Po zunanosti je bil kakor človek in je sam sebe ponižal ...« (Flp 2,6–8) Kmalu po rojstvu je postal begunec (prim. Mt 2,13–15), kot odrasel pa je o sebi dejal: »Lisice imajo brloge in ptice neba gnezda, Sin človekov pa nima, kamor bi glavo naslonil.« (Mt 8,20) Obenem pa isti Priseljenec in Popotnik vabi, naj ga srečamo in sprejmemo v sočloveku: »Lačen sem bil in ste mi dali jesti, žejen sem bil in ste mi dali piti, tujec sem bil in ste me sprejeli ...«, pri čemer naj bi bila naša drža oblikovana po enem samem normativu, ki je Jezus Kristus: »Kar koli ste storili enemu od teh mojih najmanjših bratov, ste meni storili.« (Mt 25,35.40) V tej drži naj bi rasli z zavestjo, da nismo »več tujci in priseljenci, temveč sodržavljanji svetih in domačini pri Bogu« (Ef 2,19).

VIRI

- Chaplin, Charles (režija). 1917. *Priseljenec*. Edendale: Mutual Film Corporation.
- Miller, Autumn. An Analysis of the Comedic Contributions of Charlie Chaplin. <http://thespianclass.weebly.com/album-charlie-chaplin-biography.html> [pridobljeno 21. 7. 2016].
- Posner, Phil. The Immigrant. <http://www.philposner.com/imm2.htm> [pridobljeno 21. 7. 2016].
- Sveto pismo stare in nove zaveze* — SSP. 1997. Ljubljana: Svetopi-semska družba Slovenije.
- Vesela, Pavla (ur.). Charlie Chaplin's Immigrant. <http://www.jump-space.cz/jine/english-essays/charlie-chaplins-immigrant/> [pridobljeno 21. 7. 2016].

Dr. Andraž Arko OFM, Ljubljana

Tomaž Ivešić

STO LET MAJNIŠKE IN KRFSKE DEKLARACIJE

V letu 2017 bomo zabeležili stoletnico dveh političnih deklaracij, ki sta našo zgodovino in naš prostor zaznamovali z usodepolnim obratom proti jugu. Kakorkoli interpretiramo dogodke s konca prve svetovne vojne, ostaja nesporno dejstvo, da se je slovenska politika v letih 1917 in 1918 odločila tesneje povezati z južnejšimi slovanskimi narodi. Omenjeni korak pa se je izkazal kot usoden že leto kasneje, ko je avstro-ogrsko monarhija za vedno izdihnila. Vendar konteksta dogajanja v letu 1917 ni mogoče razumeti brez predzgodbe idej o preobrazbi »črno-žolte« monarhije.

Po kompromisu in nastanku dvojne monarhije leta 1867 so se med Čehi zelo hitro pojavile prve ideje t. i. trializma. Sklicevali so se na zgodovino svojega kraljestva, ki bi po njihovem mnenju moralo imeti enak status kot ogrski del. Na prelomu iz dolgega 19. v 20. stoletje so se ideje o reformi monarhije preselile tudi v federalne vode. Tako je romunski politik in publicist Aurel Constantin Popovici v letu 1906 izdal knjigo *Združene države velike Avstrije*, v kateri je razkril načrt o petnajstih homogenih enotah na principu teritorialne avtonomije, torej proti avstromarksističnemu etničnemu principu. Za idejo naj bi se ogrel tudi prestolonaslednik Franc Ferdinand, ki naj bi se veliko bolje kot cesar Franc Jožef zavedal nujnosti reform. Monarhija v času nacionalizma namreč ni bila sposobna delovati na temelju nemškega centralističnega sistema. Ferdinand je tako v zadnjih letih svojega življenja pragmatično iskal najboljšo rešitev za monarhijo, ki bi jo speljal takoj, ko bi zasedel prestol. Enkrat je bil bolj nagnjen k federalizmu, drugič pa k trialistični ideji južnih Slovanov. Katero zamisel bi udejanjil, če bi zavladal, je še vedno stvar diskusij, zagotovo pa bi njegova rešitev bila reformna, uperjena proti madžarskemu plemstvu oz. njegovim elitam ter proti Kraljevini Srbiji, ki se je je prestolonaslednik bal kot morebitnega združevalnega centra južnih Slovanov.

Trialistične ideje so dobile pospešek po letu 1908, ko je monarhija anektirala Bosno in Hercegovino, s čimer se je število južnih Slovanov znatno povečalo. Leto kasneje je trialistični zemljevid nadgradil (prvič je bil predstavljen leta 1905) Heinrich Hanau, ki je v južnoslovansko kraljestvo Ilirije zajel Hrvaško, Slavonijo, BiH, Dalmacijo, Istro, Trst, Kranjsko, Goriško, spodnjo Koroško ter spodnjo Štajersko z mejno reko Dravo. Istega leta je tudi kranjski deželni zbor z večino članov Vseslovenske ljudske stranke (VSLS) predlagal tretjo enoto monarhije, ki bi vključevala slovenske in hrvaške dežele, BiH ter Vojvodino. Tretjo enoto je zagovarjal tudi vodja VSLS Ivan Šusteršič, ki je prestolonasledniku poslal memorandum, v katerem je zapisal, da so Slovenci lojalni vladarju, da pa želijo živeti v tretji entiteti z ostalimi južnimi Slovani. Ta bi bila za monarhijo zelo ugodna, saj bi s tem, tako Šusteršič, postala varuh Jadranskega morja in bi bila uperjena proti sovražnikom monarhije: Srbom, Italijanom in madžarskim šovinistom. Poleg tega bi bila omenjena tretja enota odskočna deska za nadaljnje širitve na Balkan.

Najpodrobnejši trialistični načrt pa ni prišel iz vrst konservativcev, ampak iz vrst liberalcev. Gregor Žerjav je namreč imel zelo dodelan načrt tretje monarhične enote, ki bi nosila ime Jugoslovansko kraljestvo. To bi vključevalo slovensko Ilirsko kralje-

stvo, v katero bi spadali, poleg slovenskih dežel tudi slovenska Benečija, ki bi bila zamenjava za italijanske dele Julijske krajine, ter Istra; skratka ves teritorij, kjer prebivajo Slovenci. Poleg Ilirskega bi Jugoslovansko kraljestvo sestavljalo še hrvaško Troedino kraljestvo ter srbsko kraljestvo Vojvodine in BiH. Vsako kraljestvo bi imelo svojega kraljevega namestnika, vlado in parlament. Sedež kraljeve federacije bi bil v Zagrebu z zveznim parlamentom in zvezno vlado.

Leta 1912 se je VSLS povezala s Hrvaško stranko prava, saj sklicevanje na jezikovno in kulturno sorodnost Dunaja nikakor ne bi prepričalo, da bi »odobril« nastanek tretje enote. Tako so se pričeli v VSLS navezovati na hrvaško zgodovinsko pravo, predvsem na odločitev hrvaškega sabora z dne 9. marca 1712, da bo pragmatično sankcijo sprejel le, če bo hrvaškim deželam vladal isti Habsburžan, ki bi vladal tudi slovenskim. Vodilni politiki in ideologi VSLS so šli še korak dlje, saj so govorili celo o slovensko-hrvaškem narodu in o sprejetju hrvaškega jezika, saj da bi bilo pohrvatenje manjše zlo od ponemčenja. Ta enota bi bila seveda katoliška. Janez Evangelist Krek pa je dopuščal možnost srbske verske avtonomije, če bi Srbi sprejeli hrvaško historično pravo. Slovenci pa niso bili edini, ki so gojili trialistične zamisli. Pri Hrvatih je Nikola Bjelovučić pred prvo svetovno vojno spisal kratko knjižico z naslovom *Trializam i hrvatska država*. Po njegovem predlogu bi se tretja enota seveda imenovala Hrvaško kraljestvo. Zajemala bi vsa ozemlja južnih Slovanov, brez Trsta in tistih predelov, kjer so bili Italijani v večini. Ti bi imeli neka- kšno posebno avtonomijo. Glavno mesto bi bil Zagreb, kjer bi bil kralj tudi kronan. Kralj bi imenoval bana in bi slovesno odprl prvo zasedanje sabora po vsakih volitvah. S preostalima enotama (Avstrijsko cesarstvo in Madžarsko kraljestvo) bi imeli skupno vojsko, zunanjega ministra in državno banko. Glavni jezik bi bil hrvaški, razen za zgoraj omenjene Italijane, obstajal pa bi zgolj en hrvaški narod.

Trialističnim idejam in predvsem zlitju južnih Slovanov se je najbolj opazno zoperstavil Ivan Can-

kar v svojem znamenitem predavanju Slovenci in Jugoslovani v letu 1913. Opozoril je, da gre pri južnih Slovanih za politično in ne za kulturno ali jezikovno vprašanje, saj da je slovenski kmet bolj podoben tirolskemu kot pa komurkoli na jugu. Vendar je kmalu izbruhnila prva svetovna vojna, ki je s posebnimi vojaškimi zakoni zamrznila parlamentarno in politično življenje vse do smrti Franca Jožefa. Novi cesar Karel I. je nato šele maja 1917 ponovno sklical zasedanje parlamenta.

Anton Korošec je 30. maja 1917 v parlamentu prebral Majniško deklaracijo, v kateri so poslanci Jugoslovanskega parlamentarnega kluba, ki je združeval tako Slovence kot Hrvate in Srbe, izjavili, da želijo živeti v demokratični in samostojni tretji enoti monarhije pod žezlom Habsburžanov ter da je njihov cilj zediniti vse Slovence, Hrvate in Srbe na narodni osnovi ter na podlagi hrvaškega historičnega prava. Majniška deklaracija ni bila edina deklaracija tega dne, saj so tudi češki poslanci prebrali svojo. Pritiski na novega monarha so se sočasno vrstili tudi od ostalih narodov, npr. Poljakov, kot v svoji zadnji monografiji, izdani pri Celjski Mohorjevi založbi, predstavlja dr. Andrej Rahten (*Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, 2016).

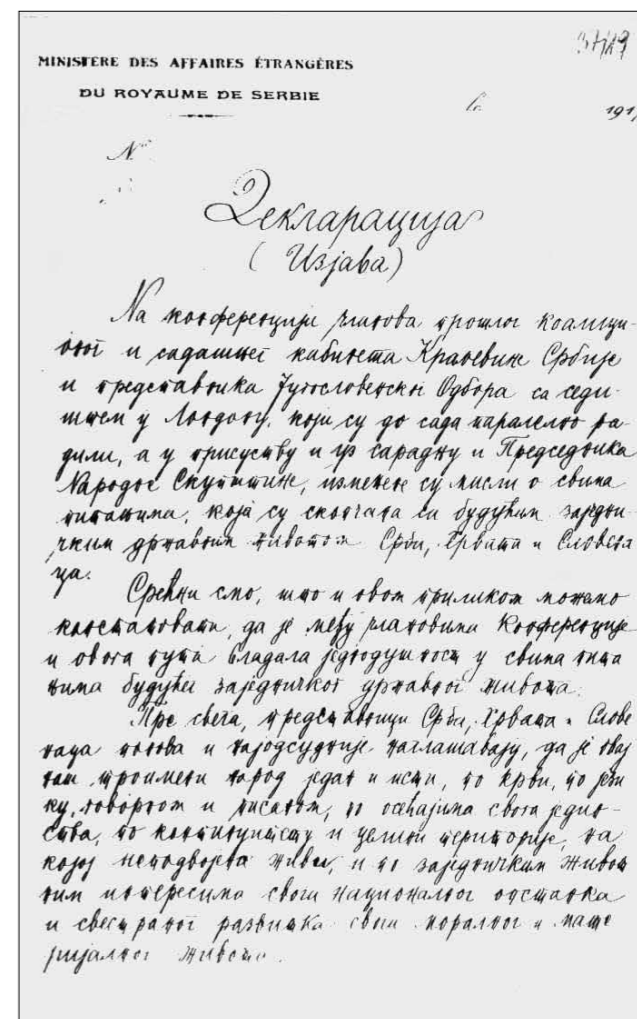
Kmalu zatem je izbruhnilo majniško gibanje, ki je do marca 1918 zbralo okoli 200.000 podpisov v podporo Majniški deklaraciji. Med podpisniki je bilo veliko žensk, saj so bili možje na frontah. Deklaracijo je spremljalo tudi razčiščevanje med dvema strujama znotraj Slovenske ljudske stranke: na eni strani je bil Ivan Šusteršič, na drugi pa Anton Korošec z Janezom Evangelistom Krekom. Ko se je ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič, siva eminenca stranke, javno izrekel v podporo deklaraciji, se je tehtnica dokončno prevesila v Koroščevo stran, še posebej po Krekovi smrti, ko je Korošec postal edini voditelj prej omenjene struje.

A na samem jugu Evrope, na grškem otoku Krf, so antantne sile, predvsem Velika Britanija in Francija, kovale novo ureditev Evrope. Tam so 20. julija

1917 predstavniki Jugoslovanskega odbora in predsednik srbske vlade Nikola Pašić podpisali Krfsko deklaracijo. Člani Jugoslovanskega odbora so bili slovenski, hrvaški in srbski politiki iz avstro-ogrske monarhije (Frano Supilo — kasneje je izstopil, Ante Trumbić, Ivan Meštrović, Niko Zupanič, Bogumil Vošnjak itd.), živeči v emigraciji. Odbor je z agitacijo in propagando, velikokrat tudi s posameznimi predavanji, želel pridobiti na svojo stran antantne sile, predvsem pa angleške prebivalce, torej njihovo javno mnenje, in južnoslovansko emigracijo, predvsem najštevilnejšo v ZDA, češ da je treba pomagati pri ustvarjanju skupne jugoslovanske države. Vendar, zanimivo, Jugoslovanski odbor ni imel enotnega pogleda na jugoslovanstvo, za nekatere je bilo jugoslovanstvo samo pripadnost (bodoči) jugoslovanski državi, za druge pa je bila to tudi etnična pripadnost.

V omenjeni Krfski deklaraciji je bilo zapisano, da gre pri Slovencih, Hrvatih in Srbih za troimen- ski narod, ki je po krvi, jeziku in enakih življenjskih interesih za narodni obstanek enak. Z deklaracijo so tudi postavili temelje bodoči kraljevini, ki naj bi bila ustavna, demokratična parlamentarna monarhija s Karađorđevići na čelu pod imenom Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. V njej naj bi bile vse tri glavne vere enakopravne, izenačili bi kalendar itd. Predvideli so tudi dvotretjinsko večino za sprejemanje nove ustave, kar se nato pri glasovanju v ustavodajni skupščini 28. junija 1921 ni upoštevalo in kar je bila osnova za skoraj vse največje (ne)premostljive spore v začetnih letih nove države.

Pri Krfski deklaraciji je interes Jugoslovanskega odbora precej logičen, medtem ko pri srbski strani ni tako. Srbi, ki so si neodvisnost izborili s prvo in drugo vstajo v prvi polovici 19. stoletja in so z Berlinskim kongresom leta 1878 dokončno dobili neodvisno državo, kasneje celo kraljevino, jugoslovanski ideji niso bili blizu. To je razumljivo in logično, saj je niso potrebovali. Bila jim je zanimiva izključno zaradi zamisli, da bi v eno državno tvorbo združili vse Srbe. Prvi uradni dokument, v katerem se je Kralje-

Prva stran Krfske deklaracije. Vir: <http://www.arhivyu.gov.rs/>

vina Srbija zavzela za združitev s Hrvati in Slovenci, je Niška deklaracija z dne 7. decembra 1914, vendar je bila ta sprejeta v izrednih okoliščinah. Zaradi vojaškega napada Avstro-Ogrske je srbska vlada morala zapustiti Beograd in se preseliti v Niš. V prvi verziji deklaracije Slovenci sploh niso bili omenjeni, saj je Pašić menil, da je o njih preuranjeno govoriti. Šele na prigovarjanje slovenskega antropologa in etnografa Nika Zupaniča naj bi se Slovenci le znašli v dokumentu. Cilj Niške deklaracije je bil torej zgolj

Anton Korošec, slovenski politik in teolog, *12. maj 1872, Biserjane pri Svetem Juriju ob Ščavnici, Slovenija (tedaj Avstro-Ogrska), † 14. december 1940, Beograd, Srbija (tedaj Kraljevina Jugoslavija).
Vir: <http://www.bundesarchiv.de/>

pragmatically vplivati na razpoloženje južnih Slovanov znotraj Avstro-Ogrske, da bi se zoperstavili bojem proti bratskim Slovanom — Srbom. Do leta 1917 se je položaj Srbov še poslabšal, saj so se preko albanskih gora z ogromnimi izgubami umaknili na jadransko obalo, od koder so jih antantni zavezniki premestili na Krf, kjer je bila omenjena deklaracija podpisana.

Bolj ko se je razmahnilo majniško gibanje, bolj se je približeval konec vojne in tem bolj so se slovenski politiki odločali za ustanovitev lastnih institucij, kot je Narodni svet za Slovenijo in Istro ter Narodno vijeće v Zagrebu. Predsednik obeh institucij je bil Anton Korošec. Kljub temu so politiki skoraj do samega konca avstro-ogrske monarhije ostali zvesti cesarju, vse do znamenitih besed Antona Korošca cesarju Karlu v zvezi z njegovimi reformnimi idejami in zadnjimi poskusi ohranitve monarhije pri življenju: »Veličanstvo, prepozno je!« Seveda pa je še zelo slabo raziskano, koliko so Slovenci in slovenski politiki, živeči na Slovenskem, sploh vedeli o Krfski deklaraciji spričo stroge državne cenzure, in četudi so že kaj vedeli o njej, v kolikšni meri so jo podprli. Predvidevamo lahko, da bi lahko bil odgovor na obe vprašanji: zelo malo.

Z nastankom Države Slovencev, Hrvatov in Srbov se je uresničila Majniška deklaracija brez »habsburške

Naslovnica knjige dr. Andreja Rahtena *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*

klavzule«. Anton Korošec, predsednik Narodnega vijeća, najvišjega državnega organa, v tej državi ni prebil niti dneva, saj je bil ves november 1918, kolikor je trajalo njeno življenje, v Švici in Parizu, kjer je iskal soglasje med predsednikom srbske vlade Nikolo Pašićem in londonskim Jugoslovanskim odborom ter seveda velesilami. Konec novembra so predstavniki Narodnega vijeća, predvsem srbski politik iz Hrvaške Svetozar Pribičević, pohiteli z romanjem v Beograd. Slovenski predstavniki so bili o odhodu delegacije (ne)namenoma obveščeni z zamudo, tako da pri memorandumu, ki je bil predan kralju Petru I. Karađorđeviću oz. kraljevemu regentu Aleksandru Karađorđeviću, niso posebej sodelovali. Prvega decembra 1918 se je potem zgodila tako imenovana »kraljeva adresa« oz. razglas, s katerim sta se Država SHS in Kraljevina Srbija, ki je že vključevala Črno goro, združili v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. S tem se je uresničila Krfska deklaracija, vendar ne povsem, saj se je, kot že omenjeno, zataknilo pri sprejetju ustave. Kaotično desetletje mlade kraljevine, ki je sledilo nastanku, pa se je najbolje odražalo v zamenjavi kar petindvajsetih vlad, dokler ni kralj Aleksander oblasti vzel v svoje roke.

Tomaž Ivešić, magister zgodovine, doktorski raziskovalec na Inštitutu Evropske univerze v Firencah

Jože Maček KAKO SO ŽIVELI PLEMIČI V PRETEKLOSTI

Plemstvo kot posebna družbena skupina je začelo nastajati šele v 9. stoletju, ko se je v zahodni Evropi utrdilo Sveto rimsko cesarstvo, pozneje tudi s pridevkom nemške narodnosti, ki pa ni imelo nobene zveze s poznejšimi narodnostnimi razprtijami. Narodi so se namreč izoblikovali šele mnogo pozneje. Začetniki omenjenega cesarstva so bili Merovingi. Za svoje majordome, zdaj bi jih imenovali ministrske predsednike, so postavili izredno sposobne može iz rodu Karolingov. Ti so naposled Merovinge izrinili s prestola. Najpomembnejša osebnost iz te rodovine je bil Karel Véliki, *Carolus Magnus*, Charlemagne, ki je bil od leta 768 do leta 814 frankovski kralj, od leta 800 do leta 814 pa tudi rimski cesar. Sveto rimsko cesarstvo je bila v bistvu federacija s približno dvesto federalnimi enotami. Med njimi so bila kraljestva, vojvodine, dežele, deželne grofije, grofije, državni samostani in svobodna državna mesta. To cesarstvo je zajemalo vso zahodno in srednjo Evropo ter je segalo še daleč na vzhod do Srema in občasno še naprej. Prek Bavarcev, ki so v 9. stoletju podjarmili Karantance, je svetorimski cesar postal vladar tudi nad našimi pokrajinami. Po tedanjem pojmovanju o pravicah kraljev in cesarjev so ti postali lastniki vseh ozemelj, ki so si jih pridobili na kakršenkoli način.

Toda ta ozemlja so bila tedaj večinoma še zaraščena z gozdovi. Že pod Rimljani je bila zemlja kultivirana le v najbolj ugodnih legah, drugod so tedaj še rasli gozdovi. V skoraj tristo letih od odhoda Rimljanov se je delež kultivirane zemlje še zmanjšal. Naseljenost prebivalstva pa je bila tedaj v strogi odvisnosti od obsega kultivirane zemlje, saj je bilo kmetijstvo tedaj pravzaprav edina in najpomembnejša gospodarska panoga. Naseljenost prebivalcev je bila zelo skromna. Realnost je bila naslednja: večina zemlje je bila nekultivirana in slabo naseljena, veliki kompleksi zemljišč s celimi pokrajinami še skoraj niso bili naseljeni. Cesar pa je nujne dajatve, potrebne za vzdrževanje države, zlasti seveda za obrambo izredno dolgih meja in za druge državne potrebe, lahko pridobival samo od naseljencev — poznejših podložnikov. Zato je bila njegova največja skrb naselitev ljudi v ogromne pokrajine, kajti le od njih je mogel dobivati dajatve, ki jih je potreboval za kritje

omenjenih državnih potreb. Te potrebe so bile tedaj seveda še sorazmerno skromne v primerjavi s poznejšimi, saj je cesar imel le maloštevilno vojaštvo in po številu neznatno uradništvo.

Predvsem zaradi krčenja gozdov in naselitve prebivalcev je cesar svojim zaupnikom začel podeljevati velike zemljiške komplekse, ki so jih pozneje imenovali teritorialna zemljiška gospodstva. Taka gospodstva so bila na Škofjeloškem, Cerkniskem, od Ljubljane proti Gorenjski; na Štajerskem je npr. visoki svobodnjak C. Chager dobil ozemlje od Braslovč na koncu Spodnje Savinjske doline, prek poznejšega Letuša in Mozirja z vso Zgornjo Savinjsko dolino (z Logarsko in Zadrebško dolino vred) s poznejšim Gornjim Gradom, Menino planino in Dobrovljami. Cesar je podobno velike zemljiške komplekse podeljeval tudi Cerkvi, tedaj že obstoječim škofijam in samostanom, ki jih pri nas tedaj še ni bilo, so pa že obstajali v sosednjih deželah. Tako je cesar podelil

ozemlje okoli Škofje Loke bavarski škofiji Freising (zdaj München-Freising), ozemlje okoli Beljaka bavarski škofiji Bamberg, nadškofiji Salzburg obsežne posesti v pasu od Zasavja prek Kozjanskega na Pohorje in naprej na Koroško, ozemlje okoli Bleda s Pokljuko in Jelovico pa tedaj zelo ugledni južnotirolski škofiji Brixen (Bressanone). S podelitvijo ozemlja so laični zaupniki pa tudi Cerkev morali zase in za svoje naslednike sprejeti obveznost, da bodo sprejeto ozemlje naselili in da bodo neprestano na voljo za vpoklic za cesarjeve vojaške potrebe, seveda z določenim številom oklepni konjenikov. Škofijam in samostanom je cesar te obveznosti naložil v nekoliko zmernejšem obsegu.

Cesar je ozemlje za teritorialna zemljiška gospostva podeljeval v dveh oblikah, kot alode in kot fevde. Alod je bila taka oblika, kakor je pravni status lastnine tudi sedaj, ko lastnik s svojo lastnino prosto razpolaga, jo lahko proda, daruje, jo obremeni s hipotekami ali servitutnimi pravicami. Lahko pa jo tudi uniči. V naših pokrajinah so bila teritorialna zemljiška gospostva skoraj samo tega tipa. Drugi tip lastnine pa so bili fevdi. Ti so prevladovali v zahodnem delu cesarstva, v sedanji Franciji in Nemčiji. Pri podelitvi fevda je prejemnik dobil zemljišče za teritorialno zemljiško gospostvo z vsemi pravicami, ki smo jih pravkar omenili, toda le, dokler prejemnikov rod po moški strani ne izumre. Veljala je sorodstvena linija prejemnik, sin, vnuk, pravnuk itd. Brž ko se je ta linija prekinila, je zemljiški kompleks spet pripadel vsakokratnemu cesarju, ki ga je lahko nemoteno podelil naprej novemu zaupniku. Prejemnik fevda se je imenoval vazal in je navadno moral sprejeti nekoliko večje obveznosti kakor prejemnik aloda.

Cesarjevi zaupniki, ki so dobili zemljiške komplekse, so bili vojaki — seveda le častniki. Ti so postali prvi plemiči najnižjega ranga, ki so se imenovali visoki svobodnjaki (Hochfreie). Za začetek plemstva je veljalo, vojak (častnik) plemič. Teh plemičev je bilo v začetku sorazmerno malo. Šele sčasoma se je

njihovo število povečalo. Vladaarji (predvsem kralji in cesarji) so bili vir časti (*fons honorem*), kar pomeni, da so imeli pravico svojim podanikom podeliti razne časti, med njimi tudi plemiški rang. Sčasoma so se oblikovale tudi razne plemiške stopnje: plemeniti (Edle), vitezi (Ritter), baroni (Barone ali Freiherren), grofje (Grafen) in knezi (Fürsten). Zadnje tri stopnje so bile dveh vrst (tisti, ki jih je imenoval kralj, so bili baroni [Freiherren], grofje [Grafen], knezi [Fürsten], tisti, ki jih je imenoval cesar, pa so bili državni baroni [Reichsfreiherren], državni grofje [Reichsgrafen] in državni knezi [Reichsfürsten]). Tukaj izpuščamo vojvode (Herzoge) in nadvojvode (Erzherzoge), ki so bili večinoma vladarji svojih večjih ali manjših dežel.

S povzdignjenjem v plemiški stan so izbranci pridobili pravico, da so pred priimek vedno vstavljali plemiško kratico von, s katero so se razlikovali od navadnih cesarjevih podanikov. Ob omenjenem povzdignjenju so imeli pravico, da so si izbrali še dodatno oznako priimka, npr. po svojem gradu (grofje Celjski, Planinski, Svibenski) ali po svojem ozemlju (deželni knezi Kranjski, Koroški, Štajerski). Cesarjevi zaupniki, ki so dobili omenjene zemljiške komplekse, so seveda bili najnižji plemiči, visoki svobodnjaki (Hochfreie). Ker so Bavarci podjarmili naše prednike Karantance, Bavarce pa Franki, so frankovski cesarji v naše pokrajine pač zaradi sosedstva pošiljali svoje zaupnike, ki so bili večinoma bavarski plemiči.

Cesar je torej razposlal po svojih pokrajinah zaupnike in jim dodelil velike zemljiške komplekse, ki jih zdaj imenujemo teritorialna zemljiška gospostva. Ta so bila zelo obsežna, npr. vse ozemlje Škofje Loke, vse ozemlje Cerknice, vse ozemlje od Ljubljane proti Gorenjski; na Štajerskem je dobil neki bavarski visoki svobodnjak C. Chager teritorialno gospostvo, ki je obsegalo Zgornjo Savinjsko dolino (zgoraj že opisano). Poglavitna naloga teh teritorialnih zemljiških gospodov je bila, da te velike zemljiške komplekse poselijo z bodočimi naseljenci,

ki so želeli pridobiti toliko zemlje zase, da bi omogočala preživetje kmečke družine. Ti novi zemljiški gospodje so si manjši del (navadno okoli desetine ali še manj) najboljše zemlje v najboljših legah pridržali zase, kjer so gospodarili sami v lastni režiji s svojimi hlapci in deklami ter seveda s tlaškimi delom podložnikov na tako imenovanih pristavah — marofih (Mayerhöfe), večino zemlje pa so razdelili interesentom, in sicer tako, da je vsak interesent dobil za naselitev ustrezno površino gozda, ki ga je nato sam ali pa v srenjski skupnosti izkrčil in na tej krčevini napravil kmetijska zemljišča (njive, travnike, pašnike, vrtove, pozneje tudi vinograde), si postavil potrebne stavbe (koče, hiše, gospodarske stavbe, kozolce, kolnice, zidanice, vinske hrame) in skupaj s srenjsko skupnostjo ustvaril potrebno infrastrukturo (poiskali so izvire vode, jo po potrebi napeljali, naredili pešpoti, steze, kolovoze, po dolinah tudi ceste, brvi, mostove, škarpe itd.). Že tedaj pa so ti cesarjevi zaupniki, ki so postali zemljiški gospodje, začeli socialno diferenciacijo. Interesentom so namreč dodeljevali zemljišča za dve vrsti hub (kmečkih posestev ali kmetij), za navadne ali podložniške hube (*hoba servilis*), ki so bile manjše, in za kraljevske hube (*hoba regalis*), ki so bile precej večje. Po kakšnih kriterijih so dodeljevali zemljišča za navadne ali za kraljevske hube, se ne ve. Načelno naj bi bila huba tako velika, da se je na njej lahko preživljala kmečka družina. Kdor je prevzel zemljišče za tako hubo, je postal nesvoboden, podložen svojemu zemljiškemu gospodu. Podložnost pa je pomenila, da novi naseljenec — podložnik svoje dodeljene hube brez gospodovega dovoljenja nikakor ni smel zapustiti, da je bil torej »privezan na grudo« (*glebae adscriptus*), kar je veljalo tudi za njegove otroke, in da je moral hoditi na tlako za obdelavo gospodovih zemljišč — pristav in za graditev gospodovih gradov in graščin. Tlaka je bila eden od glavnih in najbolj osovražanih atributov podložništva. Brez gospodovega dovoljenja se podložnik ni smel poročiti, za ženo je smel vzeti samo nevesto iz

Karel Véliki, Najvišji Avgust, kronan od Boga, velik in miroljuben vladar, vladajoč Rimskemu cesarstvu, in po božji milosti kralj Frankov in Langobardov. Avtor Albrecht Dürer (1471–1528), hrani Nemški narodni muzej. Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Karel_Veliki

gospodovega gospostva, ne pa morebiti iz bližnjih gospostev drugih zemljiških gospodov. Če pa je zemljiški gospod le izdal dovoljenje za zakon s partnerjem iz drugega zemljiškega gospostva, sta si otroke iz takega zakona delila zemljiška gospoda, vsak jih je dobil polovico. Bilo je še nekaj drugih omejitev in zadržkov, ki pa niso bili tako ponižujoči. V 18. stoletju, ko se je potikalo po deželi veliko beračev, so zemljiški gospodje izstavljali dovoljenje za poroko le, če je ženin sam ali pa z nevesto skupaj lahko dokazal, da imata toliko premoženja, da bo to zadoستovalo za vzdrževanje bodoče družine.

Ta kolonizacija, kakor se naselitev strokovno imenuje, je trajala od 11. do 13. stoletja, ko je bila končana. Odtlej je razmerje med gozdovi in kmetijskimi zemljišči v glavnem ostalo nespremenjeno. Nastala je kultivirana krajina, kakršna v grobem obstaja še zdaj. Posamezna zemljiška gospostva, npr. jezuitsko gospostvo v Jurkloštru, so do 19. stoletja odprodajala svojim podložnikom svoje zelo odročne ali malovredne gozdove, s pogojem, da so smeli le njihov manjši del izkrčiti in spremeniti v kmetijska

zemljišča, večji del pa je moral ostati gozd, kjer se je moralo gospodariti po predpisih deželnih gozdnih redov. Še pred končano naselitvijo so se začela teritorialna zemljiška gospodstva drobiti. Nastalo je več manjših fevdalnih posestev (Güter), ki so imela npr. le 15 podložnikov, in imenj (Gülten), ki so imela tudi le po tri ali pet podložnikov. Medtem ko so si teritorialni zemljiški gospodje zgradili navadno večje ali manjše gradove v bolj varnih legah — na težje dostopnih hribih, npr. na Ostrovici na Koroškem ali na Ojstrici v Savinjski dolini —, so si manjši zemljiški gospodje lahko zgradili le stolpe (po nemško der Turm), zaradi česar so se manjše fevdalne zemljiške enote še dolgo imenovala Turn (npr. Turn pri Ljubljani ali Šrajbarski Turn pri Krškem), ali nekoliko večje utrjene hiše, ki so jim rekli štok (od nemške besede der Stock). V srednjem veku in v začetku novega veka so si ti manjši zemljiški gospodje postavili v dolinah tudi manjše kolikor toliko utrjene graščine. Drobitev prejšnjih teritorialnih zemljiških gospodstev pa je imela za stare in nove lastnike in za naseljence nevšečne posledice. Ker tedaj zemljišča seveda še niso bila geodetsko izmerjena, to se je zgodilo šele v prvem četrtletju 19. stoletja, so bile posestne meje določene seveda zelo nepopolno (za mejnike so veljale skale, osamljena drevesa, manjši potočki ali potoki, vodni izvirk, zabiti železni kavliji na obmejnih drevesih, podolgovati kamni, zakopani v zemljo, ki pa so le nekoliko štrleli ven, ipd.). Zaradi slabo razvidnih mejnikov so bili mejni spori med mejaši na dnevnem redu. Ob dodelitvi zemljišč za hube so podložniki pogosto hkrati pridobili služnostne pravice do poti, do pridobivanja vode in predvsem do pridobivanja potrebnega lesa v gospodstvenih gozdovih (za popravila kmečkih stavb, ki so bile do 18. stoletja še vse lesene), za izdelavo orodja in za kurjavo. V tedanjih časih so se lokalni zemljiški gospodje tudi zelo pogosto vojskovali med seboj, v tako imenovanih fajdah (od nemške besede die Fehde), zaradi večjih mejnih sporov, včasih tudi zaradi drugih povsem nepomembnih vzrokov, npr. zaradi

razžalitve časti, zaradi neupoštevanja vrstnega reda pri vходу v dvorane pri kakih slovesnostih, vrstnega reda v procesijah ipd.

Država in dežele tedaj na nizki lokalni ravni še niso imele nobenih svojih oblastnih organov, s porastom števila prebivalstva pa so ti organi postali potrebni. Država je zato upravnim uradom zemljiških gospodstev izdala pooblastilo, da so v njenem imenu izvajali vse upravne, policijske, sodne in naborne funkcije. Upravnik lokalnega gospodstva je bil npr. hkrati okrajni glavar, sodnik prvostopenjskega (patrimonialnega) sodišča, ki je sodilo v kazenskih in civilnih zadevah do tožbenega zahtevka 25 goldinarjev, poveljeval je lokalni policiji in organiziral nabore. Večja gospodstva, vsekakor vsa teritorialna, so postala hkrati sodišča druge stopnje, deželska ali krvna sodišča, ki so smela obtožence obsojati tudi na smrt. Tako imenovana privilegirana gospodstva so lahko imela svojega krvnega sodnika, druga manjša gospodstva pa so morala klicati v primeru potrebe pooblaščenega krvnega sodnika od drugod.

Teritorialni zemljiški gospodje sami upravljanja svojih posesti ter naloženih upravnih, policijskih, sodnih in nabornih nalog niso zmogli več obvladovati in so si morali pridobiti nekaj bolj ali manj izsolanih sodelavcev, da so postali vodje njihovih uradov ali pristav in skrbeli predvsem za izterjavo rednih letnih dajatev, kar je bila zelo težavna naloga, za razsojanje sporov med podložniki in predvsem med gospodstvom in podložniki ter seveda za naloge, ki jih je gospodstvom naložila država. Zaradi pogostih manjših vojskovanj je bilo treba nastaviti vojaške varuhe gradov (gradiščane) z manjšo vojaško posadko. Ker je tedaj skoraj popolnoma prevladovalo naturalno gospodarstvo, teritorialni in drugi zemljiški gospodje svojih uslužbencev niso mogli plačevati z denarjem in so jim dodelili nekaj hub, naseljenih s podložniki. Tako so ti uslužbenci postali majhni zemljiški gospodje z dvema ali tremi podložniki. Z rangom zemljiškega gospoda (četudi zelo neznatnega) pa je tedaj bilo povezano plemstvo,

seveda nizke stopnje, tako imenovano ministerialno plemstvo. V ministerialni plemiški stan je lahko povzdignil svoje sodelavce vsak lokalni teritorialni zemljiški gospod. Tako sta nastali dve skupini socialno zelo razslojenih plemičev: bogati lastniki teritorialnih in pozneje tudi sicer večjih gospodstev in revni lastniki fevdalnih posestev (Güter) in imenj (Gülten). Ker so bile socialne razlike med bogatimi in revnimi plemiči ves srednji vek in še dolgo v novi vek zelo velike, je pomenilo to veliko nadlogo za podložnike. Mali in revni zemljiški gospodje so dajatve radi povečevali in jih še bolj neusmiljeno izterjevali kakor večji in premožnejši. Naseljenci so morali pri prehodu v podložništvo sprejeti obveznosti, ki so jim v tedanjem jeziku rekli »stara pravda« in se naj nikoli ne bi spreminjale. Revni plemiči so zapisane naturalne dajatve in tlaške dneve skoraj redno povečevali, da bi se dokopali do večjih donosov svojih maloštevilnih hub in se po načinu plemiškega življenja vsaj za silo približali svojim bogatim srečnejšem. Temu so se podložniki revnih plemičev pogosto upirali z majhnimi upori, seveda so se pridruževali tudi velikim kmečkim uporom.

Kako so živeli plemiči? Način njihovega življenja je bil močno odvisen od njihovega premoženja. Plemstvo s fizičnim delom nikakor ni bilo združljivo. Plemiči so upravljali svoja gospodstva, fevdalna posestva ali imenja, hkrati so za državo opravljali od nje naložene upravne, policijske in sodne funkcije, kot gradiščani so varovali večje gradove, v državni armadi so opravljali vojaške funkcije. Pozneje v novem veku, ko je postalo upravljanje države bolj zapleteno, so domala vse vodstvene položaje v upravi in armadi prevzeli plemiči.

Kljub visokemu družbenemu rangju pa življenje plemičev ni bilo prijetno. Živeli so v odročnih gradovih na težko dostopnih hribih. Značilna sta še ohranjen grad Ostrovica na Koroškem in le še sledovi gradu Ojstrica v Savinjski dolini, na vrhu zašiljenega hriba. Gradovi so bili zgrajeni le iz kamna. Zunanje grajske stene so bile iz varnostnih razlo-

Grofje Celjski v Strukturi cesarstva Schedlove Nürnberške kronike (Liber Chronicarum) iz leta 1493. Avtor: Hartmann Schedel (1440–1514). Vir: <https://www.beloit.edu/library/>

gov zelo debele, neredko po dva in več metrov, notranje stene pa iz statičnih razlogov ne dosti manj. Vsi prostori, razen grajske dvorane, kjer so bili obešeni grbi in portreti prednikov sedanjega lastnika in so se dogajale grajske slovesnosti, so bili sorazmerno tesni. Še slabše pa je bilo, da prostorov zlasti pozimi ni bilo mogoče ustrezno ogreti, in to kljub ogromni porabi drv za kurjavo. Grajske gospe so gospodinjstvo vodile same, seveda ob obilni pomoči mladih podložnic, ki so jih lahko izbirale in jih ni bilo treba nagrajevati, razen s hrano, stanovanjem in morebiti kakimi drobnimi darili. Ker je bilo tedanje gospodarjenje avtarkično in razen soli in kakih redkih olj ali dišav niso kupovali ničesar, je bilo zlasti s pridelavo zelenjave in pripravo oziroma velike dela. Razume se, da so kuhali posebej za lastnika gradu, njegovo soprogo, njune otroke in morebitno sorodstvo. posebej pa za grajsko služinčad, ki pa pravzaprav ni bila služinčad, ker ni bila nič plačana. Veliko dela je bilo s pripravo prediva, ki so ga pridobili iz lanu, pridelanega na pristavi, iz katerega so tkali »hodne« rjuhe in druge tkanine. S striženjem ovac, ki so jih redili na pristavi, so pridobili volno, iz katere so tkali volnene tkanine. Kože

govedi, ki so jo redili na pristavi, so dali v stroje-nje za usnje, za obutev, za vojaške torbe, za konjske komate in razne jermene. Na večjih gospostvih so pogosto imeli prave majhne obrtne obrate za izdelavo in popravilo voz, kolesljev, kočij sedel, raznih vpreg ipd. Glede oblačenja so bili ohlapni predpisi za podložnike, predvsem v tem smislu, da njihova obleka ni smela biti preveč razkošna in da ni izstopala od predpisane sivine. Za grajsko gospodo seveda predpisov o obleki ni bilo, bilo pa je seveda tiho kakovostno razlikovanje v odvisnosti od premoženja. Grajska gospoda skoraj nikoli ni hodila peš. Njeni člani so vedno bodisi jezdili ali se vozili s koleslji, grajski gospod pa seveda v kočiji. Plemiški otroci, tako dečki kot deklice, so se morali že zgodaj naučiti jezdit. Pri ježi niso bile redke nezgode. Tako se je ponesrečil nezakonski sin celjskega grofa Hermana II., čigar mati je sicer bila plemkinja. Ta sin je bil že z 19 leti freisinški škof, bil pa je predviden za briksenskega škofa in s tem za kardinala, ker je bila škofija v Brixnu tedaj kardinalski sedež. Bil je lastnik gospodstva v Radovljici, kjer je padel s konja in si zlomil vrat. Na daljših potovanjih pomembnejših zemljiških gospodov je gospodovo kočijo spremljal lažji koleselj s kolarjem in kovačem, da sta med potjo, ceste oz. poti pa so bile tedaj izredno slabe, sproti popravila, če se je zlomil kakšen lesen ali poškodoval kakšen železen del.

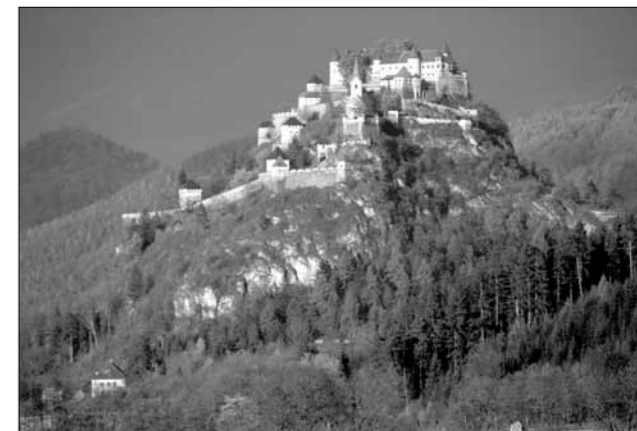
Socialna diferenciacija med bogatimi in revnimi plemiči ter med njihovimi raznimi stopnjami je bila sila izražena. Tedaj pomembnih pogodb, sporazumov ali dogovorov niso sklepali na sodiščih, temveč na sedežu enega od pogodbenih partnerjev, kamor so povabili razne bolj ali manj ugledne zemljiške gospode in lokalne duhovnike, ki so se na izvirnik pogodbe podpisali kot prič. S tem naj bi zapis pogodbe dobil večjo težo. Seznam prič pa je moral biti zapisan strogo po hierarhični lestvici. Če bi se pisar po naključju zmotil in bi kako pričo uvrstil za stopnjo nižje, kakor bi mu pripadala, bi nastala huda zamera in prizadeti take pogodbe seveda ne bi hotel

podpisati. Podobno se je dogajalo pri raznih prireditvah, ob vstopu v cerkev, na turnir ali v dvorano deželnega ali državnega zbora. Iz takih vsebinskih malenkosti, ki pa so jih prizadeti šteli za silna zastavljanja, so se neredko izcimili pravni spori ali celo manjše fajde.

Prednosti, ki jih je cesar odobral plemičem, je bilo veliko. V kadetnice so do 18. stoletja sprejemali le plemiške sinove, kar pomeni, da so lahko le plemiči postali častniki. V častniški in navadno pozneje v plemiški rang so povzdignili v zelo zelo redkih primerih tudi podčastnike ali celo prostake, ki so se na bojnem polju izkazali z velikim junastvom. Od 16. stoletja naprej pa so plemiči postali vodilni uradniki v državni upravi, ki se je čedalje bolj širila. Po upravni reformi grofa Haugwitza iz leta 1748, ko si je država začela s kresijami izgrajevati svojo lastno lokalno oz. deželno oblast, je nastala potreba po ustrezno šolanih uradnikih, ki so imeli dokončane vsaj jezuitske latinske šole. V te šole so plemiči pošiljali svoje sinove, da bi jih pripravili za sprejem v kadetnice in pozneje za častnike in za študij kamentalistike in prava na univerze, pozneje za razne državne upravne uradnike in po ustrezni praksi za pomožne uradnike v upravnih uradih zemljiških gospodstev vseh vrst. Večina teh upravnih uradnikov na gospostvih je v Celovcu opravila tudi sodniški izpit za sojenje na prvostopenjskem (patrimonialnem) sodišču. Na vseh teritorialnih gospodstvih so bila tudi deželska ali krvna sodišča, ki so smela soditi v vseh pomembnih zadevah in izrekati tudi smrtne kazni. Na teh sodiščih so smeli soditi le pooblaščenji višji krvni sodniki. Z Haugwitzovo upravno reformo leta 1748 je nastalo sorazmerno veliko administrativnih delovnih mest, ki so jih zasedli absolventi omenjenih jezuitskih šol. Iz njihovih vrst so izšli skoraj vsi okrajni in okrožni glavarji in okrožni komisarji. Skoraj do konca Avstro-Ogrske so bili okrajni in okrožni glavarji in celo okrajni ali okrožni komisarji le plemiči. Zadnji celjski avstrijski okrožni glavar je bil baron von Müller. Njegovo

zelo staro vdovo, ki je stanovala blizu opatije, so celjski šolarji po letu 1945 dražili z baroness Müller, ker ni znala prav nič slovensko. Podobno je bilo tudi v Cerkvi. Višje položaje, kakor so bili in so še zdaj kanoniki ali stolni prošti, seveda še toliko bolj škofje, so do prve polovice 19. stoletja lahko dosegli le plemiči, baroni, grofje in knezi. Iz knežje rodbine Schrattenbachov iz Savinjske doline, iz štajerske grofovske rodbine Herbersteinov in iz goriško-štajerske družine Attemsov je izšlo kar po nekaj škofov.

Enote fevdalne zemljiške posesti (gospodstva, fevdalna posestva in imenja) pa so postajale z usihanjem fevdalnega reda, od 17. stoletja naprej čedalje manj rentabilne. Zemljiški gospodje vseh vrst svojih povečanih potreb niso mogli pokrivati z donosi svojih posestev, ki so jim pritekali iz pravnega naslova stare pravde. Te povečane potrebe pa so izvirale iz selitve iz matičnih gradov v doline, v gosposke graščine, kar je bilo povezano z veliko gradbene tlake in velikimi stroški. Navadno je bilo treba zgraditi seveda tudi ustrezne gospodarske stavbe za pristave. Ureditev bivalnih prostorov je bila seveda veliko dražja kakor nekdanje izključno iz kamna sezidanih gradovih na vrhovih hribov. Oprema novozgrajenih graščin je bila tudi neprimerno dražja kakor v starih gradovih. Lastniki so kupovali tudi umetniške predmete, po vzorih iz severne Italije. Na voljo je bilo zdaj tudi kolonialno blago, ki seveda ni bilo poceni. Kdor je kaj dal nase, je moral vsaj kdaj pa kdaj kupovati te novosti. Skratka, stroški za vzdrževanje plemiškega načina življenja so se zelo povečali, in zemljiški gospodje so jih poskušali pokriti z zviševanjem naravnih dajatev in povečevanjem števila tlaških dni svojih podložnikov. Ti so se temu seveda upirali na vse mogoče načine. Odnosi med zemljiškimi gospodi in podložniki so se izrazito poslabšali. Rezultat tega poslabšanja pa je bil, da zemljiški gospodje pogosto niso dobili niti tistih dajatev, ki so jih dobivali po starem, po znameniti stari pravdi. Ker pa zemljiški gospodje svojega novega načina življenja niso mogli ali hoteli spremeniti, so se začeli zadolževati. Obresti

Grad Ostrovica (nem. Burg Hochosterwitz) je eden najslavnejših gradov v Avstriji. Stoji na 160 m visoki osamelni apnenčasti skalni vzpetini (681 m), ki se dviguje nad dolino. Značilnost gradu je 14 obrambnih vrat s petimi dvignimi mostovi nad »volčjimi jamami«, ki so služili zaščiti pred turškimi vpadi. V arhitekturni podobi, kakršna je od 16. stoletja do današnjih dni, ni bil grad nikoli premagan. Foto: Johann Jaritz. Vir: <https://en.wikipedia.org/wiki/>

tedaj niso bile pretirano visoke. Številni gospodje so bili toliko zadolženi, da so iz sprotnih donosov svojih posestev lahko plačevali le obresti. Na plačilo glavnice sploh ni bilo mogoče misliti. Nekatera gospodstva so bila tako zadolžena, da je dolg za nekajkrat presegal vrednost vsega njihovega premoženja. Tak primer je bil na gospodstvu Hmeljnik na Dolenjskem. Tako stanje je na posameznem gospodstvu lahko trajalo le nekaj let, nakar je gospodstvo šlo na boben. Po starih predpisih je plemiško posest lahko kupil le plemič. Ker pa plemiči niso imeli denarja za nakup dodatnih posesti, je država spremenila predpise in so plemiško posest lahko kupili najprej v celem kosu, pozneje tudi razkosano neplemiči. Kupci so bili navadno zdravniki, manufakturisti (glažutarji, fužinarji), lastniki rudnikov, veletrgovci in odvetniki. S tem se je začel konec zemljiških gospodstev, ki so bila temelj fevdalnega reda. Zadolženost zemljiških gospodstev je bila za tedanje čase izjemna. Niso bili prav redki primeri, ko je bilo gospodstvo prodano na dražbi in izklicna cena še zdaleč ni pokrila dolgov. Ker so morali prejšnji lastniki graščino izprazniti,

bi ti ostali na cesti, če jih ne bi pod streho vzeli njihovi sorodniki. Bolj tragičen primer, vendar iz novejšega časa je neki grof iz Prekmurja, ki je živel na veliki nogi. Temu se ni mogel odreči in je pogosto odhajal na Dunaj in tam nekaj časa živel v najdražjem hotelu. Ko mu je naposled vsega zmanjkalo, se je odpeljal na Dunaj, tam živel nekaj dni, nato pa se je vrgel iz petega nadstropja na cesto. Hotelu je ostal dolžan zadnje bivanje v njem. Velika zadolžitvev zemljiških gospodov je razvidna v deželnih deskah plemiške posesti v glavnih mestih naših dežel v Celovcu, Gorici, Gradcu in Ljubljani.

Medtem ko so bili v visokem srednjem veku po uvedbi ministerialnega plemstva skoraj vsi plemiči večji ali manjši zemljiški gospodje, so bili ti v naslednjih stoletjih bolj ko ne izjema. Prevladovali so častniki in deželni ter državni uradniki brez posesti. Cesar Svetega rimskega cesarstva kot vladar Avstrije in ogrski kralj in drugi evropski dinasti so postali v 17. stoletju s podeljevanjem plemstva dokaj radodarni. Številni ugledni in zaslužni podaniki so dobili diplome o nižjem plemstvu (plemeniti, vitezi, baroni) kot priznanje za svoje delovanje, npr. dr. Janez Bleiweis je kot tajnik Kmetijske družbe, vodja Podkavske šole in urednik Kmetijskih in rokodelskih novic postal vitez Trsteniški. Uveljavilo pa se je tudi kupovanje plemstva, za kar so obstajale predpisane tarife. Plemstvo so si kupili poznejši baroni Codelliji, Valvasorji in številni drugi. Velika olajšava za pridobitev plemiškega ranga je bila cesarjeva odredba, po kateri so častniki in višji državni in deželni uradniki po tridesetletnem zvestem službovanju lahko zaprosili za plemstvo, celo brez plačila ustrezne takse. Častnike pa so ob upokojitvi povišali za eno stopnjo. Tak primer, ki mi je zdajle prišel na misel, je slovenski skladatelj Friderik Širca iz Žalca, z umetniškim imenom Risto Savin. Bil je intendantski polkovnik in je bil ob upokojitvi povišan v generalmajorja. Vendar je s plemiškim rangom bila povezana tudi dolžnost, da bo plemiški novinec živel na plemiški način. Precej častnikov in uradni-

kov tega ni zmoglo in za plemstvo sploh ni zaprosilo. Potomci starega plemstva, ki je vse izhajalo iz častniških vrst in je plemstvo dobilo kot priznanje za svoje junaštvo na bojnem polju, je z zaničevanjem gledalo na to novo »pisemsko plemstvo« (Briefadel), ker se ni moglo sklicevati na svoje prednike, temveč le na diplomo, podpisano od cesarja. Ker so bile plemiške diplome velikokrat ponarejene, so za preverjanje pristnosti diplom in drugih podatkov v zvezi s podelitvijo plemstva v Nemčiji že leta 1825 začeli izdajati posebno publikacijo Genealogische Taschenbücher (skrajšano Gotha) v kateri so bili v časovnih presledkih objavljeni vsi plemiči določenega ranga (baroni, grofje itd.), ki so bili po strogi preverbi njihove dokumentacije spoznani, da upravičeno nosijo svoj plemiški naslov. To preverjanje je bilo sila natančno, in precejšnje število kandidatov za vpis ni imelo ustreznih listin ter ni moglo doseči vpisa v omenjeno publikacijo, kar je pomenilo toliko, kot da niso plemiči. Zato tisti plemiči, ki plemstvo štejejo kot posebno visoko odliko, v svojih krogih vedno ob svojem priimku dodajo »in Gotha«, s čimer hočejo poudariti, da so res preverjeni plemiči.

Velike težave pa so bile s potomstvom znotraj plemiških družin, zlasti revnega plemstva. Plemiška posestva so se sicer drobila, toda to se ni smelo zgoditi večkrat, ker bi sicer plemiči pristali skoraj na ravni večjih podložnikov ali obrtnikov ali manufakturistov (glažutarjev, fužinarjev ipd.). Zato so manj premožni plemiči lahko spravili sinove le v latinske šole in po končanem šolanju v kadetnice ter majhno število v uradniške službe v državni upravi. Usoda častnikov pa tudi ni bila rožnata, saj se večinoma niso mogli poročiti. Zanje je bilo predpisano, kolikšno premoženje so morali imeti (pozneje skupaj z nevesto), da je vojaška komanda izdala dovoljenje za poroko. Mlade častnike so po končani kadetnici pošiljali za precej let v kake zelo odročne garnizije na vzhod, v Ukrajino, Galicijo in druge vzhodne dežele. Te kraje so takrat pojmovali kot divjino, kjer ustreznega družabnega življenja sploh

ni bilo. Preostalo jim ni nič drugega kakor pijančevanje in kvartopirstvo, seveda za denar. Pogosto so zapravili kar precejšnje vsote. Starši jim seveda niso mogli pomagati. Ker je plačilo kvartopirskih dolgov veljalo za kavalirski delikt, je v primerih ko jih niso mogli plačati, bil edini »kavalirski« izhod samomor. Drugi sinovi, ki sami niso želeli v kadetnice ali niso bili sprejeti, pa so bili prisiljeni vstopiti v samostane, kjer kandidatom za duhovništvo ni bilo treba nič plačevati, ker so se šolali kar v samostanih, v katere so vstopili. V bogoslovja za svetne duhovnike so sinove težko poslali, ker je bilo teh šol malo in tudi niso bile brezplačne. Hčere so pošiljali k znancem ali prijateljem, da so se naučile kaj gospodinjstva, jezikov in glasbe, zlasti igranja na klavir. Hčere so imele malo možnosti za poroko, ker jim manj premožni starši niso mogli zagotoviti kolikor toliko ustrezne dote. Dota pa je bila v prejšnjih časih nujen pogoj za sklepanje zakonske zveze.

Zelo nazorna je zgodovina rodu Valvasorjev, iz katerega izvira tudi naš znani polihistor Janez Vajkard Valvasor. Ti Valvasorji so prišli iz Benečije in Bergama kot trgovci. Bili so zelo uspešni in so si kupili plemstvo in nekaj manjših graščin, med njimi Izlake in Črni potok. Janez Krstnik Valvasor je bil vrhovni intendant v Vojni krajini, ki izjemoma ni imel potomcev. Kupil si je veliko gospostvo Šrajbarski turn nad Krškim, postal je tudi zastavni imenitnik velikega gospostva Laško. Druge linije Valvasorjev pa so bile zelo »rodovitne«. Eden od njih je imel iz dveh zakonov 27 otrok, polihistor Janez Vajkard pa je bil 19. otrok v družini. Naš zgodovinar Boris Golec je do podrobnosti preučil Valvasorjev rod. Absolventi latinskih šol, ki se niso odločili za kadetnico ali niso bili sprejeti, so se morali odločiti za vstop v samostan. Ker se sinovi častniki zaradi pomanjkanja premoženja niso mogli poročiti, tisti, ki so vstopili v samostane, pa potomcev sploh niso smeli imeti, je rod Valvasor izginil iz zgodovine. Zlasti v cistercijanski samostan v Stično je vstopalo precej kranjskih mladih plemičev. Hčere ni bilo lahko

Upodobitev gradu Hmeljnik na Dolenjskem v Topografiji sodobne vojvodine Kranjske (1679). Vir: <http://mapy.mzk.cz/de/>

spraviti v samostan, ker so morale s seboj prinesiti doto, vsaj eno ali še bolj dve hubi. Nekatere hčere so se vendarle poročile, če ni šlo drugače, tudi z neplemiškimi partnerji (nizkimi uradniki, trgovci, obrtniki). Ker so ob poroki izgubile svoj priimek, je iskanje njihovih potomcev zelo težavno. Naposled je Boris Golec le našel nekega potomca iz Valvasorjevega rodu, vendar le po materini strani. Te hčere, ki sploh niso imele dote ali pa le bolj simbolično, so v zakon v bistvu prinesle le svoj bolj ali manj znameniti plemiški priimek, ki so ga po njihovi smrti na nagrobniku seveda izrecno izpostavili. Na pokopališču v Laškem je na nagrobniku zelo zavedne slovenske veletrgovske družine Elsbacher kot žena začetnika te rodovine v Laškem, zapisana še proti koncu 19. stoletja, Edle von Richthofen. Za tiste sinove, ki niso šli v latinske šole ali jih niso dokončali, je bila usoda še bolj kruta. Seveda noben obrtnik ali trgovec ni maral vzeti za vajuca barona ali grofa. Zato so se ti plemiči po polnoletnosti uradno odrekli plemiškem naslovu in so nato sami ali tudi s potomci živeli kot neplemiči. Eden iz rodu Valvasorjev se je izučil za orožarja in je to obrt izvajal za deželne stanove v Gradcu.

Velike plemiške družine, kakor so bili celjski grofje oz. knezi, goriški grofje, turjaški grofje oz. knezi (Auerspergi), v zadnjih stoletjih Avstrije npr.

Valvasor na freski Jurija Šubica, naslikani 1885.
Vir: <https://sl.wikipedia.org/>

78

štajerski grofje Attemsi, so drobljenje svoje posesti preprečili na ta način, da so vso svojo posest z državnim dovoljenjem preobrazili v fidejkomis. To je gospostvena pravna oblika, da zadnji običajni lastnik preda vso svojo posest po načinu majorata svojemu najstarejšemu sinu. Ta ni smel ničesar od prevzetega gospostva odprodati ali kakor koli odtujiti. To je veljalo tudi za drugo premoženje. Gospodariti je moral tako, da je gospostvo ostalo nespremenjeno v izhodiščni obliki. Svojim bratom in sestram je moral omogočiti šolanje, bratom tudi v kadetnicah ali na univerzi, sestram pa v dekliških internatih. Nobenemu ni bil dolžan dati nikakršne dote, sestram je oče tu in tam izgovoril kako minimalno ali simbolično doto. V drugi in naslednjih generacijah je teklo življenje po istem kopitu. Od doma so imeli otroci fidejkomisnega upravičenca (ni se smel imenovati lastnik) zagotovljeno samo prehrano, obleko, žepnino in šolanje. Ko so odšli od doma, so s seboj odnesli le svoj znameniti priimek. V svojih krogih

so temu rekli: Titel ohne Mittel (naziv brez sredstev [premoženja]). Kar pa seveda ni bilo čisto res. Nosilcem znamenitih plemiških priimkov in imen so bila do konca Avstrije odprta skoraj vsa vrata. Seveda pa se številni člani revnih plemiških družin v tedanji družbi niso mogli kaj prida ali sploh ne uveljaviti. Številni moški so postali upravniki gospostev, ki so lahko bila v preteklosti celo v lasti njihovih prednikov, ali celo niso mogli dobiti nezahtevnih nizkih uradniških mest. Številne revne plemkinje, ki so se v dekliških internatih naučile tujih jezikov in igranja na klavir, so se udinjale kot guvernante. Druge, ki takih znanj niso imele, so našle, če so imele srečo, mesto družabnic pri ostarelih, kolikor toliko premožnih plemkinjah ali celo neplemkinjah. Ko so te umrle, pa so bile njihove ne več ravno mlade družabnice na cesti. Če niso dobile druge namestitve, so se po milosti svojih domovinskih občin znašle v občinskih špitalih, ki so bili v bistvu ubožnice, podobno kakor podložniki, ki so bili samski hlapci in dekleta in niso imeli svojega lastnega doma. Tam so živele iz donosov ustanovnega špitalskega premoženja ali sprotnih podpor domovinske občine.

Med privilegiji, ki so jih imeli sinovi plemičev višjega ranga, je bilo tudi imenovanje za sodnike ograjnega (plemiškega) ali deželnega sodišča. Ti so seveda morali študirati na pravni fakulteti, zadostoval pa je le vpis, ne pa opravljeni izpiti, diploma ali celo doktorat. Ti so dobili volontersko (brezplačno) mesto kot prisedniki tega sodišča, do izpraznitve prvega sodniškega mesta pa so morali čakati deset let in več. Glede fakultetne izobrazbe kandidatov, ki je bila zelo pomanjkljiva, pa sta se sodišči opravičevali tako, da so se kandidati za sodnike med svojim deset- in večletnim čakanjem in sodelovanjem pri sojenju naučili dovolj, da so torej ustrezali zasedbi teh delovnih mest. V zadnjih letih sta izšli dve knjigi o povzdignjenju Slovencev v plemiški stan.

Akad. prof. ddr. Jože Maček, Ljubljana

Renato Podbersič ml.

SOŠKA FRONTA IN ODMEV V ARGENTINI

V letu 2017 se ponovno spominjamo stoletnice hudih bojev ob Soči med prvo svetovno vojno. V maju in avgustu 1917 je italijanska vojska sprožila dve soški bitki, ki sta močno zamajali avstro-ogrsko obrambo. Ko je že kazalo, da branilcem pojemajo človeški in materialni viri, so 24. oktobra 1917 v novo 14. armado združene avstro-ogrske in nemške čete izvedle prodor; ta se je v zgodovino zapisal kot »čudež pri Kobaridu« ali dvanajsta soška ofenziva. Italijane jim je do začetka novembra 1917 uspelo potisniti do reke Pivave, kjer se je frontna črta ustalila praktično do konca prve svetovne vojne jeseni 1918.

Boje so izkusili tudi številni slovenski rojaki iz različnih avstrijskih dežel. Njihovi spomini so dolgo ostali potlačeni in pozabljeni, kajti njihova dotedanja domovina Avstro-Ogrska je razpadla ob koncu vojne, slovenski narod pa je doživel boleče razkosanje po mirovnih sporazumih. Nastopilo je dolgo obdobje precejšnje odrinjenosti spomina na boje v prvi svetovni vojni, tako med tistimi Slovenci, ki so ostali doma, kot med rojaki v tujini.

Slovenska skupnost v Južni Ameriki je najštevilnejša prav v Argentini. Prvi naši rojaki so v oddaljeno deželo pod Južnim križem, še kot avstro-ogrski državljani, organizirano odšli že leta 1879, predvsem iz Brd in Krasa. Preko Buenos Airesa se je takrat v provinco Entre Rios izselilo kar nekaj briških družin, predvsem iz Cerovega in okolice. Do konca prve svetovne vojne so v Argentino prihajali posamezni slovenski priseljenci, pred sto leti jih je bilo nekaj sto, nekateri med njimi so bili tudi člani Mohorjeve družbe.

Argentina je dolgo veljala za izrazito priseljsko družbo, v državo se je med letoma 1880 in 1962 z 2313 ladjami priselilo ogromno Evropejcev (Španci, Italijani, Nemci, Judje, Poljaki, Valižani), velika večina preko pristanišča v Buenos Airesu. Nekateri so iskali nove življenjske priložnosti in delo, spet drugi so bežali pred vojnami na stari celini.

V različnih časovnih obdobjih se je v Argentino odselilo dobrih 30.000 Slovencev. Med obema svetovnjima vojnima je odšlo okoli 25.000 Primorcev, ki so bežali pred fašističnim nasiljem in pomanjkanjem v domačih krajih. V istem času so prišli tudi prvi priseljenci iz Prekmurja, ki so se najprej naselili predvsem v četrti Avellaneda v Buenos Airesu. Zadnji močan slovenski izseljenski val je sledil med letoma 1947 in 1951, nekaj pa jih je bilo tudi pozneje, ko je v Argentino odšlo okrog šest tisoč slovenskih političnih beguncev z družinami. Največ argentinskih Slovencev in njihovih potomcev še danes živi v Buenos Airesu, večje in organizirane skupnosti pa najdemo tudi v drugih argentinskih mestih (Mendoza, Bariloche, Cordoba, Rosario).

Med t. i. politično emigracijo po drugi svetovni vojni so seveda prevladovali teme iz obdobja druge svetovne vojne in komunistične revolucije ter življenja v begunskih taboriščih do odhoda preko oceana. Vendar najdemo med temi begunci tudi nekdanje avstro-ogrske vojake, ki so trpeli v rovih in kavernah prve svetovne vojne, na različnih bojiščih so krvaveli za Habsburško monarhijo. Njihovo vojskovanje je bilo skorajda potisnjeno v pozabo, njihovi spomini so ugasnili z njihovo smrtjo. Nekoliko drugačna zgodba glede prve svetovne vojne je s slovenskimi

79

Leopold Sparhagl kot avstro-ogrski vojak med prvo svetovno vojno.
Vir: arhiv družine Sparhagl.

priseljenci v Argentini iz obdobja med obema svetovnjima vojnima. Šlo je predvsem za Primorce, ki so v svojih glasilih (*Njiva, Slovenski list, Slovenski tednik*) občasno zapisali tudi krajše zgodbe oziroma spomine iz prve svetovne vojne.

Med listanjem zanimivih in urejenih arhivskih dokumentov v Arhivu Zedinjene Slovenije sem v Slovenski hiši na Ulici Ramon Falcon v Buenos Airesu po naključju odkril kratko pričevanje Leopolda Sparhagla, ki se je kot avstro-ogrski vojak boril tudi na soški fronti.

Leopold Sparhagl se je rodil leta 1897 na Teharjah pri Celju, umrl pa je leta 1978 v Buenos Airesu. Njegov oče Ludvik je prihajal iz Rogatca, mati Marjetka Saje pa je bila rojena v Šmihelu pri Novem mestu, njen brat Mihael Saje je bil župnik v Straži pri Novem mestu. Ludvik Sparhagl se je izučil za ključavničarja, obiskoval pa je tudi orglarsko šolo in je deloval kot organist in pevovodja v cerkvi sv. Martina na Teharjah. V družini so bili trije sinovi: Karel, Friderik in Leopold.

Zanimivo je torej pismo, ki ga je Leopold Sparhagl 27. novembra 1977 napisal svojemu prijatelju Milošu Staretu (1905–1984), pravniku in enemu vodilnih politikov slovenske politične emigracije v Argentini:

Doživel sem jo čisto po nesreči, saj sem bil v tem kratkem času celih 6 let na fronti in to vedno v prvi liniji. Tako sem pisal dne 6. decembra 1916 iz skromnih zakopov v Jamljah na Krasu okoli 9te soške ofenzive (9. soška bitka, trajala je od 31. oktobra do 4. novembra 1916, cilj italijanske vojske je bila zasedba Krasa in prodor proti Trstu — op. RP) sledeče vrstice teološkemu profesorju na celovski teologiji tedaj premeščeni iz Celovca na Tanzenberg malo severno od Celovca g. Dr. Gregorju Rožmanu: Na Miklavžev večer sem doživel tu na fronti proti Italiji pravi pek. Sedaj bi pa še rad videl nebesa! Tako strašno je bilo na tisti Miklavžev večer na Jamljah na Krasu kakšnih 6 km južno zapadno od Dobrodo. Seve to Ti pišem vse po spominu: Od tega dne je poteklo 61 let. Tedaj sem bil star ravno 19 let in 2 meseca. Bil sem v 2. četi 1. bataljona 27. Landsturminfanterieregimenta (črnovojniški pehotni polk št. 27 — op. RP) t.j. paralelen regiment 27. Landwehrintanterieregimenta (domobranski pehotni polk št. 27, ki je imel poveljstvo v nekdanji vojašnici na Roški v Ljubljani — op. RP) s sedežem v Ljubljani, ki je imel svojo kassarno pod Ljubljanskim Gradom. Pozneje so prekrstili ta regiment v Gorskostrelski polk št. 2. Ta polk je bila moja osnovna edinica. Nosil sem to uniformo: na ovratniku na vsaki strani po eno očnico (planiko

— op. RP) in iznad nje pa pero divjega petelina. To je bil pravi gorenjski in čisto slovenski regiment, ki je imel odlične borce in ki jih je General Feldmarschal Borojevič (Svetozar Borojevič von Bojna, poveljnik avstro-ogrške 5. armade ob Soči — op. RP) visoko cenil. Kjer je bil ta regiment niso Italijani opravili s svojo hrabro bojazljivostjo prav ničesar. Vse to sem doživel in še kaj. In klub vsemu temu, pa ti moja naldoga jemlje Tvoj dragoceni čas.

(Vir: Arhiv Zedinjene Slovenije, fond dr. Miloša Stareta, škatla št. 8)

Proti koncu prve svetovne vojne je bil Leopold Sparhagl v strelskem jarku ranjen, drobec granate ga je zadel v glavo. Na zdravljenje so ga poslali na Češko, daleč od bojev in bruhanja topov. Torej, Leopold Sparhagl se je boril na soški fronti, po prvi svetovni vojni pa se je pridružil celjskim prostovoljcem v bojih za severno mejo. Tja jih je vodil njegov celjski rojak, poročnik Franjo Malgaj (1894–1919).

Med obema vojnama je L. Sparhagl živel v Ljubljani, kjer si je ustvaril družino z Mileno Gnezda, v zakonu se jima je rodil sin Bojan. Po smrti žene Milene se je ponovno poročil, tokrat s šest let mlajšo Alojzijo/Lojzko Janša. Rodili so se jima sinova Zvonko in Janko ter hčerki Ana in Marjeta. Družino je Leopold preživljal kot višji računski inšpektor na ljubljanski pošti št. 3 in občasno tudi kot sodni izvedenec na sodišču. Bil je aktiven član Slovenskega planinskega društva, čeprav po hribih ni hodil.

Med drugo svetovno vojno je bila družina Sparhagl na protikomunistični strani, Leopold je pri domobrancih dosegel čin stotnika. Ob koncu vojne so izgubili sina Zvonka Ludvika (roj. 1925). Kot domobranec je bil vrnjen s Koroškega ob koncu maja 1945 in bil kmalu umorjen nekje v Kočevskem rogu, najdemo ga tudi na farnih spominskih ploščah ljubljanskih župnij.

Tudi družina Sparhagl se je leta 1945 umaknila iz Slovenije. Najprej je na pot proti severu odšel Leopold Sparhagl, oblečen kot civilist, skupaj s hčerko

Leopold Sparhagl z ženo Alojzijo/Lojzko v Buenos Airesu.
Vir: arhiv družine Sparhagl.

Marjeto. Iz Ljubljane sta odpotovala med 3. in 4. majem 1945 in čez Ljubelj srečno prišla na Koroško. Imela sta srečo, kajti znašla sta se med tistimi približno osemsto slovenskimi begunci, ki so odpotovali dalje proti Italiji, kjer sta se v begunskem taborišču Servigliano srečala z ostalimi člani družine. Žena Lojzka je namreč najprej ostala v Ljubljani, da bi počakala na vrnitev Leopoldovega sina Bojana, ki je vojno preživel v ujetniškem taborišču Luckenwalde južno od Berlina. Po vkorakanju partizanov v Ljubljano 9. maja 1945 je njihovo hišo želela zasesti

Družina Sparhakl v Ljubljani
pred drugo svetovno vojno.
Vir: arhiv družine Sparhakl.

Ignacij Voje PRIMOŽ TRUBAR IN TURKI

Primož Trubar je izšel iz ljudstva, ki so ga fizično ogrožali Turki. Turško nevarnost je spoznal že kot otrok. Naravna povezanost z nesrečnim ljudstvom, izvirajoča iz njegovega porekla in njegove poštene, nepokvarjene duše, ga je gnala, da mu je hotel pomagati ter ga rešiti propada, predvsem pa ublažiti turško nasilje.

82 OZNA, verjetno zaradi Leopoldovega medvojnega domobranstva, vendar je Lojzka dokazala, da je ona lastnica polovice hiše. Tako so lahko še naprej živeli v kleti, skupaj z begunci, ki so jim ponudili zavetje.

Toda Bojan se kar ni vrnil, zato je Leopold Sparhakl skrivoma poslal v Ljubljano ponarejene dokumente za ženo in otroka. V Trst so se preostali člani družine Sparhakl odpeljali z vlakom, iz previdnosti z dvema vozovnicama, najprej iz Ljubljane do Rakkeka in od tam nato v Trst. Vozovnice jim je izdala agencija Putnik, pri kateri je družina Sparhakl imela osebne zveze.

Tako je Lojzka Sparhakl s hčerko Ano in sinom Jankom v začetku septembra 1945 prišla v Trst. Do odhoda v Argentino v začetku leta 1949 so prebivali v različnih begunskih taboriščih po Italiji (Servigliano, Monigo, Senigallija in Bagnoli).

Na argentinska tla je Leopold Sparhakl skupaj z ženo Alojzijo, hčerkama Ano in Marjeto ter sinom Jankom stopil 29. marca 1949, ko se je ladja Santa Cruz, ki je v Buenos Aires pripeljala tudi številne druge slovenske begunce, zasedrala v pristanišču. Omenjena ladja je kar sedemindvajsetkrat priplula v omenjeno

pristanišče in s seboj pripeljala begunce iz Evrope.

Leopold Sparhakl je po končani vojni še vedno pogrešal sina Bojana iz prvega zakona. V upanju na njegovo rešitev si je pogosto dopisoval tudi s škofom dr. Gregorijem Rožmanom. Iz Argentine je večkrat pisal v španščini in nemščini na mednarodni Rdeči križ. Vedno znova pa je prejel isti odgovor, da so njegovega sina Bojana ubili 2. februarja 1944 nekje pri Lübecku v severni Nemčiji.

Toda sin Bojan Sparhakl se je sicer rešil in prišel v Francijo, kjer je vstopil v tujsko legijo. Kasneje je bil poslan v Vietnam, ker je Francija želela tem obdržati svojo kolonijo. Kot stotnik II. polka tujske legije je padel 21. decembra 1946 v bojih pri mestu Haipong v severnem Vietnamu. Žal so njegovi domači to izvedeli šele mnogo let kasneje.

Še ena žalostna zgodba, ki kaže vso težo preizkušenj na soški fronti v prvi svetovni vojni, v domači revoluciji med drugo svetovno vojno in ob odhodu v emigracijo. Vse to so prenekateri naši rojaki doživeli v dolgem 20. stoletju.

Dr. Renato Podbersič ml., zgodovinar, Nova Gorica

Notranjepolitični položaj na slovenskih tleh je postal od druge polovice 15. stoletja še posebej zapleten zaradi ogroženosti naših dežel ob turških vpadih in vprašanja organizacije obrambe zoper nje. Slovenski narod ni nikdar toliko trpel kakor v času turških vpadov. Turški napadalci so skoraj dvesto let uničevali imetje slovenskega človeka, ropali njegove domačije, njega samega pa vodili v sužnost. Turški vpadi so v mnogočem vplivali na miselnost takratnega človeka in posredno tudi na opredelitev za reformacijo.

V 15. stoletju je bilo več nasilnih turških vdorov na območje, kjer se je rodil Primož Trubar. Zelo obsežen je bil napad Weih-bega leta 1469. Ob kresu je ena od njegovih čet prodrla proti Kočevju, nato po ribniški dolini do Iga ter opustošila vasi. Junija 1471 se je Isak-beg pojavil s 15.000 do 16.000 konjeniki pri Vinici ob Kolpi. Od tam so se podali proti Ribnici in se utaborili pri Rašici. Iz tega taborišča so se razkropili na vse strani in ropali bližnjo okolico. Ob sončnem zahodu so krenili proti Ljubljani. Leta 1476 so ropali po Kranjski kar štiri mesece ter se s plenom vračali čez Bloke, Ribnico in Kočevje. Po ribniški dolini okrog Cerknice so divjali še v letih 1480 in 1491 (takrat so opustošili Turjak, Čušperk, Ribnico, Bloško planoto) ter leta 1497 (tedaj so trpeli predvsem kraji okrog Ribnice in Cerknice).

83 Relativni mir je trajal do začetkov vlade sultana Sulejmana II. Veličastnega. Z njim se je začela izredno težka doba turških vpadov. Najhuje je bilo leta 1528, ko je Kranjska doživela štiri večje napade. Osmega junija 1528 okrog šeste ure zvečer so se Turki razkropili po vsej ribniški dolini; bilo jih je več kot 6000. Od tam so drveli proti Ortneku, Laščam in Turjaku do Iga ter zajeli 4000 ujetnikov. Požgali so Rašico, cerkev in mlin, ki se danes imenuje Temkov mlin. Primož Trubar je takrat študiral na Dunaju. Ker so Turki pripravljali napad na Dunaj, se je vrnil v Trst. Verjetno so ti dogodki in pripovedovanja o napadih Turkov na njegov rojstni kraj v stoletju prej vzbudili v njem sovraštvo in odpor proti turškim nasilnikom. Verjetno je bil med ujetniki tudi kakšen njegov bližnji ali daljni sorodnik ali prijatelj. Poleg velikih napadov, ki jih je organiziral bosenski sandžak-beg, je bilo tudi veliko manjših napadov, ki so jih izvajali obmejni oddelki turških čet — martolozi. Začasno so se naselili v obmejnih gozdovih okrog Kočevja, Loža in Sneznika ter neprestano napadali okoliško prebivalstvo in ga plenili.

Težke razmere zaradi turških vpadov in njihovih posledic so že v 15. stoletju ustvarile med vsemi sloji prebivalstva v srednji Evropi in še posebej v napadenih slovenskih in hrvaških deželah spon-

**ENA DVHOVS.
KA PEISSEN SVBPER
TVRKE INV VSE SOVRASH-
NIKE te Cerque Boshye:Enu opo-
minane Hpokuri inu Kmolytui,
S.Daniela inu druge Molytue,
skufi P. Truberia sloshe-
ne inu tolma-
zhene.**

**Ein Christlich Lied/Ermanung
zur Büß / Danielis vnd andere Gebete
wider die Türcken vnd alle Feind
der rechten alten Catholi-
schen Kirchen.**

**VTIBINGI,
1567.**

Trubarjeva knjižica *Ena duhovska pejsen zuper Turke*, 1567, faksimile.
Vir: Ignacij Voje.

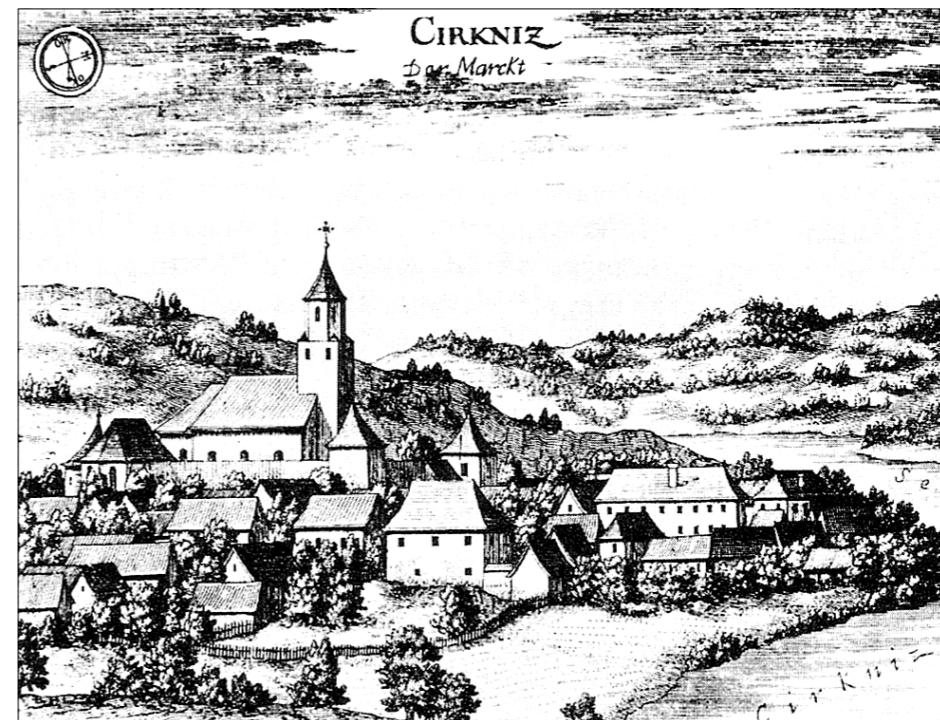
tano protiturško razpoloženje. Turek je prevzel podobo smrti in strahu. Elementarna tesnoba zahodne Evrope pred tujcem z Vzhoda, pred barbarstvom in krvoločnostjo je dobila svoje ime — turški strah. V zavesti podložnika, ki je bil nosilec vseh bremen za zaščito države in so ga roparski napadalci tudi najbolj prizadevali, se je mržnja do Turkov še poglobila. Največkrat pretirani opisi grozodejstev, ki so jih ljudje doživljali in občutili, so se med njimi razširjali s številnimi raznovrstnimi tiski (na primer letaki). Učinkovito pa je bila podoba dejanj Turkov posredovana ljudem v cerkvi s prižnice, ki je bila

najuspešnejši propagandni medij pri oblikovanju in spodbujanju protiturške miselnosti.

Protiturški govori konec 15. stoletja in v prvi polovici 16. stoletja so bili v Evropi zelo razširjeni med humanisti in so postali skoraj neke vrste književna moda. Pomembno vlogo pri tem so igrali humanisti iz Dalmacije in Hrvaške, ki so se z ognjevitimi govori pojavljali na raznih državnih zborih nemških dežel ter pozivali k slogi in skupnemu nastopu proti Turkom. Skoraj istočasno in v podobnem duhu se je pojavila pesem *Ena srčna molitev zoper Turke* slovenskega protestantskega pisca Jurija Dalmatina. Tiskana je bila leta 1567 v Trubarjevi pesmarici. Iste leta je bila tiskana Trubarjeva knjižica *Ena duhovska pejsen zuper Turke*. Poleg pesmi, ki je dala knjižici naslov, je v njej še nekaj molitev. Pesem sama, opremljena z notami, spominja na Lutrovo *Gott der Vater wohn uns bei*, a Trubar jo je popolnoma predelal. Iz ene Lutrove kitice je napravil tri slovenske in v njih Turke kar petkrat omenil.

Ribnica je bila eno izmed žarišč in središč protestantskega gibanja v tem delu slovenskega ozemlja. Fevdalni gospodje Turjaški (Auerspergi), Lambergi, Berneški (Werneg), Galli so imeli pomembno vlogo v bojih proti Turkom in so dobili pomembne vojaške službe v Vojni krajini. Od srede 16. stoletja je imel protestantizem močno oporo v gradovih v Ribnici, na Bregu, v Ortneku, Kočevju, Kostelu in Nadlišku ter še posebej na Turjaku. Turjačani so dali na svojem gradu Turjaku zavetje predikantom, med drugim Juriju Dalmatinu, Andreju Savincu in Janezu Znojilšku. Dalmatinu so dajali vso podporo pri prevajanju Biblije.

Primož Trubar je kot predikant kar dvakrat obiskal Ribnico, prvič leta 1562, ko naj bi na trideseti dan po smrti opravil žalno slovesnost za pokojno Uršulo pl. Lamberg z Brega. Hotel je pridigati v župnijski cerkvi sv. Štefana v Ribnici, vendar mu je ribniški župnik to preprečil. Obred je nato opravil na graščini gospodov Berneških. Pet let pozneje je v zvezi z akcijo proti Turkom prišel v Ribnico dru-

Tabor v Cerknici na Valvasorjevi sliki iz 17. stoletja.
Vir: <https://sl.wikipedia.org>

gič, in to v posebnih okoliščinah pod pretvezo, da bo obiskal ujete Turke.

Od srede 16. stoletja je bilo v slovenskih deželah vse več turških ujetnikov. Kranjski deželni stanovi so jih imeli zaprte na ljubljanskem gradu. Tudi posamezni kranjski plemiči, ki so sodelovali v bojih s Turki, so imeli turške ujetnike kot delovno silo na svojih posestvih, pošiljali pa so jih tudi na tržišča sužnjev v Italiji. Zanje so se zanimali tudi protestanti. Že leta 1561 je Trubar morda prav zaradi tega vodil s seboj v Nemčijo mladega Turka.

Namen njegovega zadnjega potovanja v domovino je bil, da se sestane s turškimi ujetniki. Idejo za to potovanje je dal nemški protestant dr. Jakob Andreae, ki se je zelo zanimal za Koran in je hotel na osnovi njegovih naukov pisati pridige, v katerih bi napadal Turke in njihovo muslimansko vero. Trubar je bil takoj pripravljen oditi iz Nemčije, kjer je živel v pregnanstvu. Gotovo je hotel izkoristiti to potovanje tudi za druge namene, povezane z reformacijskim

gibanjem v slovenskih deželah. Takoj po prihodu v Ljubljano, v mesecu juniju, se je sestal z bosenskim pašo Usraim-begom iz Livna, ki ga je leta 1566 Herbert Turjaški ujel v bitki pri Novem, je bil tedaj zaprt na ljubljanskem gradu. Nato je Trubar odšel v Ribnico, kjer se je pogovarjal s tam zaprtim muslimanskim duhovnikom. Od njega je hotel dobiti pojasnilo o Koranu in o tem, kakšne bi bile možnosti za prevajanje Biblije v turščino in za razširjanje krščanske vere med Turki. Poleg drugega je Trubarja v tej akciji vodila pot v Ribnico morda tudi zavoljo tega, ker je bilo ribniško območje še vedno pod pritiskom turških napadov; tako bi hkrati z reševanjem ljudi iz te stiske utrjeval med njimi lutrovske nauke in reformacijske ideje. V Črnomelj, kjer je bilo zajetih več turških ujetnikov, ni odšel osebno, ampak je poizvedovanje opravil neki drugi predikant v njegovem imenu. To je bil tudi zadnji Trubarjev obisk v domovini.

Dr. Ignacij Voje, zgodovinar, Ljubljana

Janko Boštjančič

PARK VOJAŠKE ZGODOVINE

Impozanten kompleks starih pivških vojašnic je bil zgrajen v začetku tridesetih let prejšnjega stoletja. Kraljevina Italija, ki je po prvi svetovni vojni z londonskim sporazumom pridobila zahodni del današnje Slovenije, je na območje ob meji nameščala velikansko število vojakov. Konec prve svetovne vojne je namreč odpiral več vprašanj, kot pa ponujal odgovorov, napetosti v Evropi so se vse bolj stopnjevale in meja z Jugoslavijo je bila s stališča italijanske države najbolj problematičen odsek kopenske meje, kjer je bil konflikt tako rekoč neizbežen.

Pivška vojašnica se je tako pridružila množici novih vojašnic in drugih vojaških infrastrukturnih objektov ob takratni vzhodni meji Kraljevine Italije. Tednik primorskih izseljencev Istra je leta 1933 o tem poročal takole: »Utrjevanje se vrši v takem obsegu, da se more človek nehote vprašati, ali bo že jutri napočila vojna. To žalostno resnico mora občutiti v polni meri naš primorski človek. Meja, ki deli njega od nas, je zgrajena s pravo betonsko ograjo v obliki velikanskih podzemnih kavern, dolgih rovov, strelskih jarkov itn. Pa ne samo to! Nove vojaške ceste se gradijo z ameriansko hitrostjo. Vsa meja je z njimi že prepredena. Vojašnice vstajajo kot gobe po dežju. Vedno pogosteje prihajajo na mejo pošiljke vojnih bataljonov, topov in streliva. Kdo bo še verjel v miroljubnost Italije?«

Po kapitulaciji Italije je vojašnice zasedla nemška vojska, leta 1945 pa Jugoslovanska armada, ki je imela tu nameščene različne vojaške enote vse do odhoda leta 1991. Tega leta so se pivške vojašnice zapisale tudi v nacionalno zgodovino, saj so ravno od tu že 26. junija, na tako imenovani *dan prej*, na ceste zapeljali prvi tanki, in s tem začeli agresijo na pravkar osamosvojeno slovensko državo.

Po odhodu jugoslovanske vojske so začele vojašnice hitro propadati, bile so predmet plenjenja, Sloven-

ska vojska pa jih ni naselila, ampak jih je uporabljala zgolj kot poligon za treniranje urbanih spopadov. S stališča lokalne skupnosti ni bilo mogoče brezbrizno opazovati, kako ob robu občinskega središča nezadržno propada tako imeniten kompleks zgradb. Prva razmišljanja Občine Pivka so šla seveda v smeri pretvorbe kompleksa v obrtno ali industrijsko cono, leta 2004 pa se je ob spoznanju, da Slovenska vojska ne ve, kam s starimi, odpisanimi tanki in drugimi oklepni vozili ter topovi, zaiskrila ideja osnivanja vojaškozgodovinskega muzejskega kompleksa. Ideja se je pri odgovornih hitro prijela in v sodelovanju med Občino Pivka in Ministrstvom za obrambo RS se je s pomočjo razvojnih sredstev skladov Evropske unije projekt neverjetno hitro razvijal. Projekt Park vojaške zgodovine je tako ne samo zaustavil propadanje starih pivških vojašnic, ampak je v njih osnoval sodobno muzejsko turistično središče, ki v Pivko privablja množice obiskovalcev, ne nazadnje pa smo Slovenci z izvedbo projekta dobili vojaškozgodovinski muzejski center, ki je tudi eden od atributov samostojne države.

Nosilna razstava Parka vojaške zgodovine je razstava Pot v samostojnost, ki prikazuje potek osamosvajanja Republike Slovenije s poudarkom na osamosvojitveni vojni leta 1991. Začetek razstave v

Impozanten kompleks starih pivških vojašnic, danes največji muzejski kompleks na Slovenskem. Foto: arhiv Park vojaške zgodovine.

osnovnih obrisih orisuje drugo, socialistično ali Titovo Jugoslavijo. Poleg Tita je bila glavna vez jugoslovanske federacije Jugoslovanska ljudska armada (JLA), ki je imela izredno velik vpliv na razvoj države in njeno ureditev. Njena osnovna naloga, obramba pred zunanjim sovražnikom, se je posebej v osemdesetih letih 20. stoletja preoblikovala v obrambo pred notranjim sovražnikom. Z omejevanjem nacionalnega razvoja in grobim kršenjem človekovih pravic je večina Slovencev Jugoslavijo vse bolj doživljala kot nezno spono. Ob padcu berlinskega zidu in demokratičnih spremembah v Vzhodni Evropi se je tudi v Sloveniji sprožila neustavljiva želja po demokraciji in večji samostojnosti, kar je po zmagi demokratične opozicije na prvih svobodnih volitvah aprila 1990 pripeljalo do plebiscita o samostojnosti Republike Slovenije 23. decembra 1990. Na njem se je kar 88,5 odstotka volilnih upravičencev

izreklo za samostojno in neodvisno Republiko Slovenijo. Čez šest mesecev je v skladu z referendumsko voljo slovenski parlament razglasil samostojnost, a temu je sledila brutalna vojaška intervencija Jugoslovanske armade, ki pa jo je odločen odpor slovenskih oboroženih sil Teritorialne obrambe in Milice zlomil. Poražena jugoslovanska armada se je umaknila v vojašnice in konec oktobra 1991, štiri mesece po začetku vojne, dokončno zapustila območje Republike Slovenije, ki je tako lahko polno zaživela svojo suverenost.

Razstava omogoča, da obiskovalec podoživi vojno dogajanje tudi v neposrednem stiku z nekaterimi pomembnimi eksponati iz tistega obdobja. Tanki, oklepni transporterji in letala jugoslovanske vojske obiskovalcev ne puščajo ravnodušnih, in posebej mladi, odraščajoči v okolju, ki ima do vojne leta 1991 zelo omalovažujoč odnos, imajo priložnost

Najbolj prepoznaven eksponat Parka vojaške zgodovine je 19 metrov dolga in 76 ton težka podmornica P-913 Zeta. Foto: arhiv Park vojaške zgodovine.

spoznati, da vojna, v kateri je bila ubranjena suverenost naše države, le ni bila tako kabaretna, kot se pogosto prikazuje.

Najbolj prepoznaven eksponat Parka vojaške zgodovine je 19 metrov dolga in 76 ton težka podmornica P-913 Zeta, ki spada med t. i. žepne oziroma diverzantske podmornice razreda Una. V začetku osemdesetih let so v vojni mornarici SFRJ prišli do zaključka, da večje podmornice niso primerne za izvajanje vrste nalog v specifičnih razmerah Jadranskega morja, obenem pa se je iskal ekonomičen način povečanja podmorniške flote. Do leta 1989 je bilo tako v Splitu izdelanih šest diverzantskih podmornic, ki so bile poimenovane po rekah iz vsake jugoslovanske republike: Tisa, Una, Zeta, Soča, Kupa (Kolpa) in Vardar. Razstavljena podmornica tako nosi ime po črnogorski reki Zeti, ob splovitvi pa ji je bila botra črnogorska Občina Nikšić, medtem ko je bila »slovenski« Soči botra Občina Tolmin.

Osnovno posadko so sestavljali štirje člani, prevažala pa je lahko do šest podmorniških diverzantov. Podmornica P-913 Zeta je izjemen primer vojaške tehnične dediščine, pri njenem nastanku pa so v precejšnjem deležu sodelovali tudi slovenski strokovnjaki in slovenska industrija. Poleg tehničnega spomenika je podmornica P-913 Zeta tudi spome-

Vojna, v kateri je bila ubranjena suverenost naše države, le ni bila tako kabaretna, kot se pogosto prikazuje. Foto: arhiv Park vojaške zgodovine.

nik generacijam slovenskih podmorničarjev, ki so bili v jugoslovanski vojni mornarici nesorazmerno močno zastopani.

Podmornica je v Park vojaške zgodovine prišla leta 2011 kot darilo Republike Črne gore po velikem prizadevanju članov društva Podmorničar, ki združuje nekdanje slovenske podmorničarje, ter s pomočjo podjetja CEM-TIR, ki je podmornico brezplačno prepeljalo iz Boke Kotorske v Pivko.

Nekoliko misteriozno življenje in delo podmorničarjev prikazuje posebna razstava, ki jo je pripravil Pomorski muzej Sergej Mašera iz Pirana. Razstava obdaja podmornico z zanimivimi eksponati, fotografijami in zgodbami podmorničarjev ter predstavlja zgodovino podmorničarstva na vzhodni jadranski obali ter večini obiskovalcev nepoznane podrobnosti podmorničarskega življenja.

Park vojaške zgodovine ponuja obiskovalcem tudi več drugih zanimivih razstav in zbirk. Zanimanja obiskovalcev so posebej deležni tanki in druga oklepna vozila, ki kot nekakšni dinosavri vzbujajo strahospoštovanje. Med njimi velja zlasti izpostaviti oklepnike, združene v okviru razstave Oklep svobode, ki zajema oklepna vozila, pa tudi orožje in opremo, ki so v Jugoslavijo prišli iz Združenih

Jugoslovanska ljudska armada. Foto: arhiv Park vojaške zgodovine.

držav Amerike v petdesetih letih 20. stoletja kot vojaška pomoč po resoluciji informbiroja. Ideja za postavitev razstave se je rodila zaradi čudenja mnogih obiskovalcev ob dejstvu, da je v zapuščini Jugoslovanske ljudske armade tolikšno število ameriških vozil in tolikšne količine ameriške vojaške opreme.

In kako se je zgodba ameriške vojaške pomoči Jugoslaviji dejansko odvila? Jugoslavija se je po drugi svetovni vojni kot komunistična država gospodarsko in politično popolnoma naslonila na Sovjetsko zvezo. Od Sovjetske zveze je bila popolnoma odvisna tudi v vojaškem smislu — v Sovjetski zvezi je nabavljala orožje, tam so se izobraževali častniki, jugoslovanske vojake je poučevalo večje število inštruktorjev Rdeče armade. To prvo povojno obdobje je bilo prekinjeno leta 1948 z resolucijo informbiroja, s katero je bila Jugoslavija izločena iz kroga na Sovjetsko zvezo vezanih komunističnih držav. V veliki zagati je bila Jugoslavija prisiljena navezati stike z zahodnimi državami, saj se je njena slabo oborožena in opremljena armada znašla pred resno nevarnostjo intervencije Rdeče armade in vojska satelitskih držav. Jugoslovansko vodstvo so v pogajanja z Zahodom poleg velike vojaške nevarnosti prisilili tudi ekonomska kriza, v kateri se je znašla država, ter nekaj zaporednih sušnih let, ki so prizadela ta-

krat še pretežno agrarno državo. Prišlo je do več srečanj visokih vojaških in političnih delegacij, 14. novembra 1951 pa je bil v Beogradu podpisan sporazum med ZDA in Jugoslavijo o posredovanju vojaške pomoči. Američane so zlasti zanimali obrambni načrti na t. i. »ljubljski smeri«. Učinkovit prodor iz zahodne Madžarske po dolini reke Drave proti Ljubljanskim (Postojnskim) vratom in naprej proti Trstu bi sovjetskim in satelitskim silam zagotovil izhod na Jadransko morje, neposredno bi ogrozil Italijo, zavezniške zračne in pomorske povezave v tem delu Sredozemlja ter postavil velik del Zahodne Evrope v doseg sovjetskih vojaških sil.

Jugoslovansko vodstvo je takrat z različnimi diplomatskimi manevri navzven kazalo namero, da se namerava tesno povezati z zahodnimi demokracijami in celo priključiti zvezi NATO. Z vojaško pomočjo so ZDA želele zavarovati Jugoslavijo pred vojaškim posegom z vzhoda ter posredno zavarovati Italijo in sredozemski prostor. Z manjšimi količinami orožja in opreme sta se v vojaško pomoč vključili tudi Velika Britanija in Francija. Vojaška pomoč je bila nepredstavljivo velika; med vsem drugim orožjem velja izpostaviti 599 tankov M4A3 Sherman, 319 takrat naj sodobnejših tankov M47 Patton, 399 lovcev na tanke M36 Jackson, več kot 10.000 tovornjakov in več kot 400 letal. Velika donacija je omogočila preoborožitev Jugoslovanske armade; zlasti sodobna, reaktivna letalska flota pa naj bi odvrnila Stalina od vojaške intervencije v Jugoslaviji. Po ponovnem zblizanju in ureditvi odnosov s Sovjetsko zvezo se je jugoslovansko vodstvo odločilo, da se odpove ameriški vojaški pomoči. Prekinitev je Jugoslavija uradno sporočila julija 1957. Oklepna vozila iz ameriške vojaške pomoči sodijo med najdragocenejše eksponate Parka vojaške zgodovine. V Parku smo zato pripravili razstavo o tej desetletja zamolčani temi. Donacija orožja, prejeta od kapitalistične velesile, je pri jugoslovanskem političnem vodstvu vzbujala nekakšno nelagodje in je ni nikoli obešalo na veliki zvon, s ponovno naslonitvijo na Sovjetsko zvezo pa se je

Razstava Pot v samostojnost prikazuje potek osamosvajanja Republike Slovenije s poudarkom na osamosvojitveni vojni leta 1991.
Foto: arhiv Park vojaške zgodovine.

skušalo nanjo čim prej pozabiti. Tudi na ameriški strani se je dosje o vojaški pomoči Jugoslaviji potem, ko je Jugoslavija Združenim državam obrnila hrbet in se je izkazalo, da se je orožje potencialno znašlo na nasprotni strani, zaprl in poskrbljeno je bilo, da se je o tem čim manj govorilo in pisalo.

V ponudbo Parka vojaške zgodovine je vključena tudi utrdba Alpskega zidu na Primožu. Alpski zid je bil utrdbeni sistem, ki ga je italijanska vojska gradila ob vsej kopenski meji v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno v skladu s takratno »modo« gradnje utrdbenih sistemov, ki je temeljila na strahoviti izkušnji pozicijskega bojevanja v prvi svetovni vojni. Mogočna podzemna topniška utrdba na Primožu je bila poveljniška utrdba skupine utrd ob Pivke. Ob poti je postavljenih pet večjih in pet manjših informativnih tabel o naravnih, kulturnih in zgodovinskih zanimivostih Pivške kotline. Z vodnikom pa se lahko obiskovalci sprehodijo tudi v notranjost podzemne utrdbe in si ogledajo 500 m podzemnih rovov ter nastanitvene prostore, skladišča hrane, streliva in rezervoarje vode.

Hoje željni obiskovalci se lahko odločijo tudi za pohod po Krožni poti vojaške zgodovine, ki povezuje Park vojaške zgodovine, podzemno utrdbno na Primožu, Šilentabor nad Zagorjem, kjer je bil ob koncu srednjega veka zgrajen največji utrdbeni sistem na Slovenskem, in turistično vas Narin.

Poleg vsega naštetega si lahko obiskovalci Parka ob posebnih priložnostih ogledajo tudi vožnje oklepni vozil iz voznega dela muzejske zbirke ali pa prisostvujejo predavanjem, predstavitev knjig in drugim dogodkom v bogatem letnem ciklusu. Tudi če obisk muzeja ni prva stvar, na katero pomislite, ko načrtujete družinski izlet, vas obisk Parka vojaške zgodovine gotovo ne bo razočaral. V veliki meri boste lahko potešili svojo vedoželjnost, spoznali marsikaj novega in poživili narodno zavest. Ne nazadnje boste odšli domov bogatejši za spoznanje, da Slovenci, hote ali nehoje, le nismo tako nevojaški narod, kot so nas dolgo prepričevali.

Mag. Janko Boštjančič, Park vojaške zgodovine

Darja Koter

GLASBENA IKONOGRFIJA ALI KAJ NAM POVEDO UPODOBITVE SVETIH PRIZOROV V SLOVENSkih CERKVAH

Slovenski cerkveni prostor je bogat z glasbenimi ikonografskimi upodobitvami, h katerim prištevamo stenske poslikave in slike z glasbenimi motivi, kot so angeli ali človeški liki z glasbili, pojoči angeli, trakovi s hvalnicami, notni zvezki, listi partitur, reliefi glasbil in podobno. Likovni motivi različnih vsebin so stalnica cerkvenih hramov od srednjeveških časov naprej in obsegajo tankočutno premišljeno simboliko, namenjeno cerkvenemu občestvu, da bi z umetnostjo prepoznavalo sporočilnost svetih podob ter tako poglobljalo svojo vero. Stalnica poslikav so tudi glasbeni simboli na svetih prizorih. Tovrstne slikarije in kamniti spomeniki imajo v današnjem času tudi drugo poslanstvo: občudovalcu umetnin omogočajo spoznavanje nekdanjih poustvarjalnih praks, pevskega in instrumentalnega izvajanja, značilnosti historičnih instrumentov, poudarjajo družbeno vlogo in socialni položaj glasbenikov in še marsikaj.

Pri opazovanju likovnih prizorov in njihovih simbolnih pomenov najdemo tudi fantazijske motive, kot so na primer mistične in poetične interpretacije biblije, na katerih so glasbila velikokrat v nasprotju z resničnimi instrumenti časa upodobitve. Podobno je pri poslikavah velikega angelskega zbora z glasbili, ki je v srednjem veku ponazarjal nebeško slavo. Takšni ansambli s številnimi in raznolikimi instrumenti do konca 16. stoletja dejansko niso obstajali. Velike zборе angelov z glasbili v 14. ali 15. stoletju razumemo kot povečevanje božjega, za kar pa ni nujna skladnost z resničnim svetom. Ob teh prizorih so tudi takšni, ki ponazarjajo vsakodnevno glasbeno prakso svojega časa, kot je to značilno za renesančne nabožne slike italijanskih umetnikov s prizori iz Marijinega življenja in njenega čaščenja, na katerih so med drugim pogosti angeli z glasbili

in knjige partitur. Oboji so simboli Marijinih hvalnic, pri njihovem upodabljanju pa so se slikarji in podobarji naslanjali na grafične predloge, skladne s krščansko ideologijo.

Med pogostejšimi motivi, ki se pojavljajo na spomenikih zahodnoevropske umetnosti od 8. stoletja naprej, je čaščenje Kristusa (upodobljeno v apsidah cerkva), ob katerem so simboli štirih evangelistov, angeli z napisnimi trakovi z latinskimi verzi hvalnic in podobe starešin s srednjeveškimi instrumenti, kot sta godalna instrumenta rebek in fidel (imenovan tudi viola), harfa in strunski psalterij, na katerega so brenkali ali igrali s tolkalci (sodi med prednike cimbal). Glasbeni motivi v apsidalnih romanskih poslikavah v Sloveniji sicer niso ohranjeni, zato pa so med likovno dediščino angeli z napisnimi trakovi latinskih hvalnic, kot je na primer »Gloria in excel-

Janez iz Kastva, *Pohod in poklon sv. Treh kraljev*, 1490, c. sv. Trojice v Hrastovljah.
Foto: Dušan Podgornik, Pokrajinski muzej Koper.

92 sis Deo«, ki so bile v praksi tudi pete. Najdemo jih v nekaterih slovenskih gotskih cerkvah, kot je cerkev sv. Martina v Martjancih (konec 14. stoletja), delo priznanega Janeza (Johannesa) Aquile iz Radgone (danes Bad Radkersburg v Avstriji). Prezbiterij v Martjancih vključuje angele s hvalnicami in značilnimi srednjeveškimi glasbili, kot so portativ oziroma majhne prenosne orgle, fidel kot predstavnik najzgodnejših godal ter lutnja, dediščina arabskega sveta, ki je prišla v Evropo z mavrsko kulturo. Del poslikave z glasbili je pripisan Mojstru martjanskih apostolov, ki naj bi bil Aquilov pomočnik in predstavnik t. i. češkega mehkega sloga s konca 14. stoletja. Nekoliko mlajše so poslikave v znameniti cerkvi sv. Janeza ob Bohinjskem jezeru, ki ima bogat in časovno razvejan ikonografski program iz časa ok. leta 1440. Upodobljena instrumenta fidel in lutnja izvirata iz bizantinskega oziroma arabskega sveta, njuna vloga pa je tesno povezana s trubadurji, minstrelji in drugimi potujočimi glasbeniki. Podobe angelov iz bohinjske cerkve sv. Janeza so pripisane Mojstru bohinjskega prezbiterja, ki je deloval v širokem pasu med Koroško, Štajersko, v okolici Ljubljane in na Notranjskem.

Med najstarejše upodobitve z glasbili sodi angel s trobento, ki je simbol božjega ali angelskega

glasu. Trobenta je bila od 8. stoletja naprej atribut angela poslednje sodbe, v zgodbi o mestu Jerihu pa je omenjena kot glasbilo z magično in rušilno močjo. Motiv poslednje sodbe je vernike opominjal na nevarnosti apokalipse in je bil posebno razširjen v 14. in 15. stoletju. Ena najlepših upodobitev tega motiva na Slovenskem je v cerkvi sv. Štefana v Zanigradu v slovenski Istri (zgodnje 15. stoletje), ki je delo neznane domače delavnice furlansko-istrskega porekla. Na poslikavi je v ospredju angel z dolgo ravno trobento, ki kot posrednik med nebom in zemljo trobi proti prizoru vstajenja mrtvih, da pravične popelje v raj. Izjemna je tudi poslikava tega motiva v cerkvi Marijinega vnebovzvetja na Muljavi, ki ga je leta 1456 po naročilu stiškega opata Ulrika in pod pokroviteljstvom Turjaških grofov naslikal priznani slikar Janez Ljubljanski. Slikar je predstavnik tako imenovanega »mehkega sloga«, ki je bil značilen za širši evropski prostor, njegova zlata doba pri nas pa je bila med letoma 1430 in 1460.

Med obvezne in zelo razširjene motive ikonografije srednjega veka sodi tudi *Pohod in poklon Svetih treh kraljev*. Sveti trije kralji so praviloma upodobljeni v slavnostnem sprevedu s konjeniki, v razkošnih oblačilih sodobnega časa ter s slikovito pokrajino z mesti in gradovi v ozadju. V spremstvu so tudi konjeniki trobentači in tolkalec, v spodnjem delu slikarij pa so žanrski prizori z anekdotičnimi in grotesknimi figurami, živalmi in lovci z roževinastimi lovskimi rogovi. Tematiko so slikarji povzemali po različnih, vendar sorodnih grafičnih predlogah. Najstarejši tovrstni poslikavi na Slovenskem sta v cerkvi sv. Nikolaja in device Marije v romanski rotundi v Selu v Prekmurju (prva tretjina 14. stoletja) in v cerkvi sv. Miklavža v Koritnem nad Čadramom na Štajerskem (sredina 14. stoletja). Ob starejši obliki vzdolžnih trobil so okrog leta 1400 razvili t. i. S-trobente, ki so praoblake kasnejših naravnih trobent in pozavn brez ventilov. Na instrumentih so pritrjene grbovne zastavice, ki tako kot spreved

aludirajo na plemiške sprevede, kakršnega omenja tudi minezenger Ulrich Lichtenstein (1200–1275), ki je v 13. stoletju v podobnem sprevedu z bucinisti (trobentači) potoval po slovenskih krajih in o tem pisal v pesnitvi *Vrouwen dienest* (*Služba dami*). Ob trobentačih se pojavljajo pavkisti, z enim glasbilom ali s pavkami v paru, kar spominja na arabski svet. Tovrstne navade so prišle na evropska tla z romarskimi pohodi v Sveto deželo. Kot posebnost v slovenski dediščini je figura bobnarja s kraguljčki v sprevedu modrih v hrastoveljski cerkvi Sv. trojice (slikar Janeza iz Kastva s pomočniki, pozno 15. stoletje). Cerkev v Hrastovljah je poslikana po skrbno načrtovanem teološkem programu, dokončanem leta 1490, in sodi med najboljše ohranjene pri nas. Precej podobna poslikava Sv. treh kraljev je v cerkvi sv. Helene v Gradišču pri Divači, številne pa so tudi druge po slovenskem prostoru.

Med znane ikonografske teme srednjeveške dobe sodijo tudi ciklusi Marijinega življenja, podobe Marijine smrti, Marijinega kronanja, upodobitve Marije s plaščem in ne nazadnje motiv Marija na prestolu, ki praviloma vsebujejo tudi angele z glasbili. Pri Marijinem kronanju so angeli postavljeni v strnjelih polkrožnih gručah in predstavljajo ansambelsko igranje, sicer redko po dejanski praksi, vendar z glasbili aktualnega časa. Lep primer take poslikave je v hrastoveljski cerkvi, kjer sta med drugim upodobljeni brenkali, lutnja in *gittern* (prednik kitare), ki ju prištevamo med glasbila minstrellov, potujočih pevcev, ki so jih za ples in druge namene najemali v plemiških in meščanskih sredinah. Na srednjeveško kitaro so igrali tudi duhovniki, kar je za naše okolje potrjeno z znanimi dnevniškimi zapisi Paola Santonina (zadnja četrtina 15. stoletja). Podobne motive Marijinega kronanja najdemo tudi na poslikavah v cerkvah na Muljavi, v Suhi pri Škofji Loki, na gradu Turjak, v Turniščah in ne nazadnje v kapeli Marija Gradec pri Laškem.

Na Slovenskem se je v drugi polovici 15. stoletja razvil tip t. i. kranjskega prezbiterja z značilnim

Janez iz Kastva, *Marijino kronanje, angel z lutnjo*, 1490, c. sv. Trojice v Hrastovljah. Foto: Dušan Podgornik, Pokrajinski muzej Koper.

93 ikonografskim programom, ki je doživel vrhunec z Mojstrom Kranjskega oltarja. To je tematsko premišljena poslikava v poljih zvezdasto rebrastih obokov gotskega prezbiterja, po izvoru iz severne Italije in sorodna upodobitvam na Tirolskem, v Istri in na Koroškem. Njen osrednji lik je Kristus kot Kralj slave ali Sodnik, obdan s simboli evangelistov, zunanja polja pa običajno zapolnjujejo angeli z napisnimi trakovi, pojoči angeli ali angeli z raznovrstnimi glasbili, ki poudarjajo nebeški Jeruzalem. Značilen primer predstavlja cerkev Marijinega vnebovzvetja v Vremskem Britofu (med letoma 1445 in 1450), kjer freske angelov z glasbili obsegajo šest polj, na katerih prepoznamo dve ravni trobenti, pavke v paru, portativ, fidel in lutnja. Eden najlepših pa je primer na stropu dvoranske cerkve sv. Kancijana v Kranju, obokan v shemi osmerorogeljne zvezde. Upodobljenih je osem angelov (delo je pripisano delavnici t. i. Žirovniškega mojstra s koroškimi vplivi, ok. leta 1460), ki igrajo na ravno trobento (bucino), lutnja, fidel, harfo in psalterij (?), med njimi pa je tudi angel kot pevec. Psalterij, razširjen v visokem srednjem veku in zgodnji renesansi, sodi h glasbilom, ki imajo prednike v Mali Aziji in antičnih kulturah, na evropskih tleh pa se je najprej pojavil v Španiji (11. do 12. stoletje), od tam pa se je razširjal in razvijal v šte-

Salzburški slikar, Angela z ravnima trobentama v prezbitერიji, ok. 1445–1450, c. Marijinega vnebovzetja, Vremski Britof. Foto: Dušan Podgornik, Pokrajinski muzej Koper.

vilnih inačicah, od katerih je bila najbolj pogosta oblika trapeza in t. i. svinjske glave (it. *strumento di porco*). Danes velja za predhodnika instrumentov s tipkami, saj naj bi njegovi trapezasti obliki dodali tipke in mehaniko s peresci, kar pomeni zameitek čembala. Edino znano upodobitev čembala do konca 16. stoletja pri nas najdemo v cerkvi sv. Janeza Krstnika v Mirni na Dolenjskem, ki sodi k bogati poslikavi tamkajšnjega prezbitერიja, delu Mojstra Bolfganga (ok. 1465), utemeljitelja osredneslovenskega stenskega slikarstva. Čembalo je upodobljen na enem izmed osemnajstih polj z angeli z glasbili, med katerimi prepoznamo ravne trobente, dude, rog, pavke, rebek, portativ, oprekelj, zvončke, dvojnice, harfo, kraguljčke, lutnjo in trombo marino. Slednja je primer glasbila posebne vrste, saj predstavlja hibrid med godalom in trobilom in simbolizira trobilo nunskih samostanov.

Reformacija je v ikonografijo cerkvenih poslikav prinesla nove vsebine. Martin Luther je poudarjal vlogo glasbe, jo razumel kot božje darilo in zagovarjal, naj nabožne podobe skupaj z zapisano besedo utrjujejo biblična besedila in s tem vero. K upodabljanju ikonografije iz časa reformacije je naj-

več pripomogel slikar Lucas Cranach st. (1472–1553), Lutrov prijatelj. Uvedel je nekatere nove motive, kot je t. i. Postava milosti z Mojzesom in Janezom Krstnikom v ospredju. Nekateri ustaljeni motivi pa so dobili drugačen pomen in so v nasprotju z rimskokatoliško ikonografijo, ki je poosebljala strah pred Božjo jezo, poudarjali milost in tolažbo. Kot primer renesančne in protestantsko obarvane likovne dediščine predstavljamo poslikavo severne stranske ladje v cerkvi sv. Martina v Laškem, ki je nastala v drugi polovici 16. stoletja. Puto z odprto knjigo in številni drugi z glasbili so upodobljeni sredi ornamentike rastlinskega vitičevja, ki se v več primerih oblikuje v stilizirano Lutrovo heraldično znamenje, t. i. Lutrovo rožo kot simbol njegove teologije in vere. Med upodobljenimi puti z glasbili po aktualnosti izstopa zgodnji tip violine oziroma viole da braccio s štirimimi strunami, polžasto vijačnico in zvočnicama v obliki črke f, kar so najbolj prepoznavni detajli tega malega godala, iz katerega so se v 17. stoletju razvile violine, kot jih poznamo danes.

Po zgledu severnoitalijanskega slikarstva so se od poznega 15. stoletja tudi v slovenskih cerkvah razširjale oljne slike z motivom *Sacra Conversazione* (Sveti pogovor), ki ga pooseblja Marija na privzdignjenem prestolu milosti z detetom v naročju, obdana s svetniki v svetem razgovoru. Na stopnišču pod prestolom so običajno upodobljeni puti ali angeli z notnimi listi, zvezki partitur in/ali glasbili, ki pojejo Marijine hvalnice in/ali igrajo na glasbila ter tako izražajo pobožnost in vdanost Materi božji. Najstarejša znana slika te vrste na ozemlju današnje Slovenije je bila izdelana za cerkev sv. Bernardina v Portorožu (*Marija na prestolu z otrokom in muzicirajočimi angeli*, danes v Italiji kot del restitucijskega gradiva) in je delo beneškega slikarja Alviseja Vivarinija (ok. 1446–1503/1505) iz leta 1489. Vivarinija prištevamo med vidnejše slikarje beneškega prostora, njegova dela pa so nastajala pod vplivi enega najpomembnejših slikarjev tistega časa Giovanniija Bellinija (ok. 1430–1516). Podoben motiv angelov z glas-

bili je tudi na sliki v cerkvi sv. Mavra v Izoli (*Marija na prestolu z otrokom med sv. Nikolajem in sv. Jožefom*, 1537), ki jo je naslikal Girolamo da Santacroce (ok. 1480–1556), predstavnik slikarske delavnice G. Bellinija, ki je skupaj s svojim sinom Francescom aktivno deloval v obalnih mestih. Slike z motivom Svetega pogovora lahko skladno z renesančnim duhom vsebujejo tudi posvetne elemente, kar se kaže v opuščanju figur angelov oziroma putov, njihova mesta pa zasedajo minstreli v podobi dečkov ali mladeničev. Takšen primer je slika *Marija na prestolu z otrokom in svetnicami* Girolama da Santacrocea iz samostanske cerkve sv. Ane v Kopru (ok. 1550), na kateri sta upodobljena dečka z liro da braccio in lutnjo. Lira da braccio je glasbilo, ki ima značilnosti srednjeveškega fidla in renesančne violine. Pomemben primer je tudi slika Vittoreja Carpaccia iz koprške stolnice, ki je odličen primer portretnega upodabljanja glasbil. Slikar je na spodnji stopnici upodobil puta z ukrivljenim rogom (nem. *Krummhorn*, it. *cornamuto torto*), ki predstavlja glasbilo diskantnega ali sopranskega tipa. Tovrstna lesena pihala z dvojnimi trstnim jezičkom in v različnih uglasitvah so se razvila okrog leta 1480 in bila v rabi do sredine 17. stoletja. Še bolj povedna je na koprski sliki podoba lutnje, na katero igra mladenič z avreolo, ki poudarja duhovno okolje. Figura je posneta po sliki *Predstavitev v templju* istega avtorja (1510, danes v Akademii di Belle Arti v Benetkah). Upodobljena lutnja je tip glasbila iz zgodnjega 16. stoletja, kakršna so bila v rabi celo stoletje. Po številnih detajlih jo pripisujemo eni od lutnjarskih delavnic v Bologni, kamor so se v zgodnjem 16. stoletju preseljevali glasbilarski mojstri južnotirolskega Füssna, zibelke lutnjarsstva. V tem okolju so razvili tipično obliko lutnje, ki jo danes poznamo kot bolonjski tip renesančne lutnje.

Izbrani primeri glasbenih prizorov so del bogate opreme slovenskih cerkva, ki je v več pogledih izjemna in tesno vpeta v evropska umetnostna gibanja. Pogled na slikarije je mogoč z več izhodiščnih točk:

Delavnica furlansko-istrskega porekla, *Angeli s trobentami na Poslednji sodbi*, začetek 15. st., c. sv. Štefana, Zanigrad. Foto: Dušan Podgornik, Pokrajinski muzej Koper.

občudujemo lahko njihovo estetsko plat, spretnosti in umetniško noto posameznih slikarjev ter ne nazadnje skušamo prepoznati svete osebe ali biblične prizore. Kadar so na upodobitvah tudi glasbeni motivi, preidemo na področje glasbene ikonografije, s pomočjo katere lahko prodremo v neдрje upodobljene simbolike.

Dr. Darja Koter, red. prof. na Akademiji za glasbo, Ljubljana

IZBOR LITERATURE

- Heck, Thomas, et al. *Picturing Performance: the Iconography of the Performing Arts in Concept and Practise*. Rochester: University Press, 1999.
- Höfler, Janez. *Srednjeveške freske v Sloveniji*, I-IV. Ljubljana: Družina, 1996, 1997, 2001, 2004.
- Koter, Darja. *Musica coelestis et musica profana. Glasbeni motivi v likovni dediščini od severne Istre do Vremske doline*. Koper: Pokrajinski muzej, 2008.
- —. »Likovne upodobitve glasbil in glasbenih prizorov«, v: *Zgodovina glasbe na Slovenskem I, Glasba na Slovenskem do konca 16. stoletja*, ur. J. Snoj. Ljubljana: ZRC SAZU, 2012: 269–295.
- Kuret, Primož. *Glasbeni instrumenti na srednjeveških freskah na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1973.
- Panofski, Erwin. *Pomen v likovni umetnosti*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut FF: 1994.
- Winternitz, Emanuel. *Musical Instruments and Their Symbolism in Western Art*. New Haven: Yale University Press, 1979.

Anton Velušček

PRAZGODOVINSKO ARHEOLOŠKO NAJDIŠČE SPAHA NAD BREZOVICO PRI PREDGRADU

Spaha nad Brezovico pri Predgradu nad Kolpo je eno izmed bolj raziskanih arheoloških najdišč z območja prostranih gozdov na jugu Slovenije. Izvor imena je iskati v izvidniški in obveščevalni vlogi, ki jo je imel vrh v obdobju turških vpadov, ko je bilo na njem kresišče. Tako tudi ime najverjetneje izvira iz nemške oblike glagola oprezati: *spähen* ali pa iz samostalnika *der Späher* (-s-), kar pomeni izvidnik. V starih pisnih virih se vrh sicer omenja tudi kot *Grädisch*.

96 Prazgodovinsko arheološko najdišče na vrhu Spahe je domneval že starinokop Jernej Pečnik na začetku 20. stoletja. Najobsežnejše in doslej edine arheološke raziskave pa je med letoma 1979 in 1984 vodila tedanja arheologinja v Pokrajinskem muzeju v Kočevju Greta Hirschbäck - Merhar.

Vrh je bil prvič obljuden v mlajši kameni dobi, katere temeljne značilnosti so stalna naselitev, poljedelstvo, živinoreja, proizvodnja keramike — posod in drugih predmetov — in glajena kamnita orodja.

Mlajša kamena doba po svetu ni nastopila sočasno. Nekje je prihajalo do postopnega preoblikovanja, drugje se je to zgodilo hitreje oziroma kot posledica preseljevanja ljudi. V Sloveniji se je mlajša kamena doba začela približno v sredini 6. tisočletja pr. Kr. Sprva je bila omejena na Jadransko obalo z zaledjem. Ljudje so zatočišče iskali največkrat v jamah in spodmolih. Bili so nomadi, ukvarjali so se predvsem z rejo drobnice.

Osrednjeslovenski prostor je mlajšekamenodobni način življenja dosegel šele v 5. tisočletju pr. Kr. Govorimo o obdobju tako imenovane savske skupine lengyelske kulture. Iz imena je razvidna razprostranjenost na širšem območju porečja slovenskega dela

Save in sorodnost, predvsem v oblikah keramičnih posod, z lengyelsko kulturo v Panoniji.

Arheologija še ni pojasnila, kdaj se je končala srednja kamena doba v osrednji in južni Sloveniji. Dejstvo pa je, da so bili nosilci savske skupine na tem ozemlju prišleki. Arheološke najdbe kažejo, da so k nam prišli po Savi, Dravi in Kolpi z vzhoda oziroma jugovzhoda. Pojavili so se nenadoma, najbolj zgodaj okrog leta 4750 pr. Kr. in pri nas niso ostali več kot 250 let, verjetno precej manj časa.

Za postavitev bivališč so si izbirali naravno varovana mesta nad rekami (Drulovka v Kranju, Movernas vas pri Semiču), razgledne višinske točke (Gradec pri Mirni, Ptujski grad na Ptuju) in okolico jezer (Resnikov prekop pri Igu). Gradili so nadzemne koče, lahko z delno vkopanim podom, in kolišča. Eno izmed večjih naselij je bilo postavljeno nad Savo pri Čatežu. Na podlagi raziskav kolišča Resnikov prekop na Ljubljanskem barju vemo, da je bila vasica zapuščena v manj kot desetih letih in po tem nikoli več obnovljena. Takšno naglico nekateri raziskovalci povezujejo z osnovno dejavnostjo njenih prebivalcev, ki naj bi bila iskanje surovega bakra in bakrove rude. Preživljali so se seveda s poljedelstvom, živinorejo,

lovom in nabiralništvom. Izdelovali so keramično posodje. Značilni so globoki lonci ali amfore s trakastima ročajema na vratu, sklede na votli nogi in zajemalke s tulastim držajem. Predvsem sklede so bile pogostokrat premazane z rdečo barvo. Na zunanji površini keramičnih posod je najti krožne odtise in žlebljene linije. Zanimive so okrasne keramične zvezdice z luknjo v sredini, ki so jih našli na Čatežu — Sredno polje in v Spodnjih Škovcah pri Dolskem. Posebno mesto imajo tudi majhni keramični stožci, ki jim nekateri pripisujejo vlogo pečatnikov. Dva sta bila odkrita tudi na Spahi. Pogosto je bilo tudi zaključevanje držajev na keramičnih posodah v obliki stiliziranih živalskih glav.

Spaha je zaradi lege povsem ustrezala okusu nosilcev te pozne mlajše kamenodobne kulture in je očitno tudi zadostovala njihovim potrebam. Vrh, ki leži na 826 metrih, je dobra razgledna in naravno varovana točka. V bližini je naravni izvir pitne vode. Zato v ničemer ne preseneča, da so si nosilci savske skupine na njem postavili vasico, najzgodnejšo na tem območju. Zaradi omejenega prostora je bila vas majhna, sestavljena iz nekaj koč. Zastavlja se vprašanje, ali je bilo naselje sezonsko ali celoletno. Zanesljivega odgovora zaradi slabe ohranjenosti prvotnih arheoloških plasti in metode arheoloških raziskav ni mogoče dati. Tudi ni jasno, ali je bila Spaha v tistem obdobju obljudena večkrat po večdesetletnih prekinitvah ali samo enkrat za dalj časa oziroma enkrat, morda sezonsko v nekem krajšem časovnem okvirju.

Z južne strani je vasico dodatno varoval kamniti zid. Na podobnega so naleteli tudi na Gradcu pri Mirni. Višinska točka je bila vsekakor strateškega pomena. Z nje so najbrž kontrolirali naravni prehod iz Bele krajine in Hrvaške proti zahodu.

Analize keramičnega posodja kažejo, da so bili prvi prebivalci Spahe najverjetneje izvorno »Belokranjci«. Arheozoolog dr. Borut Toškan meni, da so travinje v okolici vasi s pridom izkoristili za planinsko pašo domačega goveda. Odkritje vrha pa je morda povezano z iskanjem bakrove rude. Lahko si predsta-

Leta 2013 je bila do arheološkega najdišča Spaha speljana urejena in s pojasnjevalnimi tablam opremljena pešpot. Postavljena je bila v okviru evropskega projekta, v sodelovanju med Pokrajinskim muzejem Kočevje in Inštitutom za arheologijo ZRC SAZU iz Ljubljane. Na fotografiji je pogled na tablo na začetku poti pred pokopališko cerkvijo na Vidmu ob glavni cesti Črnomelj-Kočevje. Foto: Anton Velušček, ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo.

97 vljamo, da so nosilci savske skupine prišli na Spaho in z njenega vrha pridobivali vtis o pokrajini. Kot vsi predmoderni geologi so odlično poznali rastlinje in vedeli, na kakšni geološki podlagi uspevajo določene rastline. Rude, ki so jo iskali, v bližini Spahe niso našli, ker je ni, zato pa so v neposredni bližini odkrili primerno surovino za žrmlje ali ročne mline, ki so jo s pridom izkoriščali ter verjetno z njo zalagali belokranjske poljedelske skupnosti.

Na Spahi je z večjim številom arheoloških najdb zastopana predvsem bakrena doba, ki je vmesno obdobje med mlajšo kameno in bronasto dobo. Ena njenih najpomembnejših značilnosti je uvajanje bakra pri izdelavi orodij, orožij in nakita v sicer po osnovnih značilnostih še mlajšekamenodobnih skupnostih. To je bil tudi čas velikih družbenih sprememb in inovacij, kot je na primer iznajdba in uporaba kolesa oziroma voza.

V Sloveniji se je bakrena doba začela okrog leta 4350 in je trajala do približno 2200 pr. Kr. Arheologi jo delijo na zgodnjo, srednjo in pozno. V zgodnjo bakreno dobo se uvršča lasinjska kultura (4350–3900 pr. Kr.). Ime je dobila po kraju Lasinja ob Kolpi na Hrvaškem. Razširjena je bila od celinske Hrvaške z bosansko Posavino do osrednje Slovenije, avstrijske Koroške in Štajerske ter zahodne Madžarske. Njen

V gozdu, v katerem se danes bohotijo bukve, se kaže obris vrhnjega platoja arheološkega najdišča Spaha, ki je bil obljuden večkrat od približno sredine 5. tisočletja pr. Kr.
Foto: Tamara Korošec, ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo.

Pogled na silhueto vrha Spahe v ozadju z območja med drugo svetovno vojno opuščene kočevarske vasi Prerigelj.
Foto: Anton Velušček, ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo.

Risarska upodobitev lasinjskega naselja na Spahi (med letoma 4350 in 3900 pr. Kr.) je bila narejena na podlagi preučevanja rezultatov večletnih arheoloških raziskav.
Akvarel: Tamara Korošec, ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo.

Kopija skleda na nogi, ki je bila v originalu premazana s pasto rdeče barve. Je značilna oblika za pozno mlajšo kameno dobo osrednje in vzhodne Slovenije. Poznali so jih tudi na Spahi.
Izdelava posode: Peter Križman, Notranjski muzej Postojna. Foto: Tomaž Lauko.

izvor ni znan. Po mnenju večine raziskovalcev naj bi na njen nastanek imele močan vpliv predhodne mlajše kamenodobne kulture. Kakorkoli že, na slovenskem ozemlju so bili nosilci lasinjske kulture zelo verjetno prišleki. Podobno kot njihovi predhodniki so tudi oni za bivalni prostor izbirali naravno zavarovane višinske točke (Gradec pri Mirni) in mesta nad rekami (Drulovka v Kranju, Movernas vas pri Semiču), kot je videti, pogostokrat celo iste lokacije kot njihovi predhodniki. V Avstriji so znana tudi kolišča (Hodiško jezero pri Celovcu). Do nedavnega je še veljalo, da so se nosilci te kulture ukvarjali predvsem s poljedelstvom in živinorejo. Nova arheološka spoznanja kažejo, da so poznali baker in da so ulivali bakrene predmete.

Iz tega obdobja je tudi kraj zadnjega počitka v Ajdovski jami pri Nemški vasi, nedaleč od Krškega. Okrog leta 4300 pr. Kr., najverjetneje le nekaj desetletij, so okoliški prebivalci na jamska tla polagali trupla umrlih in jim prilagali darove (keramične posode različnih oblik s hrano in pijačo ter nakit in kamnito orodje ali orožje) kot popotnico v onostranstvo ter ob tem izvajali obrede. Antropologi so prepoznali ostanke več kot 30 ljudi. Približno polovica je bilo otrok.

Srednja bakrena doba je obdobje kulture keramike z brazdastim vrezom (3750–3500 pr. Kr.) in kulturne skupine Stare gmajne, najbolj izpričane z najdbami na Ljubljanskem barju, ki je po oblikah in okrasju na keramičnih posodah sorodna badenski kulturi; slednja je ime dobila po kraju Baden pri Dunaju v Avstriji (3600–2800 pr. Kr.).

Pomembna značilnost kulture keramike z brazdastim vrezom je posodje, ki je okrašeno z brazdi podobno poglobitvijo, kar ji je dalo ime. Tudi sicer je okras na posodju zelo razkošen. Pogosti so šrafirani trikotniki, trakovi in motiv šahovnice. V steno posod vrezane linije so bile prekrte s polnilom, največkrat bele barve, s tako imenovano inkrustacijo.

Nekateri raziskovalci so nosilcem kulture keramike z brazdastim vrezom pripisovali nomadski karakter. Živeli naj bi kot pastirji. Po načinu življenja so jih primerjali celo s Cigani. Danes se kaže drugače. Očitno so živeli bolj mirno življenje v daljši časi obljudenih vaseh. Ukvarjali so se tudi s poljedelstvom. Njihove morebitne mobilnosti pa ni mogoče pojasniti samo s pastirskim nomadskim življenjem. Izredno so cenili baker. Verjetno so z njim »trgovali«. Vsekakor je zanje morala biti metalurgija bakra izjemno pomembna dejavnost. Od tistih časov se je namreč število kovinskih, v tem primeru bakrenih predmetov in metalurških pripomočkov po slovenskih najdiščih znatno povečalo. Lega nekaterih arheoloških najdišč, kot je na primer Gradišče nad Dešnom, ki leži visoko nad Savo blizu nahajališča z bakrovo rudo Tolsti vrh pri Vačah, namiguje na to, da so bakrovo rudo v 4. tisočletju pr. Kr. na tem območju poznali in jo verjetno tudi izkoriščali.

Iz tistega časa se je ohranilo razmeroma veliko pokopališče, odkrito med Krogom in Bakovci v Prekmurju, s skoraj 180 grobovi s keramičnimi posodami — žarami. Raziskala ga je arheologinja Irena Šavel iz soboškega muzeja v Murski Soboti. Pridat-

kov sicer ni bilo veliko, a v žari z ostanki dojenčka je bila najdena bakrena ploščica.

Med analiziranimi kostnimi ostanki od skoraj 150 oseb, drugi so bili preslabo ohranjeni, so bili ostanki ljudi, mlajših od 15 let, v 65 grobovih. Med njimi največji delež pripada otrokom v prvih dveh letih življenja, ko je bila umrljivost največja. Povprečna starost umrlih odraslih je bila približno 30 let, le redki so dočakali več kot 65 let. Na kosteh nekaterih odraslih oseb so bile prepoznane patološke spremembe, kot je na primer bolezen sklepov — *osteoarthritis*. Posledice slabe higijene in neakovostne hrane pa so bile opazne tudi pri otrocih.

Kot omenjeno, je bil vrh Spahe drugič obljuden v zgodnji bakreni dobi, v obdobju lasinjske kulture. Takrat je bilo največ koč. Način gradnje je bil verjetno podoben kot v predhodnem obdobju. Vasice pa ni več obdajal obrambni kamniti zid.

Tudi takrat so človeka na vrh hriba gotovo pripeljali tehtni razlogi. Za »Lasinjce« s Spahe lahko upravičeno domnevamo, da so poznali baker. S seboj so imeli kamnite sekire na uho iz kamnine, ki jo najdemo na Banji na Hrvaškem, razmeroma bogati z bakrovo rudo. Keramično posodje kaže na stike z Belo krajino. Zelo verjetno so tudi oni našli ležišča kamnin za žrmlje pri Knežji Lipi, jih izdelovali in nudili v uporabo bližnjim poljedelcem onkraj Poljanske gore.

V obdobju kulture keramike z brazdastim vrezom se je poselitvena podoba na Spahi skoraj pono-

vila, le da je opaziti manjše zanimanje za življenje na tem izpostavljenem vrhu. Arheoloških najdb je bilo zelo malo. Veliko več jih poznamo iz Koblarske jame nad Koblarji, kjer je bilo v tistem času najverjetneje pokopališče, in iz Ciganske jame pri Željnah.

Ko so nosilci kulture keramike z brazdastim vrezom opustili naselje, pa je bil vrh Spahe ponovno obljuden ali samo obiskovan približno 2500 let kasneje, proti koncu bronaste dobe, v tako imenovani kulturi žarnih grobišč. Najdenih je bilo sicer za vzorec odlomkov lončenine tistega časa, tako da je o poznobronastodobni poselitvi vrha na podlagi takšnega vira dejansko težko govoriti. Zaradi njegove strateške lege pa na poselitev vendarle namiguje bližnji zaklad z Debelega vrha nad Predgradom. V njem je bilo več kot 140 večinoma bronastih kosov orožja, orodja, nakitnih in drugih okrasnih predmetov, nekaj bronaste pločevine in žice, kamniti brus, kos talilne pogače in več sto dekagramov brezobličnega brona. Najzanimivejših je 12 jantarnih jagod, ki so bile shranjene skupaj s cevčicami iz bronaste pločevine v eni od tulastih sekir. Analize so pokazale, da je jantar baltskega izvora in kaže na traso jantarske poti, ki se je za naš jantar morda začela nekje ob Mecklenburško-Kielskem zalivu Baltiškega morja in se je mimo Spahe iztekla ob obali severnega Jadrana, kjer so bili skrivnostni *Elektridi* oziroma Jantarski otoki.

Dr. Anton Velušček, Inštitut za arheologijo, ZRC SAZU, Ljubljana

Luka Vidmar

TRISTOLETNICA BAROČNE MESTNE HIŠE V LJUBLJANI

V letu 2017 mineva tristo let od začetka predelave ljubljanske mestne hiše oziroma od začetka gradnje njenega novega čelnega trakta. Zgodovina te stavbe, imenovane tudi Magistrat in Rotovž, pa je seveda še veliko starejša.

Prvotno shajališče meščanov ter središče mestne in sodne oblasti je bilo Komun na stičišču Starega in Mestnega trga — Pod Trančo. Tam je bila v srednjem veku postavljena prva mestna hiša, ki pa je postala v petnajstem stoletju premajhna, zato so začeli načrtovati novo stavbo na primernejšem kraju — v središču Mestnega trga. Tam so jo leta 1484 zgradili pod vodstvom stavbarja Petra Bezlaja. Novo mestno hišo sta kakor nekdanji Komun sestavljali odprto pritličje za sestajanje meščanov in nadstropje s posvetovalnico ali sodno dvorano. Vogala fasade sta krasila poznogotska kipa Adama in Eve kot začetnikov človeškega rodu, ki sta poudarjala mestno tradicijo in avtonomijo. Slike na pročelju in v posvetovalnici so upodabljale lastnosti dobre mestne vlade, na primer Pravičnost, Zmernost, Modrost in Hrabrost. V sedemnajstem stoletju je bilo za čelnim traktom urejeno še arkadno dvorišče, okrašeno s sgrafitti (podobami, izpraskanimi v ometu), ki je ohranilo staro podobo do danes.

Na začetku osemnajstega stoletja je Ljubljano zajel val kulturne in umetnostne prenovе v duhu italijanskega baroka, ki sta ga sprožila predvsem Akademija operozov in ljubljanski stolni kapitelj z zidavo nove stolnice sv. Nikolaja. Isti ljudje, med njimi operoz, mestni notar in sodni svetnik Janez Gregor Dolničar, so po tem uspehu gotovo spodbudili tudi moderno predelavo glavnega simbola mestne oblasti, ki je bil tedaj že v slabem stanju. Nov čelni trakt Magistrata so začeli graditi maja 1717, prvi oboki pa so bili postavljeni julija istega leta. Načrte je izrisal deželni stavbni mojster Carlo Martinuzzi. Ta furlanski stavbar se žal ni mogel primerjati z odličnimi evropskimi arhitekti tistega časa, na primer z Andreom Pozzom in Domenicom Rossijem, ki sta izdelala načrte za novo ljubljansko stolnico in križniško cerkev: njegov nabor arhitekturnih modelov in motivov je bil provincialen in skromen. Ker je za povezavo med vežo in posvetovalnico predlagal ozko polžasto stopnišče, so ga mestni oblastniki, med katerimi je bilo precej poznavalcev sodobne italijanske arhitekture, odpustili: tovrstna rešitev se jim je — povsem upravičeno — zdela slogovno zastarela, neustrezna za reprezentanco glavnega mesta vojvodine Kranjske in zato nefunkcionalna. Zaplet ni bil le nesrečno naključje, saj je imel Martinuzzi že deset let prej povsem enake težave: leta 1708 je moral pri načrtovanju bližnjega Karlovega kolegija ali Bogoslovnega semenišča popraviti stopnice, saj niso bile dovolj udobne, svetle in veličastne. Tako je novi Ro-

tož leta 1718 končal kranjski stavbar Gregor Maček, izučen na gradbišču ljubljanske stolnice. Stopnišče je sezidal v drugačni obliki — kot prostorno večramno. Prva seja v novi stavbi je potekala že februarja 1719.

Kljub vsem pomanjkljivostim je Martinuzzi uspelo zasnovati izvirno arhitekturo, ki uspešno združuje stavbni model stare mestne hiše in stavbne modele tedaj občudovane italijanske umetnosti. Zgledovanje po Italiji se kaže predvsem v posnemanju fasad beneških palač iz šestnajstega in sedemnajstega stoletja: pritličje, sezidano iz klesancev, se s tremi arkadami in stopnicami povezuje s trgom (v Benetkah s kanalom), *piano nobile* ali gosposko nadstropje pa s serliano (tridelno odprtino) in balkonom nakazuje glavni prostor stavbe — posvetovalnico ali sodno dvorano (v Benetkah salon). Čeprav se je Martinuzzi pri tem opiral na že nekoliko zastarele zglede, je vendarle dobro ujel tedaj še vedno modni strogi in veličastni značaj beneškega renesančnega in baročnega klasicizma. Na drugi strani je v več pogledih nadaljeval tradicijo stare mestne hiše, najprej z ohranitvijo in stopnjevanjem dominantne urbanistične postavitve, ki je poudarjala pomembnost stavbe: Magistrat kot edina stavba izstopa iz linije hiš na Mestnem trgu, se z arkadama ob strani odpira na trg in tako vabi meščane pod svoje oboke. Arhitekt je poleg tega povzel staro razdelitev na odprto pritličje in zaprto posvetovalnico v nadstropju, značilno že za Komun. Dodal pa je še eno nadstropje in s tem povišal posvetovalnico. Prav tako je ohranil strm naklon strehe, primeren za srednjeevropsko podnebje in zato značilen za Ljubljano, in znova postavil skoraj enak mnogokotni stolpič z uro, pokrit s čebulasto streho. Zvezo s staro mestno hišo je poudaril še s postavitvijo kipov Adama in Eve v posebni niši v pritličju mestne hiše. To izvirno kombinacijo beneških in lokalnih motivov je spretno povezal in sklenil s klasičnim trikotnim čelom, sicer bolj značilnim za tedanje cerkvene fasade, in z monumentalnim prstanastim portalom.

Odličen kamnoseški okras fasade, med drugim portal, okenske okvirje in balustrade, sta ustvarili

Foto: Alenka Veber

glavni ljubljanski kamnoseški delavnici, ki sta ju vodila mojstra Luka Mislej in Luigi Bombasi. Nad serliano je bil nameščen orjaški lesen cesarski grb — črni dvoglavi orel, ki so ga zaznamovale inicialke vladajočega cesarja Karla VI. Grb so kot simbol habsburške monarhije sneli po razpadu Avstro-Ogrske leta 1918, danes pa je shranjen v Mestnem muzeju Ljubljana. Na prvotno mesto bi morali vrniti vsaj kopijo, da bi fasada Magistrata zaživela v popolni baročni podobi. Leta 1718 so dokončali tudi stolpič z uro, ki ga je najprej krasil avstrijski orel iz pozlačene pločevine, pozneje pa ga je nadomestila politično sprejemljivejša podoba ljubljanskega zmaja. Okenška stekla so kupili v Benetkah, bobrovce za streho pa v mestnih opekarnah. Za bogato in izjemno hitro zidavo so porabili več kot deset tisoč goldinarjev. V tej samo neznatno okrnjeni zunanji obliki mestna hiša v povezavi s stolnico, Robbovim vodnjakom in celotno kuliso Mestnega trga še danes sestavlja najlepšo, najznačilnejšo in najpomembnejšo baročno veduto Ljubljane, ki je ostala z izjemo popotresne predelave vogala Špitalske, današnje Stritarjeve ulice, nedotaknjena do današnjega dne.

Dr. Luka Vidmar, znanstveni sodelavec na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Ljubljana

Foto: Alenka Veber

Dominika Koritnik Trepel
TURIZEM ZA VSE

»Turizem sodi med najbolj perspektivne gospodarske panoge tako v Evropi kot v Sloveniji. Gospodarska kriza se občuti tudi v turizmu. Konkurenca med turističnimi ponudniki je vse večja, zato ti iščejo nove ciljne skupine turistov. V zadnjem obdobju izstopa segment specializirane ponudbe turizma za vse. To je turizem za invalidne osebe, ki zaradi številnih ukrepov držav Evropske unije, med njimi tudi Slovenije, za enakopravno vključevanje ranljivih skupin v družbo beleži hitro rast.« (Katarina Galof, *Turizem in management*)

KAJ JE DOSTOPNI TURIZEM

Definicij dostopnega turizma je zelo veliko. V literaturi najpogosteje zasledimo definicijo Simona Darcyja: »Dostopni turizem omogoča ljudem, ki potrebujejo mobilno, vidno, slišno ali miselno dostopnost, da delujejo neodvisno, enakopravno in dostojanstveno v ponudbi univerzalno oblikovanih turističnih produktov, storitev in okolij. Ta definicija upošteva vse ljudi, tudi tiste, ki potujejo z otroki v otroških vozičkih, invalidne osebe in starostnike.«¹

Turizem za vse?
 Foto: Shutterstock.

102

Danes se za dostopni turizem v literaturi uporabljajo različni termini: turizem za vse, turizem za vsakogar, vključujoči turizem, univerzalni turizem, turizem brez ovir. Če povzamemo, lahko ugotovimo, da dostopni turizem pomeni turizem za vsakogar ali turizem, ki bi bil prijazen tudi ljudem s posebnimi potrebami.

OSEBE S POSEBNIMI POTREBAMI

Kdo so osebe s posebnimi potrebami? Po navadi so to osebe, ki odstopajo od pričakovanih značilnosti in zmožnosti, definiranih v določenem okolju, ter potrebujejo dodatno pozornost in skrb.

Osnovne skupine oseb s posebnimi potrebami so lahko naslednje:

- gibalno ovirani oz. osebe z gibalno in fizično prizadetostjo,
- senzorno ovirani oz. invalidi sluha in govora (gluhi in naglušni, slepi in slabovidni, gluho-slepi),
- osebe z motnjami v duševnem razvoju,
- osebe s težavami v duševnem zdravju,
- osebe, ki jim je turizem težje dostopen iz drugih zdravstvenih razlogov (dolgotrajno bolni, alergiki, osebe s posebnimi dietami, osebe, ki se težko orientirajo in sporazumevajo ...),
- starostniki, mladina, družine ...,
- skupine, ki so se razvile kot izziv sodobnega časa (legebitra turizem, manjšine ...).

Ko govorimo o dostopnem turizmu, moramo omeniti nekaj pomembnih dogodkov v preteklosti. Desetega decembra 1948 je Organizacija združenih narodov razglasila Splošno deklaracijo o človekovih pravicah. Ta v 13. členu omenja pravico do svobodnega gibanja in v 24. členu pravico do počitka in prostega časa. Na podlagi te deklaracije je bilo sprejetih veliko dokumentov na področju turizma in posledično tudi na področju same invalidnosti.

Leta 1989 je skupina britanskih strokovnjakov prvič uporabila pojem dostopni turizem oz. turizem za vse: *tourism for all*.

Devetindvajsetega novembra 2007 pa je Evropska unija sprejela temeljni akt na področju turizma, ki ureja in zajema spodbude tudi za dostopni turizem, to je Resolucijo Evropskega parlamenta o obnovljeni turistični politiki EU.

Katere pomembne dokumente pa je sprejela Slovenija? Dobili smo enega najpomembnejših aktov o dostopnosti, tj. Akcijski program za invalide 2007–2013, sledil pa mu je še Akcijski program za invalide 2014–2021.

Vsaka država ima svoje kriterije, po katerih določa dostopni turizem. Za zdaj na žalost ne obstajajo enotni standardi za širše območje, tudi za Evropsko unijo ne. Vseeno pa lahko govorimo o osnovnih kriterijih dostopnosti.²

FIZIČNA DOSTOPNOST

Ta se navezuje predvsem na grajeno okolje, ki pa ne predstavlja zgolj posameznih objektov. Zagotavljanje dostopnosti do posameznih objektov ne zadostuje, pomembno je tudi povezovanje med posameznimi deli teh objektov, potmi in ostalega grajenega okolja. Prav tako je treba posebej poudariti, da zagotavljanje dostopnosti ne pomeni samo sprememb za ciljno skupino gibalno oviranih, kot se pogosto razume, ampak je treba pri urejanju dostopnosti do grajenega okolja upoštevati tudi potrebe drugih ciljnih skupin oz. vseh ljudi. Tu nastopi

Kako dostopna je Slovenija? Foto: Alenka Veber.

princip inkluzivnega oblikovanja oz. oblikovanja za vse uporabnike.

DOSTOPNOST DO INFORMACIJ

Ta kriterij je za končnega potrošnika izredno pomemben. Danes poznamo različne oblike podajanja informacij. Vsak informacijski sistem bi moral zagotavljati dostopnost do podrobnih informacij, ki bi morale biti hkrati resnične in preverjene. Prav tako pa je treba zagotoviti, da so odstranjeni vsi komunikacijski šumi med koristnikom in ponudnikom storitev.

103

EKONOMSKA DOSTOPNOST

Prepričanje, da imajo osebe z invalidnostjo oziroma osebe s specifičnimi potrebami nižjo kupno moč kot ostali, je zmotno. Upoštevati pa je treba, da imajo te osebe pogosto višje stroške s prevozom in nastanitvijo, in sicer predvsem zaradi nedostopnosti turistične ponudbe.

PSIHOSOCIALNA DOSTOPNOST

Dostopni turizem se srečuje z mnogimi predsodki in nepripravljenostjo na razvoj in prilagoditev turistične ponudbe za vse. Turistični delavci zaradi predsodkov pogosto pomilujejo ovirane osebe, zato tudi storitev pri njih ne opravljajo tako kvalitetno kot pri običajnih gostih. Dostopnost se pogosto napačno razume kot posebna vrsta turizma za invalide, dejansko pa so prilagoditve namenjene vsem, tudi gostom, ki nimajo nobenih specifičnih potreb.

Če pobrskate po spletnih straneh, boste našli na dve omrežji, ki sta zelo pomembni za razumevanje dostopnega turizma:

UNWTO (The United Nations World Tourism Organization)

To je organizacija, ki sodi v okvir Združenih narodov in skrbi za promocijo odgovornega, trajnostnega in svetovno dostopnega turizma. Njeni začetki segajo v leto 1957. Sedež ima v Madridu.

Prva konferenca o dostopnem turizmu, ki jo je UNWTO organizirala v Evropi, je bila novembra 2014 v Republiki San Marino.

ENAT (European Network for Accessible Tourism)

Evropska mreža za dostopni turizem je neprofitna organizacija, ki vključuje turistična podjetja, organizacije in posameznike iz zasebnega, javnega in neprofitnega sektorja, ki skrbijo za razvoj dostopnega turizma v Evropi.

Sprejema tudi člane iz drugih držav in celin.

Delovati je začela leta 2006. Sedež ima v Bruslju. Prvi kongres organizacije je bil v Madridu leta 2007.

Ne glede na to, kako se do tega segmenta turizma obnaša preostala turistična stroka, dostopni turizem raste iz leta v leto. Glede na podatke Združenih narodov je na svetu 650 milijonov ljudi s posebnimi potrebami. Če k temu prištejemo še njihove družinske člane, to pomeni 2 milijardi ljudi, ki so direktno povezani s posebnimi potrebami. To je dandanes tretjina svetovne populacije.

V Evropski uniji je vsaj 140 milijonov oseb s posebnimi potrebami; predvideva se, da bo do leta 2020 to število narastlo na 155 milijonov.³

Dostopni turizem najbolj uspeva v Španiji, Franciji, na Portugalskem, v državah Severne Evrope, v Veliki Britaniji in Nemčiji, kjer imajo tudi nacionalno strategijo razvoja te veje turizma. Vzrok je povsem preprost: prebivalstvo se stara, zato se turizem razvija v to smer.⁴

RAZVOJ IN BODOČNOST DOSTOPNEGA TURIZMA V SLOVENIJI

Prvi zametki dostopnega turizma v Sloveniji so povezani z zdravilišči in predvsem z rehabilitacijo invalidnih oseb, ne pa toliko s turistično ponudbo za invalide. Po drugi strani pa so invalidska društva s svojimi počitniškimi objekti razvijala dostopni turizem za svoje člane in njihove svojce. V pretežni meri je šlo za letovanje, manj za zimovanje ali turizem v drugem letnem času, spomladi ali jeseni.

Z leti je bilo v Sloveniji opravljenih veliko raziskav in projektov, ki naj bi dostopni turizem približali slovenskemu turizmu. Dobre prakse sicer obstajajo, vendar bo treba še veliko postoriti, da bomo lahko resnično govorili o Sloveniji kot dostopni in socialno vključujoči turistični destinaciji. Najpomembnejši sta kvalitetno izobraževanje vseh, ki prihajajo v stik z osebami s posebnimi potrebami, in ozaveščanje širše okolice.

Nekaj praktičnih namigov za lažje udejstvovanje oz. trženje v dostopnem turizmu:

- 1) predstaviti je treba privlačne in zanimive informacije (potencialni obiskovalci morajo vedeti, kaj lahko pričakujejo);
- 2) poudariti je treba različne posebne potrebe, saj ni mogoče zadovoljiti vsakogar;
- 3) izpostaviti je treba dodano vrednost za stranke (dodatne storitve ipd);
- 4) ustvariti in posodabljeni je treba seznam lokalnih dobaviteljev in ponudnikov, ki lahko ponudijo nekatere dostopne storitve (taksi služba, restavracije, zanimivosti ...), ter vse informacije objaviti na spletni strani;
- 5) produkti morajo biti vidni na specializiranih omrežjih;
- 6) pridobiti je treba certifikate o dostopnosti ali akreditacije invalidskih organizacij ali omrežij;
- 7) sodelovati je treba s specializiranimi potovalnimi agencijami in agenti ter skupaj z njimi iskati tržne sinergije.

KJE V DOSTOPNEM TURIZMU NAJDEJO SVOJE MESTO TURISTIČNI VODNIKI

Vedno znova se pojavi težava zaradi nepoznavanja tematike. Dejansko ni možnosti, da bi se bodoči turistični vodnik ali turistični vodnik, ki že ima li-

Foto: Shutterstock

cenco (nacionalno ali lokalno), ustrezno izobrazil in tako kvalitetno pripravil za vodenje oseb s posebnimi potrebami. Dostopni turizem, kot rečeno, postaja pomemben dejavnik znotraj bogatega nabora turistične ponudbe, in vodniki si prizadevamo, da bi dobil veljavo, ki mu po pravici gre. Izobražujemo se, kot vemo in znamo, iščemo informacije in se udeležujemo delavnic in konferenc doma in po svetu. Mlajšim generacijam bo morda lažje pridobiti ustrezne informacije, saj so nekatere razvojne agencije tudi na našo pobudo to tematiko že začele vključevati v tečaje za bodoče lokalne turistične vodnike.

*Dominika Koritnik Trepel, univ. dipl. teologinja,
turistična vodnica z nacionalno licenco, tajnica Kluba
profesionalnih turističnih vodnikov Slovenije,
22 let prakse v turizmu*

Opombe

¹ Simon Darcy in Tacey J. Dickson, »A Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences,« v: *Journal of Hospitality and Tourism Management* 16 (2009): 34.

² A. Laura, Projekt ITTI — Delavnica za trenerje, *Tourists with disabilities: Who are they? Which are their needs?*, 13. december 2010, Ljubljana.

³ ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/accessibility.

⁴ Anita, Ivačič. »Turizem za vse«, (23) *Podjetnik*, 2014.

Foto: Alenka Veber

Sebastjan Kristovič

SODOBNI TABUJI — TRPLJENJE, MINLJIVOST IN SMRT

UVOD

Vrednote sodobnega človeka so zunanji uspeh, moč, oblast, vpliv, populizem, zdravje, lepota, denar ... V ospredju je »imeti« in ne »biti«. Pomeni, da je sodobni človek zamenjal bistveno v življenju z nebistvenim, tj. ni toliko pomembno, kaj in kdo sem, ampak kaj imam, kaj posedujem (v takšni ali drugačni obliki — v materialnem ali nematerialnem smislu). Ta »imeti« se lahko nanaša na nekaj materialnega, kot so npr. denar, materialne stvari, ki jih posedujem, zunanja lepota, ali pa nekaj nematerialnega, kot so moč, vpliv, oblast, populizem itd. Na tem mestu velja omeniti, da so materialne stvari velikokrat samo sredstvo za dosego omenjenih nematerialnih stvari. Torej, ni bistveno posedovati veliko denarja, ampak je denar samo sredstvo za uveljavitev lastne moči, nadvlade, oblasti in vsega ostalega, kar lahko s tem denarjem dosežem. V ospredju je individualizem oz. individualna uresničitev (samouresničitev, samoaktualizacija) samega sebe v vseh možnih razsežnostih.

Povsem jasno je, da egocentričnega, vase zazrtega sodobnega človeka v njegovi lastni imanentni konstrukciji pojmovanja in zorganiziranosti življenjske sreče in zadovoljstva zase vsakršna misel na minljivost, krhkost in končnost ter v končni fazi na smrt moti in vznemirja. Trpljenje in dejstvo minljivosti ter vse s tem povezane konsekvence ga ne samo motijo in vznemirjajo, ampak so celo tujek v njegovem življenju, ne sovpadajo z njegovo konstruktivistično miselnostjo in pogledom na življenje. Še več, ti »pojmi« celo rušijo njegov organizirani sistem življenja ter obenem vznemirjajo in moteče vplivajo na njegovo »mirno« vest, ki jo je »uspaval« s pov-

sem razumskimi razlogi, zakaj je prav tako in ne drugače. Na njegove samolastno skonstruirane vrednote, ki usmerjajo tok in način njegovega življenja, delujejo pravzaprav destruktivno in rušijo njegovo notranjo, dobro (povsem racionalno) preračunano »statiko«. Prav to so ključni razlogi in vzroki, da so minljivost, umiranje in smrt tabuizirane teme, čeprav so neizpodbitno dejstvo vsakega življenja. Messori (1986) pravi, da je smrt gotovo dejstvo z negotovim datumom. Da bi se sodobni človek osvobodil in se ne soočil s tem neizpodbitnim dejstvom, je »moral« tovrstne teme varno postaviti v okvirje tabujev; in da jih lahko varno ohranja znotraj te samolastne konstrukcije, je razvil ničkoliko različnih psiholoških obrambnih mehanizmov.

Smrt ni neki tujek v človekovem življenju, nekaj, česar ne bi smelo biti, pa vendarle je — in to neizpodbitno dejstvo nas navdaja s tesnobo. Ravno nasprotno, smrt je del življenja. Še več, po Franklu človek svoje notranje izpolnitve s smislom ne doseže z rojstvom, ampak šele s smrtjo. To pomeni, da je smrt konstitutivni element življenja in ni nekaj, kar »še pride«, ampak je po Heideggerju (1997) nekaj, kar se na eksistencialni ravni ves čas dogaja oziroma bi se moralo dogajati. Še več, je temeljni pogoj za pristno in kvalitetno življenje. Po Heideggerju zato posameznik najbolj avtentično živi takrat, ko lastno eksistenco razumeva in živi v smislu *biti-za-smrt*. Ko je na eksistencialni ravni intencionalno naravnano h končnosti in minljivosti. Gre za soočenje s tem, da je prigradno in minljivo bitje, ter za zavedanje tega. Sodobni človek bo zato moral za bolj pristno in osmišljeno življenje na novo ovrednotiti pojme minljivosti, krhkosti in smrti.

TABU SODOBNEGA ČLOVEKA — MINLJIVOST IN SMRT

»Ker ljudje niso mogli iznajti zdravila zoper smrt, bedo in nevednost, so se domislili, da bodo srečnejši, če na vse to ne bodo mislili. To je vse, kar so si lahko izmislili, da bi se potolažili. Toda kaj slabo zdravilo je prikrivati zlo, dokler se da, namesto da bi se ga lotili.« (Messori, 1986) Lahko rečemo, da je prvi korak tabuizacije objektivizacija minljivosti oziroma smrti. Samega dejstva smrti ni možno izničiti — ne glede na vse napore, se smrt vsakodnevno »dogaja« v naših življenjih. Ljudje ves čas umirajo. Če umre nekdo na drugem koncu sveta, se človeka to posebej ne dotakne in ga ne vznemirja. Mediji ves čas poročajo o raznih grozotah, ki se dogajajo po svetu (teroristični napadi, naravne katastrofe, umiranje na stotine ljudi zaradi lakote ipd.). Vendar posameznik, ki to novico vidi, lahko ravnodušno nadaljuje svoj vsakdanjik. Smrt je tako objektivizirana, tehnicizirana, je nekaj, kar se mene osebno ne tiče in me ne vznemirja. Če pa se nekaj podobnega zgodi v državi ali pa celo v istem kraju ali mestu, kjer človek živi, ta to doživi na drugačen način — saj je grozodejstvo bliže njemu samemu. Toda še vedno gre za logiko dožemanja, ki jo Heidegger (1997) razlaga v smislu *se-ja*. Posameznik se sicer zaveda, da smrt obstaja in da ljudje vsakodnevno umirajo, vendar to dejstvo racionalizira v smislu, da *se* umira, da drugi umirajo, da je nekdo umrl ... Torej gre za dogodek, ki se mene osebno na bivanjski ravni ne tiče, gre za nekaj »zunaj mene«. Podobno, čeprav na nekoliko drugačni ravni, je tudi v primeru, če posamezniku umre njemu draga oseba. Smrt tako postane na neki način popredmetena, objektivizirana. Zavedanje dejstva smrti poteka zgolj na neki racionalni ravni in ne na eksistencialni. Ta objektivizacija smrti ali celo njeno banaliziranje, češ da je smrt samo še en dogodek ob vseh drugih v življenju in svetu, je dejansko psihološki konstrukt oziroma nekakšen notranji obrambni mehanizem pred bivanjskim soočenjem s smrtjo in lastno minljivostjo. Gre za beg

pred realnostjo, pomeni, da je človek na begu pred resničnostjo in tako pred samim seboj.

Misel na lastno minljivost človeka navdaja s tesnobo, in sodobni človek bo v svoji zaverovanosti vase naredil vse, da se te tesnobe znebi in da se ne sooči s smrtjo in lastno minljivostjo. Ampak prav ta tesnoba je nekakšen poziv k prebujenju in zavedanju realnosti ter k pristnemu in osmišljenemu življenju. Po Heideggerju (1997) se posameznik prav zaradi občutja tesnobe na eksistencialni ravni na najpristnejši način sooča s seboj in lastnim načinom bivanja. Gre za to, da tesnoba vzpostavlja posameznikovo avtentičnost oziroma »dela« avtentičen način bivanja. Bolj ko se človek izogiba soočenju s tesnobo, manj pristno živi. Tesnoba se od strahu razlikuje v tem, da je človeka vedno strah nečesa ali nekoga (strah pred nečim znanim, konkretnim). V nasprotju z občutjem strahu pa lahko tesnobo definiramo kot strah pred neznanim, pred nečim *ne-bivajočim*. Po Heideggerju tesnobo povzroča gola eksistenca, sama bit oziroma *biti-v-svetu*. Vendar ne gre samo za golo eksistenco, po Heideggerju *biti-v-svetu*, ki to tesnobo povzroča, ampak predvsem za načelo prigradnosti: sem, lahko pa me ne bi bilo. Torej zakaj sem, zakaj mi je dano (podarjeno) živeti? Gre za aktualno, večno in nikoli dokončno odgovorjeno znano vprašanje po Leibnitzu: Zakaj nekaj je in ni rajši nič? Logoterapevtsko bi to zvenelo v smislu: Življenje mi je dano (podarjeno), od mene pa je odvisno, kaj bom iz njega naredil. Po Franklu (2015) gledamo na življenje kot na nalogo, ki jo je treba opraviti in izpolniti na najboljši možen ter smiseln način. Življenju je treba dati neki smisel. Eden izmed logoterapevtskih postulatov je, da je življenje absolutno smiselno. Frankl (2014) logično sklepa, da če je življenje smiselno, sta smiselna tudi trpljenje in smrt, ker sta prav tako del življenja. To pomeni, da imajo tudi trpljenje in z njim povezani minljivost in smrt neki smisel. Prav smrt je tista, ki dokončno zaostri vprašanje samega smisla življenja. Posamezniku na zaveden ali nezaveden način

sporoča, da časa ni na pretek, da je človek minljiv in umrljiv. Prav to pa človeku povzroča tesnobo in nelagodje. Vendar ne gre samo za neko objektivno, racionalno in/ali popredmeteno vprašanje. Že samo spraševanje posameznika »prestavi« na neko novo, drugačno in višjo oziroma globljo eksistencialno raven. Samo spraševanje je tako način življenja, ki človeka zajame v celoti: na telesni, duševni in duhovni ravni. In čeprav je človek samemu sebi najbližji, je obenem samemu sebi tudi največja uganka. Samega sebe nikoli popolnoma ne razume. Spraševanje ima še eno predpostavko, vedno je že *a priori* neko spoznanje, vedenje. Spraševanja o neki stvari je zmožen samo, kdor že nekaj ve, a hkrati ne ve — v smislu Sokratove znane izjave »vem, da nič ne vem«. Dejansko nam prav to, da je človek samemu sebi največja uganka, pove največ o njem. Zato iz tega lahko izluščimo dve pomembni stvari, prvič, da je človek samemu sebi podarjen oziroma je dar (v smislu prigradnosti), in drugič, da je človek samemu sebi naloga, obveznost. Logoterapevtsko gledano, na primer, nismo mi tisti, ki bi spraševali po smislu, ampak smo tisti, ki smo vprašani (spraševani). Človek dejansko daje odgovore na vprašanja, ki mu jih postavlja življenje. Ne gre za to, da bi človek spraševal, kaj bo od življenja (od drugih, družbe ...) dobil, ampak kaj bo življenju dal.

Heidegger (1997) vidi rešitev plitkega, popredmetenega, pragmatičnega in banalnega življenja v soočanju s tesnobo, ki jo dojemata kot temeljno počutje človeka v smislu eksistencialno razkrite človekove nedomačnosti v tem svetu. Če razširimo to Heideggerjevo tezo, lahko zatrdimo, da sodobni človek za to, da bi se izognil temu počutju, tovrstne »dogodke« oziroma teme tabuizira, po eni strani z zasičenostjo, vsakdanjostjo (filmi in različni mediji so polni raznovrstnega nasilja in smrti), po drugi strani pa z odrivanjem minljivosti in smrti na različnih ravneh vsakodnevnega življenja. Zelo pogosta je navada, da se otrok ne vodi na pogrebe ali v bolnišnico ali v domove za starejše, še posebej, če gre za sorodnika, ki

je zelo bolan in slaboten. Ob tem se samo po sebi postavi vprašanje, ali je tako resnično zaradi otrok ali zaradi nelagodnega počutja odraslih. Čeprav je smrt nekaj najbolj gotovega v našem življenju, torej nekaj najbolj neizpodbitnega in resničnega, nam vzbuja občutek nelagodja. V večini primerov se sodobni človek, če se le da, na tak ali drugačen način skuša izogniti pogovoru, temi ali dogodku, ki zajema minljivost in smrt. Ampak kar je najpomembnejše, tako ni samo zaradi faktičnega dejstva smrti, ampak zato, ker ga to opominja in spominja na lastno minljivost in na to, da bo tudi sam nekega dne umrl. In prav to sodobnega človeka najbolj moti in vznemirja. Rešitev je — tabu.

KRATEK ZGODOVINSKI EKSKURZ

Tovrstno tabuiziranje ni nekaj povsem novega. Kot omenja Messori (1986), so že razsvetljenci po zmagi v francoski revoluciji pričeli agresivno kampanjo proti »smrti«. Takoj in na silo so morali iz naselij nujno izginiti vsi grobovi. Če se že z različnimi uredbami ni dalo odpraviti vzroka (tj. smrti), je bilo treba odpraviti vsaj posledice (grobovi, pokopališča). Cilj razsvetljenega razuma je bil, da pokopališča ne smejo biti vidna iz vasi ali mesta. Lahko bi dejali, da so razsvetljenci za geslo svojega ravnanja vzeli simbol razsvetljenstva, rek znamenitega Goetheja: »Proč z grobovi! Proč od grobov!« Jakobinci so določili, da morajo biti pokopališča oddaljena od naselij najprej 200 metrov, nato pa 500 metrov. Še na začetku dvajsetega stoletja lahko najdemo številne načrte za železnice, speljane do oddaljenih in težko dostopnih krajev, kjer so bili pred naprednim in razsvetljenim razumom skriti pokojni. Za tovrstno načrtovanje in ravnanje so sicer navajali higienske razloge (podobne razloge še danes navajajo ob množično naraslem kremiranju), vendar je bila motivacija razsvetljene kulture razuma povsem drugačna. Messori (1986) navaja znanega antropologa Luisa V. Thomasa, ki je do potankosti preučil uredbe o pokopališčih nove porevolucijske Evrope: »Za temi uredbami, na videz

zelo razumnimi, je dejansko nevrotičen alibi, ki ga je iznašla družba, ker se želi izmakniti svoji stiski.« Ljudska fronta (znamenita povezava komunistov in socialistov), ki je prišla na oblast leta 1936, je izdala odlok, na podlagi katerega je bilo treba okrog pokopališč postaviti visoke zidove, da so zakrivali pogled na grobove in pokopališče. Očitno je ljudi že pogled na pokopališče navdajal s preveliko tesnobo. Kasneje je ljudska fronta ugotovila, da tudi sam zid na »nekaj« opominja in spominja. Zato je izdala naslednji odlok — okrog zidov je treba posaditi visoka zimzelena drevesa. Zimzelena zato, da niti letni časi ne bi mogli vplivati na »razgled« in razsvetljeni razum. Če so jakobinci dejstvo smrti hoteli prekriti z zidom in socialkomunisti z drevesi, je meščanski radikalizem šel še korak dlje — izginiti mora vse, tako pokopališča kot zidovi okrog njih in zimzelena drevesa. Avantgardna arhitektura predlaga, naj se, ko bo to mogoče, izkopljejo velike jame in naj se vanje pomečejo vsi ti grobovi in zidovi. Messori (1986) povzema Thomasa, ki pravi, »da tu ne gre za varstvo telesne higiene občanov, temveč za varstvo umske higiene vladajočih«. Nadalje Messori navaja še eno zanimivost. V prvi izdaji vodnika Guida d'Italia italijanskega Touring Cluba (iz leta 1914) se turistu, ki se mu mudi in ima na voljo le tri dni za obisk Milana, priporoča poldnevni obisk monumentalnega pokopališča z njegovimi »velikanskimi umetniškimi zakladi«. Sedemdeset let kasneje v novi izdaji ni več niti namiga na tisto pokopališče. Vodnik obiska pokopališča ne priporoča niti turistom, ki imajo več dni časa za ogled znamenitosti Milana. Messori se upravičeno sprašuje, ali so mar tisti umetniški zakladi postali manj pomembni. Ravno obratno, postali so še pomembnejši: »Toda ravno v tistih letih se je nevroza zelo povečala, potovanje je vedno bolj dobivalo, kot vemo, označbo bega pred najbolj neprijetno resničnostjo. Resni, pragmatični Touring Club ima prav: kdor potuje »za zabavo«, naj bo daleč od grobov, od vsake, tudi umetniške grobnice.«

Messori (1986) v svojem delu *Izziv smrti* omenja,

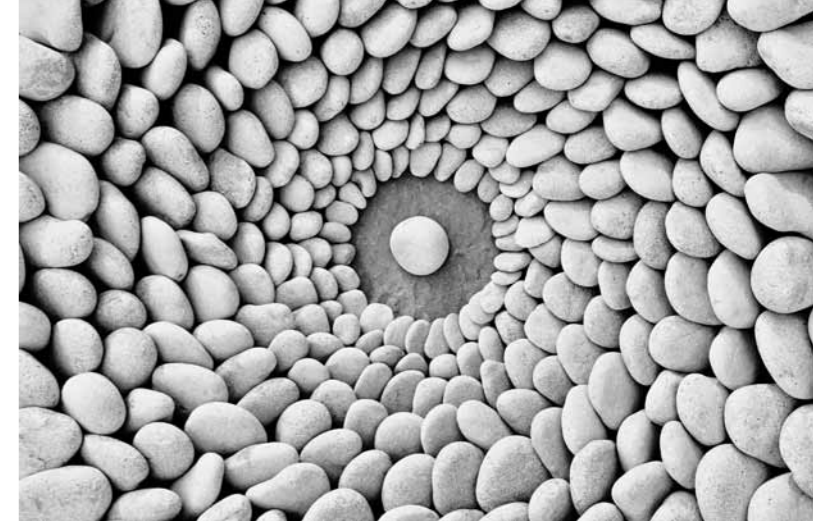

Foto: Shutterstock

da je v Marxovem opusu, ki šteje več kot deset tisoč strani, smrt omenjena samo v treh vrsticah (izmed nekaj milijonov vrstic). Marx pravi, »da je smrt težka zmaga vrste nad posameznikom«. Nadalje Messori komentira, da smrt Marxa očitno tako zelo moti, da jo skuša takoj zatem izriniti iz svojega »sistema« in jo preprosto zanika: »Vendar določeni posameznik ni drugega kakor rodovno določeno bitje in je kot tak nesmrten.« Nadalje Messori omenja Feuerbacha, ki je še bolj radikalen v svojem prepričanju: »Smrt je privid, prikazen, nič. Njena resničnost je domišljajska, nastaja samo v naših mislih.«

ZAKLJUČEK

Smrt in rojstvo sta naravna mejnika v našem življenju. Rojstvo je vesel dogodek, poln pričakovanj in veselja. Misel na smrt pa sodobnega človeka velikokrat navdaja s tesnobo in negativnimi občutki. Čeprav je Epikur dejal, da se nam na smrt ni treba ozirati in jo lahko preprosto ignoriramo — to je zajeto v njegovih znanih besedah o smrti (ko smo mi, smrti ni, ko pa smrt je, nas ni) —, nas življenje vedno znova opominja, da z dejstvom minljivosti in smrti ni tako preprosto opraviti. Na tem mestu ima Heidegger gotovo prav, ko trdi, da nas tesnoba vodi do srečanja s seboj. Tesnoba nas »rešuje« pred pobegom iz lastnega življenja. Na podlagi tega bi lahko dejali, da dejansko ne gre toliko za strah pred

smrtjo kot za strah pred življenjem. Že stari latinci so poznali pregovor: Umetnost življenja, umetnost smrti. Torej, kakor si živel, tako boš umrl.

Gotovo se lahko strinjamo z Messorijem (1986), ki vidi sodobno tabuizacijo smrti v množičnem upeljevanju, ki je v sodobnem času tako »moderno«. Glavni argument sta prostorska stiska in higiena. Oboje nima nobene resne realne utemeljitve. Po Messoriju je v ozadju nerešeni psihološki problem. Torej, gre za odnos sodobnega človeka do minljivosti in smrti. Truplo je veliko bolj zgovorno in signifikantno kot majhna žara, v kateri je pest pepela pokojnika, ob žari pa fotografija iz najboljših let pokojnikovega življenja. Drugi vzrok pa vidi Messori v odnosu do starejših (gerontofobija, ageizem ipd.). Dodamo lahko še tretjega — neurejeno področje paliativne oskrbe. Po definiciji Svetovne zdravstvene organizacije paliativna oskrba izboljša kakovost življenja bolnika in njegovih bližnjih, ki se soočajo s problemi ob nezdravljivi bolezni, zgodaj prepozna trpljenje ter ga preprečuje in lajša, oceni in obravnava bolečine in druge telesne, psihosocialne ter duhovne probleme (Lunder, 2003). Sama beseda paliativa je sestavljena iz dveh latinskih besed: »palla«, ki pomeni »plašč«, in »palliare«, ki pomeni »pokriti s plaščem, ogrniti«. Tako bi lahko razumeli, da je glavni namen paliativne oskrbe pokriti bolnika z olajšanjem. Paliativna oskrba bolnika tako ne pomeni zdravljenja, ampak lajšanje in blaženje njegovih simptomov, ki so povezani s telesnimi, duševnimi in duhovnimi bolečinami in stiskami. Paliativna oskrba zajema tako bolnika kot tudi njegove svojce. Ključno pri tem je, da paliativna oskrba izraža spoštovanje do življenja in je v službi zavarovanja človekovega dostojanstva ter obenem umiranje sprejema kot naravni proces. Smrt tako ni neki tabu, nekakšen tujek v človekovem življenju, ampak je del življenja.

Logoterapevtska (Frankl, 2015) oznaka za trpljenje, krivdo in smrt je »tragična trojica bivanja«. Postavlja se vprašanje, ali je prav vsako tragično situacijo možno »spremeniti« v nekaj pozitivnega.

Frankl na vprašanje poda celovit odgovor: »Ni je življenjske situacije, ki bi bila resnično nesmiselna. To lahko sklepamo po tem, da je navidezno negativne strani človeške eksistence, zlasti tisto tragično trojko, v kateri so združeni trpljenje, krivda in smrt, mogoče spremeniti v nekaj pozitivnega, v dosežek, če jih le sprejmemo s pravo držo in stališčem. Seveda tiči možnost za smisel samo v neizbežnem in nesprenemljivem trpljenju, medtem ko sicer ne bi šlo za junaštvo, ampak le za mazohizem.« (Frankl, 2015) Notranja naravnost in zavzeto stališče sta najpomembnejša. Gre za pravilen in smiseln odnos do dane situacije, ki je pogojen z osebno vrednostno lestvico. Zavzeti pozitiven odnos do trpljenja je verjetno najtežja naloga v življenju. Ali kot je nekje zapisal Tolstoj: »Najtežja stvar v življenju je, da ga ljubimo v njegovem trpljenju.« Človek je »poklican«, da zavzame smiseln odnos do nesprenemljivega, tj. usodnega stanja. Še več, dejansko gre za osmišlitev trpljenja, ki ga človek velikokrat doživlja kot nekaj nezaslužene, tragičnega in krivičnega.

Vprašanje smisla trpljenja je dejansko vprašanje smisla življenja. Frankl nas je naučil, da če ima življenje smisel, ga ima tudi trpljenje, saj je skupaj z minljivostjo del našega življenja. In če na življenje gledamo kot na nalogo, je treba tudi na trpljenje gledati kot na nalogo, ki ji je treba dati neki smisel. Dostojevski se je verjetno globoko zavedal prav te odgovornosti, ko je nekje zapisal, da se boji samo ene stvari, in sicer, da ne bi častno prenesel svojega trpljenja. Zaključimo lahko, da če bo življenje imelo smisel, bo imelo smisel tudi trpljenje in z njim povezana minljivost. Številne raziskave v sodobnem času so potrdile prav to, da je ena ključnih težav sodobnega človeka notranje občutje nesmisla — eksistenencialna kriza, kriza smisla, bivanjski vakuum, noogene nevroze itd. Lahko bi rekli, da sodobni človek ima živeti od česa, nima pa več živeti za kaj. Gre za vprašanja, kot so npr., kakšno vsebino bom dal svojemu življenju, kaj bom iz svojega življenja naredil in kakšna sled bo ostala za menoj. Tudi eden naj-

Foto: Shutterstock

večjih genijev, znani mislec Immanuel Kant (2003), je prišel do podobnega zaključka, da je vse človeško prizadevanje osredinjeno v naslednjih treh vprašanjih, o katerih pravi, da je v njih zajeto vso njegovo filozofsko prizadevanje: 1. Kaj moram vedeti?, 2. Kaj moram storiti?, 3. Kaj smem upati? Lahko bi dejali, da gre za Kantovo definicijo smisla. Da pa bi si sodobni človek znal odgovoriti oziroma odgovarjati na ta vprašanja, se bo moral na pristen način soočiti s seboj; tako bo lahko zaživel bolj izpolnjeno, avtentično in zadovoljno življenje. Če hoče zaživeti osmišljeno življenje in ga osmišljeno tudi odživeti, se bo moral ustaviti in premisliti, kaj je v življenju res bistveno, kaj je človek in kaj je smisel življenja. Nekateri, ki so šli skozi »talilnico trpljenja«, so do določenega uvida prišli prav zaradi te »talilnice«. Tem velikanom je prav gotovo treba pazljivo prisluhniti, kajti prav od njih se lahko sodobni človek največ nauči. »Kaj je torej človek? Mi smo ga spoznali na način, kot ga ni verjetno še nobena generacija pred nami; spoznali smo ga v koncentracijskem

taborišču — v taborišču, kjer se je z ljudi stalilo vse, kar je bilo nebistvenega; kjer je odpadlo vse, s čimer smo ljudje obsedeni: denar — moč — slava — sreča —, in kjer je preostalo le tisto, česar človek ne more »meti«, torej tisto, kar mora »biti«. Tisto, kar je ostalo, je bil človek sam, ožgan od bolečine in razžarjen od trpljenja, pretalil se je v svoje bistvo, v človekost (das Menschliche).« (Frankl, 2005a)

Doc. dr. Sebastjan Kristovič, dekan AMEU –
Institutum Studiorum Humanitatis – Fakultete za
podiplomski humanistični študij

LITERATURA

- Frankl, Viktor E. *Zdravnik in duša*. Celje: Mohorjeva družba, 2015.
— *Volja do smisla*. Celje: Mohorjeva družba, 2014.
— *Človek pred vprašanjem o smislu*. Ljubljana: Pasadena, 2005a.
— *Man's Search for Ultimate Meaning*. London: Random House Group, 2005b.
Heidegger, Martin. *Bit in čas*. Ljubljana: Slovenska matica, 1997.
Kant, Immanuel. *Kritika čistoga uma*. Beograd: Dereta, 2003.
Messori, Vittorio. *Izziv smrti*. Ljubljana: Knjižice, 1986.

Martin Lisec

ČLOVEKOVA HOJA ZA SMISLOM

Razmislek o logoterapiji in človekovi izkušnji vsakdanjosti

Anton Trstenjak je leta 1968 pri Mohorjevi družbi v Celju objavil knjigo s pomenljivim naslovom *Hoja za človekom*, v kateri razmišlja o človeku kot zavestnem, samozavestnem in vestnem osebnem bitju. Proti koncu knjige je zapisal tudi tole misel: »Hodimo za človekom, ne pred njim. S svojim spoznanjem človeka smo zadaj za njegovo resnično podobo in veličino.«

Če bi nadaljevali Trstenjakovo misel, bi se lahko vprašali: Če hodijo antropologi, zgodovinarji, filozofi, psihologi in drugi za človekom, za kom hodi potem človek? Če smo s svojim spoznavanjem in spoznanji o človeku vedno zadaj, za njegovo podobo, kaj ima človek pred sabo, da ga vleče naprej? V duhu eksistencialne filozofije, predvsem logoterapije, lahko zatrdimo, da je človek bitje, ki hodi za smislom. V vsakem trenutku išče in se v moči svobode, ki mu je dana, odloča in izbira tisto, kar prepozna kot »smisel trenutka«.

MOČ FRANKLOVEGA ŽIVLJENJSKEGA PRIČEVANJA

Viktor Frankl, utemeljitelj logoterapije, je ne le velik teoretični raziskovalec smisla človekove eksistence, ampak tudi pričevalec, ki je s svojo osebno življenjsko izkušnjo dokazal, da je mogoče osmisliti tudi težke, nelogične in nerazumljive okoliščine življenja. Že kot študent — rojen je bil 26. marca 1905 na Dunaju — je opozoril nase intelektualno smetano medvojnega Dunaja. Sigmund Freud, utemeljitelj psihoanalize (prva dunajska šola psihoterapije), ga je leta 1924 povabil, da je napisal članek za njegovo revijo *Zeitschrift für Psychoanalyse*. Po razhodu s Freudom se je Frankl pridružil drugemu velikemu duhu tistega časa, Alfredu Adlerju, ustanovitelju individualne psihoterapije (druga dunajska šola psihoterapije). Frankl je kot zdravnik psihiater

naredil bliskovito kariero, kot bi temu danes rekli: pri štiriintridesetih je postal direktor oddelka za nevrologijo na kliniki Rothschildspital na Dunaju. Tudi osebno življenje je imel urejeno, leta 1941, ko je že divjala druga svetovna vojna, se je poročil s Tilly Grosser.

Če pogledamo njegovo življenje s tega zornega kota, torej z vidika kakovosti sprejemanja odločitev in uresničevanja zastavljenih ciljev, vidimo, da je vse, kar je bilo odvisno od njega in kar je bilo v njegovi moči, opravil z odliko. Izkoristil in pomnožil je talente, ki so mu bili podarjeni, in predano živel svoje osebno življenje.

Potem se je zgodilo nekaj, na kar ni imel nobenega vpliva in ni bilo v ničemer odvisno od njega, a je bistveno zaznamovalo njegovo življenje: začela se je druga svetovna vojna in on je bil Jud. V septembru 1942 je bil kot mnogo drugih deportiran v koncentracijsko taborišče, in v različnih taboriščih je preživel skoraj štiri leta. Izkušnjo taborišča je opisal v knjigi *Kljub vsemu rečem življenju DA*. Svobodo je dočakal 27. aprila 1945. Prav v koncentracijskih taboriščih, v krajih groze in skrajnega razčlovečenja, se mu je ob doživljanju trpljenja potrdilo njegovo že pred vojno domišljeno prepričanje, namreč da je človek sposoben preživeti še tako — objektivno gledano — nesmiselne življenjske situacije, če v njih odkrije neki svoj smisel. Ali kot pravi Franklova

učenka Elisabeth Lukas: »Tudi trpljenje ima lahko smisel!« Le odkriti ga je treba.

Po Franklovem prepričanju je temeljna človekova motivacijska sila njegova volja do smisla, ki je izvorno človeška značilnost, prirojena vsakemu človeku. Volja do smisla se izraža kot želja, da bi imel človek svoje življenje za smiselno. Če človek ne najde smisla, se znajde — kot to poimenuje Frankl — v bivanjski praznini (eksistencialni vakuum), v situaciji, v kateri je vse brez smisla; v situaciji torej, v kateri posameznik — kljub vsem zunanjim dobrinam, ki jih (mogoče) ima na razpolago, objektivnim možnostim in osebnim sposobnostim in talentom — ne najde moči za naslednji korak, ker ne vidi smisla. Če bivanjska praznina (odsotnost smisla) traja dlje časa, lahko vodi v različne oblike odklonilnega, uničujočega in samouničujočega vedenja.

Na podlagi teh spoznanj in lastne življenjske izkušnje je Frankl ustanovil tretjo dunajsko šolo psihoterapije, logoterapijo. Logoterapija — sam izraz pomeni zdravljenje z odkrivanjem smisla življenja — temelji na treh osnovnih načelih: človek je svobodno bitje, sposobno, da izbira in se odgovorno odloča; osnovno človekovo prizadevanje je volja do smisla; človek išče smisel življenja ves čas in njegovega izpolnjevanja se lahko svobodno loti v vsakem trenutku.

ODKRIVANJE SMISLA SREDI VSAKDANJOSTI

Iz kratkega orisa Franklovega življenja lahko razberemo, da se ljudje srečujemo z različnimi križpotji življenja zaradi dveh vzrokov. Stiske lahko doživljamo zato, ker smo v preteklosti sprejeli odločitve, (navadno v dobri veri, da so pravilne), ki so se pozneje izkazale kot napačne. V tem primeru je kriza, v kateri se znajde posameznik, posledica pretekle napačne odločitve. Za svoje (napačne) odločitve, ki imajo vedno neke posledice, nosimo ljudje osebno odgovornost. Toda pogosto se zgodi, da nas prizadenejo dogodki, na katere nimamo nobenega vpliva: doletijo nas nesreče, bolezni, izgube. Čeprav za te dogodke nismo osebno odgovorni, nas

lahko kljub temu močno prizadenejo, ker navadno postavijo na glavo ritem življenja, kot smo ga vajeni. V obdobjih trpljenja, stisk in bolečine se v človeku vedno odpre temeljno vprašanje smisla. Vprašanja se porajajo spontano: Zakaj jaz? Zakaj se je to zgodilo meni? Kako naj živim s to izgubo, bolečino, porazom? Kje naj najdem moč, da se spopadem s tem težkim položajem? Se je sploh še smiselno za karkoli truditi? Kakšen smisel ima moje življenje po tej boleči izkušnji oz. razočaranju?

Z vprašanji smisla so prepletena vsa področja našega življenja, od osebnega do poklicnega življenja. Pred nas so v vsakem trenutku postavljene različne možnosti, a vedno izberemo le tisto, ki se nam v danem trenutku življenja zdi smiselna. Smisel torej ni nekaj, kar najdemo ali odkrijemo enkrat za vselej, ali nekaj, kar nam je vnaprej dano: v moči svoje svobode in možnosti odločanja smo ljudje večni iskalci, večni romarji za svojim smislom.

Zato je tudi logoterapija uporabna na različnih področjih našega življenja. Predstaviti želim eno izmed njih, na katerem v Inštitutu Stopinje udeležam — poleg izvajanja individualnih in partnerskih psihoterapij in raznih predavanj — načela Franklove logoterapije.

Že nekaj let sodelujem z Zavodom za prestajanje kazni zapora Ig. Poleg individualne psihoterapije z obsojenkami vodim razne pogovorne skupine, organiziram kakšne kulturne dogodke in podobno. Zapor na Igu je edini ženski zapor v Sloveniji. Vsaka obsojenka, ki prestopi prag zapora, se v hipu sreča z dvema vprašanjema: Kako naj fizično in psihično preživim obdobje teh mesecev, let za rešetkami? In kako naj to obdobje prestajanja kazni zapora umestim v lok svojega celotnega življenja? Pod temi bolečimi vprašanji, v katerih se navadno skrivajo strah, nemoč, nemalokrat celo obup, čutimo brbotanje vprašanja smisla: Ali ni to stran vržen čas? Kako naj osmislim dneve in mesece, ki jih bom preživela tu notri? Kakšen smisel ima ta izkušnja v mojem življenju, čemu služi? Kako bodo osmislili moj zapor

Ena od pomembnih poti odkrivanja smisla življenja je vzpostavitev odnosa do trpljenja. Foto: Martin Lisec.

moji domači? Kako naj oni ravnajo s svojimi občutki strahu, neredko tudi z občutki sramu in ponižanja?

Okolje zapora je zelo primerno za logoterapevtsko delovanje. Osebe, s katerimi se srečujem pri svojem delu, so po eni strani res ranjene, a po drugi tudi neizmerno močne in odločne. Posebej ranljiva skupina znotraj zaporniških zidov so mame, ki imajo doma majhne ali odraščajoče otroke. Po fizični ločitvi mater in otrok se zastavlja vprašanje, kako v času prestajanja kazni zapora ohraniti stik med njimi. Ob tem se zastavlja cela vrsta težkih praktičnih ter še več vzgojnih in etičnih vprašanj: Ali je za otroka dobro, da pride na obisk k mami in se sreča z vso težo tistega okolja — z rešetkami na oknih, z detektorjem, s pravosodnimi policisti? So primeri, ko se možje ali partnerji skupaj z ženami odločijo, da otrok ne bodo vozili na obisk v zapor, kar pomeni, da kakšna mama tudi več let ne vidi svojih otrok. Kaj reči otroku, kje je njegova mama? V bolnišnici? Nekaterim se zdi ta odgovor priročen, toda kako bo vplivalo na otroka, ki bo nekega dne spoznal resnico — kajti tega zaporniškega obdobja življenja mame in družine se ne da kar preprosto izbrisati in otrok bo nekega dne zagotovo izvedel, kje je bila mama. Kako taka laž vpliva na otrokovo prazaupanje, na

njegov odnos do staršev, do življenja nasploh? Kaj ostane takemu otroku kot oporna točka varnosti, ko spozna, da so mu starši prikrivali tako pomembno stvar, zaradi katere je tudi sam zelo trpel, ali lagali o njej? Je primerno povedati otroku, da je mama v zaporu? V zapor gredo vendar samo hudobni in slabi ljudje, noben otrok pa se ne more in ne želi sprijazniti z dejstvom, da *njegova* mama ni dobra.

Prav za mame, ki prestajajo kazen zapora, in za njihove otroke izvaja Inštitut Stopinje poseben program, ki je namenjen druženju in kakovostnemu preživljanju skupnega časa. Za tri ure ob sobotah imajo mame in otroci priložnost, da ob petju, ustvarjanju in pogovoru »pozabijo« na tegobe in stiske vsakdanjega življenja in doživijo drug drugega v pristnem in iskrenem odnosu. Med enim od takih srečanj je ena od varnostnic, ki je bila navzoča, izjavila: »Poglej te mame in otroke, kako so razigrani, kako so si predani; prepričana sem, da v tem trenutku nihče od njih niti ne pomisli, da so v zaporu.« Mama majhne deklince, ki je bila z njo na srečanju, je povedala: »Tako lepo mi je bilo, da sem bila po osmih mesecih končno v stiku s svojo hčerko.«

Ženske, ki prestajajo kazen zapora, ne morejo spremeniti okolja, v katerem so. Tudi njihovi otroci, ki pridejo na obisk, tega ne morejo spremeniti. Toda tudi v tem okolju je mogoče doživeti številne lepe in smiselne trenutke. Naša sobotna srečanja jim želijo pomagati prav pri tem. Še več: za vse obsojenke, ki imajo izkušnjo teh srečanj, bo imelo obdobje, ki ga bodo preživele za zidovi zapora, drugačen priokus.

POTA ODKRIVANJA SMISLA

Frankl pravi, da je mogoče smisel odkrivati na več različnih načinov. Prva pot je odkrivanje smisla z ustvarjalnim delom in ustvarjalnim delovanjem v najširšem pomenu besede. Ko vložimo v določeno stvar neki napor, ko nam nekaj uspe, nas to napolni z zadovoljstvom in nas hkrati motivira za nadaljnje delovanje. Delo prinaša smiselne sadove za nas in za naše bližnje.

Smisel odkrivamo s pozitivnimi doživetji in srečanji z ljudmi.

Neka gospa iz zapora mi je pripovedovala, kako jo je v nekem trenutku preplavila sreča, ko je skozi rešetke celice opazovala sončni zahod. Spomnila se je sončnih zahodov, ki jih je pred davnimi leti doživljala z otroki in možem na morju. V tistem trenutku je začutila ne le veselje do življenja, ampak tudi to, da je življenje lepo kljub okolju, v katerem se je znašla.

Smisel odkrivamo v drži darovanja, ko zaživimo za kaj ali za koga. Pogosto ljudje ne zmoremo ureničiti svojih mladostnih sanj in želja, toda to še ne pomeni, da smo zaradi tega obsojeni na nesrečno življenje. Ženska, ki ne more imeti otrok, lahko nenehno objokuje svojo nesrečo, išče krivce in razloge zanjo. A ima tudi drugo možnost: svojemu življenju lahko da globlji smisel, če sprejme odločitev, za koga bo živela, čemu bo posvetila svoje moči.

In ne nazadnje, ena od pomembnih poti odkrivanja smisla življenja je vzpostavitev odnosa do trpljenja, posebej do tistega, ki je neizogibno. Danosti, s katerimi je zaznamovano naše življenje, ne moremo izbirati, lahko pa zavzamemo do njih drugačno stališče. »Človekovega ravnanja ne narekujejo razmere, na katere naleti, temveč odločitve, ki jih sam sprejme,« zapiše Frank.

Pomembno sporočilo Franklove logoterapije je, da za nikogar izmed nas pot ni nikoli zaprta. Dokler smo živi, lahko uresničujemo svoj smisel. Ne glede na to, kaj se nam je zgodilo, kakšne negativne izkušnje so zaznamovale naše otroštvo in našo preteklost, kakšne napake smo naredili, kakšno trpljenje smo povzročili, vedno velja: Kljub vsemu lahko rečemo življenju da! Mnogo ljudi pripoveduje, da so imeli težko izkušnjo otroštva, mladosti, da je bilo v družini nasilje, alkohol, da so bili starši ločeni, da so zrastle v neurejenih razmerah. Svoj neuspeh in svojo življenjsko nemoč opravičujejo, češ: »Glede na vse, kar se mi je dogajalo, ne morem biti drugačen, boljši, bolj zadovoljen s seboj in svojim življenjem.« Odgovor logoterapije je preprost: »Drži, vse to se ti

je dogajalo. Tega ni moč zanikati niti spremeniti. Toda ti si svobodno bitje, v tem trenutku se lahko odločiš, kaj boš storil. Lahko se vse življenje smiliš samemu sebi in kriviš druge za svoj neuspeh ali za svoje slabo počutje, lahko pa se odločiš, da boš kljub temu poiskal v sebi svojo pot in izpolnil svojo življenjsko nalogo, ki je ne more opraviti nihče drug razen tebe.«

Za konec bi lahko rekli dvoje. Prvič, Franklova vizija iskanja smisla je praktična in pragmatična. Človek mora biti aktiven v odnosu do svojega življenja, če želi v slehernem trenutku sedanjosti hoditi za svojim smislom. Biti mora v stiku s seboj, zlasti s svojo vestjo in z duhovno razsežnostjo svoje biti, v kateri temelji njegova sposobnost svobodnega odločanja in odkrivanja življenjskega smisla.

Drugič, Franklova trditev, da »življenje dobesedno do zadnjega trenutka, vse do našega zadnjega diha, ne neha imeti smisla«, nas napolnjuje z življenjskim optimizmom in veseljem do življenja. Dokler smo živi, imamo priložnost spreminjati svoje življenje na boljše. Tudi če v življenju ni vse tako, kot smo si predstavljali ali kot bi si želeli. Drži namreč tudi ta Franklova beseda: »Kolikokrat nam šele ruševine omogočijo prost pogled na nebesa.«

Mag. Martin Lisec, logoterapevt in mediator,
je ustanovitelj Inštituta Stopinje – www.stopinje.si

LITERATURA

- Frankl, Viktor E. *Psiholog v taborišču smrti*. Celje: Mohorjeva družba, 1983.
—. *Kljub vsemu rečem življenju DA*. Celje: Mohorjeva družba, 1992, 1993, 2013.
—. *Volja do smisla*. Celje: Mohorjeva družba, 1994, 2014.
—. *Zdravnik in duša*. Celje: Mohorjeva družba, 1994a, 2015.
—. *Človek pred vprašanjem o smislu*. Ljubljana: Pasadena, 2005.
—. *Biti človek pomeni najti smisel*. Ljubljana: Novi svet, 2010.
Lukas, Elisabeth. *Smiselnice*. Celje: Mohorjeva družba, 1994.
—. *Tudi tvoje trpljenje ima smisel*. Celje: Mohorjeva družba, 2001.
—. *Vse se uglaši in izpolni. Vprašanja o smislu, ki si jih zastavljamo na starost*. Celje: Mohorjeva družba, 2005.
—. *Priveži svoj voz na kakšno zvezdo*. Ljubljana: Novi svet, 2013.
Trstenjak, Anton. *Hoja za človekom*. Celje: Mohorjeva družba, 1956, 1984.

Tanja Pate

KRONIČNA BOLEZEN IN DRUŽINA

Vsaka bolezen pomeni za posameznika in njegove bližnje izgubo varnosti. Ko pa človek zboli za kronično boleznijo, se pogosto na glavo postavi njegovo celotno življenje. Izkušnja kronične bolezni postavi pod vprašaj ustaljeno vsakdanje življenje in načine doživljanja sebe. V življenje pogosto prinese negotovost, strah, žalost, občutke osamljenosti, odvisnosti in nemoči.

116 Kronične bolezni, ki so glavni vzrok smrti v razvitih državah, pomembno vplivajo na posameznikovo kakovost življenja. Seveda pa je pri tem pomembno tudi, kako se vsak posameznik odzove na bolezen in kakšna prepričanja o bolezni goji socialno okolje, v katero je človek vpet. Ta prepričanja so povezana s tem, kaj bolezen s svojimi simptomi pomeni za posameznika, kako posameznik dojema vzrok ali pojav same bolezni, koliko časa traja bolezen, kakšne posledice ima in kako jo človek zdravi oz. nadzoruje. Z načinom posameznikovega spoprijemanja z boleznijo pa so povezani tudi njegova notranja drža, duhovnost in odnosi z bližnjimi. V življenje človeka s kronično boleznijo so vpeti prav vsi družinski člani, zlasti partner oz. sozakonec, saj imajo pomembno vlogo pri osebni psihični blagostanju, odločanju glede upoštevanja zdravniških priporočil, sledenja dieti, telesni aktivnosti ipd. Raziskave kažejo, da je pomoč posameznikom s kronično boleznijo bolj uspešna, če so sodelovali tudi njihovi partnerji in svojci, poleg tega pa ugotavljajo, da bolezen vpliva na psihično in fizično zdravje zdravih družinskih članov ter na interakcije med njimi.

VPLIV KRONIČNE BOLEZNI NA DRUŽINO

Bolezen s svojimi zahtevami spremeni vloge v družini, s tem pa poruši hierarhijo in ravnovesje. V družini prebudi občutja, kot so žalost, krivda, nemoč,

negotovost. Starši so npr. primorani vzeti bolniški dopust, kar lahko vodi tudi v možno izgubo službe, zaradi nakupa dietne hrane, zdravil in medicinskih pripomočkov pa je lahko obremenjen tudi družinski proračun. Družina se mora prilagoditi urniku zdravljenja bodisi zaradi posebne diete ali nege. Člani so soočeni z novimi izzivi in nalogami, kar lahko privede do napetosti, zamer in konfliktov v družini. Družina mora spremeniti že vzpostavljene čustvene, miselne in vedenjske vzorce (npr. svobodne odločitve glede slaščic ali druge nezdrave hrane) ter razviti nove, ki omogočajo prilagoditev na novo situacijo in nadaljnji razvoj ter funkcionalnost (npr. redna telesna aktivnost, jemanje zdravil ali injekcij, meritve krvnega sladkorja, krvnega tlaka ipd.).

Bolezen od družine zahteva vsakodnevno dogovarjanje glede vodenja bolezni ter z izzivi in zapleti nenehno prebujajo žalovanje za prejšnjim načinom življenja, funkcionalnostjo in intimnostjo. Bolezen poseže na področje družinskih odnosov, vsakodnevnih aktivnosti, identitete, samozavedanja ter socialnega življenja in družino postavi pred pomemben preizkus čvrstosti in povezanosti med njenimi člani. Bolezen lahko družino poveže ali pa na drugi strani poveča napetosti v komunikaciji ter vloge v družini naredi še bolj rigidne. Družina se lahko z boleznijo sooča z veliko skrbjo in se ji povsem posveti ali pa jo lahko celo zanika in se z njo noče soočiti.

SOOČANJE Z DIAGNOZO KRONIČNE BOLEZNI

Soočanje s kronično boleznijo sodi v sam vrh stresnih dogodkov. Pri soočanju in odzivanju na diagnozo kronične bolezni sodelujejo različni dejavniki, kot npr. način, na katerega se bolezen pojavi, značilnosti bolezni, stil spoprijemanja z njo, značilnosti družine in razvojna stopnja posameznika s kronično boleznijo. Zlasti pomembno pa je soočanje s čustveno platjo kronične bolezni. Čustvena reakcija na bolezen pogosto zajema polno paleto občutij, kot so nemoč, strah, jeza, žalost, bes, iskanje odgovorov na vprašanje, zakaj prav jaz, ter zaničanje in dvom o pravilnosti diagnoze. Soočiti se je treba z izgubo zdravja in iti čez proces žalovanja ter prilagoditve na novonastalo situacijo. Kot prvo občutje lahko doživimo šok in v tej fazi se zavedanje čustev zdi prekinjeno. Ko šok popusti, lahko občutimo zaničanje, dvom in negotovost v sposobnost nadzorovanja in obvladovanja nove situacije ter s tem povezane žalost in depresivna občutja. Ker se spoznanje o bolezni in njenih posledicah postopoma vgrajuje v zavest o sebi, je začetno zaničanje pomembna obramba, ki posamezniku daje trenutek predaha, da se lahko osebno okrepi in tako pripravi na soočanje s izzivi. Šele ko uspemo izžalovati izgubo zdravja in na neki način prekiniti navezanost na stare vzorce, se prične faza sprejemanja in prilagajanja, kar nam tudi omogoča, da sprejmemo novo realnost — življenje s kronično boleznijo. A s tem seveda ni konec agonije, pač pa se pot nadaljuje z iskanjem možnih rešitev in preizkušanjem strategij, ki bi nam omogočile čim lažje spoprijemanje z novim načinom življenja. Ob tem mora človek pogosto poiskati tudi smisel in razumevanje novega pogleda na sedanost in prihodnost, da bo bolezen končno vključena in integrirana v njegov vsakdan.

KRONIČNA BOLEZEN PRI PARTNERJU

Zakonski oz. partnerski odnos pomembno pozitivno vpliva na posameznikovo psihološko in fizično oziroma telesno blagostanje v času kroničnega

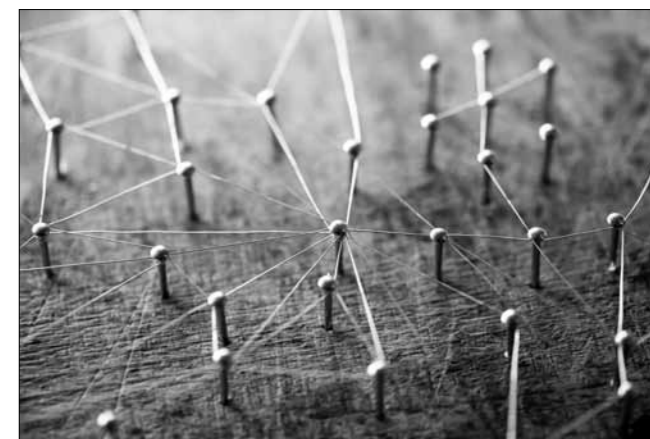

Foto: Shutterstock

117 stresa, kot je npr. stres zaradi kronične bolezni. Raziskave kažejo, da bolniki doživljajo večje blagostanje, ko od pomembnih drugih prejema podporo, ki se izraža v empatiji in razumevanju stresa zaradi bolezni. Bolniki, ki imajo kronično bolezen, kot so npr. rak, vnetje sklepov ali kap, in ki od svojih partnerjev dobivajo čustveno podporo, živijo v boljšem psihološkem blagostanju v primerjavi z bolniki, ki so deležni nejasne podpore. Empatija, razumevanje, skrb in nega lahko prispevajo k boljšemu psihičnemu in fizičnemu zdravju, vendar pa je pri tem pomembno tudi to, na kakšen način partner s kronično boleznijo sprejema partnerjevo emocionalno podporo. Partner, ki nudi podporo in sodeluje pri pravilnem vodenju sladkorne bolezni, lahko s tem pomaga, da partner s kronično boleznijo bolj upošteva zdravljenje ter se prilagodi na bolezen in jo redno kontrolira, medtem ko sta kritiziranje in nepodpora zdravega partnerja povezana s slabšo kontrolo bolezni. Udeležba partnerja pa lahko vodi tudi v zakonske prepire, ki bolj ovirajo, kot povečujejo upoštevanje pravilnega zdravljenja bolezni, zato lahko na kronično bolezen odnosi vplivajo tako pozitivno kot negativno.

Ko se par sooči s kronično ali življenje ogrožajočo boleznijo, je pomembno, do katere mere so

Foto: Shutterstock

zadovoljene njune čustvene potrebe, saj se to povezuje s psihičnim blagostanjem vsakega od njiju ter zadovoljstvom z zakonom. Kronična bolezen zahteva tako od bolnika kot od zdravega, da se prilagodi, kar pa vpliva na način, kako vzajemno delujeta. Kronična bolezen lahko npr. omeji vrsto aktivnosti oz. splošno sposobnost bolnikovega funkcioniranja, njegove (socialne) vloge, odgovornosti in socialne opore. Partnerji kronično bolnih pogosto prevzamejo večino odgovornosti za skrb, posledično pa so tudi bolj pod stresom zaradi spoprijemanja s partnerjevo boleznijo. Bolezen lahko prispeva k še bolj oteženi komunikaciji med partnerjema, kar lahko vodi tudi do ločitve, po drugi strani pa lahko okrepi čustveno rast in zblížanje partnerjev. Z drugimi besedami, bolezen lahko vpliva tudi na pozitiven način, in sicer se lahko v stiski par bolj poveže in zraste.

KRONIČNA BOLEZEN PRI OTROKU IN MLADOSTNIKU

Diagnoza otrokove kronične bolezni je eno močnejših travmatičnih doživetij, ki močno vpliva na otroka, njegove starše in celotno družino. Kronična bolezen lahko pomembno ovira otrokove vsakodnevne aktivnosti, kot sta šport in glasba, ter predstavlja številne izzive in težave. Malčki in predšol-

ski otroci, ki še nimajo dokončno razvitega načina razmišljanja o vzroku in posledici, si lahko razložijo, da je bolezen kazen oz. posledica njihovega neprimernega vedenja. Bolezen otroka »kaznuje« z vsakodnevnimi nalogami, zlasti z omejitvami pri hrani ter »prepovedmi« uživanja slaščic in visokokaloričnih živil, kar je bilo morda še nedavno predmet nagrade ali pohvale. Otroku lahko bodisi prevzame krivdo za bolezen, lahko pa svoje doživljanje, zlasti jezo, izraža in odigrava na različne načine, kot so na primer prerekanje glede hrane, njeno zavračanje. Srečanja s sovrstniki lahko v otroku prebudijo prva zavedanja in občutke »drugačnosti«, še posebej glede videza, hrane in z boleznijo povezanih aktivnosti (npr. uživanje zdravil, uporaba medicinskih tehničnih pripomočkov itn.). Otrokova naraščajoča avtonomija, samozavedanje, zavedanje svoje bolezni in primerjanje s sovrstniki pogosto vzbudijo občutke drugačnosti in neprimernosti. Ključna naloga staršev šoloobveznih otrok je, da otroka podpirajo in mu pomagajo, da se zaradi bolezni in omejitev, ki jih ta prinaša, ne čuti drugačnega od ostalih. Starši imajo zelo pomembno vlogo, da otroka razbremeni krivde, ki jo otrok prevzame nase z namenom, da bi zaščitil starše in ohranil prijatelje. Ustrezen stik s šolo, obveščanje in poučevanje učiteljev o otrokovi bolezni večajo občutek varnosti in povezanosti. Starši s spodbujanjem otroka k sodelovanju v šolskih in občolskih aktivnostih prispevajo k zmanjševanju občutka drugačnosti, ki se v otroku nehote pojavi, hkrati pa večajo njegov občutek samozavesti in sprejetosti.

Socialna stigmatiziranost s strani vrstnikov pa je zlasti v ospredju pri mladostnikih s kronično boleznijo. Občutek drugačnosti lahko vodi v doživljanje depresivnosti in stresa kot tudi do težav pri vodenju bolezni in težav s šolskim uspehom. Bolezen lahko mladostnika ovira pri uresničevanju njegovih razvojnih nalog (samostojnost) in na številnih področjih, ki so lahko odločilna tudi za njegovo nadaljnje življenje (šolanje, izbira poklica,

stik z vrstniki, partnerski odnosi). Mladostnikov osebni razvoj je najbolj odvisen od čustvene opore staršev, njihovega vpliva na njegovo doživljanje lastne vrednosti, njihovega nadzora in spodbujanja ali omejevanja njegove avtonomije. Prav postavljanje meja in prevzemanje odgovornosti sta najpogostejša izvora napetosti in konfliktov med mladostnikom in njegovimi starši. Starši imajo pomembno vlogo pri vodenju bolezni, saj mladostnik še vedno potrebuje starševski nadzor in podporo pri vodenju bolezni in razvijanju spretnosti reševanja problemov. Za mladostnika je pomembno, da se starši z njim pogovarjajo na iskren, vztrajen, miren in spoštljiv način, ki odraža skrb, zanimanje ter pripravljenost pomagati. Primerna starševska pomoč in sodelovalna vključenost v vodenje bolezni ter postopni prenos odgovornosti na mladostnika prispevajo k mladostnikovemu boljšemu sprejemanju in vodenju bolezni.

Seveda pa je tudi za starše otrokova oz. mladostnikova kronična bolezen dodaten stres in jih izpostavlja večjim tveganjem za fizične in psihične težave. Starši lahko otroka zaradi lastne stiske in strahu pred zapleti bolezni nenehno nadzorujejo, postanejo pretirano zaščitniški in ga omejujejo tudi pri stvareh, za katere bi bil lahko odgovoren in sposoben. Pogosto se soočajo s strahovi, da npr. vzgojitelji, učitelji, trenerji ne bodo znali pravilno poskrbeti za otroka, pogosto čutijo negotovost pri prenosu odgovornosti za vodenje bolezni na otroka. Pretirana vključenost staršev v vodenje bolezni pa zlasti negativno vpliva na odnos med njimi in mladostnikom, saj je takšno omejujoče vedenje staršev pogosto vir konfliktov, napetosti, nerazumevanja in osamljenosti. Mladostniki potrebujejo starše, in tudi raziskave kažejo,

da so primerno zanimanje, podpora in vključenost staršev v mladostnikovo vodenje bolezni povezani z bolj sodelovalnim odnosom med starši in mladostnikom ter učinkovitejšim obvladovanjem bolezni pri mladostniku. Poleg primerne edukacije o bolezni in njenem zdravljenju je staršem bistveno v pomoč pri soočanju z diagnozo kronične bolezni, zmanjševanju vsakodnevnih stiske in obvladovanju bolezni tudi zagotovljena ustrezna psihosocialna in duhovna podpora.

ZAKLJUČEK

Kronična bolezen pomembno poseže v življenje celotne družine. Sprejemanje bolezni v družinski sistem zahteva fizične in čustvene prilagoditve. Stres, ki ga doživijo in doživljajo tako posameznik s kronično boleznijo kot tudi ostali družinski člani, je po svoji naravi zelo specifičen. Bolezen prinaša vsakodnevno breme odgovornosti in skrbi. Vrline se pred osnovno nalogo staršev, partnerjev, sorojencev. Družina mora spremeniti že vzpostavljene čustvene, miselne in vedenjske vzorce (npr. svobodne odločitve glede prehrane, dopustovanja, preživljanja prostega časa) in razviti nove, ki omogočajo prilagoditev na nove razmere in nadaljnji razvoj ter funkcionalnost (npr. meritve, zdravila, dieta). Ukvarjanje z boleznijo postane nov cilj v partnerstvu, starševstvu in kompromis za doseganje »normalnega« načina življenja. Življenje s kronično boleznijo je nenehno spreminjajoč se proces prilagajanja na potrebe, ki jih narekuje bolezen, osnovne razvojne potrebe posameznika pa tudi ritem in razvoj družine.

*Asist. dr. Tanja Pate, Teološka fakulteta,
Univerza v Ljubljani*

Franjo Štiblar

PODCENJENOST INTELEKTUALNE INFRASTRUKTURE SLOVENIJE

Intelektualna infrastruktura¹ je eden ključnih gradnikov družbenega razvoja Slovenije. Spada v področje družbenih infrastrukturnih virov, ki jih sedanja ekonomizacija celotnega življenja vse bolj zanemarija (Sandel, 2012). Ekonomski vidiki povpraševanja in ponudbe pri vrednotenju in upravljanju intelektualne infrastrukture odpovejo. Tako povpraševanja po intelektualnih storitvah (tudi na primer po pisanju in tiskanju knjig), ustvarjenega »po toku navzdol« od njihovih potencialnih uporabnikov, zgolj mikroenote ne vrednotijo ustrezno, saj zanemarija pozitivne zunanje učinke (eksternalije) intelektualne aktivnosti za celotno družbo. Produkcija in ponudba intelektualnih storitev pa sta nezadostni, ker so fiksni stroški nastanka intelektualne infrastrukture (izgradnje, izobraževanja) veliki, oblikovanje cen intelektualnih proizvodov ali storitev zgolj po mejnih stroških pa jih ne pokrije.

¹ Intelektualna infrastruktura v tem kontekstu vključuje med drugim raziskovanje, izobraževanje (posebej družboslovje in humanistiko), kulturo in umetnost, kot so pisanje in publiciranje knjižnih del, film, gledališče, slikarstvo, glasba, ples ...

Kot pri drugih infrastrukturnih dobrinah sta tudi za intelektualno infrastrukturo značilna nerivalstvo in neizključljivost njenih proizvodov — storitev. Zato je njeno odiranje zgolj v sfero privatnega in ekonomskega družbeno ne le neustrezno, ampak škodljivo. Slovenija izgublja mednarodno konkurenčnost ne zgolj z zanemarjanjem razvoja gospodarske infrastrukture (Štiblar, Kos, Jamnik: Infrastruktura Slovenije, PF Ljubljana, 2016), temveč podobno tudi s potiskanjem na stran razvijanja intelektualne infrastrukture. Prav zato je zasebni ekonomski interes za razvoj intelektualne infrastrukture treba nadgraditi s širšim družbenim interesom zanjo. Če intelektualne storitve niso plačane, to ne pomeni, da niso koristne za ekonomski in splošni družbeni razvoj Slovenije, ampak le, da si njihov prispevek (pozitivne eksternalije) prisvajajo »zastonj« privatno tisti, ki te storitve v svoji gospodarski aktivnosti in življenju uporabljajo.

Odločevalske elite danes v imenu neoklasične (širše družbeno gledano, neoliberalne) doktrine za-

tegujejo pas, vendar ne sebi, ampak drugim, med njimi predvsem tudi intelektualcem, kulturnikom in umetnikom, torej vsem, ki ustvarjajo intelektualno in umetniško, kulturno dejavnost, ki vzpostavljajo in ohranjajo njeno infrastrukturo.

Pospešeno razvijanje intelektualne infrastrukture Slovenije bo imelo dvojni pozitiven učinek za naš razvoj: na mikroravni ustvarja konkurenčno prednost za naša podjetja, ki intelektualne dosežke uporabljajo v mednarodni konkurenci, na makroravni pa z ustreznim plačevanjem intelektualnih delavcev v kulturi, znanosti, umetnosti povečuje dohodek prebivalstva, ki bodo kot osebni izdatki pri visoki mejni nagnjenosti k potrošnji skromno živečih prispevali k hitrejši rasti skupnega povpraševanja ter s tem BDP in standarda naših ljudi, saj je fiskalni multiplikator večji od 1. To poenostavljeno pomeni, da se bo s povečanjem izdatkov za intelektualne storitve domači produkt Slovenije še bolj povečal. Ob več kot 90.000 brezposelnih in ob sicer neizkoriščenih gospodarskih kapacitetah, ob

tem, da BDP, ki še vedno zaostaja za že doseženo velikostjo pred devetimi leti, in ob deflaciji, ki izkazuje bolezensko slabokrvnost gospodarstva, je boljše takšna dohodkovna spodbuda intelektualcem kot pa škodljivo zategovanje državnega pasu ali pa kak »helikopterski eksperiment«.

TEORETIČNO O INFRASTRUKTURI, POSEBEJ INTELEKTUALNI

Od infrastrukture smo dnevno neprestano odvisni, a je težko oceniti, kako močno. Infrastruktura je kompleksna, koristi, ki jih daje našemu življenju, pa so tipično posredne. Infrastrukturni viri so v ozadju na razpolago, predpostavljamo njihovo razpoložljivost, našo pozornost pa vzbudijo le, če kaj zaškriplje, če jih ni (OECD, 2007).

Infrastruktura je nepravna javna dobrina, ki jo označujeta nerivalstvo (»non-rivalry«) do določene mere in neizključljivost (»non-excludability«). Gre za vprašanje, ali je mogoče ostale uporabnike infrastrukture izključiti iz uporabe (izključljivost, »excludability«) ter ali infrastrukturo lahko dodatni uporabnik uporabi brez dodatnih stroškov (rivalstvo, rivalrousness) (Frischmann, 2012).

Javna dobrina je dobrina, katere uporaba ene osebe ne zmanjša možnosti uporabe druge osebe. Gre za nerivalstvo. Infrastrukturo pa lahko imamo za nepravno javno dobrino, saj je meja, do katere še obstaja nerivalstvo; prevelika uporaba (klasičen problem tragedije skupnega) namreč ustvari gnečo. Lastnost infrastrukture kot nedeljive (»indivisibility«) pomeni, da so fiksni stroški vzpostavitve infrastrukture visoki, zatem pa so variabilni stroški pridobivanja proizvodov in storitev iz nje nizki. Zato povprečni stroški padajo, saj ko se število porabnikov večja, se celotni stroški porazdelijo na več porabnikov. Povečanje števila uporabnikov ima v nekaterih vrstah infrastrukture lahko negativen učinek ustvarjanja gneče, v drugih lahko pa pozitiven učinek mreženja. Več vključenih v omrežje daje omrežju večjo vrednost, kar je posebej prisotno pri intelektualni, širše kulturni infrastrukturi.

Specifično infrastrukturni viri zadovoljujejo naslednje kriterije:

- 1) lahko so porabljeni nerivalsko za določen apliciran obseg povpraševanja;
- 2) družbeno povpraševanje po njih je vodeno s produktivno aktivnostjo »po toku navzdol«, ki zahteva infrastrukturni vir kot input;
- 3) mogoče jih je uporabiti kot input za široko paleto dobrin in storitev, ki lahko vključujejo privatne, javne ali družbene dobrine.

EKONOMSKI VIDIK JE PREOZEK ZA VREDNOTENJE INTELEKTUALNE INFRASTRUKTURE

Nekateri se zavzemajo za privatno last infrastrukture, drugi pravijo, da bi to bila katastrofa. Razpravlja se o odlikah privatne kontrole ali odprtega dostopa do infrastrukture za vse v različnih vedah, kot so pravo, ekonomija, politične vede. Na strani privatne kontrole je močna ekonomska teorija zasebnega reda preko trga z minimalnim vpletanjem vlade. Na strani odprtega pristopa je klic po zaščiti skupnega, a je teoretična podpora zanj z ekonomskega vidika šibka in nerazvita.

Stran povpraševanja olajša boljše razumevanje, kako infrastrukturni viri generirajo vrednost za družbo in kako odločitve o alokaciji pristopa do njih vplivajo na družbeno blagostanje. Ključni vpogled s tega vidika je, da so infrastrukturni viri bazični inputi za raznovrstne produktivne aktivnosti in širše za življenjsko blagostanje. Uporabniki infrastrukture, ki se odločijo angažirati v teh aktivnostih, pogosto producirajo javne in družbene dobrine in storitve, ki generirajo prelive (zunanje učinke, eksternalije), ki koristijo družbi v celoti.

Mikroekonomika infrastrukture se pretežno ukvarja s povračilom stroškov ter ustvarjanjem iniciative za ponudbo infrastrukture. Povpraševanje po infrastrukturi je zanemarjeno. Splošno znano je, da trg ne zagotavlja optimalnega stanja, zato mora država uvesti svoje ukrepe. To lahko stori neposredno,

Foto: Shutterstock

lahko s koncesijami ali z intelektualno lastnino in davki. Ker se mikroekonomija osredotoča predvsem na omenjena elementa, je vse ostalo sekundarnega pomena. To pomeni, da potrošnikom ne posveča posebne pozornosti. Ne zadostno pozornost posveča tudi zunanjim učinkom infrastrukture na okolje (konkretno intelektualne infrastrukture na proizvodnjo in standard ljudi), inovacijam in morebitnim nepravilnostim na trgu povpraševanja. Kompleksno razmerje med infrastrukturo ter ostalimi ekonomskimi in socialnimi sistemi ostaja z ekonomskega vidika neraziskano.

Nasprotno pa makroekonomisti raziskujejo vpliv infrastrukture na gospodarsko rast, produktivnost in razvoj. Splošno je sprejeto, da infrastruktura pozitivno vpliva na omenjene elemente, nasprotno pa naj bi pomanjkanje infrastrukture pomenilo razlog za slabo delovanje manj razvitih držav. Pozitiven vpliv infrastrukture ni sporen, bolj problematično je, kakšna je prava mera vlaganja v infrastrukturo. Učinek, ki ga ima infrastruktura na gospodarsko rast, je odvisen od tega, kako dobro je infrastruktura financirana, kako se upravlja in kako uporablja. Tako je pomembno, koliko infrastrukture imamo, kako jo upravljamo in kako plačujemo. Včasih je zato investicija v izboljšave obstoječe infrastrukture boljša kot investicija v nov infrastrukturni objekt.

Na infrastrukturnem področju so se uveljavili trije ekonomski principi. Prvi je ta, da je blaginja

dosežena, ko dobrino, ki je rivalska, uporabi oseba, ki jo najbolj ceni. Drugi princip pravi, da je tržni mehanizem pri ravnanju s takšnimi dobrinami najučinkovitejši, tretji princip pa pravi, da je tržni mehanizem najboljši pri porazdelitvi sredstev, ki so potrebna za produkcijo takšne dobrine. Vendar je pri obravnavi teh vprašanj pri infrastrukturi treba vključiti tudi socialno komponento.

POSEBNOSTI INTELEKTUALNE INFRASTRUKTURE

Intelektualna infrastruktura spada med netradicionalne vrste infrastrukture, pri čemer so tradicionalne vrste tipične gospodarske infrastrukture, kot so prometna, energetska in telekomunikacijska.

Kot pri tradicionalni infrastrukturi so mnogi intelektualni infrastrukturni viri lahko javni, družbeni ali mešani, saj prispevajo k ekonomskemu in širše družbenemu razvoju. Intelektualna infrastruktura se sooča s podobnimi vprašanji ponudbe kot tradicionalna: težko je pridobiti privatne investicije zanjo, ker so stroški ponudbe, izločitve in zlorabe veliki. Čisti tržni odprti pristop tu ni mogoč brez dodatne institucionalne podpore, lahko z javnimi subvencijami.

KONCEPTI ZA RAZUMEVANJE INFRASTRUKTURNE VREDNOSTI

V nadaljevanju so predstavljeni trije koncepti, ki pomagajo razumeti infrastrukturno vrednost nasploh in posebej še vrednost intelektualne infrastrukture.

1) Javna in zasebna dobrina

Ekonomisti razdelijo dobrine v dve glavni skupini glede na rivalskost in glede na možnost izključitve v porabi. Ali imamo dobrino za javno ali zasebno, ni odvisno od tega, ali je v zasebni ali javni lasti in kako je financirana. Odvisno je od dveh lastnosti, in sicer od tega, ali je mogoče ostale uporabnike izključiti iz uporabe (izključljivost, »excludability«) ter ali dobrino lahko dodatni uporabnik uporabi brez dodatnih stroškov (rivalstvo, »rivalrousness«). Ali lahko posameznika izključimo iz uporabe dobrine,

je odvisno od tega, kakšni so stroški te izključitve. Če lahko posameznika izključimo iz uporabe, gre lahko za zasebno dobrino, v nasprotnem primeru gre za javno. Rivalstvo je lastnost dobrine, ko uporaba enega uporabnika vpliva na možnost uporabe drugega uporabnika. Hrana, na primer, je tipična rivalska in izključljiva dobrina, intelektualna storitev pa nerivalska in neizključljiva.

2) Zunanji učinki (eksternalije)

Eksternalije (pozitivne ali negativne) so koristi ali stroški, ki so rezultat aktivnosti ene osebe, občuti pa jih druga oseba, brez plačila (kompenzacije). Eksternalije so vsakodnevna stvar in so ne glede na to, ali so pozitivne ali negativne, pomemben del napak trga (»market failures«). Če bi te eksternalije poskušali internalizirati, bi se akterji začeli obnašati učinkoviteje. Prav to je glavni ekonomski ukrep, da bi se izognili izkrivljanju, povezanemu z eksternalijami. Država lahko doseže internalizacijo z davki ali normativno ureditvijo, ali pa s trgom pravic in tako povzročitelje prisili, da so odgovorni za svoje ravnanje. Na drugi strani pa popolno preprečevanje eksternalij ni optimalno (dober primer so pravice intelektualne lastnine), ker lahko spodbudi ekonomsko blaginjo. Eksternalije se splača dopustiti »neplačane« posebej takrat, ko so tisti, ki se s tem okoristijo, produktivni v smislu, da si zagotavljajo dodatno večje donose. Razlog je v tem, da sprememba uporabnikov eksternalij v kupce, ki morajo plačati, da delujejo produktivno, lahko spremeni njihovo obnašanje — zmanjša njihovo produktivnost ali kako drugače spremeni ravnanje, kar lahko posledično vodi do manj koristi za družbo. Če moram plačati za uporabo eksternalij infrastrukture, jih ne bom uporabil in bom zato brez njih slabše proizvajal svoje izdelke ali storitve. Tak problem lahko vodi do napak trga ali pa do manjše udeležbe v aktivnostih, kjer bi obstajala družbena potreba po eksternalijah, in s tem do premalo teh eksternalij. To posebej velja za zunanje učinke intelektualne infrastrukture.

3) Družbene dobrine

Družbene dobrine so štirih vrst:

- 1) netržne: niso ne priskrbljene ne potrošene na trgu: okolje, ekologija;
- 2) zaslužene koristi (»merit«): družba jih ima za tako pomembne, da naj bi jih vsakdo imel: zdravje, izobrazba;
- 3) družbeni kapital: kreacija vrednosti ima družbeno dimenzijo: kontakti, kooperacija, empatija;
- 4) nereduktibilne družbene dobrine: jezik.

Družbene dobrine, med katere gotovo spadajo intelektualne dobrine in storitve, se razlikujejo od klasičnih javnih ali privatnih po načinu kreiranja vrednosti in vrsti zunanjih učinkov (eksternalij).

– Družbene dobrine vsebujejo difuzne eksternalije, ki jih ne realizirajo producenti ali potrošniki dobrine. Stroški internalizacije so večji od dohodkov, zato internalizacije pogosto ni. Družbene dobrine so pogosto odvisne od infrastrukture in skupnosti njenih uporabnikov.

Intelektualna infrastruktura je tipična družbena dobrina, ki je v glavnem nerivalska in neizključljiva. Zato je iniciativa za privatno upravljanje premajhna in družbena podpora za njeno delovanje je potrebna.

RAZMERJE MED DRUŽBENIMI DOBRINAMI IN EKSTERNALIJAMI

Družbene dobrine dobijo vrednost z vplivom na celotno družbo. Njihov vpliv se vidi na makroravni, torej na ravni celotnega sistema in ne toliko na ravni posameznika (mikroraven). Družbene dobrine se od klasičnih zasebnih ali javnih dobrin razlikujejo v dveh pogledih — prvič, kako se ustvarja njihova vrednost, ter drugič, glede na vrsto eksternalij, povezanih s temi dobrinami. Vrednost zasebnih ali javnih dobrin se realizira po njihovi uporabi; oseba mora dobrino torej uporabiti, ko enkrat dobi dostop do nje. Zaradi rivalstva ima zasebna dobrina vrednost le za posameznega uporabnika. Javne dobrine

Foto: Shutterstock

pa zaradi njihove narave lahko uporabijo mnogi. Njihova produkcija ima tudi potencial ustvarjanja pozitivnih eksternalij za uporabnike, ki ne plačujejo teh dobrin. Vrednost družbenih dobrin se ne ustvarja nujno in popolnoma z njihovo uporabo. Gre za spremembo nekkih odnosov, tako da to vpliva na celotno družbeno blaginjo.

Infrastruktura nasploh je javna dobrina, ki pogosto olajšuje nastajanje drugih javnih dobrin. Težnja po doseganju optimalnosti z vidika infrastrukture ni nujno najboljša. Gre za to, da se vrednotenja posameznikov ne da natančno izmeriti in je zato prava cenovna diskriminacija nemogoča. Konkurenčni trgi niso sposobni meriti povpraševanja po javnih dobrinah in se zanašajo, da bo ta problem rešila država s političnimi procesi. Vsi ti postopki so nepopolni, zato bi bila optimalna produkcija nemogoča.

Pri intelektualni infrastrukturi pa gre za čisto nerivalstvo, zato je potrebna družbena intervencija. Gre za jezik, ideje, družbeno infrastrukturo, kot so norme, vladavina prava.

ZAKLJUČEK

Infrastrukturalna politika je močno pod vplivom ekonomije. Ekonomisti močno preferirajo delo s formalnimi matematičnimi modeli in kvantitativnimi podatki, toda ta preferenca vnese znatne omejitve. Med drugim vodi mnoge ekonomiste, da izolirajo

konkreten trg ali dva za analizo, druge pa obravnavajo kot konstantne in zanje predpostavijo, da so kompletni in konkurenčni.

Ta pristop je visoko izkrivljajoč v kontekstu infrastrukture, ker so infrastrukturni viri pogosto temelj za kompleksne sisteme medsebojno odvisnih, prepletenih trgov (kompletnih in nekompletnih) in netržnih sistemov. Ekonomisti se lahko izognejo raznim netržnim sistemom in ustreznim družbenim vrednotam, ker naj bi bili izven okvirov ekonomike. Toda to pohabi analizo infrastrukture. Mnogi se zavedajo teh meja in omejitev ustrezne analize in predlogov, ki jih tako dajejo. Vendar meje pogosto niso očitne in jih politiki in drugi uporabniki ekonomskih analiz ne razumejo dobro. Tudi kadar jih razumejo, obstajajo različni razlogi, zakaj niso upoštevane, tako kot so ideologija in politični interesi. Neekonomskim nekvantificiranim zunanjim učinkom (eksternalijam) infrastrukture, tudi intelektualne, se pri aplikaciji daje vrednost o.

ZATEGOVANJE PASU PROTI RAZVOJU INTELEKTUALNE INFRASTRUKTURE

Zaviranje razvoja intelektualne infrastrukture je v časih pokriznih reform del vseprisotne politike zategovanja pasu, ki je nepotrebno naredila veliko škode (Blyth, 2015). Politika zategovanja (»austerity«) je namreč nevarna doktrina, ker je milijone ljudi po svetu, posebno pa v EU in tudi v Sloveniji, potisnila v gospodarsko trpljenje, ki ni bilo potrebno. Idejno je vodilo elit za ohranitev lastnega položaja in povečevanje neenakosti. Zato ima veliko podpore v kapitalskih (finančnih) elitah, politiki in medijih, ki jih prve kontrolirajo.

Empirično je v svetu (na primer študije IMF) in pri nas (avtor, 2013) potrjena hipoteza, da zategovalna politika deluje negativno na gospodarsko aktivnost (povzročča nižjo rast BDP, večjo brezposelnost in deflacijo). Podoben zaključek izhaja tudi iz izkušenj drugih držav v praksi. Tako se je izkazalo, da politika zategovanja pasu izgublja na dveh frontah: kot

koherentni splet ekonomskih idej in kot ekonomska politika. Nekaj primerov uspešne ekspanzivne fiskalne konsolidacije je bilo zgolj rezultat specifičnih pogojev delovanja, ki danes niso ponovljivi.

Zategovanje pasu je bilo pregnano v času velike depresije pred drugo svetovno vojno, a se je vrnilo. Posebno močno je bilo uporabljeno ob zadnji globalni finančni krizi na evropskih tleh in v Sloveniji, kar je prineslo natančno to, kar je bilo pričakovati. Razlogi za ponoven pojav politike zategovanja so ideološki in materialni. Gre za čiščenje proračuna z zmanjšanjem drugih vrst izdatkov, ko se z njim rešujejo banke, ki so prevelike, da bi propadle, in potrebujejo državno pomoč. Problem je tako nastal z reševanjem bank, kar je vodilo v javni dolg, ta je vodil v krizo, ta pa je vodila v politiko zategovanja.

Obstajajo boljši načini reševanja iz krize in zadolžitve, kot je politika zategovanja, ki pomeni interno devalvacijo v obliki znižanja plač in socialnih izdatkov, deflacije, krčenja intelektualne, kulturne infrastrukture, prerazdelitve v korist bogatih in večanja plačilnobilančnega presežka. Med deseterico načinov za pot iz finančne krize in zadolženosti je najprimernejši obnovitev rasti BDP, za katero pa sta potrebni v začetni fazi monetarna in fiskalna stimulacija, torej natančno nasprotno od tistega, kar predlaga zategovalna doktrina. In del fiskalne spodbude je lahko podpora razvoju intelektualne infrastrukture, ki predstavlja pridobljeno konkurenčno prednost Slovenije in dejavnik povečanja blagostanja njenih prebivalcev.

Izziv slovenskim nosilcem odločanja danes je realna pretnja globalne recesije. Njen učinek na slovensko gospodarsko aktivnost bi bil znova katastrofalen.² Zato velja ukrepati ex-ante s pospeševanjem domačega povpraševanja. Zanj so najprimernejši ukrep investicije v infrastrukturo, tudi intelektualno. Na mikroravni prispevajo k povečanju kon-

² Seveda še vedno velja Keynesovo opozorilo, da so ekonomisti napovedali deset kriz od zadnjih treh.

Foto: Shutterstock

kurenčnosti podjetij, na makroravni pa k dopolnitvi sicer upehanega izvoza kot motorja aktivnosti. Proti potencialni grožnji nove recesije je zato treba ukrepati vnaprej (ex-ante), ne z zamudo (ex-post), ker tudi učinki ukrepov ekonomske politike delujejo z zamikom.

Prof. dr. Franjo Štiblar, profesor na pravni fakulteti v Ljubljani in predstojnik njene pravno-ekonomske katedre

CITIRANA LITERATURA

- Blyth, Mark. *Austerity*. Velika Britanija: Oxford UP, december 2012.
Frischmann, R. *Infrastructure*, Harvard UP, 2012.
OECD: *Infrastructure to 2030*. Pariz, 2007.
Sandel, Michael J. *What Money Can't Buy, Moral Limits of Market*. ZDA: Harvard UP, 2011.
Štiblar, Franjo. »Bolje ex-ante preventiva kot ex-post kurativa.« V: GG št. 2, Ljubljana: EIPF, 2016: 1–8.
Štiblar, Franjo, et al. *Infrastrukturalna Slovenija*. Ljubljana: Pravna fakulteta v Ljubljani, 2016.
Štiblar, Franjo, in Volčjak, Robert. »Prolegomena za razvoj infrastrukture« V: GG št. 2, Ljubljana: EIPF, 2016.
Štiblar, Franjo. »Škodljivost zategovanja pasu.« V: GG št. 11, Ljubljana: EIPF, 2014.
»The World Bank.« V: *Infrastructure in Crossroads*. Washington DC, 2007.

Božo Rustja

KOPRSKI ŠKOF MSGR. DR. JURIJ BIZJAK

»Sedemdeset let je doba našega življenja, osemdeset, če smo krepki.« (Ps 90,10) Bi škof Jurij Bizjak kot izreden poznavalec Svetega pisma navedel te besede iz Knjige knjig ob svojem življenjskem jubileju? Morda, a bi pri tem hitro dodal, kje vse lahko preberemo kaj o sedemdesetletnici v Svetem pismu. Tako ljuba mu je namreč ta knjiga in tako dobro jo pozna, da bi to naredil brez težav.

Škof Bizjak, ki bo 22. februarja 2017 praznoval življenjski jubilej, je bil pred sedemdesetimi leti rojen na Colu nad Ajdovščino v preprosti kmečki družini s štirimi otroki. Svojega otroštva se je ob škofovskem posvečenju leta 2000 v pogovoru za *Ognjišče* takole spominjal: »Moj oče Stanko je pogosto rad rekel: »Živimo med drugimi, da je bolj gosto. Nobene hudobije. Bomo nekako rešili.« Naša mama Marija, ki je imela črne lase in je nosila dolgo kito, pa je bila bolj tiha in potrpežljiva in je znala mirno doseči, da smo otroci naredili tisto, kar je bilo treba. Zase mislim, da sem bil že od majhnih nog hud pridigar, ki mu je za vsako stvar vedno še ostajalo razlogov in dokazov. Moj brat Stane, ki je rojen in poklican trgovec, pa je nekega večera doma med rožnim vencem tako hudomušno predelal medvedka iz cunj in ga postavil na mizo, da smo od smeha trikrat poskusili poprijeti z molitvijo, a zaman ... Moja starejša sestra Lidija je rada prala, kuhala, dajala prašičem in kokošim in gospodinjala z največjim veseljem — od malega cela mama. Moja mlajša sestra Irma pa je odpekerala v živilstvo in tako zdaj pripravlja kraljevske pijače. Brat Stane ji še sedaj med drugim rad pove, kako si jo je, ko je bila še prav majhna, da ne bi jokala, posadil za vrat in kako se ga je z obema rokama držala za ušesa in se pozibavala, medtem ko je on na kolenih kleče s sarkovo krtačo ribal po tleh pred prazniki. — In tako živimo naprej med drugimi, da je bolj gosto ...«

Jurij Bizjak je v domači vasi začel osnovno šolanje in ga nadaljeval v Ajdovščini. Morda je prav, da omenimo, zakaj, saj to zrcali tudi njegovo življenjsko poklicanost. Učitelj angleščine na osnovni šoli na Colu je moral na služenje vojaškega roka, in šola je ostala brez pouka za ta jezik. Zato so nekaj nadobudnih učencev poslali v Ajdovščino, da bi si poleg drugih znanj nabirali tudi znanje angleščine. Škof Bizjak zatrjuje, da je prav v teh letih prejel odločilno osnovno jezikovno znanje, ki mu je pozneje izredno koristilo najprej pri njegovem študiju Svetega pisma, pozneje pa pri njegovem prevajalskem in drugem delu. Zanimiva je tudi prigoda, kako je dobremu profesorju angleščine dejal, da bi rad popravil oceno iz tega predmeta. Učitelj je bil takoj za to. Najbrž je v nadobudnem najstniku videl določene sposobnosti. Mladi učenec je nato tako dobro odgovarjal, da mu je učitelj z veseljem napisal dobro oceno.

Čeprav je Jurij Bizjak naredil že sprejemni izpit za srednjo ekonomsko šolo, je po pogovoru z župnikom Čibejem spoznal, da je bolje, da gre na gimnazijo, ki je bila v Malem semenišču v Vipavi; tam je leta 1965 tudi maturiral. V škofijski gimnaziji je dobil trdno podlago za študij Svetega pisma, kjer so dijake, kakor sam pravi, »vpeljevali v skrivnosti jezikov sami odlični profesorji: Črnilogar, Mežan, Požar in drugi »Hermesi«. Zaman pa se zdaj poskušam spomniti imena odlične profesorice slovenskega jezika v osnovni šoli v Ajdovščini, ki je bila doma iz

Idrije in me je naučila temeljite stavčne in besedne analize in je z duhovitimi pripombami rada pohvalila slog in vsebino mojih šolskih spisov. Tako sem se glede jezikov vedno čutil dobro vkopan povsod po svetu, kamor me je pot zanesla.«

Študij je nadaljeval na Teološki fakulteti v Ljubljani, kjer je leta 1972 diplomiral, v duhovnika pa je bil posvečen 29. junija 1971 v Logu pri Vipavi.

Posvečenju je sledila običajna službena pot duhovnika: sprva nekaj mesecev kaplanovanja v Sežani, od leta 1972 do leta 1975 v Ilirski Bistrici, nato pa je bil leto dni župnijski upravitelj na Planini pri Ajdovščini in na Ustjah. Nato ga je koprski škof Janez Jenko leta 1976 poslal študirat svetopisemske znanosti v Rim, in sicer na *Papeški biblični inštitut*. Sam v že omenjenem intervjuju takole pravi o tem študiju: »Najprej nisem maral iti s Planine, potem pa sem predlog sprejel in škof se je strinjal, da bi študiral Sveto pismo. Mislim, da me je za to navdihnil profesor Jakob Aleksič s svojo plemenito duhovnostjo in globoko modrostjo.« Biblični študij je končal na *Papeški univerzi Urbaniana* leta 1983 z doktorsko disertacijo o svetopisemski Knjigi pregovorov z naslovom: *Sporni pregovori*.

Po vrnitvi v Slovenijo je od leta 1983 do leta 1997 opravljal službo duhovnega voditelja (spirituala) v malem semenišču v Vipavi, od leta 1991 do leta 1997 pa hkrati službo duhovnega pomočnika v župniji Šturje. Med letoma 1983 in 2000 je bil predavatelj svetopisemskih ved na *Teološki fakulteti v Ljubljani*, od leta 1997 do leta 2000 pa tudi duhovni voditelj bogoslovcev v Ljubljani. V akademskem letu 1990/91 se je strokovno izpopolnjeval (predvsem iz biblične arheologije in zgodovine) v Jeruzalemu. Svojega strokovnega izpopolnjevanja se takole spominja: »V prvem sobotnem letu, to je po šestih letih predavanja na fakulteti, pa sem na predlog in priporočilo profesorja Krašovca šel na *Ekumenski inštitut* v Jeruzalem, kjer sem temeljiteje in v živo spoznaval podobnosti in razlike med tremi verami, ki se nekako stekajo v Jeruzalem: judovsko, krščansko in muslimansko.

Msgr. dr. Jurij Bizjak.
Foto: arhiv Družine.

Najbolj koristni pa so bili strokovni obiski starozaveznih in novozaveznih svetopisemskih krajev, ker so mi pomagali, da sem se s svojimi razlagami mogel pozneje pridružiti p. Petru Lavrihu, ki izredno uspešno pripravlja in vodi številna romanja v Sveto deželo.« Tako Jurij Bizjak že četrto stoletja vsako leto spremlja romarje v sveto deželo in poudarja: »Če hočeš razumeti človeka, moraš poznati njegovo deželo.«

Papež Janez Pavel II. ga je 13. maja 2000 imenoval za koprskega pomožnega škofa, naslovnega škofa v Gergiju. Jurij Bizjak je bil prvi pomožni škof v zgodovini obnovljene koprške škofije. V škofa je bil posvečen 5. julija 2000 v koprski stolnici Marijinega vnebovzetja. Za škofovsko geslo si je izbral besede iz svetopisemske knjige preroka Ageja: »Pogum, vse ljudstvo v deželi.« (Ag 2,4) Istega leta je postal generalni vikar koprške škofije. To službo je opravljal do imenovanja za škofa ordinarija.

Ob imenovanju za škofa je dejal, da ga prevevata dve občutji: človeške nemoči in božje pomoči. »Bog je »privlačen in strašen«, zato je tudi vsaka njegova služba privlačna in strašna. Up in strah prevzemata človeka. Prevzema ga up, ker hrepeni po Bogu in želi priti bliže k njemu: »Kakor jelen hrepeni po studencih, tako hrepeni moja duša po tebi, o Bog.« (Ps 42,2) In

»Veselite se življenja.« Foto: arhiv Družine.

prevzema ga strah, ker se spominja svoje grešnosti in mora govoriti kakor Peter: »Pojdi od mene, Gospod, ker sem grešen človek!« (Lk 5,8) Gospod pa ga kakor apostola Pavla tolaži in spodbuja: »Dovolj ti je moja milost, zakaj moč se v slabosti spopolnjuje!« (2 Kor 12,9) »Po milosti Božji pa sem to, kar sem.« (1 Kor 15,10)«

Papež Benedikt XVI. ga je 26. maja 2012. imenoval za koprskega škofa ordinarija. Na to mesto ga je umestil apostolski nuncij msgr. dr. Juliusz Janusz v koprski stolnici 23. junija istega leta.

Škof Bizjak velja za izrednega poznavalca Svetega pisma. Objavil je precej člankov in imel vrsto predavanj na različnih tečajih. Je priljubljen predavatelj in pogost voditelj duhovnih vaj za različne skupine. Izhaja iz neizčrpne zakladnice Svetega pisma. Zapletene zadeve zna razložiti na razumljiv in poljuden način. Mnogim je odprl vrata v Sveto pismo in jih navdušil za branje, premišljevanje in molitev ob Božji besedi.

Deset let je bil član skupine strokovnjakov, ki je prevedla in pripravila Slovenski standardni prevod Svetega pisma (1996). Prevedel je knjigo preroka Izaia, dvanajst malih prerokov, Joba, Pregovore in Pridigarja. Leta 1989 je pri založbi *Ognjišče* izšel njegov prevod *Jobove knjige* s kratkim uvodom in opombami. Za *knjigo Ilustrirana enciklopedija Svetega pisma*, ki je leta 1994 izšla pri Ognjišču, je prevedel eno poglavje ter obsežno knjigo strokovno pregledal. Z izbranimi besedami je pospremil prevod Janeza

Zupeta svetopisemske knjige *Visoka pesem*, ki je leta 2000 doživela ponatis pri založbi Ognjišče. Več let je sodeloval na TV Slovenija v oddaji *Ozare* pa tudi pri drugih oddajah na radiu in televiziji.

Najprej kot pomožni škof in generalni vikar, pozneje pa kot škof ordinarij je dobro spoznal razmere v domači škofiji. Vsako leto je imel do trideset birm in okrog petnajst kanoničnih vizitacij. Župnije obiskuje tudi ob drugih slovesnostih in priložnostih.

Kot škof ordinarij je spremenil delovanje škofijskih uradov ter si prizadeval za njihovo usklajeno delovanje. Pod njegovim vodstvom so zgradili prizidek škofijski stavbi, v katerem je dobil nove sodobne prostore Škofijski arhiv Koper in prepotrebne prostore nekateri škofijski uradi (2015). Obenem je ukazal, naj se arhivsko gradivo iz župnij preseli v škofijski arhiv. Istega leta je dal zgraditi grobnico škofov v koprski stolnici. Leta 2016 je bil pobudnik gradnje Petrovega doma, namenjenega ostarelim in bolnim duhovnikom v Šempetru pri Gorici.

Kot član Slovenske škofovske konference je opravljal različne naloge: odgovoren je bil za laike, ki so povezani v Svet katoliških laikov Slovenije, pa tudi za Slovensko oznanjevalno komisijo pri Slovenskem pastoralnem svetu in za katehetski urad. Od leta 2016 je odgovoren za Slovensko biblično gibanje in Slovensko komisijo za oznanjevanje.

Menim, da ob njegovem življenjskem jubileju lahko ponovimo besede, ki jih je ob imenovanju za škofa ordinarija izrekel upokojeni koprski škof Metod Pirih: »Mislim, da skupaj z menoj delijo veselje tudi duhovniki in verniki. Škof Jurij je že dvanajst let pomožni škof. Dobro pozna razmere in potrebe v škofiji. Je blag, dobrohoten in plemenit človek, ki zna navdušiti. Je strokovnjak za *Sveto pismo*. Želim mu zdravja in dobrih sodelavcev, da bo škofijo popeljal proti novim obzorjem resnice, lepote in dobrote in da bo z Božjo in človeško besedo opogumljal vse ljudi dobre volje.«

Mag. Božo Rustja, urednik *Ognjišča*, Koper

Martin Grum PROF. JOŽE FAGANEL

Ob sedemdesetletnici

Vdan lepi besedi in skrbi za ljudi, ki živijo z motnjo strjevanja krvi

»Ko sem se rodil leta 1947 kot četrti otrok v družini s tremi dečki s težko hemofilijo A in dvema sestrama, je statistika določala pričakovano trajanje življenja za hemofilike 15 let, kar je vključevalo vse stopnje hemofilije od težke do lahke.«

Statistika, veda o metodah zbiranja in analize podatkov o množičnih pojavih — v našem primeru hemofilije — je morala od tedaj do danes, ko prof. Jože Faganel praznuje 70-letnico, svoje rezultate nenehno spreminjati. Na srečo v korist hemofilikov.

Rodil se je 10. oktobra 1947 v Ljubljani. Njegova mama je bila hčerka ljubljanskega veletrgovca Jurija Verovška, oče pravnik, član ljubljanskega radijskega igralskega ansambla, po prednikih iz Vipavske doline. Zaradi hude bolezni je z bratoma večino otroštva in mladosti preživel doma. Fantje šole skoraj niso obiskovali. Ker tudi ob nedeljah niso hodili k maši, jih je mama spodbujala, da so doma celotno besedilo maše prebrali. Jože ga je že zelo zgodaj znal na pamet. Verouk, ki je vključeval tudi pripravo na prvo obhajilo in birmo, jih je poučevala teta, uršulinka. Za njegovo izobrazbo je bilo zelo pomembno tudi poslušanje radia, zlasti radijskih iger. Ob poslušanju si je oblikoval pretanjen čut za govorjeno besedo.

Maturiral je leta 1966. Trije starejši otroci Faganelove družine so se odločili za študij medicine, Jože za študij slovenskega jezika s književnostjo in francoščine na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Med študijem je bil dejaven v frančiškanski župniji Marijinega oznanjenja v centru Ljubljane. Sodelovanje

v župnijski študentski skupini je bilo pomembno za njegovo poznejšo poklicno pot, saj je skupina sodelovala pri izdajanju glasila, z branjem sooblikovala mašo in bila dejavna pri župnijskih gledaliških predstavah. Čeprav je vedel, da njegovi študijski in poznejši poklicni poti to ne bo v korist, se je kot tedaj eden redkih laikov vpisal tudi na Teološko fakulteto. Leta 1971 je postal urednik študentske strani v *Družini*. To so opazili tudi pri *Mladini*, mu zastavili nekaj za tisti čas aktualnih vprašanj o kristjanah v socialistični družbi in njegove tehtne odgovore s podnaslovom »za nekatere (mogoče) nenavaden intervju« objavili. To je bil njegov prvi odmevnejši javni nastop.

Kot študent je bil nadpovprečen. Pripravil je več neobveznih seminarskih literarnozgodovinskih nalog, s knjižnimi ocenami sodeloval v *Jeziku in slovstvu* in pomagal pri poletnih seminarjih slovenskega jezika, literature in kulture. V prvem letniku je prejel Prešernovo nagrado za študente. Diplomiral je aprila 1973 in po diplomi kratek čas delal pri redakciji *Slovenskega biografskega leksikona* na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede SAZU. Že decembra 1973 je odšel v Pariz za lektorja za slovenski jezik na Inštitut za vzhodne jezike (INALCO, Nova Sorbona). Z jezikoslovcem in prevajalcem Claudom Vincenotom — ta je leta 1972 je doktoriral z v francoščini napisano znanstveno slovnico slovenskega knjižnega jezika — sta uspela slovenščino uveljaviti kot diplomski predmet. Pred Faganelovim prihodom v Pariz je bila neobvezen predmet, ki ga je študiralo

Prof. Jože Faganel. Foto: Alenka Veber.

le nekaj Francozov. Ko je leta 1975 Francijo zapustil, je bila slovenščina enakovredna drugim jezikom. Študiral jo je deset študentov, ki so po triletnem študiju iz nje kot glavnega predmeta lahko diplomirali. Ker kulturno-informacijski centri takrat še niso delovali, je Faganel v Parizu prirejal kulturnozgodovinska predavanja. Bivanje v Franciji je bilo pomembno tudi za njegovo poznejše družinsko življenje. Tam se je, kot se je pokazalo pozneje, srečno poročil in že v Parizu se mu je rodila prva od treh hčera.

Po vrnitvi v Ljubljano junija 1975 se je zaposlil kot lektor na Zavodu Republike Slovenije za statistiko, kjer je s sodelavci posodobil publicistični sistem zavoda. Vzporedno s poklicnim delom je pripravljaval večjezični terminološki slovar, prevajal in objavljaval krajše strokovne članke. Med letoma 1979 in 1982 je bil urednik publikacij na Zavodu za planiranje Republike Slovenije. Največjo skrb je posvečal urejanju *Informativnega biltena* zavoda, ki ga je kot glavni urednik preoblikoval v sodobno strokovno revijo s kratkim naslovom *IB* (Informativni bilten). V času zaposlitve na zavodu je kot soavtor sodeloval pri pripravi večjezičnega mednarodnega terminološkega slovarja prostorskega planiranja.

Od februarja 1982 je bil lektor za slovenski odrski jezik na Akademiji za gledališče, radio, film in tele-

vizijo (AGRFT) v Ljubljani, vodil je vaje in predaval o temah iz literarne teorije, zgodovine slovenskega pravorečja in retorike. Na AGRFT je vodil Katedro za odrski jezik in umetniško besedo in Oddelek za dramsko igro. Vmes je deloval kot gledališki lektor in dramaturg v večini slovenskih gledališč, pri filmu, na radiu in televiziji in tudi prevajal. Kot gledališki lektor je med letoma 1981 in 2014 sooblikoval skoraj 300 gledaliških predstav. Zlasti plodno je bilo njegovo skoraj tridesetletno sodelovanje s Slovenskim stalnim gledališčem v Trstu. Za pravorečno normo in slogovno ustrezen odrski govor je poskrbel kar v sto šestnajstih predstavah tega gledališča. S prispevki o jeziku, zlasti govornih besedi, je sodeloval na več strokovnih srečanjih in pri delu Jezikovnega razsodišča.

Oktobra 1988 se je zaposlil kot raziskovalec starejše književnosti in strokovnjak za tekstologijo na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Sodeloval je pri znanstvenokritičnih izdajah Brižinskih spomenikov, Zoisove zapuščine, pisem slovenskih protestantov, pridig Janeza Svetokriškega. Ob tem je nadaljeval pedagoško delo na AGRFT, od leta 1994 tudi na Teološki fakulteti pri predmetu govorništvu, delal v gledališčih, predaval na strokovnih seminarjih, objavljaval in urejal strokovna dela.

Zadnje obdobje njegovega službenega življenja je povezano s Celjsko Mohorjevo družbo. Leta 2004 je sprejel vztrajna vabila glavnega odbora družbe in prevzel vodenje te najstarejše slovenske založbe. Prevzeti vodenje založbe s pestro zgodovino, ki je v času največjega razcveta ob koncu prve svetovne vojne posredovala vsaj nekaj knjig v domala sleherno slovensko družino, je bil zanj velik izziv. Mohorjeva v zavesti ljudi namreč ni le založba, ki zalaga in prodaja knjige. Bralci njenih knjig so bili praviloma hkrati tudi člani družbe. Kot njeni člani so se obvezali za letni nakup knjižne zbirke, seznam članov pa je bil objavljen v koledarju. To se je po drugi vojni sicer spremenilo — brati svoje ime, natisnjeno med člani družbe, je bilo nezaželeno in celo politično nevarno —, vendar se je moralna zavezanost

Prof. Jože Faganel na volilnem občnem zboru v Celju konec leta 2015. Foto: Alenka Veber.

kupiti Mohorjev knjižni dar (redno letno knjižno zbirko) ohranila. Faganel se je razpet med občudovanjem nekdanje kreativne prodornosti Mohorjeve družbe in prežet z občutki »stečajnega upravitelja kake ugledne firme, od katere je največ vredna prav blagovna znamka, njeno izročilo in nepretrganost delovanja«, pogumno lotil dela. Mohorjevi družbi je kljub vsem založniškim krizam tudi v sodobnih digitalnih časih, nenaklonjenih branju zahtevnejših besedil, zagotovil prepoznavno mesto med slovenskimi založbami. Temelj za to je jasno oblikovan, na krščanskih vrednotah utemeljen založniški program. Njegovo vodilo je bilo, da bodo bralci le dobro knjigo imeli za dragocenost, ki jo je vredno kupiti.

Hemofilija, ki je zaznamovala Faganelovo življenje in življenje njegovih bratov, ga je spodbudila, da je del svojih moči in sposobnosti posvetil ljudem, ki jih je prizadela ta neozdravljiva bolezen. Od leta 1983 vodi dejavnost Društva hemofilikov Slovenije. Pod njegovim vodstvom društvo vsestransko pomaga članom. Skrbi za njihovo izobraževanje o boleznih, povezanih z motnjo strjevanja krvi, ter tudi za izobraževanje zdravstvenih delavcev in prostovoljcev,

vodi dokumentacijo (mdr. o vseh infuzijah), organizira psihološko pomoč, programirano rekreacijo in prevoze gibalno oviranih ter s publicistično dejavnostjo informira javnost o tej bolezni. Jože Faganel je samostojno in kot soavtor objavil več prispevkov s področja medicine ter o hemofiliji in delu društva v osrednjih slovenskih časopisih več intervjujev.

»Bolezni nisem doživljal kot kazen, ampak kot stalen opomin k resnosti življenja. Trpljenje je bilo v prvih letih sestavni del mojega življenja in nekakšen korektiv za razposajeno mladostno dušo. Sprejemal sem ga kot priložnost, da oblikujem svoj značaj. Običajna otroška lenoba se je korigirala z zavestjo: Naredi takoj! Jutri boš morda zbolel in ne boš mogel narediti tistega, kar si danes želel preložiti.« Odlomek iz intervjuja, objavljenega leta 1996 v *Naši družini*, mesečni prilogi tednika *Družina*, lepo pojasni izjemno delavnost, ustvarjalnost in organiziranost prof. Jožeta Faganela.

Martin Grum, samostojni strokovni sodelavec
specialist v humanistiki,
Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU

Janez Bizjak

VALENTIN STANIČ (1774–1847)

Veliki Slovenec in Evropejec pred svojim časom

Ob 170-letnici smrti Valentina Staniča

Valentin Stanič,¹ izjemna osebnost slovenske zgodovine, je žal pri Slovencih premalo znan. Razen v Posočju, predvsem na Goriškem, drugod presenetljivo malo ljudi (še) ve, kdo je bil, kaj je naredil in zakaj si je prislužil častno mesto med našimi duhovnimi velmožmi.

Sodobnik Prešerna in Slomška se je pod vplivom takratne črkopisne zmede podpisoval kot Stanig. Bil je slovenski razsvetljenec evropskega formata, samotni jezdec v neustavljivem odkrivanju neznanega, dobrotnik in čudak, ljudski zdravilec in duhovnik, drzni alpinist samohodec, ki mu sodobniki niso zmogli slediti, uresničevalec nemogočih in po mnenju mnogih nepotrebnih dejanj, nemirni duh daleč pred svojim časom.

Stanič je bil prvi človek na najvišji gori Bavarske, na Watzmannu (2713 m), in prvi, ki je izmeril višino treh najvišjih vrhov Vzhodnih Alp, Watzmanna, Velikega Kleka (Großglocknerja) in Triglava. V Staničev spomin so pred sedemnajstimi leti imenovali vremensko merilno postajo nad Berchtesgadnom. Po njem so imenovali tudi častno priznanje in posebno nagrado münchenke sekcije nemške planinske zveze za zasluge pri varstvu narave in okolja na Bavarskem kot *Stanič-Preis*. Stanič je edini Slovenec, čigar ime nosi trg v Münchnu, edini Slovenec, ki ima dvojezično spominsko ploščo v bavarskih gorah, in tisti Slovenec, ki je leta 1802 zasadil prvi botanični vrt na Salzburškem.

Zakaj je Stanič, rojen leta 1774 v Bodrežu pri Kanalu ob Soči, še danes izjemen? Zato, ker je pred več kot dvesto leti delal izjemne stvari, ki bi bile tudi danes, po 200 letih, še vedno izjemne. Njegovo življenje so zaznamovali trije mejniki.

SALZBURŠKO OBDOBJE (1792 DO SEPTEMBRA 1802)
Stanič, svetovljan in Evropejec, nemirni duh, prvi alpinist in raziskovalec Alp

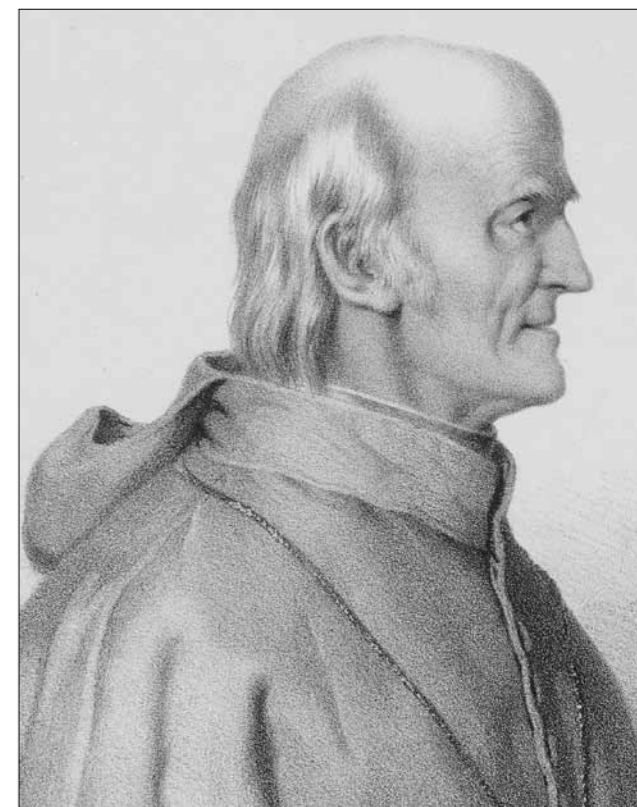
Kot mnogi znani in veliki ljudje je tudi Stanič začel iz nič, iz anonimnosti. Iz neznane in revne vasi v pozabljenem delu takratne monarhije je prišel v razkošno in svetovljansko mesto Salzburg. Francoska revolucija, razsvetljenstvo, Napoleonove vojne in spori med Salzburgom in Bavarsko so nedvomno vplivali na miselnost in način razmišljanja tedanjih izobražencev. Študent filozofije in bogoslovja, kmečki sin, ki je za vsako pešpot od doma do Salzburga ali obratno potreboval šest dni, na začetku ni bil videti poklican in izbran za izjemna dejanja. Toda pri velikih stvareh je večkrat tako, da nepoklicani postanejo poklicani in neizbrani anonimneži izbrani, da uresničijo, kar je za druge nedosegljivo.

Neznanec iz Posočja je po osmih letih postal ena najbolj znanih osebnosti v Salzburgu in si prislužil prvo mesto pri osvajanju in raziskovanju salzburških gora. V nemškem jeziku je pisal pesmi in potopisne prispevke za vodilni časopis *Intelligenzblatt*, kot bogoslovec in pozneje kot duhovnik se je ukvarjal z nevsakdanjimi in za teologe nenavadnimi stvarmi. Zagnano je nabiral in proučeval kamnine in planinsko cvetje ter s plezanjem na prepadne visoke gore

in z merjenjem njihovih višin izzival življenjsko nevarnost. Samo ugibamo lahko, kakšna vedoželjnost in kakšna strast sta gnali Staniča po vrtoglavih vrhovih, na katere se drugi niso upali. Kaj ga je gnalo, da je kot prvi človek sam priplezal na dve najvišji bavarski gori, na Watzmann in na Visoki Göll? Zakaj je počel stvari, ki so se večini ljudi takratnega časa zdele čudne, za *gospoda* celo grešne, predvsem pa popolnoma odveč? V Salzburgu je bogoslovca Staniča potegnilo v vrtinec razsvetljenstva, v čas iskanja prvih pristopov na najvišje alpske gore, v raziskovanje nevarnega, nedotakljivega, skrivnostnega ter navadnim smrtnikom nedosegljivega in nekoristnega sveta. V tretjem tisočletju bi rekli, da je Stanič premikal meje nemogočega predrzno navzgor.

Julija 1800 so takrat 26 let starega študenta Staniča povabili na slovito znanstveno raziskovalno ekspedicijo grofa Salma na Veliki Klek (3798 m), najvišjo goro Vzhodnih Alp. To je bila vrhunska znanstvena odprava tistega časa, Stanič pa je bil zadolžen za barometrično merjenje višine. Na vrhu je stal en dan za prvopristopniki, ko je na veliko presenečenje udeležencev sam splezal na goro. Na ramah je nosil visok smrekov drog z okleščenimi vejami, prirejenimi za lestev, in merilne inštrumente z mizico, da je kot prvi izmeril višino svete gore na tromeji med Koroško, Salzburško in Tirolsko. Kdor je bil na Velikem Kleku, si lahko predstavlja, kako tvegan in drzen je bil takratni Staničev solovzpon. V poročilu je ponosno zapisal, da je potem, ko je zaradi meritev z barometrom moral splezati na omenjeni drog, »stal višje, kot je vrh visok, in višje kot prvopristopniki prejšnji dan«.

Že sredi avgusta istega leta (1800) se je Stanič s spremstvom odpravil na do tedaj še deviški Watzmann. Vsi, ki smo bili na tej najvišji gori Bavarske, komaj razumemo takratno Staničevo drznost. Nevarno prepaden in ozek greben do najvišjega vrha Mittelspitze (2713 m) je danes zavarovan z jeklenicami in klini in primeren je le za ljudi, ki nimajo vrtoglavice. Leta 1800 je Stanič sam stal na začetku

Valentin Stanič, portret. Vir: <https://en.wikipedia.org/>

grebena proti glavnemu vrhu. Spremljevalce je bilo preveč strah, da bi šli naprej, obsedeli so na nižjem in lažje dostopnem vrhu Hocheck (2651 m) ter z grozo gledali, kako je Stanič z instrumenti in merilno mizico v nahrbtniku začel kriliti z rokami in loviti ravnotežje po vrtoglavem grebenu in prepadnih skalah proti neznanemu glavnemu vrhu; tja, kjer še ni bilo nikogar. Ničesar ni imel, nobenih podatkov, nobene pritrjene vrvi, ki bi jo zagrabil, če bi omahnil. Le izjemno telesno moč, pogum in primorsko trmo. Ko je pozneje opisal svojo pustolovščino, je priznal, da ga je bilo strah, in tega, da bi nekajkrat skoraj strmoglavil tisoč metrov navzdol. Spremljevalci so spodaj z varne razdalje molili, da gospod ne bi omahnili. Stanič je postal legenda.

¹ Dopolnjeno besedilo iz zbornika *Valentin Stanič, Cerovščkov gospod*, Nova Gorica, 2009.

Caspar David Friedrich, *Watzmann* (1824–1825).

Vir: <https://de.wikipedia.org>

Nemški alpinistični klasiki in kronisti so Staniča imenovali *prvi alpinist Vzhodnih Alp*. Do priprav za proslavo 200-letnice prvega vzpona na Watzmann na Bavarskem niso vedeli, da je Slovenec, in so ga imeli za svojega. Zasluge, da so ga priznali za Slovenca in začeli pravilno pisati priimek Stanič, imata naša rojaka dr. Tanja Peterlin-Neumaier in danes že pokojni izseljeniški duhovnik dr. Janez Zdešar.

Dvestoletnico Staničevega prvega vzpona na Watzmann smo praznovali leta 1999, ker smo bili prepričani, da je bil na vrhu leta 1799. Ko je dr. Tanja Peterlin-Neumaier v arhivih našla podatek, da je prava letnica 1800, se programa proslav ni dalo več prestaviti. Zadrego z letnico in proslavo sem omenil svojemu kolegu, direktorju Narodnega parka Berchtesgaden in soorganizatorju proslav dr. Zierlu, pa je zamahnil z roko in rekel: »Nič hudega, bomo pa praznovali dve leti, saj si Stanič to zasluži.«

Dvestoletnica Watzmanna je bila nacionalni praznik za Bavarsko. Priprave za proslavo so trajale dve leti, avgusta 1999 pa so se zvrstile številne prireditve, od slavnostne akademije v Berchtesgadnu, skupne razstave Narodnega parka Berchtesgaden in Triglavskega narodnega parka, odkritja Staničeve dvoje-

zične spominske plošče pri koči Watzmann-Haus, odkrila sta jo direktor Zierl in podpisani, do snemanja dveh zgodovinskih filmov o Staničevem vzponu. Na gori sta vsaka svoj film snemali ekipi bavarske in naše televizije v režiji Marjete Keršič Svetel. V koči pod Watzmannom so uredili poseben Staničev kotiček s slovensko zastavo in Staničevim portretom, oskrbnik pa je gostom ponujal Staničev meni s primorskimi jedmi in briškimi vinom.

Stanič je bil posvečen v duhovnika februarja 1802. Takoj po posvetitvi se je iz Salzburga napotil domov, peš čez zasnežene alpske prelaze, da je v Kanalu pel novo mašo. Zatem je moral spet peš nazaj v Salzburg, kjer je v bližnjem Nonsbergu nekaj mesecev služboval kot kaplan. Jeseni istega leta so ga predstavili v domače kraje, na Banjšice.

BANJŠICE IN ROČINJ (1802–1819)

Stanič, razsvetljenec, dušni pastir, vsestranski učitelj in neustavljivi garač

To obdobje je bilo čas streznitve. Poskušajmo se vživeti v mladega in občutljivega kaplana Staniča in spoznali bomo, kakšne osebne travme je preživel, ko se je za vedno poslavljaj od salzburške dežele, svojih prijateljev, znanstvenih in kulturnih podpornikov ter od najvišjih gora, ki so z njegovim imenom postale del zgodovine Alp.

Iz mondenega Salzburga so priznanega svetovljana poslali na pozabljene, težko dostopne in siromašne Banjšice. Tak preskok je za vsakogar stresen. Iz visoke razsvetljske družbe izobilja in kulturnega vrenja je Stanič prišel med skromne, a dobre ljudi, ki so se na planoti brez vode otepali z revščino. Zaživeti je moral med ljudmi, ki niso nikoli slišali za Salzburg, Watzmann, Veliki Klek, Göll, Triglav. Kot na veličastnem balkonu so vsak dan gledali gore, a jim niso ničesar pomenile. Še slutili pa niso, kakšnega duhovnega velikana in izjemnega človeka so dobili.

Cerkev Sv. duha na hribu pri Trušnjah, v kateri je Stanič kaplanoval, je kmalu po njegovem prihodu propadla, ohranila se je le skromna kaplanija, v kateri

je imel vse: bivališče, učilnico, delavnico, tiskarno. Neustavljivi Stanič ni znal mirovati. Začel je iz nič. Razganjali sta ga ustvarjalnost in nenasitna strast za nenavadne stvari. Ker ni imel ničesar, je postal človek za vse, dušni pastir, učitelj, pesnik, pevovodja, zeliščar, zdravilec, mizar, tiskar. V kaplaniji je uredil prvo šolo in sam stesal klopi za otroke. Zanje je pisal preproste, poučne in prigradne pesmi ter si za najnujnejše potrebe pomagal s prevodi iz nemških učbenikov. Šolarje je učil tudi petje, zunaj z njimi telovadil in jim kazal zdravilna zelišča. S praktičnim umnim kmetovanjem je svetoval kmetom na planoti, kako povečati pridelke. Ko je izbruhnila epidemija črnih koz, je postal edini zdravilec na Banjšicah. Iz Salzburga si je priskrbel recept za cepivo in ga sam pripravljaj; ker ni imel igel, je uporabljal trne črnega trna in tako rešil številne nesrečnike, ki bi brez njega umrli. Svoje skromne dohodke je razdajal za nakup knjig in za hrano lačnim šolarjem. V Gorici je kupil star tiskalni stroj in ga iz doline na Banjšice prinesel na hrbtu. Kot tiskar in razsvetljenec na pozabljeni planoti je vzdrževal stike s kulturniki slovenskih dežel in s starimi znanci iz Salzburga. Veliki svetovljan je tudi na Banjšicah znal ostati svetovljan in prvi med prvimi.

Večkrat je izginil za nekaj dni. Takrat so sosedje vedeli, da so gospod odšli v daljne kraje, v neznane gore Karnijskih in Julijskih Alp. Nikoli niso razumeli, zakaj. Za stanje duha na Banjški planoti so bila Staničeva popotovanja nepotrebna in za gospoda neprimerna. Svojo enotedensko pešpot do Celovca in čez Triglav nazaj na Banjšice septembra 1808 je Stanič opisal v daljšem članku. Ta potopis je njegov najboljši avtoportret, klasično delo iz pionirskih časov odkrivanja Alp:

Po nedeljski maši si je nadel nahrbtnik, odšel navzdol proti Sv. Luciji (današnji Most na Soči), nato po Baški grapi in čez Baško sedlo do Bohinjske Bistrice, kjer je prespal. Naslednji dan na Bled in čez Karavanke do Celovca. Ko je domačine spraševal za najkrajšo pastirsko stezo mimo Stola na Koroško, so

P E , S M E *sa Kmete ino mlade ljudi.*

I.

Pesem sa desh profiti.

1. **O**h! pofhli nam! oh pofhli nam
Bog ljubi hladni desh!
Sanesi revnim grefhnikam,
„Saj nafhe reve vefh!
Mi zhut'mo tvojo fhibo,
„Sufh' nam poljé konzha!
Oh! pofhli nam! oh pofhli nam
Bog ljubi hladni desh!
2. „Szer vemo, de smo vredni vfl,
De fufh' si nam poflal,
Kir smo per darih mersli bli,
Katere si bil dal.
Posabi hudobijo,
Sanesi sgrévanim.
Oh! pofhli nam! i. t. d.
3. Mi dobro simo 'meli smo,
Gorké si dal spomlád,

Detajl Staničeve prve knjige *Pesme sa kmete ino mlade ljudi* (1822).
Vir: arhiv Celjske Mohorjeve družbe.

mu, prepričani, da gospod niso vajeni hribov, pokazali tisto najdaljšo okoli Dobrče do Tržiča in naprej čez Ljubelj. Namen njegovega obiska v Celovcu je bilo srečanje s starim znancem in podpornikom, velikim naravoslovcem grofom Hohenwarthom. Piše, kako je v njegovi knjižnici užival, ko je po nekaj letih spet lahko prelistaval učene knjige, herbarije in si ogledoval merilne instrumente. Hohenwarth mu je podaril nov barometer in novo merilno mizico. Ko se je vračal iz Celovca, ni nikogar več spraševal za

Pogled na Watzmann. Vir: arhiv Janeza Bizjaka.

pot, ampak je po intuiciji sam našel najkrajši prehod mimo Stola navzdol do Bleda. V Bohinju se je odločil, da »skoči« še na Triglav in preizkusi nove instrumente. Župnik mu je preskrbel vodnika, s katerim sta se kmalu sprla. Bilo je slabo vreme in vodnik ni hotel naprej, zahteval je večje plačilo od dogovorjenega. Stanič je odšel sam. V meglo in dež. Vodnik mu je pozneje jezno sledil. Greben med Malim in Velikim Triglavom je bil tak kot trideset let poprej, ko so na vrh priplezali prvi štirje srčni možje: ozek in prepaden na obe strani. V prvih letih so ga zmogli le z jahanjem. Tudi Stanič, obtežen z mizico in aparati. Na vrhu se je dolgo zamudil z meritvami. Bil je prvi, ki je izmeril višino Triglava. Ko sta z vodnikom sestopala, sta se spet skregala, ker vodnik ni hotel nositi nahrbtnika. Trmasti Bohinjec in še bolj trmasti gospod! Staniča je najbolj prizadelo, ko mu je vodnik v jezi razbil merilno mizico. Iz Bohinja je Stanič hitel čez Bačo, da je po tednu dni uspel priti na Banjšice tik pred svojo nedeljsko mašo.

Ko so ga premestili v Ročinj, je njegova neustavljiva delavnost dobila nov polet. Danes bi slovensko besedo garač spremenili v deloholik. Tudi v Ročinju je zgradil novo šolo, uvedel telovadbo, v Soči učil otroke plavanje, na skalah nad Sočo pa plezanje, da bi se znali sami obvarovati pred nesrečnimi padci,

prevajal je šolske učbenike, zasadil prvo drevesnico na Goriškem in velik sadovnjak, da so vaščani lažje pretolkli leta hude lakote. Stanič je presenečal tudi kot inženir in konstruktor. Po Napoleonovih vojnah so Francozi zapustili Posočje in za seboj uničili vse mostove. Podrli so tudi kanalskega. Stanič je zrisal načrt za nov most. Še prej so ga, privezanega v sodu z izbitim dnom, po vrveh nihali z enega brega na drugega, da je izmeril širine in višine, potrebne za načrt in izvedbo. Današnji sloviti kamniti most čez Sočo v Kanalu je novejša izvedba na temeljih prvotne Staničeve lesene konstrukcije.

V salzburških letih se je Stanič včlanil v münchenško društvo proti mučenju živali. Zato se je zgražal, ko je videl, kako Tolminci skozi Ročinj vozijo živino na goriške in furlanske sejme tako, da jim zvežejo vse štiri noge, nato pa jih kot drva grobo mečejo na vozove. Ker lepe besede proti trpinčenju niso zalegle, je Stanič skonstruiral poseben voz, prilagojen za prevoz živine, da na vožnji ne bi trpela.

GORIŠKO OBDOBJE (1819–1847)

Stanič, stolni kanonik in višji šolski nadzornik, asket, narodni buditelj, humanist in dobrotnik, zavetnik in zadnje upanje odpisanih gluhtonemih otrok

Novoimenovani goriški nadškof Jožef Balant je Staniča povabil v Gorico na ugledno mesto stolnega kanonika. To je bil za Staniča nov izziv in nova priložnost za kulturno delo. Leta 1822 so izšle njegove *Pesme sa kmete ino mlade*, prva na Goriškem tiskana slovenska knjiga. Zatem je napisal in izdal še nekaj knjig. Zanje je porabil vse svoje prihodke, sam jih je tiskal in brezplačno pošiljal slovenskim župnikom. Naročen je bil na slovenske časopise in knjige iz vseh slovenskih dežel. Na njegovem domu v Gorici je počasi nastajala prva slovenska knjižnica in knjigarna. Kot višji šolski nadzornik je edini na Goriškem in v takratni tržaški guberniji spodbujal pisanje in tiskanje v slovenskem jeziku.

Ko ga je obiskal Slomšek, takrat še spiritual celovškega semenišča, ga je Stanič popeljal v Oglej in mu

Dvojezična Staničeva spominska plošča pri koči Watzmannhaus. Vir: arhiv Janeza Bizjaka.

z zvonika bazilike, katere zavetnika sta sv. Mohor in sv. Fortunat, navdušeno razkazoval in opisoval vrhove Karnijskih in Julijskih Alp na obzorju. Oba dejavna narodna buditelja sta načrtovala ustanovitev prve slovenske knjižne založbe. Stanič ni učakal leta 1852, ko je Slomšek to vizijo uresničil: takrat ustanovljena Družba sv. Mohorja deluje še danes kot Mohorjeva družba. Ali je morda njeno ime simbolični spomin na oglejskega zavetnika sv. Mohorja? Stanič je leta 1846 ustanovil Društvo proti trpinčenju živali; prvo v takratni monarhiji. Zelo nenavadno za stolnega kanonika.

Še bolj nevsakdanje je bilo, ko je Stanič leta 1838 ustanovil gluhtonemnico, zavetišče in sirotišnico za gluhtoneme otroke, pribežališče in zadnje upanje odpisanih. Veliko dejanje velikega humanista in dobrotnika. Za tiste čase nerazumljivo in nepotrebno, zato pa izjemno delo. Gluhtonemnica je postala Staničev dom in prizadeti varovanci kot njegovi lastni otroci. Vzgaljal jih je in učil jezika za gluhtoneme, vodil v naravo, večkrat na Sv. Goro. Pri vzdrževanju doma je bil sam za vse. Živel je asketsko in zdravo. Toda telesni hrust ni priznal starosti in je pozabljal na previdnost. Leta 1847 se je pri dvigovanju in pre-

Meteorološka opazovalnica pod Watzmannom, imenovana po Valentinu Staniču. Vir: arhiv Janeza Bizjaka.

stavljanju težke skale pretegnil in zaradi notranjih krvavitev v nekaj dneh umrl star 73 let. Stanič, svetovljan, Evropejec in velik Slovenec je bil zvest svojim koreninam.

Drugače kot živeti pred svojim časom ni znal. Njegove rojstne hiše ni več. Staro goriško pokopališče, kjer je bil pokopan, so spremenili v mestni park, zato danes nihče več ne ve, kje je Staničev grob. Tudi zanj velja znana misel: *Za male ljudi mavzoleje in pozabo za velike kamen in ime.*

Janez Bizjak, arhitekt, oblikovalec, naravovarstvenik in publicist, Bled

Damir Globočnik

ERNESTINA JELOVŠEK (1842–1917)

Ernestina Jelovšek se je rodila 18. decembra 1842 na domu starih staršev Ane Jelovšek (1823–1875) na Starem trgu 37 v Ljubljani. Bila je drugorojeni otrok Ane Jelovšek in pesnika dr. Franceta Prešerna. Prvorojenka Rezika je umrla že pred Ernestininim rojstvom. Bratec France, ki je umrl za grižo pred svojim desetim rojstnim dnevom, pa se je rodil 18. septembra 1845.

Neporočeni Ani Jelovšek so bili otroci v breme. Ernestino je dala v rejo neki kmetici na Igu. Na Prešernovo željo jo je jeseni 1844 vzela iz reje. Ernestina materi tega ni odpustila, očitala ji je pomanjkanje materinskega čuta. Očeta, ki jo je nekaj časa redno obiskoval in ji pošiljal preživnino, je vzljubila in ga vse življenje kovala v oblake.

Poleti 1846, pred odhodom v Kranj, je Prešeren prišel na obisk k Ani in Ernestini, ki jo je ljubkovalno klical Tinka. Ernestina še ni bila stara štiri leta, vendar ji je ta dan ostal za vedno v spominu.

»Vzel me je v naročje, pokazal mi uro, zibal me ter vprašal, če pojdem ž njim, ko pride po-me. Predno se je poslovil, me je vprašal, katerega imam rajši, njega ali mater; odločila sem se zanj. In še zdaj vidim pred seboj to drago obličje s solničnim smehljajem, te oči, polne ljubezni, in nepopisno sladko potezo okrog usten, kojih poljub je bil blagoslov mojemu življenju!« (Ernestina Jelovšek, *Spomini na Prešerna*, Ljubljana 1903, str. 53)

Ernestina, ki se z materjo nikoli ni razumela, navaja, da je Prešeren večkrat dejal Ani Jelovšek:

»Hčerko bom vzgajal sam. Sam bom pazil na njo, kajti ti tega ne znaš! In imel je prav, kakor vselej! Radi matere bi bila lahko zašla na napačna pota, kakor bi bila hotela. Ne morda, da ne bi bila dovolj ostra in skrbna, ampak narobe: Bila je še celo kruta in ledena do skrajnosti z menoj!«

Mati naj bi bila ljubezniva do nje samo dvakrat. Malo pred smrtjo je Ernestini priznala, da je po očetu podedovala »resni in modri značaj, neupogljivo vestnost in veselja do neodvisnosti«.

»Srca pa po njeni misli nisem nikdar imela,« se je trpko spominjala Ernestina Jelovšek (*Spomini na Prešerna*, str. 114).

Pozimi 1849 se je Ana Jelovšek z otrokoma napotila v Kranj k Prešernu z željo, da bi pesnik na smrtni postelji prepoznal otroka za svoja. Šestletna Ernestina je takrat zadnjič videla očeta. Obisk ni bil uspešen. Vmešali so se sorodniki. V oporoki, ki jo je napravil dva dneva pred smrtjo, je Prešeren otroka in Ano Jelovšek omenil samo s stavkoma:

»Premoženja tako in tako nimam nobenega, če pa kaj ostane za menoj, naj pripade mojima otrokoma, ki ju imam z neko Jelovškovo iz Ljubljane. /.../ Tudi moja zlata žepna ura naj bo last tistih dveh otrok Jelovškove.«

Po Prešernovi smrti je družina Ane Jelovškove živela v veliki revščini. Prešeren je Ano poleti 1845 tolažil, da otroka ne bosta siroti, kajti po njegovi smrti bo slovenski narod uvidel, kaj je storil zanj, in poskrbel za otroka. Vendar so celo pobudniki počastitve Prešernovega spomina z nagrobnim spomenikom Ano Jelovškovo in pesnikova otroka prepustili životarjenju. Ernestina Jelovšek je zapisala, da nekaj tednov po Prešernovi smrti niso imeli dru-

gega za jesti kot navaden kruh. Mati je jokala, ko je dala vsakemu polovico žemlje. Ernestina ji je ponudila svoj delež, češ da ne more jesti, ko vidi mater jokati. Bratec je pojedel in prosil za še, zato mu je Ernestina dala svoj kruh. Medtem so slovenski velmožje zbirali denar za Prešernov nagrobnik in v ta namen priredili v gledališču predstavo (najbrž »bése do« Slovenskega društva v čast Prešernovemu spominu 11. marca 1849), na kateri so ob prisotnosti Ane Jelovškove deklamirali tudi Vodnikove verze: »Ne hčere ne sina po meni ne bo, dovolj je spomina: me pesmi pojó.« (NUK, Ms 493/I, str. 13 a, b, po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, *Slavistična revija*, 1949, str. 46)

Na prošnjo varuha Prešernovih otrok sta Ernestina in France od ljubljanske sirotišnice začasno prejemale po 2 krajcarja na dan. Za to vsoto si je bilo tedaj mogoče kupiti eno žemljo. Ana Jelovšek je maja 1851 zaprosila magistrat za izredno podporo, saj je bila draginja vse hujša in je bila sama šibkega zdravja. Ljubljanski župan se je pismeno obrnil na odbor Slovenskega društva: prosilka je res v stiski, ker pa so sredstva za ubožce že razdeljena in ni denarja za izredne podpore, naj društvo, preden postavi Prešernov nagrobni spomenik, raje postavi spomenik hvaležnosti v srcih obeh pesnikovih potomcev, in sicer tako, da jima v dvanajstih mesečnih obrokih nakloni 24 goldinarjev. Društvo je prošnjo uslišalo (Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, *Slavistična revija*, 1949, str. 47). Od avgusta 1853 do julija 1855 sta otroka iz očetove zapuščine dobivala po 5 goldinarjev in 25 krajcarjev na mesec.

Ernestina je oktobra 1850 začela obiskovati uršulinsko šolo. Veljala je za najboljšo učenko v razredu. Med uršulinke je niso sprejeli, ker je bila nezakonski otrok. Po štirih letih jo je mati vzela iz šole. Ernestina se je naučila šivati in je z osmimi leti sama zaslužila za obed in krajcar dnevno. Ana Jelovšek je po smrti sina Franceta odšla služiti v Trst, trinajstletna Ernestina pa se je v Ljubljani preživljala kot pestunja. Zanj je skrbel stric Martin Jelovšek. Novembra 1856

Ernestina Jelovšek v mlajših letih.
Vir: Anton Slodnjak, *Prešernovo življenje*, Ljubljana 1964.

se je pridružila mami v Trstu. Julija 1866 sta se Ana in Ernestina Jelovšek preselili na Dunaj, kjer sta se preživljali s šivanjem ženskega in moškega perila.

Slovenski študentje na Dunaju so izvedeli, da med njimi živita v skromnih razmerah dve osebi, ki sta bili tesno povezani s pesnikom Prešernom — njegovi prijateljica in hčerka. Dunajsko akademsko društvo Slovenija je 12. decembra 1874 na pobudo predsednika društva, jurista Karla Slanca (1851–1916), namesto običajne Prešernove »bése do« priredilo »Preširnov koncert«. Dohodek koncerta, ki so ga pridobili z vstopnino (225 gld. in 30 kr.), so

Ernestina Jelovšek (avtor fotografije je ljubljanski fotograf Davorin Rovšek). Vir: *Ilustrirani Slovenec*, 1928, št. 27.

slovenski in hrvaški visokošolci namenili izboljšanju Ernestininega materialnega položaja.

Karel Slanc je v pozivu za zbiranje prispevkov za Prešernovo hčerko zapisal: »Vodil te bodem v kraj, kjer reva prebiva, vodil v malo revno sobico, kjer dekle šivilja pri stroju sedi, neumorno vrteno vrteča, če so delu dobri časi, gledaje zraven v revno ono prošlost, ko je 13letno dekle služilo v beli Ljubljani za 50 kr. na mesec, ko je iz mastne te službe izstopivša se šivat učila na račun blazega ali ubozega strijca, ki je od svojih ust odtrgal, da je enkrat na dan jedla ali vendar šivat se naučila; v spomin jej hodi, ko se je 1866 leta goljufivnim sanjam udala, ki so jej oziroma zaslužka svitle gradove na Dunaji ali v oblacih — obetavali, da, res, spominja se solznimi

očmi ovega dobrodušnega moža Ne-Slovenca tukaj na Dunaji, ki je revici 90 gld. dal, da si kupi stroj za šivanje; spomin ji je od onih časov, ko je šestletno dete stalo v borni sobici pri uborni postelji; živo se spominja, kako so blede ustnice na smrt bolnega moža šepetale — molile: »On, ki ptice pod nebom živi, naj ti da srečnih veselih dnij,« in ponosno zabliška veliko črno oko tedaj, ko misli: jaz sem — hčer pesnika — velikana — Preširná.« (»Častilci Prešernovi!«, *Slovenski narod*, 1887, št. 286)

Denarne prispevke je iz spoštovanja do pesnika Prešerna poslalo tudi nekaj povablencev, ki se koncerta niso mogli udeležiti, med drugim voditelja nemške stranke na Kranjskem Dežman in Schaffer ter slovenska poslanca, grof Barbo Waxenstein in grof Hohenwart.

Josip Stritar (1836–1923) je sestavil pesem *Prešernova oporoka*, ki jo je na koncertu prebral Andrej Ferjančič (1848–1927). Besedilo pesmi je bilo natisnjeno v Ljubljani, vendar brez zadnje kitice, v kateri Stritar omenja Prešernovo hčerko:

»Še eno prošnjo: Svetu nepoznana
Sirota bo jokala za menoj;
Živela v tuji zemlji bo, prognana —
Moj rod! na mestu mojem ti ji stoj!
Sirota tebi je v zavetje dana,
Saj brez sadu ves trud nij bil ti moj.
Solzé otiraj revi zapuščeni,
Kar nji storiš, — storjeno bode meni.«
(»Z Dunaja 13. december«, *Slovenski narod*, 1874, št. 288)

Po materini smrti leta 1875 je Ernestina zbolela. Leta 1877 se je preselila k stricu Martinu v Maribor in se leta 1879 vrnila v Ljubljano. Šestindvajset let je živela v skromnem podstrešnem stanovanju na Šentpeterskem nasipu. Preživljala se je s šivanjem perila. V Ljubljani je odprla šolo za belo šivanje, ki so jo obiskovale hčerke uglednih ljubljanskih družin.

Ernestina Jelovšek je bila izjemno razgledana. Kadar ji ni bilo treba šivati, je veliko brala nemške

knjige, na Dunaju pa zlasti hrvaške časopise ter si o aktualnem političnem položaju dopisovala z nekaterimi politiki.

V letih 1875 in 1876 je na pobudo dr. Radoslava Razlaga (1826–1880) v nemščini napisala *Spomine na Prešerna* (*Erinnerungen an Dr. Franz Prešeren*), ki so na izid morali čakati 28 let. Spomine je s Prešernovo literarno zapuščino, ki jo je leta 1876 dobila od dr. Bleiweisa, izročila Razlagu. Novo besedilo spominov je napisala leta 1877 za Frana Levstika, ki je pripravljal novo izdajo Prešernovih *Poezij*. Levstik Ernestininih spominov ni uporabil. Z njenimi beležkami si je pomagal Fran Levec, ko je leta 1879 pisal Prešernov življenjepis za *Zvon*. Ernestina je po Levstikovi smrti spomine in Prešernovo literarno zapuščino dobila nazaj. Po Razlagovi smrti je prejela svoje prvotne spomine ter jih v letih od 1880 do 1883 prepisovala in popravljala. Ti spomini so na pobudo Antona Aškerc (1856–1912) v skrčeni obliki v slovenščini izšli leta 1903. Iz nemščine jih je prevedel uradnik Janko Kessler. Uredil jih je Anton Aškerc, založil pa ljubljanski trgovec in založnik Lavoslav Schwentner.

Ernestina je v spomine vključila pričevanja matere, ki ji je zadnji dve leti pred smrtjo pogosto govorila o Prešernu. Opisala je razmere v svoji družini in osebe, ki so prihajale v stik s Prešernom. Lotila se je analize Prešernovih pesmi. Zagovarjala je nekatere očetove napake in pomanjkljivosti. Pisala je o ljubezni, duhovščini in narodnosti ter bila kritična do dr. Janeza Bleiweisa. V času nastanka prvih spominov je bila namreč pod vplivom mladoslovencev, kasneje pa je svoje nazore nekoliko omilila. Spomini Ernestine Jelovšek so dragoceno pričevanje o Francetu Prešernu in razmerah, v katerih je živel.

Ernestina je začela pisati v nemščini, saj je hodila v nemške šole in od svojega štirinajstega leta živela med nemško govorečimi ljudmi. Po vrnitvi v domovino je hitro izpopolnila svoje poznavanje slovenščine. Leta 1883 je v reviji *Ljubljanski zvon* objavila razpravo *Preširen človek*. Ernestina je bila prva sodelavka *Ljubljanskega zvona* in je v njem leta 1900 objavila tudi

črtico *V samotni uri* in leta 1902 črtico *Dan v Vrbi*. O obisku Prešernove rojstne hiše je leta 1886 prvič pisala v časniku *Slovenec*. V rokopisu so ostale črtice *Nezakonska mati*, *V temačnih urah* in *Bilo kje*.

Leta 1903 je kot članica Splošnega slovenskega ženskega društva pripravila dvoje predavanj o Prešernu. V predavanju *Prešeren in Slovenke* se je posredno dotaknila svojega odnosa z materjo.

»Ženska, ki postane mati, je dolžna vzgojiti otroka svojega v poštenega človeka, človeški družbi koristnega. In v zahvalo ji bode spoštovanje, neomejeno udana ljubezen otroka! In zbok tacega vestnega, poštenega ravnarja bodo izginili predsodki, kakor slana na solncu. — In ako prav gleda ta ali oni malo tako od zgoraj; čista vest, da izpolnjuješ svojo dolžnost, in ljubezen otroka odškoduje vse to preziranje.

Kako vendar zamore mati zatajiti svoje srce, utešiti vest, vedeč, da nje dete živi revno, zapuščeno! — Ej, saj se pripeti včasih še kaj hujšega, človeku nedoumnega, da mati uniči dete svoje! — Toda, tiho, tiho o tem!« (»Prešeren in Slovenke«, *Slovenski narod*, 1903, št. 48)

Ernestina je prijateljevala tudi s kiparjem Alojzijem Ganglom (1859–1935), ki je leta 1894 modeliral njen portret v glini. Nekaj portretnih potez Ernestine, edine živeče Prešernove ožje sorodnice, je Gangl vključil tudi v doprski pesnikov portret, ki ga je izdelal leta 1895 v glini ter ga leta 1898 izklesal v karskem marmorju. Ernestina je v spremstvu Gangla 17. julija 1895 prvič obiskala Prešernov grob v Kranju.

Književnik in umetnostni kritik Vatroslav Holz (1844–1914), ki se je spominjal, da se je Gangl z Ernestino seznanil pri pesniku Josipu Cimpermanu (1847–1893), je opisal Ernestinin značaj:

»Ernestina Jelovškova je, kakor vsi nezakonski otroci, jako duhovita ženska, s katero se dá govoriti povsem neprisiljeno in svobodomiselnost! Njena sodba o človeških zmotah je tolerantna in kdor je potreben kakoršnjega nasveta in navodila v tej ali oni stvari, k njej naj se zateče, seveda, ako je vreden in dostojen, kajti poleg tolerancije in človekoljubnosti tiči v njej precejšen zaklad sarkazma in satire in to

Alojzij Gangl, Dr. France Prešeren, 1898, kararski marmor

142

je najboljši dokaz, da je res — »nezakonska« hči našega Prešerna.» (Vatroslav Holz, »Prešernova hči«, *Edinost*, 1900, št. 276)

Na odkritju Prešernovega spomenika v Ljubljani septembra 1905 je imela tedaj 63-letna Ernestina Jelovšek na tribuni častno mesto. Liberalne narodne dame so ji kupile obleko in izročile častno darilo (»K Prešernovi slavnosti«, *Slovenec*, 1905, št. 207). Slovesnosti v Ljubljani so se nadaljevale decembra s praznovanjem pesnikovega rojstnega dneva. Pripravil jih je odbor za postavitev Prešernovega spomenika, ki je ob tej priložnosti obdaril obubožano Ernestino Jelovšek s 500 kronami, podobno je storil tudi mestni občinski svet.

Ernestina je pogosto morala šivati ponoči. Podobno kot materi so ji oči že okrog leta 1900 tako opešale, da je težko delala. Rodoljubne ljubljanske družine so ji pomagale z naročili za šiviljska dela.

Naposled je bila odvisna od skromnih podpor. Ob stoletnici Prešernovega rojstva so Ernestini večji znesek poklonile ljubljanske dame, »s čemer vsaj nekoliko popravijo očetov pregrešek, da ni legitimiral pravoveljavno na smrtni postelji svojih — nezakonskih otrok!« (Vatroslav Holz, »Prešernova hči«, *Edinost*, 1900, št. 276)

Pisateljica Manica Komanova (1880–1961), ki ji je pomagala v starosti, je zapisala Ernestinine besede pred odhodom v mestno ubožnico:

»Tam bom imela posebno sobico in seveda tudi dobro postrežbo. Ampak za dolgo tam ne bom, to čutim. Moje moči so pri kraju in ura gre na polnoč. Oče me kliče ...«

Čez velo lice ji je šinil rahel nasmeh in motne oči so se ji zarosile v solzah blaženosti, kakor vedno, kadar je govorila o svojem očetu.

Razgovarjali sva se potem še to in ono. Opešala sta ji sicer vid in sluh, a spomin je imela še vedno občudovanja vreden. Z le njej lastno živahnostjo mi je deklamovala pesmi in citate raznih pesnikov ter pripomnila, da zna Prešernove pesmi vse na pamet.« (Manica Komanova, »Ernestina Jelovšek«, *Slovenski narod*, 1918, št. 73)

Ernestina Jelovšek je umrla na Prešernov rojstni dan 3. decembra 1917 v ljubljanski mestni ubožnici. »Dosegla je visoko starost 74 let in si je ohranila do zadnjega, dasiravno bolna in skoro popolnoma oslepela, čil duh in odličen, rezek značaj, ki jo je odlikoval vse njeno življenje,« je istega dne v svoji večerni izdaji zapisal *Slovenski narod*.

Leta 1967 so njene posmrtno ostanke prenesli v Kranj. Pokopana je v bližini očetovega nagrobnega spomenika v današnjem Prešernovem gaju. Na skromnem nagrobniku so Prešernovi verzi »Prijazna smrt, predolgo se ne múdi: / Ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta, / Ki pelje nas iz bolečine mesta, / tje, kjer trohljivost vse verige zgrudi.« (*Sonetje nesreče*)

Dr. Damir Globočnik, doktor umetnostne zgodovine in zgodovine, muzejski svetnik, Radovljica

Tine Golež

POVELJNIK GORSKE ENOTE NA VIŠU, NADPOROČNIK IVAN MILAČ (1916/17)

Ivan Milač je bil rojen leta 1884 v Olševku v župniji Šenčur pri Kranju. Bajtarska družina je bila skoraj brez obdelovalne zemlje. Oče je nekaj zaslužil kot neuradni vaški mesar, mama pa kot popotna trgovka. Pri Urbancu v Ljubljani je nakupovala predvsem blago in ga potem prodajala, največ po krajih sedanje avstrijske Koroške. Kar trem od petih otrok sta starša tudi s tem omogočila šolanje.

Po vaški šoli, ki je bila le slovenska, se je Ivan Milač šolal v Kranju. Tu je končal tudi tri razrede gimnazije, ki jo je pozneje nadaljeval kot gojenec Alojzijevega v Ljubljani. Oprostitev šolnine je družina dosegla s spričevalom o uboštvu, ki sta ga morala podpisati tako župan kot župnik. Še pred koncem gimnazije je Ivan iskreno priznal, da ne čuti božjega klica za duhovniški stan, zato je moral zapustiti malo semenišče.

Po maturi se je odločil za študij prava v Gradcu. Domače je stalno prosil za kaj več denarja, saj je bilo univerzitetno mesto bolj drago kot prej Ljubljana. V enem od pisem staršem opisuje *sitneža* (svoj želodec), ki kar ne da miru. Zapiše, da »do opoldneva seveda ne dobi ničesar. Opoldne bi se po kosilu spravil vanj precejšen kos kruha, pa ga ni ...«

Študij je prekinil za eno leto in odslužil enoletni vojaški rok, ki je mladeniče s končano srednjo šolo po dodatnem vojaškem izpitu povišal v rezervne oficirje. A zaradi krize v Bosni je bilo zelo napeto. Domov je pisal, da so februarja 1909 že pred pustom opravili velikonočno spoved, saj niso vedeli, ali jih čaka skorajšnja vojna. Na srečo so politiki spor rešili kar za pogajalsko mizo.

Ivan se je spet vrnil h knjigam. Ob koncu študija so ga čakali še dodatni stroški — plačilo zaključnih izpitov —, zato je zaprosil Deželni odbor Kranjski za pomoč, saj so prispevki drugih (starši, sorodniki,

Slovensko podporno društvo) zadoščali le za skromno študentsko življenje. Žal je odbor pomoč zavrnil, tako da se je študij še malo zavlekel.

A po končnih izpitih je bilo na vrsti še pripravništvo, ki ni bilo plačano. Ivan je zato pisal še daljnim sorodnikom in ena od sestričen mu je odgovorila, da si bosta z mamo zanj izposodili denar, »saj vem, da denar pri tebi ne bo zgubljen, in vem, da imajo tvoji domači veliko stroškov še s tvojo sestro in bratom«. Tako je kot pripravnik eno leto delal na sodišču v Gorici in potem še nekaj mesecev v Ljubljani, kjer so ga po končanem pripravništvu sprejeli v službo ... a niti za eno leto, saj je bil Ivan mobiliziran že julija 1914.

Najprej je bil na ruski fronti (Galicija), od julija 1915 pa na soški fronti pri Bovcu. Januarja 1916 je sprva kot namestnik prevzel vodenje 10. visokogorske stotnije. Malo pozneje je prvič obiskal višinske položaje. Pot na Škrbino Zadnje Špranje in naprej na Koštrunove Špice mu je zaradi izjemnega razgleda na zasnežene vrhove ostala za vedno v spominu. Položaji in bivališča za vojake so bili v slabem stanju, zato je bilo potrebno v naslednjih mesecih veliko dela, da so jih uredili ... in jih sčasoma kar vzljubili. Naj sedaj spregovori njegov dnevnik, ki je prvič izšel v zborniku Norberta Naua. Ta je leta 1937 izdal knjigo pričevanj udeležencev bojev v Zahodnih Julijcih in jih objavil v knjigi (v nemščini).

143

Indeks Ivana Milača kot študenta univerze v Gradcu

23. 2. 1916, Škrbina Zadnje Špranje (ZŠ).

Strašni viharji so v zadnjih dneh pokopali naša bivališča pod globoko snežno odejo, tako da smo morali izkopati povezovalne rove. Ogrevanje bivališč ni mogoče, ker dimnik ne vleče.

Škrbina ZŠ, 5. 3. Po telefonu smo izvedeli, da je v snežnem plazju pod Králjevo kočo (danes Brunnerjeva kočica, nekoč kočica saškega kralja) umrlo 18 mož. To poročilo je moje moštvo globoko pretreslo in naredilo malodušno. Skrbi nas in tudi zaloge drv hitro kopnijo.

Škrbina ZŠ, 9. 3. Tudi telefonska povezava je prekinjena, počutimo se kot v obkoljeni utrdbi. Celozveza s pomočjo megafona in zastave med Škrbino ZŠ in Koštrunovimi Špicami ni bila uspešna.

Koštrunove Špice, 29. 3. Povzpel sem se na tretjo glavo (vrh) in ugotovil, da bi se dalo nasprot-

nika kdaj presenetiti od tu.

3. 4. Zdaj sem komandant stotnije. Večje število delavcev prihaja, da bi odkopali s plazom pokrito stezo. Našli so tudi tri trupla in jih pokopali v Rablju.

27. 4. Iz plazju odkopljejo Bošnjaka, Štajerca ter Korošca. Pogreba se je udeležil tudi vod moštva.

13. 5. Zadnjega moža izkopali iz plazju in pokopali v Rablju. Vsi ti, ki jih je plaz zasul, so hitro umrli. Eden pa je bil zasut le do prsi in je moral celo strašno noč vklenjen v plaz brez pomoči v globoki temi poslušati bobnenje plazov, ki so se sprožili okrog njega. Šele naslednjega dne ga je našla patrolja. Rešenca, ki je doživel hud živčni zlom, so odpeljali v bolnico.

30. 5. Polovica moje stotnije je zasedla Viš in ga tako zavarovala, čeprav mislim, da je ta že po naravi dobro varovan.

Klesali so z velikimi dletji, po katerih so tolkli z macolami. Za vklesavanje kavern (vsaj za nekatere) pa so uporabili vrtalni stroj. Foto: Ivan Milač, julij 1916.

27. 6. Potem ko smo predvčerajšnjim na Koštrunovih Špicah našli eno truplo, smo danes našli dve; vsi pokojni so iz 27. domobranskega pehotnega polka; pokopali smo jih.

24. 7. Marljivo gradimo stezo od Králjeve (Kr.) kočice prek sedla Bele vode v dolino Mrzle vode.

29. 7. Tistim, ki jih je veliki plaz sesul, smo na kraju nesreče odkrili spominsko ploščo.

2. 8. Ob Kr. koči, ki že spominja na gospodarski obrat, postavljamo še hlev za dve kravi.

5. 8. Dobili smo dve kravi, smo ju spustili na pašnik skupaj z dvema konjema.

9. 8. Italijani praznujejo zavzetje Gorice. Čez dan so dvignili veliko trobojnico na Vrh Krnega dola, zvečer so priredili ognjemet v vseh barvah.

16. 8. Z velikimi težavami smo spravili na Koštrunove Špice vrtalni stroj. Začeli smo pripravljati in oskrbovati položaje za zimo. Pri tem je prišlo do številnih nesoglasij, saj mnogi hočejo dati prednost obrambi Viša na račun drugih položajev.

15. 9. Vse bolj se bojim, da na račun Viša ostali položaji, zlasti Koštrunove Špice, ne bodo dovolj oskrbovani za zimo, ker nam manjka nosačev in tudi vreme ni vedno ugodno.

Levo Viš, desno Koštrunove Špice, vmes Škrbina Zadnje Špranje. Foto: Matija Turk.

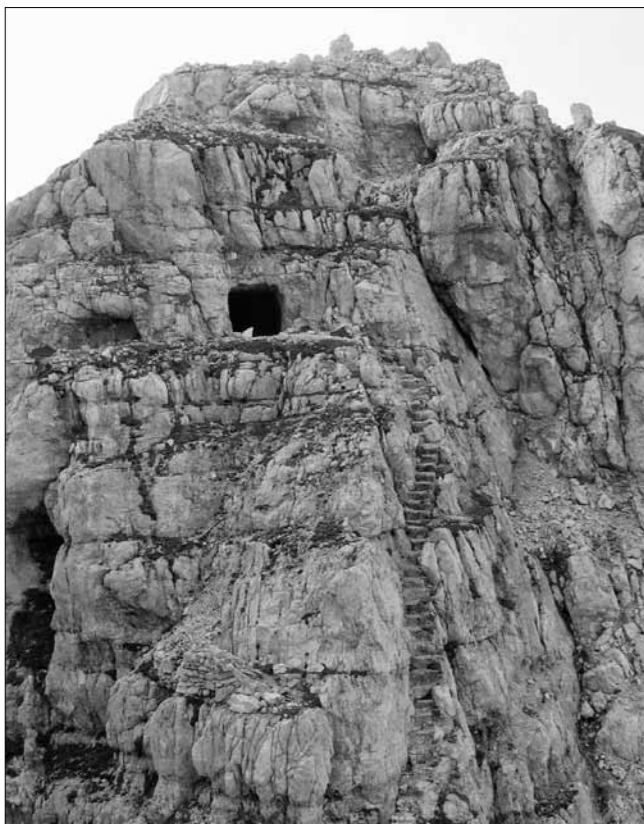
21. 9. Pri Kr. koči sneži. Kljub temu mora sto nosačev na Krniško Škrbinico.

9. 10. Lep dan in veliko razburjenje. H Kr. koči je prišel naš poveljnik armade — po telefonu imenovan »Veliki brat« ali »Hug Dietrich« —, ki je naslednji dan obiskal Koštrunove Špice in Viš. Zvečer se je spet vrnil v Rabelj, ne da bi se ustavil pri nas.

14. 10. Danes sem se podal na svojo prvo težko plezalno turo na Belo Špico. Z menoj so bili nadporočnik Potpetschnig in komandanta mojega voda poročnik Stagl in poročnik Zobek.

9. 11. Močni snežni meteži. Na Koštrunovih Špicah je desetnik Kropelj strmoglavil v Špranjo. Večkrat smo preiskali območje, a brez uspeha, enako naslednjega dne. Najbrž ga ne bodo nikoli našli.

22. 11. Ob 1.15 ponoči je v Kr. kočico prispela vest o smrti cesarja Franca Jožefa I. Vojaški kurat Hafner, ki sem ga takoj obvestil, je moštvo pred bogoslužjem obvestil, da bo mašo bral za pokojnega cesarja. Naj-

Še danes so vidne in uporabne stopnice, ki vodijo do kaverne in drugih bojnih položajev na Koštrunovih Špicah.
Foto: Dejan Grm.

brž je bila to prva maša zanj v našem odseku fronte.

10. 12. Zaradi obilice snega so se gamsi približali Kr. koči. Prijetno jih je bilo opazovati. Vojaki so bili živčni, ker niso smeli loviti. Toda tu v revirju saškega kralja je bil lov strogo prepovedan.

11. 12. Strašno neurje, strele, grmenje. Popoldne neprijetno. Nekateri vojaki so streljali na gamse, ki so se koči že zelo približali. Trije so obležali. Ker se storilci niso sami javili in jih nihče ni hotel izdati, sem ukazal vaje s puško za toliko časa, dokler ne izvem storilcev. Po komaj četrt ure so se zapovrstjo javili. Za kazen moje moštvo tu ni dobilo nič od plena. Meso so v celoti odnesli moštvu na Škrbini Zadnje Špranje kot priboljšek.

13. 12. Nepopisna vremenska ujma! Mnogo velikih plazov. Ob dveh popoldne se je usul plaz ko-

maj en meter mimo naše barake. Bilo je zanimivo, hkrati pa grozljivo. Iz strahu pred plazovi se do štirih zjutraj nismo umirili. Tudi vodovod je bil ponoči poškodovan.

3. 1. 1917. Splezal sem na Viš. Bilo je zelo lepo, vendar je bil spust nevaren. Zvečer sem se z žičnico peljal na Koštrunove Špice, ponoči sem se vrnil v Kr. koč.

10. 1. Ob petih zjutraj me je straža zbudila zaradi plazov, ki se je spustil neposredno mimo naše barake. Delno jo je celo pokrtil. Če bi se z vso svojo težo spustil na nas, najbrž ne bi bili več živi!

27. 1. Vrnil sem se z dopusta. Toliko snega še nikoli nisem videl. Celotna dolina Belega potoka je zasuta s plazovi. Kjer so prej bila globoka brezna z ogromnimi skalami, je zdaj gladek položen breg, prav primeren za sankališče. Kr. koč. se skoraj ne da več prepoznati, saj tako globoko tiči v snegu. Promet med barakami je mogoč samo po snežnih rovih.

Škrbina ZŠ, 7. 2. Ob lepi mesečini obiskal Koštrunove Špice. Neznanski mraz, kruh in voda v zavetiščih zmrznjeni! Ne bom pozabil s krznenim plaščem pokritega telefonista pri žareči peči.

30. 5. Žalostno smo zapustili Kr. koč. in se s komando stotnije preselili na Škrbino ZŠ. Težko mi je zamenjati lepo, že v celoti v zelenem ležečo koč. s Škrbino Zadnje Špranje, ki je še pokrita s snegom. Po petih mesecih so danes prvič spet prišle živali kot nosači do koč. Doslej so morali vse nositi Bošnjaki.

Škrbina ZŠ, 3. 6. Cel dan sem opazoval poročnika Stagla in Kluga, ki jima je uspelo prispeti skoraj na vrh nad Vratu, ne da bi ju sovražnik opazil. Pozno ponoči sta se srečno vrnila.

15. 6. Maša na prostem na Škrbini ZŠ, pridiga v nemškem, slovenskem, hrvaškem, poljskem in češkem jeziku. Maša s petjem!

Škrbina ZŠ, 17. junij. Naša godba igra na Koštrunovih Špicah, v veliko veselje moštva in tudi Italijanov.

23. 7. Vsi živčni pričakujemo nadvojvoda Henrika Ferdinanda, ki se je napovedal, je pa prišel šele proti večeru. Naš strah je hitro izginil, kajti proti pričakovanju se je izkazal nadvojvoda za dobrega, prija-

znega možakarja, ki se je za vse drugo bolj zanimal kot za naše vojskovanje.

24. 7. Z nadvojvodo smo pri čudovitem vremenu obiskali položaje na Koštrunovih Špicah in na Višu.

20. 8. Danes je 25 italijanskih letal preletelo Škrbino Zadnje Špranje in kasneje bombardiralo trbiško železniško postajo. Na povratku je zadnje letalo spustilo bombo nad Škrbino ZŠ, ki pa ni povzročila škode.

3. 9. Direktor Alpskega muzeja v Münchnu, deželni sodni svetnik Müller, je pod vodstvom dr. Kugyja obiskal naše položaje.

15. 9. Odslej moram s svojo stotnijo varovati tudi odsek Findenegg. Fronta pod mojim poveljem je za število mojih mož že zelo dolga, vendar imamo zelo dobre obrambne položaje.

20. 9. Danes sem šel z Viša pod Gamsovo materjo na sedlo Mrzle vode, od tod sem se spustil v dolino in se vrnil prek sedla Belega potoka v Kr. koč. Po kopeli v naši tamkajšnji kopalni koči sem zvečer spet šel na Škrbino ZŠ.

1. 10. Velike kolone prašičev pri Kr. koči!

2. 10. Na vrhu Koštrunovih Špic namestili poljski top.

13. 10. Vojak Čepar je na poti z Viša na Škrbino Zadnje Špranje strmoglavil čez 30 m visoko steno in v snegu brez hujše poškodbe obležal. Reševanje je trajalo več kot šest ur in je bilo zelo naporno in nevarno. Naposled so ga peljali z žičnico s Sedla na Findenegg. Te dni nam je odletel tudi naš orel. Moštvo ga je našlo še kot mladiča na Višu in mu napravilo kletko. Imeli smo ga že za udomačenega, ker se je zmeraj zlahka pustil uloviti. A očitno vsako bitje najbolj ljubi svobodo!

24. 10. Izvedel sem, da gre naša armada v ofenzivo. Najprej se je od mojih mož v boje vključil le odsek Findenegg pod poveljem nadporočnika Zoffa. Njemu so se priključili najboljši metalci ročnih granat iz ostalih položajev.

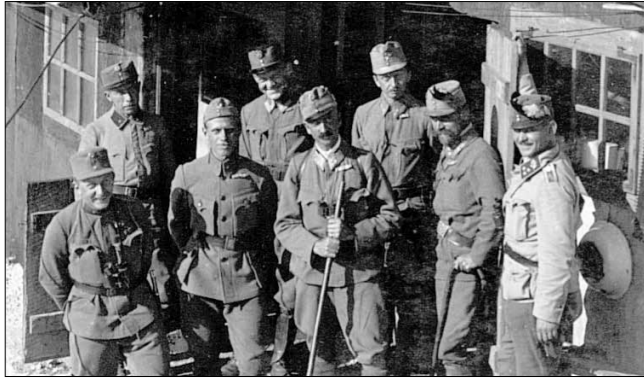
25. 10. Močni spopadi tudi pri nas. Ponoči je bila cela fronta dol do Gorice osvetljena z granatami in šrapneli, ki jih je razneslo.

Scottijeva koč. tik pod vrhom gore Viš. Streha je seveda zelo strma, da sneg z nje zdrsne in je s težo ne poruši. Na samem vrhu gore so vidni strelovski.
Foto: www.europeana1914-1918.eu

27. 10. Naše čete so zasedle Nevejo. Poročnik Stagl je z vodom moje čete hitel poročniku Zoffu na Spagetti (Vrh Krnega dola) na pomoč.

28. 10. Močni snežni meteži. Ob njih popoldne sem prejel telefonski ukaz od kapetana Reinla, da moramo odkorakati na Nevejo. Naloga, ki so sledile temu ukazu, niso bile zavirljive. Z velikimi napori smo zbrali moštvo na Škrbini Zadnje Špranje. Nato smo korakali s polno opremo (mitraljezi) čez Viško planino dol v Jezersko dolino, kamor smo prispeli v zgodnjih jutranjih urah. Skladišča, ki so bila polna zaloga za zimo, smo morali seveda težkega srca pustiti za sabo, ravno tako vse drugo, kar smo v preteklih dveh letih z velikim trudom prepeljali gor. Za varo-

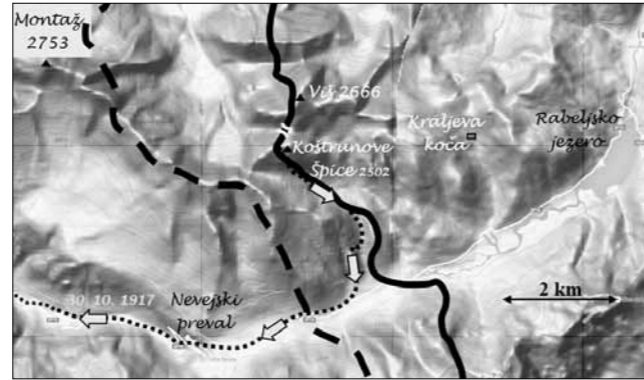
Nadvojvoda (srednji v prvi vrsti) pred Scottijevo kočo. Ivan Milač je drugi z desne v prvi vrsti.
Foto: www.europeana1914-1918.eu

vanje skladišč sem pustil tam majhen vod, ki pa je bil kasneje zaradi nevarnosti plazov odpoklican. Zapuščena skladišča so bila čez zimo izropana, meni pa predpisana globa 18.478,95 zlatih kron za nadomestilo.

Z več kot 30 tovornimi živalmi smo naslednjega dne korakali čez Nevejski preval v Reklansko dolino in naprej v Italijo. (*Konec dnevnika*)

Ivanovo četo so pridružili 57. gorski brigadi. Sodelovali so v bojih (decembra 1917) na gori Petrica in pozneje še v dolini Orso in pod goro Grapa. Maja 1918 je bil prestavljen v Celovec.

Ivan je sicer dobil študijski dopust, da bi v zadnjih mesecih leta 1918 opravil še doktorat na graški univerzi. A vse je bilo v razsulu, saj je monarhija vojno izgubila. Kot zaveden Slovenec se je takoj pridružil Malgajevim prostovoljcem na Koroškem. V knjigi Mirka Kumra-Črčaja (*Da bi sonce posijalo ...*) bremo, da je prav Ivan poslal pošto Malgaju v Guštanj. Vabil ga je, naj pride s svojo četo v Pliberk in vzpostavi slovensko oblast. Nadporočnik Malgaj je prispel pravočasno, že 26. novembra. Pred Pliberkom jim je prišel naproti Ivan na belem vrancu s slovensko trobojnico in jih potem vodil v mesto. Tam so ravno potekale volitve nemškega župana. Okrajni glavar, ki je vodil občinsko sejo, je pobegnil. Novi okrajni glavar je postal Kakl, glavna pomočnika pa

Montaž in vse do črčkane črte so zasedali Italijani, medtem ko polna črta kaže mejne avstro-ogrske položaje. Dvojna oznaka pod goro Viš je Škrbina Zadnje Špranje (2271). S puščico je označena pot pohoda v Reklansko dolino (čez Nevejski preval). Vir: Tine Golež.

sta bila Ivan Milač in Ferjančič (dokument o imenovanju je izdala Narodna vlada SHS v Ljubljani 20. decembra 1918).

Skoraj dve leti je bila Koroška sporno ozemlje, zato so odločili, naj plebiscit dokončno reši to vprašanje. Seveda je avstrijska stran poleg dobre propagande poskrbela tudi za uvrstitev nekaterih krajev z one strani Drave v glasovalno območje, tako da je bila zmaga njihova. Ivan in mnogi drugi, med njimi tudi njegova sodelavka na glavarstvu in pozneje soproga, so morali zapustiti avstrijsko Koroško.

Do druge svetovne vojne je bil Ivan okrajni glavar (sprva namestnik) na Prevaljah in pozneje v Dravogradu. Zaradi šolanja treh otrok, ki so se jima rodili v zakonu, je kupil hišo v Ljubljani, kamor so pribežali po okupaciji, saj bi uradnike čakala najmanj internacija, če ne kaj hujšega.

Do konca vojne je bil zaposlen na Oddelku za kmetijstvo, po vojni pa je bil takoj upokojen. Dočakal je še štiri vnuke, a trije so bili rojeni v ZDA. Tja se je po vojni umaknil sin Metod Milač, ki je pri Celjski Mohorjevi družbi izdal knjigo *Kdo solze naše posuši* (2003) o svoji življenjski poti; v njej bo bralec kaj izvedel tudi o Ivanu Milaču.

Mag. Tine Golež, prof. fizike in rodoslovec,
Preserje pri Radomljah

Stane Granda

DR. JANEZ EVANGELIST (1865–1917)

»Ko je 8. oktobra 1917 — sredi grozot prve svetovne vojne — umrl dr. Janez Evangelist Krek, so Slovenci njegovo smrt doživeli kot najhujši udarec usode. Zgubili so voditelja, čeprav taka funkcija formalno ni obstajala in čeprav se Krek za tako mesto nikoli ne bi potegoval, ker je bil politik brez oblastnih ambicij. Z življenjskim delom si je pridobil to naravno avtoriteto. Bil je takrat na Slovenskem brez dvoma najbolj priljubljen človek, ljudski tribun, in, kot je postalo jasno iz oddaljenosti nekaj desetletij, največji narodni organizator, ideolog in politik na Slovenskem v zadnjem četrletju habsburške monarhije. Še več; Krek je nedvomno ena osrednjih osebnosti slovenske zgodovine. V prelomnem času, ko so se v politično odločanje vključile množice, je s svojim delom na socialnem, gospodarskem, ljudsko-izobraževalnem in narodnopolitičnem področju odločilno prispeval k temu, da so si Slovenci ustvarili moderno strukturirano družbeno življenje, ki je v vseh bistvenih potezah dohitevalo evropske standarde.« (*Walter Lukan*)

Če je preteklo leto zaznamovala srebrna obletnica nastanka slovenske države, se velja v tekočem spominjati dr. Janeza Evangelista Kreka. Verjetno je to slovenski javni delavec, o katerem je največ napisanega. Razen redkih izjem so si avtorji edini o njegovi enkratnosti, nekateri celo idealnosti in popolnosti. Te seveda ni, saj celo svetniškega kandidata, ki nima napak, na ustrezni vatikanski komisiji ne obravnavajo, ker ni nihče popoln. Čeprav se podpisani prišteva h Krekovim sledilcem, je prepričan, da so stoletnica smrti in socialnopolitične razmere, v katerih živimo, spodbuda tudi za kritični pogled.

Dejstvo, da sta za velika Slovenca dr. J. E. Kreka in dr. A. Korošca največja specialista koroška Slovenca, sicer na dunajski univerzi šolana zgodovinarja dr. Walter Lukan oziroma dr. Felix J. Bister, ne pove toliko o slovenskih zgodovinarjih kot o razmerah, v katerih so ti delovali. E. Kardelj, L. Šentjunc in M. Ribičič so zelo bdeli nad vsebinami raziskav in pisanjem slovenskih zgodovinarjev. Še bolj škodljivi kot oni pa so bili razni pisuni, danes jim prostor namenjajo predvsem v pismih bralcev, ki so ustvarjali

in oblikovali »razburjeno javnost«. Velik prelom v ocenah Kreka in Korošca je prinesla knjiga najbolj režimskega in ideološkega slovenskega zgodovinarja po drugi svetovni vojni akad. prof. dr. Janka Pleterskega Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Pri tem sta bila seveda odločilna njegova ljubezen do nekdanje države ter Krekov in Koroščev prispevek k njenemu nastanku, ne pa njuna ideologija. Ne glede na vse moramo biti Pleterskemu zaradi »rehabilitacije« Kreka in Korošca oziroma za eno pomembnejših del slovenskega zgodovinskega dela znanstveni zbornik Krekov simpozij v Rimu (Celje 1992), za katero je Lukan napisal tudi do sedaj v znanstvenem pogledu najboljšo biografijo, ki ji je dodal Izbor važnejše literature o Kreku.

O J. E. Kreku, rojenem leta 1865, Gorenjcu po očetu ter Dolenjcu Gregorčanu po materi, si v stroki niso edini niti v tem, kaj je bil: sociolog, politik, organizator, pisatelj, časnikar, ideolog ... Osebo bi dejal, da je bil vse to in verjetno še marsikaj, saj je bil v prvi vrsti socialni reformator.

»Doktor Svetega pisma in filozofije ter profesor filozofskega oddelka na ljubljanskem semenišču« je svoje nešolsko in nesemeniško aktivnost tako kot veliko njegovih sodobnikov najprej začel na literarnem področju, ki pa ga je kmalu zamenjal s socialno problematiko. K zadnjemu je nemalo prispeval tudi študij na dunajskem Avguštineju (1888–1892). Tam se ni samo znanstveno formiral, kar je bil temeljni namen študija, se naučil mnogih slovanskih in evropskih jezikov, ampak se je na podlagi opazovanja takratnega tamkajšnjega družbenopolitičnega življenja tako na teoretičnem kot na praktičnem področju v prestolnici oblikoval v krščanskega socialnega reformatorja. Spremljal ni samo literature somišljenikov, ampak še bolj idejnih nasprotnikov. Predvsem pa si je pridobil široko mednarodno razgledanost, katere pomanjkanje je velika slabost večine slovenskih javnih delavcev tako nekaj kot danes.

Kot politika označujejo Kreka njegov položaj v stranki (od leta 1892) ter funkciji državnega (v letih 1897–1900 ter od leta 1907 do smrti) in deželnega poslanca (od leta 1901 do smrti). Teh obveznosti pa ni prevzemal toliko zaradi političnih ambicij kot zaradi upanja, da bo z njihovo pomočjo lažje izpeljeval reforme. Teoretične osnove zanje je objavljajl v svojih znanstvenih delih, ki so bolj sociološka kot filozofska. Najbolj znana je knjiga *Socializem* (1901), ki je prva takšna knjiga v našem jeziku. Bližje kot gola teorija mu je bila praksa. Zato je ogromno energije, časa in dela namenil poleg publicistiki in urednikovanju *Slovenca*, *Glasnika*, *Naše moči* številnim predavanjem na različnih vsenarodnih kot tudi lokalnih političnih, izobraževalnih, organizacijskih in kulturnih prireditvah.

KREK IN KMETJE

V slovenskem kolektivnem zgodovinskem spominu je Janez Evangelist Krek zapisan predvsem kot rešitelj slovenskega kmeta. Resnično je nenavadno, koliko zanimanja in znanja je sin učitelja pokazal ne le za kmečko, ampak širše agrarno vprašanje. Običajno vzrok kmečkih stisk ob prelomu iz 19. v 20. sto-

letje pripisujemo davkom. Neredko je moč prebrati, da so bili naši predniki v primerjavi z neslovenskimi še dodatno obdavčeni. To preprosto ni res. Kmet se je v drugi polovici 19. stoletja po zemljiški odvezi v resnici znašel v povsem novih razmerah. Množičnih lakot razen krajevno omejenih v Beli krajini ni več poznal. Zaradi finančnih obveznosti, ne toliko državnih kot pa deželnih, okrajnih, občinskih in drugih, kot so na primer šolske, cestne in druge priklade,¹ ki so lahko kot dodatek k državnemu zemljiškemu davku nekajkrat presegle njegovo državno osnovo, in zaradi osebnih denarnih potreb je bil v stalni finančni stiski. Modernizacija kmetijstva v smislu nabave novega železnega orodja, novih semen, izboljšanih pasem živine, mineralnih gnojil in zaščitnih sredstev za vinograde — napad trtne uši je bil smrtni spev vseh nadlog — je zahtevala gotovino, ki pa je bilo ob propadanju hišne in lokalne obrti ter vdoru tuje konkurence vedno manj. Transportni stroški so bili visoki in so pogosto presegali vrednost prodaji namenjenih kmetijskih pridelkov. Razen nenasitnega Trsta je primanjkovalo bližnjih tržišč. Med najhujšimi nadlogami pa so bile delitev kmetij med potomce in nenormalno visoke dote. Slednje kot lastne napake naših prednikov prepogosto zamolčujemo. Lokalni kreditni viri pri advokatih, trgovcih, mesarjih, gostilničarjih so obstajali. Denarne in materialne obresti v obliki daril (mesnine, vino, žito, pogostitve) so bile nenormalno visoke in kruto oderuške.

Slovenska politika je namenjala agrarnemu vprašanju veliko pozornost. V tem pogledu je bil nekaj časa vodilni liberalni politik Josip Vošnjak, po vstopu Kreka v politiko pa je prva avtoriteta postal slednji. Vprašanja se je lotil teoretično, izobraževalno in organizacijsko. Prav nagnjenost k uresničitvi oziroma udejanjanju reform, zavračanje praznega teoretiziranja, tako značilnega za ideologe in večino politikov, je tisto, kar ga od njih v temelju ločuje in odlikuje in zaradi česar je neponovljiv. Krekovo

¹ Priklada – v stari Avstriji *lokalni dodatek k državni davščini*. (Op. ur.)

temeljno teoretično delo so monumentalne *Črne bukve kmečkega stanu* (1895), primerjalna študija o položaju kmeta, pomembna je publikacija *Starostno zavarovanje kmečkega stanu* (1909), da številnih člankov niti ne omenjamo. Zavzemal se je za stalno, nedeljivo kmetijo, ki smo jo do nedavnega poznali kot zaščiteno. Nasploh velja na tem mestu poudariti, da so bile nekatere časa prilagojene Krekove ideje (kmečko zavarovanje) uresničene šele v sedemdesetih letih 20. stoletja in so nedvomno največji dosežek »socialistične politike na vasi«. Poleg obsežne publicistike je Krek organiziral tudi vrsto izobraževanj, organizacijsko pa se je neverjetno izkazal pri zadružništvu. Večinoma gre za kmečke hranilnice in posojilnice Raiffeisnovega tipa. Tako pri ustanavljanju in delovanju zadrug kot tudi pri poslovnih prostorih se je naslonil predvsem na duhovščino od ljubljanskega škofa Jegliča navzdol. Pri piramidalnem vzpostavljanju zadružništva, z zadružnimi centralami na vrhu, sta mu veliko pomagala tudi advokat dr. Ivan Šušteršič in kanonik Evgen Lampe, ki sta bila, čeprav nasprotnega značaja, zaradi svojih organizacijskih sposobnosti nujna za uresničitev Krekovih idej. Zadruge so nastajale po vsem slovenskem ozemlju, leta 1913 jih je bilo že 682. Krek je zadružno misel razširil tudi med Hrvatvate v Istro in Dalmacijo ter med Furlane.

»Krekovo zadružništvo, gospodarska hrbtenica SLS, je pripomoglo k relativni stabilizaciji slovenskega kmečkega gospodarstva. Z ugodnimi posojilnimi pogoji je ustavilo propad in prodajo kmetij, odpravilo oderuštvo in preprečilo še močnejše izseljevanje, ki mu je veljala tudi posebna Krekova skrb. Obenem je odigralo pomembno vlogo pri modernizaciji kmetijstva.« (Walter Lukan)

Presenetljivo je razbirati, kako so kmetje prve kredite najemali, da so se otresli lokalnih oderuhov. Mnogi med njimi so zaradi zadrug izgubili poglavitni vir bogatenja in postali zaradi maščevanja temelj liberalizma na našem podeželju. Nedvomno lahko ostanemo pri trditvi, da je Krek rešil našega kmeta

Janez Evangelist Krek (1865–1917).
Vir: arhiv Celjske Mohorjeve družbe.

pred pastmi nebrzdanega kapitalizma in liberalizma ter omejil že tako strahotno izseljevanje v zahodno Evropo in prekomorske dežele.

KMET IN DELAVCI

Ne glede na dejstvo, da velja Janez Evangelist Krek za kmečkega tribuna in rešitelja — bil je prevelik socialni realist, da bi spregledal slovensko stvarnost —, pa se dozdeva, da je zaradi osebne socialne daljnovidnosti štel delavsko vprašanje najmanj za enako pomembno, če ne pomembnejše. V Ribnici je leta 1892 na enem svojih prvih javnih nastopov po vrnitvi z Dunaja obsojal gospodarski liberalizem predvsem s stališča delavskega vprašanja: »Načelo mu je: Vsak sam zase! To načelo je rodilo svobodno produkcijo, svobodno konkurenco, kot posledico zatiranja delavcev in malega obrta.«

Vprašanje Krekovega odnosa do delavstva je bilo, tudi zaradi monopola komunistov nad delavci, v dosedanjih raziskavah preveč v ozadju. Krek je že *Črnim bukvam* dodal *Socialni načrt slovenskih delavskih stanov*, delavskega vprašanja pa se je posebej loteval v razpravah *Zgodovina delavskega varstva in zavarovanja v Avstriji* (1898), *Načelo gospodarskega liberalizma v razpadu* (1898), *Marksizem razpada* (1899), *Anarhizem* (1900), *Delavsko zavarovanje* (1908), *O kartelih in trustih* (1909), *Narodna ekonomija in Dostavki Socijalizmu* (1906) in druge. Njegovi nazori niso bili zacementirani, ampak so opazna nihanja. Če je v začetku pristajal na stanovsko državo, bil za družbeno namesto za mezdnno pogodbo, se je kasneje celo nagibal k marksizmu, nato pa se je od tega zopet oddaljil. Že leta 1892 je na prvem katoliškem shodu kot nasprotnik liberalnega egoističnega kapitalizma in njegovega izkoriščanja delavstva izrekel za večino današnjih pomladnih politikov bogokletno misel, »da ne delimo delavcem milosti, ampak pravico«.

Dve leti kasneje je v Ljubljani ustanovil Slovensko katoliško delavsko društvo, temu pa so se po drugih krajih kmalu pridružila sorodna društva. Leta 1897 jih je združil v Slovensko krščansko-socialno zvezo, po letu 1909 v Jugoslovansko strokovno zvezo; društvo je bilo pred prvo svetovno vojno že 462 z več kot 40.000 pripadniki, leta 1895 je bilo ustanovljeno ljubljansko delavsko konzumno društvo, leta 1898 Slovensko delavsko stavbno društvo, ki je zgradilo 101 delavsko hišo. Organiziral je socialne kurze za delavce in na njih predaval ter si omissil katoliški delavski list *Naša Moč* (1905). Organiziral je tudi delavke ljubljanske tobačne tovarne, s čimer se je aktivneje vključil v socialne boje delavk. Tudi po njegovi zaslugi so predniki današnjih jeseniških delavcev leta 1904 organizirali stavko proti KID. Čeprav je J. E. Krek izhajal iz enciklike *Rerum novarum* Leona XIII. in zahteval aktivnost duhovnikov pri reševanju socialnih vprašanj, se zdi, da se je zlasti pri delavskem vprašanju želel bolj nasloniti na delavstvo, pri katerem pa ni imel večjih trajnih uspehov. Pretresljiva

je fotografija njegovega nadvse zvestega delavskega sodelavca Josipa Gostinčarja na mrtvaškem odru v letu 1942 na nemškem zasedbenem območju (!), ki so mu nad glavo obesili veliko Krekovo podobo.

Dr. Walter Lukan je na svojih predavanjih o Krekovem delu med delavstvom večkrat opozarjal na slovensko evropsko posebnost. Drugod so bili krščanski socialisti preddelavci in delovodje, delavci pa socialni demokrati. Pri nas je bilo ravno obratno, in Jesenice so bile pred drugo svetovno vojno velika trdnjava krščanskosocialnega delavstva. Podobno velja tudi za nekatere druge kraje.

Po slovenski osamosvojitvi leta 1991 slovenska pomladna politika kljub Tomšiču in delavcem Lito-stroja, ki so na začetku bistveno mehčali in ostrašili komunistično oblast, ni kazala posluha za socialno in še najmanj za delavsko vprašanje. V sindikatih ves čas vidi svoje velike nasprotnike. Kmetov praktično ni več, brez upokojencev in delavcev pa volitev ni mogoče dobiti. Tudi za to smo tam, kjer smo. Nepoznavanje ali celo ignoriranje zgodovine, konkretno Krekovega dela in njegovih izjemnih uspehov, se lahko tudi maščuje.

KREK IN INTELIGENCA

Delo z mladimi katoliškimi laiki, zlasti dijaki in študenti, spomnimo se Krekove jugoslovanske akademije na Sv. Joštu nad Kranjem, ni prineslo rezultatov, ki bi bili sorazmerni s trdom, ki je bil vanj vložen. Po Krekovi smrti ga ni v taki meri nihče nadaljeval in številni mladi so postali lahek plen ideologij, ki so ponujale bližnjice. Tudi Krekov sin, ki naj bi bil žrtev svojih tovarišev — varovalcev pridobitev komunistične revolucije. Številni so spregledali, da je temelj Kreka konkretno delo, ne pa visoke teorije. Delati je treba med ljudmi in za njih, ne pa v varni postelji jokati zaradi njih ob branju »znanstvenih« teorij. Mnoge, zlasti iz kroga zarjanov, je odnesla tudi želja po položaju učiteljev — voditeljev. Najtragičnejši primer je Edvard Kocbek, ki sta ga napuh in oblastiželjnost speljala tako daleč, da je sodeloval

pri likvidaciji Krekove misli in dela. Razen vere ni imel s Krekom nič skupnega. Zato mnogi krščanski socializem razumejo kot zgled za to, da verniki kolaborirajo s komunizmom in oblastjo, da so, kot je duhovito označil nedavno umrli zgodovinar Andrej Vovko, socialistični klerikalci.

V življenju sem našel več pravih Krekovih sledilcev tako med ekonomsko in tehnično kot med humanistično inteligenco. Rodbina Žumer iz Železnikov je eden klasičnih primerov, da je bilo J. E. Kreku na specifičen način mogoče slediti celo v nekdanjem komunističnem režimu.

KREK IN CERKEV

Čeprav je Janez Evangelist Krek deloval v dušnem pastirstvu izjemno kratek čas, je slovensko Cerkev močno zaznamoval. Najprej kot bogoslovni profesor, pisec pridižnih podlag, zlasti pa kot prevajalec Svetega pisma, ki je jezikovno izjemno nadgradil znamenito Wolfovo izdajo.

Njegov nadrejeni škof A. B. Jeglič ga ni prišteval k zglednim duhovnikom. V cerkvenem oziru je glede na afero Theimer in njegovo očetovstvo ter mogoče še marsikaj imel verjetno prav, vendar je za praktično krščanstvo storil veliko več kot mnogi pred njim in za njim.

Enako kot njegove zasluge na delavskem področju ni raziskan niti njegov politični vpliv na mlajšo duhovščino. Ta mu ni sledila le po zanemarjeni zunanosti (pretesna obleka, neurejenost, debelost ...) — njegovo čisto nasprotje je bil v tem pogledu »lepi Tonček« (A. Korošec) –, ampak tudi po angažiranosti v javnem življenju. Žal so jo številni preveč povezali s strankarstvom. Starejša duhovščina je bila glede Jugoslavije, zlasti dinastije Karadjordjević, dokaj rezervirana, mlajša pa je bila nad njo nekritično navdušena, zlasti številni kaplani. Znano je, da so številni od njih partizanstvo zaradi resničnega domoljubja in pripadnosti oblasti v začetku zelo podprli. Ko pa je to pokazalo svoje ideološko lice, predvsem pa odnos do nekdanje kraljevine Jugoslavije, so svoje

zmote, na primer prečenski Komljanec, križnik p. Norbert in številni drugi, krvavo in kruto plačali.

KREK IN SAMOSLOVENSTVO

Čeprav je človeka in zgodovinske dogodke v skladu s temeljnim zgodovinskim načelom treba soditi v času in prostoru, ne moremo mimo Krekovega jugoslovanstva. Že v uvodu smo zapisali, da ni človeka brez napak, in tudi ta, o kateri bomo govorili, ni edina Krekova in zaradi nje mož, čigar stoletnice smrti se spominjamo, ni nič manjši. Krek je očitno že med študijem na Dunaju, zlasti pa kot državni poslanec spoznal, da je krščanskost avstrijskih krščanskih socialistov v nacionalnem vprašanju prazna. Nemški nacionalizem je takrat brezobzirno in kruto prevladoval ter postajal največja nevarnost za prihodnost monarhije. Kot izjemno zaveden Slovenec in Slovan (!), predvsem pa kot družbeni reformator, ki nima posluha za dolgotrajne politične procese in dolgoročne cilje, je Krek hitro uvidel, da je vprašanje Združene Slovenije v konkretnih razmerah težko, predvsem pa skrajno dolgoročno uresničljiva ideja. Najmanj, kar lahko zapišemo, je to, da je bil o njej slabo poučen. Dodaten problem je bil tudi v tem, da za idejo Združene Slovenije pri večini Slovanov z utemeljevanjem zahteve na naravnem pravu — Slovani so izhajali iz svojih srednjeveških kraljevin oziroma zgodovinskega prava — nismo našli podpore. Kreku sta bili ideja monarhije in večnarodne države tudi bližji od njenih nasprotij. Že leta 1897 se je zaradi notranjepolitičnih razmer v monarhiji začel približevati političnemu povezovanju s Hrvati in sprejemati hrvaško državno pravo. Idejo o hrvaško-slovenski državni enoti v okviru cesarstva je nato razširil na Srbe in vse južne Slované v monarhiji. Vse to se je v Majniški deklaraciji zililo v jugoslovansko idejo. Ko so ob koncu prve svetovne vojne na podlagi znamenitih Wilsonovih točk evropski narodi zahtevali lastne narodne države, smo Slovenci »pozabili« na sedemdesetletno idejo Združene Slovenije in vsiljevali južnim Slovanom Jugoslavijo, od Evrope pa zahtevali Jugoslavijo namesto Slovenije.

Kreku moramo priznati, da je bil demokrat, zaveden Slovenec in še marsikaj, ne smemo pa spregledati, da ni nikoli izrazil jasnih misli o slovenski samobitnosti, da se ni nikoli otresel nekritičnega in romantičnega jugoslavizma, »celo z unitarističnimi primeski« (W. Lukan). Iz Ambrožičeve objave Kalanovega dnevnika se je celo razkrilo, da je bil Krek za povezavo z južnimi Slovani pripravljen žrtvovati dele koroških, štajerskih in primorskih Slovencev. »Žrtve morajo biti!« naj bi bila njegova trditev. Glede na njegovo skrajno demokratično naravo, vero v enakopravnost narodov in vse delo, ki ga je opravil za narodni razvoj in uveljavljanje Slovencev na socialnem in gospodarskem področju, lahko vidimo v njem enega izmed očetov samostojne Slovenije, vendar bolj na notranjepolitičnem kot na državnopravnem področju samoslovenstva. Žal je prvo ob stoletnici njegovega rojstva v luči njegovega dela med slovenskimi politiki, zlasti onimi, ki se že četrto stoletja nanj sklicujejo, popolnoma nerazumljeno in zanemarjeno.

AKTUALNOST J. E. KREKA

J. E. Krek je bil prevelika in preveč enkratna osebnost, da si ga politika ne bi lastila. Razen Ivana Omana, ki ga je v tem pogledu izobrazil Ivan Dolenc, do nastopa dr. W. Lukana najboljši krekoslovec, in Aleša Primca, vedo politiki o njem dejansko malo ali nič. Zato so pogoste zlorabe njegovega učenja in dela.

Evropska levica, ki si lasti monopol nad delavskim vprašanjem, je enotna edino v tem, da nima odgovorov na sodobna vprašanja, zlasti na delavsko. Tega ne zna niti opredeliti v skladu s časom in prostorom, ko klasičnih proletarcev ni več. Ni sposobna dojeti, da so največja nevarnost za delavce delavske stranke, ki malikujejo oblast »delavskega razreda«, ta pa se, ko pride na oblast, zaleze v vile in zaščiti z vsemogočno tajno politično policijo ter najbolj zanemarja in celo prezira ravno delavce. Tudi zato ob zlomu komunizma v Krekovo obrambo ni dvignil roke noben delavec. Ni jih bil sposoben prepričati, da so zaradi njega bolj živeli kot delavci v kapitalizmu.

»Kot človek je bil globoko verni Krek simpatičen, z izredno privlačno močjo, prepričljiv v nastopu, odprt, širokopotezen, do skrajnosti nesebičen in poln simpatij in ljubezni do malega človeka in njegovih potreb.« (W. Lukan).

Iz vsega povedanega sledi, da je posnemanje J. E. Kreka v časih, ko je katoliška vera lahko predvsem značilnost ruralnega okolja, politiki pa so vzgojeni in oblikovani v »fitnes centrih« in se brez Armani-jevih oblek sploh ne upajo pojaviti v javnosti ter ko je pri mnogih vrhovni interes denarnica, male ljudi in njihove potrebe pa je treba prezirati in jim očitati »luzerstvo«, izjemno težko, če že ne nemogoče. Tudi sicer se v zgodovini posnemanje ne obnese. Pa vendar. Socialno vprašanje in iskanje družbene pravičnosti sta dolgoročno temeljni gibali družbe. Prizadeti, in teh je v vsakokratni družbi vedno večina, so vedno pripravljeni prisluhni tovrstnim glasovom, in to celo v tolikšni meri, da so pripravljeni pozabiti ali spregledati njihovo predhodno zlorabo ali prevaro.

Odmevnost javnih nastopov papeža Frančiška po svetu dokazuje, da sta reševanje socialnega vprašanja in iskanje socialne pravičnosti še vedno temeljni vprašnji vsakokratne človeške družbe. Brez demokracije tega dolgoročno ni mogoče reševati, samo z njo pa še manj. Polpretekla zgodovina in tudi Krekovo delo nam dopovedujeta, da je treba izhajati iz družbe kot celote, da imajo v njej vsi svoje pravice in tudi ali pa predvsem dolžnosti v skladu s svojim premoženjem. Torej je pri nas tudi Krekovo izročilo aktualno: z izobraževanjem, organizacijo, širokopoteznostjo, konkretnim nesebičnim delom. Njegovi rezultati so merilo uspešnosti. V tako kritičnih razmerah, v katerih živimo, je že zgolj opozarjanje na družbene pravice, na primer ponavljati, da je plača pravica in dolžnost, ne pa milost za delavca, že hoja po Krekovi poti. Slovenski kristjani na čelu s Cerkvijo — ta še nikoli v zgodovini ni bila tako indifirentna do papeža, kot je sedaj — zapravljamo zgodovinsko nalogo in priliko.

Prof. dr. Stane Granda, zgodovinar, esejist, Ljubljana

Igor Grdina

DAVORIN TRSTENJAK (1817–1890)

Ob dvestoletnici rojstva

Leto 1817 ni bilo zaznamovano s kakšnimi hudimi pretresi: strmoglavljeni cesar Napoleon, ki je kot dedič francoske revolucije evropsko kronologijo zapolnil z vrsto vojn, se je na Sveti Heleni bojeval s svojimi spomini, red, katerega arhitekt je bil knez von Metternich, pa se je zdel trden in trajen. Prve razpoke so se v njem pokazale šele na aachenskem kongresu leta 1818, ko se je Velika Britanija politično dovolj jasno oddaljila od kontinentalnih velesil, ki so bile zbrane v permanentni koaliciji z visokoletečim imenom Sveta zveza. Evropa je bila spokojna — vendar pa ne tudi zares mirna ...

Po vsej stari celini se je hitro širil valček, s katerim so se vladarji, ministri, diplomati in njihovi sodelavci v letih 1814 in 1815 seznanili na dunajskem kongresu. Poprej so bili plesi stanovsko različni: aristokrati so se vrteli v drugačnih ritmih kakor preprosti ljudje. Dinamični valček pa je bil namenjen vsakomur. Kot tak je bil svojevrsten simbol sprememb: njegova uveljavitev je v vsakdanjem življenju podirala za fevdalno dobo značilne pregrade med ljudmi. Romantična literatura, ki se je zazrla v živopisno davnino in je vnovič odkrila poprej prezirani srednji vek, je bila prav tako znanilka velikih sprememb. Tudi v njej so se rušile stanovske meje: posamezna dela so se že trudila nagovarjati vse ljudi določenega jezika, ne samo imenitnežev ali zgolj siromakov. Seveda pa knjig, ki so bile namenjene sleherniku, še niso mogli brati povsod, saj se je pismenost zaradi skromnega števila šol širila le postopoma. A kakor koli že: nove dobe tako tedaj kot v prihajajočih letih niso naznanjali le bolj ali manj (ne)uspešni politični prevrati, temveč se je pot k njej nakazovala tudi v izkušnji malih ljudi.

Takšen je bil svet, v katerega je bil 8. novembra 1817 v Kraljevcih pri Svetem Juriju ob Ščavnici rojen Davorin Trstenjak. Ljudsko šolo je obiskoval v

središču rojstne fare ter v Radgoni in Mariboru. V letu male francoske revolucije — 1830 — je v obdruvskega mestu vstopil v šestrazredno gimnazijo. Na višješolski študij se je jeseni 1836 podal v Gradec. Zaradi občasnega popolnega predajanja literarnemu ustvarjanju je licejsko filozofijo končal šele po štirih letih — 1840 — v Zagrebu.

V dobi najintenzivnejšega osebnostnega dozorevanja se je Trstenjak najprej srečal s slovenskimi preporoditelji, ki so bili v vzhodnih predelih Vojvodine Štajerske že v začetku 19. stoletja zelo dejavni, potem pa se je seznanil še z zagovorniki južnoslovanskega ilirizma. Že ob vstopu v svet pismenosti v domači fari ga je učitelj uspel navdušiti za zbiranje ljudskega blaga. V Radgoni ga je Peter Dajnko vpeljal v osnove slovnice maternega jezika. Trstenjak je bil potemtakem vzgojen v prepričanju, da je šola namenjena vsestranskemu kultiviranju in razširjanju človekovega obzorja, ne pa le učenju nemščine, kakor so govorili ljudje, ki so hoteli od Dachsteina do Save segajočo Štajersko narediti za enonacionalno deželo. Ker je bila slovenščina ne samo v izobraževalnih ustanovah, temveč tudi v uradih velikokrat zanemarjana, se je mladina v svetu med Mariborom, Radgono in Brežicami ozirala po širši slovanski opori svojim iz dneva v dan velikopoteznjšim rodoljubnim pri-

zadevanjem. Trstenjak je v Gradcu spoznal Stanka Vraza, ki je skupaj s Franom Miklošičem poskušal štajersko prestolnico vnovič uveljaviti kot eno najpomembnejših slovenskih kulturnih žarišč. Takšno prizadevanje se ni zdelo nerealistično, saj je v mestu ob Muri že generacijo prej uspešno deloval licejski profesor, bibliotečni skriptor in romantični pesnik Janez Nepomuk Primic. Katedra za slovenski jezik, ki jo je zasedal v letih 1812 in 1813 — šele spomladi 1823 je njegov naslednik postal Trstenjakov razočaravajoče nepobudni rojak Koloman Kvas — je celo najstarejša ustanova te vrste na svetu. Deluje še danes.

Vraz, ki je bil osrednji slovenskoštajerski pesnik v dobi Metternichovega režima, se je ob neuspehih pri študiju prava odločil za kariero poklicnega literata. Zato je potreboval čim večji trg za svoja dela. V Ljubljani za njegove verze, ki so bili močno zaznamovani z vzhodnoštajersko jezikovno tradicijo, niso kazali večjega zanimanja, saj je krog *Krajnske čbelice* že oblikoval drugačne predstave o slovenski poeziji. Prešernova umetnost besede je marsikomu hitro postala nedosegljivi vzor: v vrstah starejše generacije je to pokazal Jovan Vesel Koseski v svojih glosah, med mlajšimi pa Fran Svetličič v vrsti pesmi in Luka Svetec v mentorskih nasvetih Josipu Vošnjaku. Vraza so bolj odprtih rok sprejeli v Zagrebu, kjer je bilo središče »ilirskega« gibanja, ki je imelo namen kulturno in politično združiti vse južne Slovane. Nesrečni slovenskoštajerski pesnik se je zato vključil v krog Ljudevita Gaja. Čeprav je še vedno zbiral in objavljaj ljudske pesmi svojega naroda, pa je v lastnem ustvarjanju začel uporabljati »ilirščino«, ki jo je zgodovina pozneje uvrstila v skupino hrvaških knjižnih jezikov. S tem je Vraz vplival na vrsto mlajših sodobnikov, med drugimi začasno tudi na Trstenjaka. Slednji je do božiča 1838 napisal pri Friedrichu Schillerju zgledujočo se tragedijo *Nevesta z otoka Cypros*. V njenem prvem dejanju je uporabil slovenščino, v drugem in tretjem pa že »ilirščino« (vanjo je potem prevedel še začetek). Toda cenzurni uradi, ki so v Metternichovi dobi bdeli nad prepri-

čanjem državljanov, so igro, ki jo je Trstenjak v pozornost vzbujajočem večjem zavoju poslal Vrazu, zaplenili in jo začeli pretresati. Očitno pa se organi reda v tekstu niso znašli in se je za njim izgubila vsaka sled ...

Trstenjak se je zaradi izgubljene drame in zaradi bližajoče se odločitve o poklicu, s katero je zaradi literarnih in znanstvenih ambicij odlašal, znašel v hudi osebni krizi. Knjižnico slovanske čitalnice, ki jo je leta 1838 v Gradcu osnoval Vraz in mu jo po svojem odhodu v Zagreb zaupal v varstvo, je povsem zanemaril in je kmalu propadla. Spori, ki so sledili zaradi tega, so Trstenjaka, čigar glava, pero in srce so se posvečali tudi praktičnemu prosvetljalnemu delu — v Gradcu so leta 1840 v njegovem prevodu izšle *Bukve od porodne pomoči Janeza Nepomuka Kömma* —, polagoma oddaljili od »ilirskega« gibanja. Slednje je potem, ko se je Ljudevit Gaj očitno prilagodil Metternichovi politiki in je začel zagovarjati zgolj hrvaške interese, razočaralo celo Stanka Vraza. Pesnik se je leta 1848 na praškem slovanskem kongresu, na katerem je bil izvoljen za podpredsednika, značilno spet opredelil kot Slovenec.

Trstenjak, ki je kljub objavam v *Danici ilirski* v Zagrebu naredil križ čez misel o literarni in znanstveni karieri, se je leta 1840 vpisal na graško bogoslovje. Bržčas je presodil, da bi kot domu in rodu zvest laični intelektualec v Metternichovi policijski državi ne mogel preživeti brez kompromisov, kakršne je z režimom sklenil Gaj. Žalostna usoda Stanka Vraza, ki so ga čedalje manj »ilirski« in vse bolj zgolj hrvaški veljaki leta 1850 — nekaj mesecev pred smrtjo — »živega pokopali«, je kazala na realističnost njegove presoje. Duhovniški poklic je vendarle nudil nekaj zaščite pred najbolj grobimi posegi policije, katere obsedenost z najrazličnejšimi sovražniki najbolje ilustrira podatek, da so se zaradi pisma, ki ga je Janez Bleiweis 13. junija 1845 poslal Jovanu Veselu Koseskemu, pod drobnogledom oblasti znašli slovenski rodoljubi od Valentina Staniča v Gorici in Matije Vertovca na Vipavskem

prek Franceta Prešerna in Frana Serafina Metelka v Ljubljani do Oroslava Cafa na Štajerskem in Antona Martina Slomška na Koroškem ...

V času bogoslovnega študija je Trstenjak med počitnicami obiskoval Antona Krempla, ki je prav tedaj pripravljaj za natis od cenzure iznakaženih *Dogodivščin štajerske zemle*. Knjiga, katere izida v letu 1845 avtor ni več dočakal, je bila prva historiografska monografija v slovenskem jeziku. Trstenjaka je zaznamovala za vse življenje. Krempel, ki ga je k delu spodbujal še Primic, je bil svojevrsten most med dobama revolucije in restavracije.

Leta 1844 je Davorin Trstenjak pel novo mašo, ki so se je udeležili narodnjaki od blizu in daleč. Odtlej je bil v prvih vrstah rodoljubov. Izzivalne nemško-nacionalistične napade na štajerske Slovence v zelo branem augsburškem listu *Allgemeine Zeitung* 14., 26. in 27. septembra 1844 je Trstenjak naslednje leto prestregel v periodično izhajajoči seriji zbornikov *Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft*, ki jo je v Leipzigu izdajal lužiškosrbski znanstvenik in filozof Jan Pětr Jordan. Tedaj je postal znan kot nasprotnik tistih graških krogov, ki so trdili, da ima dežela, v kateri se je rodil, »pranemški« značaj. V njihovih vrstah so bili še posebej vplivni Alfred Anton von Muchar, Julius Franz von Schneller in župnik Richard Knabl. Slednji je celo trdil, da si je Slovence izmislil šele Janez Nepomuk Primic, prej pa da jih ni bilo. Trstenjak je zaradi takih absurdnih trditev, ki so izvirale iz nacionalno-politične tendenčnosti osrednjih nemškoštajerskih historiografov, čutil dolžnost zagovarjati pravice svojih rojakov. Podobno kot pred njim Krempel jih je skušal utemeljevati na njihovem zgodovinskem prvenstvu v alpsko-jadransko-panonskem prostoru. Svoje končne poglede na to problematiko je na večer življenja zgoščeno povzel v pismu Ivanu Lapajnetu:

»Mene dosle ni nobeden preiskovalec stare zgodovine prepričal, da bi prebivalci Norika in zapadne Panonije bili Kelti ali Illyri; v Noriku jaz po-

Davorin Trstenjak (1817-1890).
Vir: <https://commons.wikimedia.org>

znam edino Boje, ki so bili Kelti, Tavrisci so jako dvomljivi, a Boji so uže v Noriku našli prebivalce, a ti ne morejo drugi biti, nego Sloveni. [...] [N]emški učenjaki zelo v zadrego pridejo zaradi Slovanov na Švicarskem; prof. Kaltenecker je našel v dolini Val d'Herens slovenski plug in slovenski kozolec, kateri po celem svetu nikjer ni bil znan, nego [samo] med korotanskimi Sloveni. V ono dolino so Sloveni le mogli v starej dobi priti, v 7. stoletju ni bilo mogoče, ker so na zapadu stražo držali Franki in Bavari. Od gorenje-koroške meje po sredini prek Tirolske čez

Bodensee na levem bregu Rhena in na desnem reke Rhône zasledujem slovenske naselbine, jezik Ladinov na Tirolskem in v Graubündtenu ima več slovenskih besed; vse to izposojevanje se je moglo v predhistoričnej dobi goditi. Slavni ethnograf Francoz Gobineau naravnost reče, da so bili Kelti s Slovani zelo pomešani.«

Trstenjak je pri svojem delu uporabljal drugačno metodo, kot sta jo prav v času njegovega življenja uveljavili kritična zgodovina in lingvistika: jezikovne podatke je kombiniral s historičnimi ter jih obravnaval kot argumente iste ravni, ne pa v primerjalni perspektivi. Zadnjemu splošno priznanemu patriarhu slavistike Matiji Murku — ki je sicer bil njegov vzhodnoštajerski rojak — je ob priznavanju nekaterih lastnih napačnih etimologij značilno dejal: »Vi imate Miklošičeve in druge jezikoslovne knjige, kaj pa smo imeli mi, ko smo začeli?« Te besede dokazujejo, da je Trstenjak spoštoval dosežke znanosti, ki so jo gojili nepristranski učenjaki; prav tako pa se je jasno zavedal, da se je kot raziskovalec razvijal v drugo smer. Zato je svoja stališča le predstavljal; Ivanu Lapajnetu je kar naravnost pisal: »Storite, kakor Vam ljubo, jaz nikomur ne vsiljujem svojih nazorov[.]«

Predstavniki akademske znanosti o Trstenjakovem delu niso sodili povsem negativno; cenili so ga zlasti kot zbiralca gradiva. Znameniti göttingenski oziroma berlinski profesor Jacob Grimm ga je zavzeto spodbujal k nadaljnjim raziskovalnim naporom. Njegovo pismo slovenskoštajerskemu rodoljubu je bilo 5. januarja 1859 objavljeno v Bleiweisovih *Novicah*. Veliki poljski slavist Jan Niecisław Baudouin de Courtenay, ki je iz Rusije prišel raziskovat govore na meji med Italijo in Avstro-Ogrsko, se prav tako ni ognil Trstenjaka. Nemara se je ob njegovih razlagah za misel o slovenski avtohtonosti v alpsko-jadransko-panonskem prostoru ogrel celo sloviti sociolog Ludwik/Ludwig Gumplowicz ...

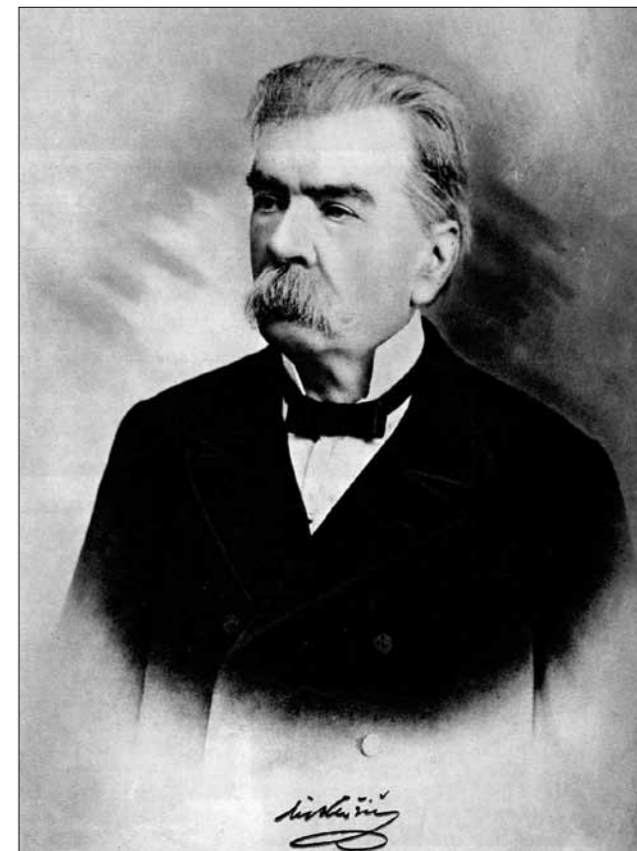
Duhovniška pot Davorina Trstenjaka je bila kar razgibana: v letih 1844–1846 je kaplanoval v Slivnici pri Mariboru, leta 1847 v Ljutomeru, leta 1848 v Hajdini, naslednji dve leti pa na Ptuju. Potem je bil premeščen v Maribor, kjer je sčasoma začel poučevati verouk na osemrazredni splošnoizobraževalni gimnaziji, kakršna je bila uvedena po marčni revoluciji. Vedoželjno mladino je po potrebi — na univerzi usposobljenih profesorjev je neposredno po veliki šolski reformi leta 1849 pač še primanjkovalo — seznanjal tudi z zemljepisom in zgodovino. Po spremembi škofijskih meja na Štajerskem in Koroškem ga je Anton Martin Slomšek leta 1861 poslal za župnika v Šentjur, leta 1868 pa ga je njegov naslednik Jakob Maksimilijan Stepišnik prestavil na bližnjo Ponikvo. Leta 1879, še v času istega knezoškofa, je postal dekan v Starem trgu pri Slovenj Gradcu. Tam je 2. februarja 1890 tudi umrl.

Trstenjak je vsepovsod pokazal neugonobljivo voljo do dela; v krajih, kjer je služboval, je bil tako spodbuden dušni pastir kot vsestranski preroditelj. Narodnosti ni štel za stvar, ki si jo kdor koli lahko prosto izbere ali se je priuči zaradi računanja na takšno ali drugačno korist, temveč mu je dana oziroma podarjena z rojstvom. Zato jo je štel za izraz nepovtorjene slehernikove osebnosti. Narodne pripadnosti si Trstenjak ni mogel predstavljati v nasprotju z Božjim stvarstvom; pritisk nanjo je dojemal kot zlo, ki človeku onemogoča biti to, za kar je rojen. Misel, da ljudje enega jezika tvorijo najožje in najtesneje povezano skupnost, mu je bila razumljiva sama po sebi; v njej so se zedinjali biblično sporočilo, romantično dojetje sveta in vsakdanji realizem.

V Ljutomeru je Trstenjak z zdravnikom Matijo Prelogom ter bivšim gimnazijskim profesorjem in graščinskim uradnikom Ivanom Gottweissom osnoval gledališko družino. Uprizarjala je lahkotnejše nemške igre, vendar je v svoje nastope vključevala tudi slovenske pevske točke. V Hajdini in na Ptuju je Trstenjak v revolucionarnem letu 1848 nasprotoval volitvam v frankfurtski parlament. Na demo-

kratičnih načelih utemeljena Nemčija od Baltika do Jadrana, ki naj bi jo oblikovali v njem, se mu ni zdela prava rešitev. Zato pa je vneto podpiral idejo zedinjene Slovenije. Nemara je tudi pripomogel k temu, da je njegova rodna fara prispevala lepo število podpisov na peticiji, ki jo je terjala. Nasploh so se ljudje na vzhodnem Štajerskem takoj, ko je bilo po padcu kanclerja Metternicha mogoče odkrito pokazati narodno pripadnost, opredelili odločno slovensko. Trstenjak se je tedaj zavzemal tudi za združitev vseh štajerskih rojakov v preurejeno Lavantinsko škofijo. Kljub vnovični uvedbi absolutističnega režima, ki je zadušil marca 1849 vpeljani ustavni red, za katerega si je najbolj prizadeval zemljiški odvezi naklonjeni notranji minister Franz Seraph grof von Stadion-Warthausen, je v Mariboru vzgojil vrsto slovenskih intelektualcev. Za to je bila potrebna velika neustrašnost, saj se je policijska država, ki jo je poosebljal v zvestega služabnika krone preobraženi nekdanji opozicionalec Alexander Bach, dojemala kot nemška velesila.

Po vnovični vpeljavi reda, ki je slonel na ustavnih načelih, je Trstenjak iz šentjurskega župnišča spodbujal različne rodoljubne manifestacije. Bil je v prvi delegaciji štajerskih Slovencev, ki je v Ljubljani obiskala »očeta naroda« Janeza Bleiweisa in tako simbolno odpravila deželno mejo pod Trojanami. Spet je začel misliti na gledališče. Leta 1867 je napisal deloma na folklorne motive oprto igro *Kako si je Vrbovčan svojo svojeglavo ženko poboljšal*. Z Benjaminom Ipavcem, ki je v rodni Šentjur prihajal na počitnice, je Trstenjak snoval opero *Sveta vira* [tj. porota], vendar načrt ni bil uresničen. Pozneje je napisal še melodramo *Vodnik v Olimpiumu*. Nejasno ostaja, ali si je Trstenjak libreto za opero *Lada*, ki bi ga uglasbil poimensko neznani skladatelj, samo zamislil ali pa ga je tudi uspel spraviti na papir. Ob tem je vztrajno pisal krajše humorne in zgodovinske pripovedi ter se ustvarjalno preizkušal v novelistiki, feljtonsko zasnovanih literarnih pismih in pesmih. S slednjimi je večkrat pomagal šentjurskemu žu-

Fran Miklošič (1813–1891).
Vir: <https://commons.wikimedia.org>

panu Gustavu Ipavcu, ki je iskal primerna besedila za svoje kompozicije.

Trstenjak je bil vseskozi neutruden organizator kulturnega življenja. Slovincem država ni oblikovala drugod običajnih ustanov; v praksi jim je dolgo odrekala celo srednje in višje šolstvo v materinščini, ki ga je sicer načelno obljubljala vsem narodom pod habsburškim žezlom. Oblast se je zadovoljila z zakonsko opredeljenim priznavanjem pravice ljudi do izobraževalne infrastrukture v njihovem jeziku, ni pa se potrudila za njeno uresničenje. Davorin Trstenjak ni čakal, da bi se razmere spremenile; vedel je, da jih lahko predrugači zgolj neutrudna dejavnost slehernega posameznika. V tem duhu je marsikatero svoje delo izdal v samo-

založbi. Josipu Stritarju je leta 1870 skrajno dobronamerno ponudil sodelovanje pri *Zvonu*, vendar ni dočakal pozitivnega odgovora. Ko je revija, ki je vzbudila velike upe, ugasnila, je pobudo prevzel sam. Januarja 1872 je postal lastnik mariborskega literarnega časopisa *Zora*, pozneje — leta 1881 — pa se je zavzel tudi za izdajanje celovškega *Kresa*. Vneto je zagovarjal misel, da je treba ustanoviti Društvo slovenskih pisateljev. Njegova ideja se je uresničila spomladi 1872. Trstenjak je tedaj postal prvi predsednik organizacije rodoljubnih literatov. Novo društvo se je javnosti predstavilo z veliko Prešernovo slavnostjo v Vrbi meseca septembra. Šesttisočglava množica, ki je pisatelje pospremila k Prešernovi rojstni hiši, na kateri je bila odkrita spominska plošča, je pokazala, da s strani dunajske vlade malo prej zatrto taborsko gibanje ni bilo le mimobežna epizoda.

Čeprav se je Trstenjak precejkrat zapletel v polemike, je bil v bistvu človek sodelovanja. *Slovenski narod* je leta 1868 pospremil na pot življenja z mislijo, da list ne bo zagovarjal »nezdravega liberalizma, s katerim je večidel okužen evropski zapad«, pa tudi ne »trdoglavnega starokopitarstva, katero svoje oko zapre vsakemu umnemu napredku«. Poudarjal je pomen krščanskih načel in skrbnega gojenja vsega, »kar je vesti naroda sveto«. Kot človek, ki se je po pričevanju Josipa Vošnjaka kljub osebni skromnosti in varčnosti odlikoval po naravnost »slovanski gostoljubnosti«, je rad pomagal revnim pisateljem. V Starem trgu je podpiral tudi siromašnega Frana Bernerkerja, ki je pozneje postal najpomembnejši kipar slovenske secesije.

Kljub temu da so Trstenjaka uvrščali med liberalne katolike, je po začetku izdajanja *Kresa* iskal

stik z brezkompromisnim Antonom Mahničem. Na drugi strani je včasih naravnost očetovsko pokaral kdaj pa kdaj preveč zanesenega naprednjaka Vošnjaka, ki je bil sicer odprt do krščanskosocialnih pobud. Nekdanji mladoslovenski prvak je o Trstenjaku, katerega je februarja 1890 počastil tudi z govorom ob odprtem grobu, v svojih memoarskih pričevanjih, ki so nemara najlepši spomenik generaciji nesebičnih rodoljubov s srede 19. stoletja, potem na večer življenja še sumarno zapisal:

»Visoko čelo sicer okrogle glave je zaznamenovalo globokega mislilca, krepki nos in okrogli [...] podbradek odločen značaj. Davorin je bil visoke rasti, močnega telesa in v starejših letih dobro rejen. Bil je prototip panonskega Slovenca.[.] [...] Davorin je bil izredno nadarjen in ko bi se bil posvetil vednostim, bi zavzemal v zgodovinski stroki nedvomno tako odlično mesto kakor Miklošič v jezikoslovni. Večkrat se mi je pritožil, da ni z Miklošičem vred šel na Dunaj. Tako so ga pa stanovske dolžnosti, ki jih je vestno izpolnjeval, gospodarske skrbi za izročena mu velika posestva in pomanjkanje knjig zadrževale, da ni mogel s takim uspehom delati na slovstvenem polju, kakor bi lahko po svojih duševnih zmožnostih. Bil je vsestransko izobražen in poznal leposlovno literaturo svetovnih narodov, da je bilo prijetno in poučno se ž njim o tem meniti. [...] V politiki [...] je imel bister pogled in vselej sodil s hladnim razumom, nas mlajše bodreč k poštenemu delovanju in svareč, ako smo v političnih borbah izgubili mirno kri in preostro začeli postopati.«

Prof. ddr. Igor Grdina, slovenski zgodovinar
in literarni zgodovinar, Ljubljana

Matija Ogrin

JERNEJ BASAR (1683–1738)

Sloviti baročni pridigar in jezuit. Tristo let po njegovem vstopu k jezuitom.

Jernej Basar je bil Škofjeločan, rojen leta 1683, ki je s široko jezuitsko izobrazbo in duhovno formacijo obsegel evropsko baročno retorsko kulturo ter z živim pisateljskim darom preoblikoval slovensko baročno pridigo v besedilo za osebno meditacijo in celo za duhovne vaje. Njegove pridige so najstarejša ohranjena besedila v slovenskem jeziku, ki so bila izrecno namenjena osebnemu kontemplativnemu branju in preišljevanju ter duhovnim vajam. Basar je kot mlad duhovnik do leta 1718 deloval kot kaplan v Mengšu. V zrelih letih je po vstopu k jezuitom večino časa preživel v Ljubljani kot pridigar pri sv. Jakobu, v stolnici in marsikod drugod, cenjen je bil tudi kot spovednik, mdr. sester uršulink. V zadnjem obdobju življenja je bil predstojnik Bratovščine bridkega smrtnega trpljenja Kristusovega, ustanovljene pri sv. Jakobu. Umrl je v Ljubljani leta 1738.

Jernej Basar pa je tudi tisti baročni pisatelj, ki ga literarni pregledi vedno omenjajo le z nekaj besedami poleg Janeza Svetokriškega in Rogerija Ljubljanskega v trojici vodilnih baročnih pridigarjev na Slovenskem – vendar ostaja od vseh treh najbolj neznan. Praktično nihče se ne more spomniti, o čem govori kakšno njegovo besedilo – kajti njegove pridige v skoraj treh stoletjih niso bile nikoli več izdane. S kratkimi odlomki več pridig je bil na dvajsetih straneh predstavljen v baročni antologiji *Valvasor in sodobniki*, ki jo je izdal Jože Pogačnik leta 1971. To je nemara vse. Ker gre za enega najbolj kvalitetnih slovenskih baročnih piscev, bo Basarjevo knjigo nujno treba v celoti izdati. Na tem mestu se ga na kratko spomnimo, ker v letu 2017 mineva ravno 300 let, odkar je Basar leta 1718 vstopil k jezuitom, kar je pomembno zaznamovalo njegovo literarno in duhovno formacijo.

* * *

Kot cenjen in dolgoleten pridigar je Jernej Basar za svojo govorniško službo verjetno ustvaril obse-

žen opus pridižne ali retorske proze, ki je ostal v rokopisu in se je, kot kaže, žal izgubil. Edino doslej znano Basarjevo delo so *Pridige iz bukviz imenvanih Exercitia s. ozheta Ignazija*, natisnjene leta 1734, ki so hkrati edino ohranjeno jezuitsko slovstveno delo visokega baroka na Slovenskem. *Pridige* se močno razlikujejo od večine tedanjih slovenskih pridižnih besedil: po slogu so mnogo bolj umirjene in koncizne, po zgradbi bolj strogo pretehtane, po podajanju vsebine pa rastejo iz jezuitske duhovnosti, zlasti iz *Duhovnih vaj* sv. Ignacija Lojolskega. Omemba znamenitih ignacijanskih Duhovnih vaj v naslovu *Pridig* ni le retorična. Čeprav jih le malo citira, *Duhovne vaje* temeljno določajo usmeritev in sestav Basarjeve retorske proze. Namen, ki ga je sv. Ignacij postavil *Duhovnim vajam* že v prvi točki besedila, je priprava in naravnavanje »duše«, tj. človeške osebe, da se reši vseh neurejenih nagnjenj, in ko se jih reši, da človek išče in najde Božjo voljo ter po njej uredi svoje življenje, kar mu bo v zveličanje. Ta princip notranjega urejanja stremljenj in njihovega usmerjanja k Bogu se izraža v *Duhovnih vajah* z obširnejšo snovjo v štirih sklopih ali t. i. tednih. Iz njih je Basar

prevzel tri temeljne principe ali stopnje človekovega napredovanja k Bogu in po njih strukturiral celotno knjigo pridig. To so t. i. tri poti spoznavanja in notranjega urejanja človekove duše, ki jih Basar razloži v uvodu k prvi pridigi: Prva (*via purgativa*) je pot premišljevanja o namenu ali cilju, za katerega je človek ustvarjen: da bi spoznaval in častil Boga z dobrim življenjem. Druga pot (*via illuminativa*) človeku odkriva uničevalno moč greha, zaradi katerega je zašel in izgubil svoj cilj, ter ga napotuje h krepostim in dobrim dejanjem, s katerimi mu razsvetljuje pot k Bogu. Tretja pot ali stopnja premišljevanja (*via unitiva*) vodi človeka k trdni zavezi in notranjemu zedinjenju z Bogom. To, pravi Basar, »je en kratki sapopadek zelih Exercitiov« (str. 2).

Na takšni duhovni podstavi je Basar razvil povsem nov tip slovenske baročne retorske proze: pridigo kot meditativno, premišljevalno besedilo. Avtor v uvodu k *Pridigam* sam opozarja na kontemplativno naravo besedil svoje knjige: »[...] nemašh koker mimu gredozh prebirat, ampak morefh s' tvojim umam inu saftopnoftjo po zhasu ogledvati inu fam per sebi prevagvati taiftih befedy refnico, katero doftikrat s dovgim govorjenam ficer neiskladam, temuzh ob kratkim naprej postavim.« Basar ne pravi »brati«, ampak z umom počasi »ogledovati« resnico teh besedil, s čimer je mišljeno intenzivno duhovno premišljevanje ali motrenje (ignacijanska duhovnost je tudi čutno nazorna, intelektualni uvid povezuje z vizualnim predstavljanjem). Zato je Basarjeva pridiga razmeroma kratka, strnjena, bolj lapidarna, v tem pogledu precej drugačna od tekoče, pripovedno razvejene kapucinske pridige, ki ima veliko vložnih pripovedi idr. ponazarjalnega gradiva, usmerjenega k čutnim vtisom. Zato »lete moje pogovore od Perve Adventne do Finkufhtne Nedele bell *Premishluvanje*, koker *Pridige* imenujem«, in prav zato so tudi primerne, da bralec po njih opravlja duhovne vaje sv. Ignacija. Bralec avtor predlaga, naj si v tem obdobju določi trikrat v dnevu čas, ko bo prebral po eno premišljevanje in ob njem meditiral. Tako nudi bralec

14 premišljevanj prve poti, šest premišljevanj druge poti in sedem premišljevanj tretje poti – skupaj 27 pridig ali premišljevanj prvega dela knjige. Ker pa je premišljevanje druge poti, *via illuminativa*, pri sv. Ignaciju vsebinsko precej bolj obsežno, kakor je mogel avtor uvrstiti premišljevanj v koledar cerkvenega leta, je preostale teme druge poti sv. Ignacija razvil v pridigah Drugega dela knjige – od binkoštno do poslednje nedelje po Sv. trojici (25 premišljevanj), ki »*flushjo k pozhafnimo duhovnimo branjo [...] sa tiga vola sem h'konzo ufakatero pridige moje govorjenje okratil, deb' prostor sturil tvojim mišlam, s' katerimi, koker bofh od S. Duha refytlen, se po potrebi tvoje duše samorefh obernyti k'enimo, al' drugimo sdihvanjo, inu naprej usetjo praviga pobulshanja*« (na koncu uvoda). Namen pridig je torej, da bralca z meditacijo privedejo do osebnih spoznanj, nagibov in dobrih sklepov, s katerimi bo mogel urediti, izpopolniti svoje ravnanje. Basarjeve Pridige so torej prvo retorsko slovensko besedilo, ki izrecno ni bilo napisano le za poslušanje, marveč predvsem za osebno meditativno branje. Napisane so s predpostavko ignacijanskih *Duhovnih vaj*, da na drugi strani komunikacijske verige stoji bralec kot subjekt, ki se bo odzval z lastno interakcijo, z umskim in duhovnim odzivom, od katerega je nazadnje odvisen ves uspeh avtorjevega pisanja.

* * *

Za tako zamišljene pridige je Basar razvil specifičen pripovedni slog, ki je bistveno bolj umirjen in strnjen od sloga tako kapucinske kakor frančiškanske pridige. Četudi je na videz zadržan in stvaren, ga oživlja množica literarnih elementov: delno že kompozicija, tem bolj členitev in vzporejanje stavkov ter literarne figure.

Kompozicija kot oblikovalno načelo pri Basarju nima poudarjeno literarne, temveč predvsem tematsko, homiletično funkcijo: služi zlasti temu, da pisec razporedi snov po smiselnih tematskih sklopih. Po-

dobna je kompoziciji pri jezuitih J. L. Schönlebnu, Johannu Bodlerju idr., ki so opustili srednjeveško retorsko particijo (*inductio, confirmatio, epilogus*) in uveljavili potek snovi po stvarnih vsebinskih točkah. Basarjevo pridigo začenja kratek uvod, ki večkrat vzpostavi literarno, alegorično povezavo med izhodiščno svetopisemsko *themo* in glavno temo pridige; uvodu sledijo trije razdelki ali *puncti*, redko štirje, pri namenoma krajših pridigah le dva. Njihova členitev vedno poteka iz reda snovi same. Tako denimo v pridigi *Na Nedelo po Boshizhu. Od strafhne Smerti eniga Greshnika* razmišlja o tem, kaj grešnega človeka, ki se pred smrtjo ni spravil s sočlovekom in Bogom, čaka pred smrtjo, v sami smrti in po smrti. Iz te tematske trojnosti razvije tri razdelke ali *puncte* svoje pridige. V prvem razvije podobo človeka, ki stanovito tiči v slabih navadah in dejanjih, in ker je bilo življenje polno slabega, se človek tudi v zadnji uri največkrat ne bo spreobrnil. Druga točka: kaj se umirajočemu dogaja v trenutku smrti, ko mu hudič predoči vsa njegova slaba dela in ga skuša, da bi obupal nad Božjo milostjo: kadar hudič vabi človeka v greh, mu greh prikazuje neznamen, kadar ga vabi v obup, pa mu njegovo grešnost prikazuje vseobsežno. Tretja točka: pogled duše po smrti na lastno telo, ki začne propadati in se na njem izkaže nasprotje, nesmiselno razmerje med minljivostjo grešno pridobljenih dobrin ter usodnimi posledicami greha po smrti. V sklepnem odstavku pisatelj vse povedano strne v učinkovito literarno prispodobo drevesa, ki raste in se nagiba na eno stran, in kamor raste, v tisto smer bo padlo, ko bo posekano: kakršno življenje, takšna bo smrt. Členitev Basarjevih pridig tako izhaja iz dejanske strukture argumenta. V pridigi na velikonočno nedeljo tako Basar predlaga bralec v kontemplacijo temo Jezusovega vstajenja v treh točkah: veselje kristjana ob samem veličastvu Jezusovega vstajenja in novega, večnega življenja, veselje z Božjo Materjo ob srečanju z njenim vstalim sinom, veselje kristjana nad njegovim lastnim zemeljskim telesom, ki se mu z velikonoč-

Detajl pridige Jerneja Basarja

nim misterijem odpira upanje na povelicanje in na delež v Jezusovem božanstvu.

Retorična struktura, s katero Basar doseže najbolj literarne učinke in za katero se zdi, da je v jedru njegovega pisateljskega daru, je nizanje vzporednih elementov, kakor so retorično vprašanje in odgovor, stavčni pari iz bistro opaženih nasprotij in drugi kontrastni paralelizmi. Četudi so takšni odlomki navidezno stvarni in teološko-pastoralni, brez izstopajočih literarnih figur ali prijemov, učinkujejo prepričljivo, vzbujajo močne čutne predstave in kontrastne podobe, zato so literarno sugestivni. Tako v monologu pogubljenе duše, ki se odpravlja v pekel, Basar naniza bogato členitev nasprotujočih si elementov, kakor denimo: »[...] jeft fem navajena bila leshati na mehki posteli, inu tukej bom u fredi grosniga plemena. Jeft fem navajena prebivati u'vefseli drushini, inu tukej bom tizhalla mej grosovitnimi pofhafti. Sèm navajena dobru jefti inu pyti, inu tukej bo moja shpisha shveplu, moje pytje shovzh teh lintvernov. Sèm bila navajena na vefselu petje inu na godze, sdej bom pofhluhfala zvilenje, erjojenje inu teh sob skripanje.« (str. 78–79) Še hujše je zdihovanje obsojene duše o prihodnjih rečeh, kjer v ponavljanju členov retorična vprašanja variirajo, odgovor pa udarja vedno enako in usodno:

»Tok‘ tedej bom tukei gorella na vezhne zhafse? na vazhne zhafse. Tok‘ tedej bom shelela umreti inu na bom mogla? nigdar. Tok‘ tedej me bodo ufselej grisli paklenski lintveni? ufselej. tok‘ njgdar na bo ta ogèn pogafsel? nigdar. Bom ufselej mogla gledat ftrafhne pofhafti? ufselej. Tok tedej na bom nigdar eniga trofhtha ymella? nigdar. O moji snanzi inu priateli, me na bote nigdar svetselilli? nigdar. O Svetniki, inu Svetnize Boshje, na bote nigdar same profsilli? nigdar. O MARIA ne bofh nikuli vezh moja pomozhniza? nigdar, inu nikuli. O Moj Stuarunik, inu Odrefhenik Chriftite, na bofh nigdar na me miloftvu pogledal? nigdar. Na bom nikuli gledala oblzhiga Boshiga? nigdar inu nikuli.« (str. 82)

Vprašanja in kontrasti se v takih konstrukcijah povezujejo v kompleksna mnogovezja in druge figure dodajanja z močnim estetskim učinkom. Podobno slikovito je mnogovezje ostrih nasprotij, s katerimi Basar predstavi Jezusovo dobroto in usmiljenje:

»Enaku Chriftufovu saderfhanje fe snajde u‘Vezh drusih perloshnoftih. Kedaj je Mateusha sa fabo poklizal? Ravnu tiftikrat, kadar je na zolu fedel, inu krivizhne dobizhke jiskal. Kèdaj je to fkrivnoft fuojga Svetiga Refhniga Teléfa gori poftavil? Ravnu tiftikrat, kadar je ymel isdan, nezhloveshku martran, inu k‘fmerti ulezhen biti. Kèdaj je kufhal Judesha Iskariota? Ravnu tiftikrat, kadar je leta njegovim ner vezhim fovrashnikam dal zahén inu snaminje, deb‘ ga popadli inu svesali. Kèdaj je Petra pèrjasnu pogledal? Potèm, kadar ga je satajel. Kèdaj je pokafal Tomasho roke, inu fvojo defno ftran? Kadar je u‘neveri terdouraten bil. Kèdaj fe je Savlò pèrkasal? Kadar ga je preganjal.« (str. 106)

V primerjavi s tem glavnim oblikovalnim sredstvom ali načinom Basar le redko uporabi tudi eksemplarične vložne pripovedi, prevzete od drugih baročnih in srednjeveških piscev. Pri tem je opazno zadržan, vložna pripoved ni njegovo pomembno literarno sredstvo. Več uporablja prisposodbo, denimo

iz znane evangelijske snovi o viharju na jezeru, ki jo oblikuje samostojno, čeprav na ozadju bogate eksegetične tradicije:

»Donafhni Sveti Evangeli nam prov pred ozhy poftavi nafh revni zhloveshki ftan. Ta zhovn je truplu tiga zhloveka, ta, ker fé u‘timu zhovnu vosi, je dufha; Svet je to morje, valuvi fo nadluge, inu skufhnjave, katere na zhloveka planejo, inu mo notrajni nepokoj delajo, breg, inu krej, h‘katerimo fé zhlovek vosi inu pèrblishuje, je grob inu pokopalifhe: kadar h‘timo brego, al krajo zhovn, to je, truplu pride, dufha, ker fe u‘timu vosila na fvetu, uvèn ftopi, inu gre k‘enimo novimo shivlenjo. Kir pak perhodnu shivljenje je duojnu: frezhnu je enu, to drugu je nafrezhnu ...« (str. 74)

Tako iz ene slikovite primere Basar večkrat razvije obsežen sklop pridige.

Pogosto uporablja retorične figure, zlasti primero in metaforo ter manjše figure dodajanja in variiranja, kakor dvojno in trojno formulo, s katerimi svoji prozi diskretno vdahne literarni značaj. Ko denimo na binkošti razlaga darove Svetega duha, med njimi dar umnosti, uporablja iteracijo, variacijo in klimaks, toda vselej tako, da ob tem razvije tudi razne vidike človekovega spoznanja:

»Dalej dar te umetovnofti uzhy zhloveka, de sposna pervizh fam febe: kaj je bil, kaj je sdej, inu kaj bo? K‘drugimo: de sposna Boga fvojga fvarnika, Boga fvojga Gospoda, Boga fvojga Odrefhenika, Boga fvojga prihodniga Sodnika. H‘tretimo: de sposna fvoje blishne sa fvoje brate, sa fvoje vude u‘telletu tiga vifhiga Glavarja Chriftufa Jefufa.« (str. 231)

Odlika Basarjevih pridig je popolna skladnost kompleksne teološke misli, usmerjene k osebnemu premišljevanju in duhovnim vajam, ter literarnih sredstev, ki so dovolj nevpadljiva, da pridiga ostane teološko besedilo, ter dovolj močna in raznolika, da čutno nazorno oživljajo Basarjevo misel z množico

sugestivnih ritmičnih učinkov in doživljajskih podob. V tem sta posebnost in kvaliteta Basarjevega sloga, ki odseva njegovo apolinično in vedro, večidel razumno, a tudi zdravo čutno naravo. Ignacijanska duhovnost, iz katere je zavestno razvijal svojo meditativno retorsko prozo, je Basarju omogočila, da je celotno evangelijsko tematiko cerkvenega leta od adventa do velike noči, binkošti in časa po prazniku Svete trojice interpretiral v perspektivi treh podrobno premišljenih načel ali poti kristjana k Bogu: poti očiščenja, razsvetljenja in združitve. Na drugi strani mu je izhodišče *Duhovnih vaj* sv. Ignacija narekovalo pozornost na ustrezno zadržanost, diskretnost govora in sloga, ki dopušča prostor za odziv, reakcijo bralca, premišljevalca. Ena pogostih tem v Basarjevih premišljevanjih je zato avtorefleksija, tj. vprašanje spoznanja samega sebe – saj sta od tega navsezadnje odvisni tudi človekova obrnitev k Bogu in izbira ustreznih konkretnih sredstev za to. Pomembnost spoznanja samega sebe se zato pojavlja v inovativni povezavi z raznimi evangelijskimi odlomki, tudi tam, kjer bi je ne pričakovali, denimo:

»Kadar be my fami febe fodilli, taku bi my nebili obfojeni. Sodit tedej morefh fam febe, to je: sprafhui fam febe pogoftu, inu resgledej tuojo vejft, zhe je s‘enim, al‘ drugim greham omadeshana? [...] Tudi nafh Isvelizhar tebi pot pokashe utezhi oftri fodbi, ki pravi: Nefodite, toku ne bote fojeni. Zhe bofh fam febe fodil, bofh fam febe fpoznal, ne bofh druge fodil. [...] Ne oftru, ampak mehku s‘nami obrazha miloftivi Bog, kir na sbirane da, koku bi otli fojeni biti. Per tebi ftoji, sadobiti miloftiviga Sodnika [...] namrezh, deb‘ po islaganjo S. Gregorja, prejden bofh od Boga fojen, fam febe fodil. Aku fe bofh po tem nauku sadershal, fe shiher trofhthafh, de po fmrti bo tuoja dufha koker ena nevefta od Nebefhkiga Shenina fpremljena na ohzèt vezhniga Isvelizhanja.« (str. 63–64)

* * *

Basarjeve Pridige so v slovenski literarni kulturi vrhunsko delo visokega baroka. Baročen značaj jim daje na eni strani naslonitev na srednji vek, patristiko in antično klasiko, na drugi strani izrazito novoveška, moderna postavitve človeka kot subjekta, kakor izhaja iz duhovnosti sv. Ignacija. Skladno z jezuitsko usmerjenostjo sledi Basar renesančni in humanistični retoriki in ne srednjeveški, kar je jasno razvidno mdr. v kompoziciji. V slovensko baročno slovstvo je uvedel novost – premišljevalno pridigo kot osebno meditativno berilo za duhovne vaje. Je tudi prvi slovenski pisec, ki bralca sistematično spodbuja k osebnemu odzivu na prebrano. Značilno je tudi, da si je Basar izbral za *motto* na hrbtni strani naslovnega lista, torej na čelu celotne knjige, stavek cerkvenega očeta sv. Janeza Zlatousta (Krizostoma), ki pa, na prvi pogled, ne govori o duhovnosti, marveč o slogu: *Populis populariter est loquendum: omnibus necessaria dicenda sunt more omnium. naturalis lingua chara simplicibus, doctis dulcis*. Če poslovenimo: Ljudstvu je treba govoriti po ljudsko: kar je potrebno vedeti vsem, naj bo povedano v govorici vseh. Naravni jezik je preprostim drag, učenim prijeten. S tem citatom je Basar gotovo meril na svoje dolgoletno poslanstvo oznanjanja Božje besede v slovenski pridigi; hkrati je povedal tudi, da je domača slovenska govorica še prav posebej privilegirano mesto, kjer naj se razumljivo in jedrnato ubesedi večna resnica. Slog Basarjeve pridige zato odlikujejo koncizna postavitve snovi, strnjeni argumenti, umirjena misel; značilna je na videz asketska, dejansko pa intenzivna raba manj vpadljivih literarnih sredstev. Od tod izhaja sugestivni spoj literarnega in teološkega izražanja. Podobno kakor Schönlebnove latinske in nemške pridige udejanjajo Basarjeva slovenska premišljevanja ideal srednjega retorskega sloga (*genus medium*) in s tem predstavljajo klasični visoki barok v slovenskem slovstvu.

Dr. Matija Ogrin, višji znanstveni sodelavec na
Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC
SAZU, Ljubljana

Nada Praprotnik
DR. ANGELA PISKERNIK (1886–1967)

Ob 50-letnici smrti dr. Angele Piskernik

Letos bo minilo 50 let od smrti dr. Angele Piskernik, znamenite slovenske (koroške) botaničarke, naravovarstvenice, muzealke, profesorice in narodne delavke. Bila je prva Slovenka z doktorskim nazivom iz naravoslovja. Kot znanstvenica je raziskovala teme iz rastlinske fiziologije, pisala pa je tudi poljudne naravoslovne članke in črtice ter ocene in literarne članke, objavljala je dokumente ljudske kulture, pisala o socialnih, ženskih in narodnostnih vprašanjih, napisala več srednješolskih učbenikov in slovarčka za nemščino ter izdala prvi slovenski *Ključ za določanje cvetnic in praprotnic* (1941, 1951).

V slovenski naravoslovni in kulturni javnosti je bila znana po vsestranskem udejstvovanju, vendar je bila nekaj desetletij po smrti po krivici prezrta. O njej je najbolj obširno pisal zgodovinar Janez Stergar. Leta 2005 je bil tudi pobudnik simpozija, ki je bil posvečen življenju in delu Angele Piskernik.

Angela Piskernik se je rodila 27. avgusta 1886 v Lobniku pri Železni Kapli na Koroškem v številni kmečki in slovensko zavedni družini. Od leta 1894 do leta 1900 je v Železni Kapli obiskovala trirazredno ljudsko šolo. Od leta 1902 je obiskovala pripravljalni tečaj in redni pouk na zasebnem učiteljsku uršulink v Celovcu, kjer je leta 1907 maturirala. V šolskem letu 1907/08 je poučevala na učiteljsku in meščanski šoli pri uršulinkah v Celovcu. V naslednjih letih se je privatno pripravljala na maturo na gimnaziji v Gradcu, kjer je leta 1910 maturirala in je bila »proglášena za zrelo obiskovanja univerze v kolikor je to po obstoječih predpisih ženskam dovoljeno«.

Mlada Korošica ni imela lahke poti do univerze na Dunaju. Bila je ženska in bila je Slovenka. Od leta 1910 do leta 1914 je na dunajskem vseučilišču študirala naravoslovne vede »s posebnim ozirom na botaniko«. Leta 1914 je kot prva Slovenka dokto-

rirala s področja naravoslovja. Disertacijo z naslovom *Die Plasmaverbindungen bei Moosen* je istega leta na Dunaju tudi objavila.

Leta 1916 je z odliko položila »usposobljenostni izpit« za pouk na srednjih šolah iz glavnih predmetov (botanika, zoologija, mineralogija) in leta 1920 iz stranskih predmetov (matematika in fizika).

Svoje botanično oziroma biološko znanje je izpopolnjevala na biološki postaji v kraju Lunz am See v spodnjeavstrijskih Ybbstalskih Alpah (1912, 1921), na zoološki postaji v Trstu (1912, 1913) in na dunajski univerzi (1920/21) pri prof. Hansu Mollischu. Leta 1921 je objavila prispevek *Vpliv fluorescentnih barvil na kaljenje semen*.

Zaradi narodnostnega udejstvovanja oziroma dejavnosti v slovenskih društvih je avstrijske oblasti niso sprejele v državno službo, zato je bila v letih 1915 in 1916 domača učiteljica v družini odvetnika dr. Janka Brejca v Hirtu na Koroškem.

V letih 1919 in 1920 je aktivno sodelovala pri agitaciji za koroški plebiscit. Z nastopi na različnih shodih je poskušala pridobiti volivce za glasovanje za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Zaradi tega je od nemškega prebivalstva Koroške slišala marsikaj na svoj račun, med drugim tudi: »Piskerna glavo in jezik za zobe!«

Pomembno je bilo njeno delovanje v katoliškem ženskem gibanju v prvi polovici dvajsetih let prejšnjega stoletja, aktivna je bila tudi v najrazličnejših narodnoobrambni organizacijah in v Klubu koroških Slovencev.

Leta 1916 je dobila službo kot začasna praktikantka v Kranjskem deželnem muzeju Rudolfinum v Ljubljani. Skrbela je za prirodopisni oddelek z vsemi naravoslovnimi zbirkami in delala tudi v knjižnici in arhivu. Leta 1917 je postala asistentka in v letu 1918 vodja prirodopisnega oddelka po novem statutu. V tem obdobju je bila strokovno avtonomna in je pri svojem delu imela ustvarjalno in znanstveno svobodo. V letu 1920 se je muzej preimenoval v Narodni muzej. Ko je bil konec tega leta zoolog Fran Kos sprejet na mesto kustosa in je postal novi vodja prirodopisnega oddelka, so se za asistentko tako po strokovni kot po človeški plati začeli težki časi. Prišlo je tudi do nesoglasij z ravnateljem Josipom Mantuanijem in celo do disciplinskih ukrepov.

Zapisane so se ohranile podcenjevalne izjave njenih moških kolegov. Veliko je bilo nizkih, podlih udarcev: »/.../ Botanika je za prirodopisno znanstveno izobraženo žensko moč najprimernejša panoga /.../ Njeni rigorozni, ni prav nič posebnega /.../ je sicer 5 let v muzeju, a prakse si ni pridobila, ker se ni dala poučiti /.../ Gledé njenih »strokovnih« del so naziranja precej različna; ona sama jih precenjuje z domišljavostjo /.../ kompetentno sodbo bi moral izreči botanik /.../«

Nekoč so jo popoldne celo zaklenili v muzej! Ravnateljstvo je zato prosila, »naj blagovoli opozoriti dr. Kosa, da je zapiranje oz. zaklepanje predsobnih vrat v času, ko je še v uradu, če že ne breztaktna nagajivost, potem vsaj otročarija svoje vrste«.

Ko je leta 1924 ravnateljstvo prevzel Josip Mal, so se za Angelo Piskernik razmere v muzeju izboljšale.

Zatišje je bilo le začasno. V letu 1926 je vlada v Beogradu sprejela varčevalne ukrepe, in žrtev teh ukrepov je bila Angela Piskernik, ki je izgubila službo.

Dr. Angela Piskernik.
Foto: Stane Peterlin.

V teh desetih muzejskih letih je Angela Piskernik urejevala botanične zbirke in združila posamezne herbarije v enotnega, sistematično urejenega. Napisala je prispevek *Blagay in Freyer* in v njem na osnovi dopisovanja med polhograjskim graščakom in kustosom Kranjskega deželnega muzeja opisala odkritje Blagajevoga volčina (*Daphne blagayana*) in njegovo »pot« s Kranjskega v Evropo.

Od leta 1926 do leta 1932 je bila v službi na III. državni realni gimnaziji v Ljubljani, od leta 1932 do leta 1933 na I. realni gimnaziji v Ljubljani, od leta 1933 do leta 1936 na realni gimnaziji v Novem mestu, od leta 1936 do leta 1938 na II. državni realni gimnaziji v Ljubljani in od leta 1939 do leta 1943 na klasični gimnaziji v Ljubljani. Poučevala je prirodopis, matematiko, fiziko, higieno in bila tudi profesorica nemščine. Napisala je več učbenikov nemškega jezika in slovarček.

Med drugo svetovno vojno je sodelovala z Osobodilno fronto in bila zaradi tega leta 1943 aretirana. V začetku leta 1944 so jo odpeljali v nemško koncentracijsko taborišče Ravensbrück. V rokopisnih spominih je trpljenje v taborišču podrobno opisala. Bila je že izbrana za smrt v krematoriju. Srečno naključje je bilo, da se ji je izognila. Lačne taboriščnice so se zelo rade pogovarjale o hrani in si pripovedo-

vale najrazličnejše recepte. Angela jih je skrbno zapisovala. Drobno knjižico receptov in spominov na taboriščno življenje ji je uspelo pretihotapiti domov. Ta kuharska knjiga je edinstvena na svetu! Angela Piskernik se je iz taborišča vrnila šele sredi julija 1945, shujšana, oslabela in težka samo 38 kg!

V letu 1945 je postala ravnateljica (leta 1944 osamosvojenega) Prirodoslovnega muzeja Slovenije. Istočasno je bila tudi referentka za varstvo narave.

V šolskem letu 1946/47 je nadomeščala dr. Gabrijela Tomažiča, profesorja botanike na ljubljanski univerzi. Dva semestra je predavala splošno botaniko in vodila iz tega predmeta tudi vse vaje. V letih 1948 in 1949 ter prvi semester 1949/50 je predavala na Višji pedagoški šoli v Ljubljani splošno botaniko in vodila vse vaje iz tega predmeta.

Leta 1950 se je upokojila in bila do leta 1953 honorarna ravnateljica Prirodoslovnega muzeja. V teh letih je poskrbela za knjižnico, za javna predavanja in za nakup nekaterih entomoloških zbirk. Nabirala je tudi rastline za tako imenovani *Lokalni in ekskurzijski herbarij*. Leta 1949 je nastal *Herbarij po zakonu zaščitenih rastlin (Herbarium florae sub legis protectione)*, rastline zanj je v glavnem nabral dr. Edvard Pajnič, nekaj pa tudi Angela Piskernik.

Njena velika zasluga je, da so po drugi svetovni vojni poskrbeli, da naš edini alpski botanični vrt Juliana v Trenti ni propadel in da so ga leta 1951 zavarovali.

Pomembno je bilo delovanje Angele Piskernik na področju varstva narave in prav po tem delu jo večina javnosti najbolj pozna. Bila je prva, ki se je na Slovenskem s tem poklicno ukvarjala. Bila je prva poklicna referentka za varstvo narave pri Zavodu za zaščito in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Slovenije.

Prizadevala si je tudi za lepo in pravilno slovenščino. Do smrti je sodelovala v terminološki komisiji pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti in za Slovar slovenskega knjižnega jezika pisala gesla za botanično imenoslovje.

Umrla je v Ljubljani 23. decembra 1967.

Njeno glavno botanično delo pa sta obe izdaji *Ključa za določanje cvetnic in praprotnic*. Tudi s tem delom se je trajno zapisala v zgodovino slovenske botanične znanosti in kulture. Zapisala je, da jo je vodila »topla želja, da bi olajšala in priljubila dijakom študij botanike«. Rastlinski določevalni ključi so dobesedno ključi, ki nam odpirajo vrata v vednost o rastlinah kakega območja. Prva izdaja je izšla leta 1941 in je bila prvo tako delo v slovenskem jeziku in je omogočila v domači besedi spoznavati naše rastlinsko bogastvo. V tem delu obravnava 2222 vrst. To je približno dve tretjini danes znanih rastlinskih vrst, ki rastejo v Sloveniji. V letu 1951 je izšla druga predelana in pomnožena izdaja, v katero je vključila 2618 vrst. Obe izdaji sta tudi dragocen vir »za preučevanje zgodovine slovenske botanične vednosti, morfološkega izrazja in rastlinskega imenstva«, kar je zapisal Tone Wraber. Njen ključ je bil uporabnikom prijazen in starejši botaniki so ga ljubkovalno imenovali kar »piskernica«.

Angela Piskernik je imela pripravljeno gradivo za tretjo izdajo *Ključa*, vendar je nikoli ni dočakala.

Leta 1951 je o herbarijskih zbirkah Prirodoslovnega muzeja v *Proteusu* napisala članek *Botanični muzeji*. Leta 1952 je o tej temi predavala tudi na Botaničnem kongresu jugoslovanskih prirodoslovcev v Zagrebu.

Neznana pa je usoda njenega botaničnega rokopisa *Flora Črne prsti*. Leta 1932 je pisala dekanu Filozofske fakultete prof. dr. Ivanu Prijatelju, da bo zaprosila za privatno docenturo, ko bo objavljena razprava o flori na Črni prsti. V seznamu svojih del je zapisala, da je o rastlinstvu Črne prsti govorila tudi na kongresu slovenskih prirodoslovcev na Univerzi leta 1935. Leta 1938 je bil »referatni sestanek« Prirodoslovnega društva. Referati so bili leta 1939 objavljeni v *Zborniku Prirodoslovnega društva*. Dr. Angela Piskernik je imela referat *Flora Črne prsti*. Napisan je samo naslov in pripis v oklepaju: »Gospa predavateljica uredništvu ni

poslala svojega osnutka.« Tega rokopisa pa v njeni zapuščini ni.

Angela Piskernik se je ukvarjala tudi z življenjepisi nekaterih naravoslovcev, zlasti botanikov. Za Slovenski biografski leksikon je napisala prispevke o Alfonzu Paulinu (1935), Viktorju Petkovšku (1949), Francu Plemlu in Valentinu Plemlu (1949) ter Simonu Robiču (1960), o briologu Janezu Šaferju pa je pisala leta 1952 v *Proteusu*. Po njenih lastnih osebnih podatkih je bil napisan tudi prispevek o njej v Slovenskem biografskem leksikonu.

Leta 1946 je v učbeniku *Botanika za višje razrede srednjih šol* napisala sistematski del.

Njena zasluga je bila, da so pravno zavarovali naslednja območja: Rakov Škocjan, Martuljek in Blejski otok (1949), Robanov kot (1950), Krakovski gozd, dolino Mlinarica-Razor, Mariborski otok, Malo Pišnico, Koslerjevo goščo na Ljubljanskem barju, alpski botanični vrt Juliana (1951) in Triglavski narodni park (1961). Sodelovala je pri pripravi odloka o zavarovanju 56 rastlinskih vrst (1947, 1949) in odloka o zavarovanju živalskih vrst (1951).

Leta 1954 je bila glavna pobudnica za ustanovitev Gorske straže. Osnovni namen te organizacije je bil, »da vzgaja državljane v pravilnem odnosu do narave in prepreči pustošenje«. Gorska straža je v bistvu posebna oblika vzgojnega dela na področju varstva narave, in gorski stražarji predvsem s pozitivnim zgledom vplivajo na obiskovalce gora.

Leta 1962 je Angela Piskernik ustanovila revijo *Varstvo narave*. Aktivno je sodelovala pri pripravi zakona o varstvu narave, ki pa je izšel šele po njeni smrti (1970). Na žalost neuspešno si je prizadevala za tako imenovani Jugoslovansko-avstrijski visokogorski park (1966), ki bi obsegal območja v Karavankah in v Kamniško-Savinjskih Alpah na obeh straneh državne meje.

Doma in na tujem je objavila precej naravovarstvenih člankov in prispevkov.

Bila je članica Mednarodne komisije za varstvo Alp (CIPRA), v letu 1967 je postala njena častna

Dr. Angela Piskernik,
prirodopiska.

Karikatura Maksima Gasparija, ki je bila objavljena v *Ilustriranem Slovencu* 10. oktobra 1926, ob šesti obletnici koroškega plebiscita

članica. Evropska naravovarstvena ustanova Stiftung F. V. S. ji je za ta njena prizadevanja leta 1967 podelila Van Tienhovenovo nagrado za pospeševanje varovanja narave.

Po Angeli Piskernik se v Sloveniji ne imenuje nobena ulica, prav tako nas nanjo ne spominja nobena plošča. Ob petdesetletnici Prirodoslovnega društva so bila leta 1984 uvedena priznanja Angele Piskernik, namenjena posameznikom za njihova naravovar-

Dr. ANGELA PISKERNIK

KLJUČ ZA DOLOČANJE CVETNIC IN PRAPROTNIC

2. PREDELANA IN POMNOŽENA IZDAJA

1 9 5 1

Ključ za določanje cvetnic in praprotnic.
Vir: Nada Praprotnik.

stvena prizadevanja. Do leta 1998 so podelili osem priznanj. V Prirodoslovnem društvu Slovenije so želeli, da bi bila to priznanja na državni ravni. Ko se je pripravljala nov zakon o ohranjanju narave, je društvo predlagalo tedanjemu Ministrstvu za okolje in prostor, naj priznanja vključi v zakon. Na žalost se to ni zgodilo!

Komisija za varstvo gorske narave pri Planinski zvezi Slovenije podeljuje od leta 2009 bronasta, srebrna in zlata priznanja dr. Angele Piskernik in kot najvišje priznanje diplomo dr. Angele Piskernik.

Leta 2012 je Amir Muratović (TV Slovenija) posnel o Angeli Piskernik film *Kuharska knjiga dr. Angele Piskernik*. Naslov filma nas spominja na življenje v taborišču in na drobno knjižico receptov, ki ji jo je uspelo pretihotapiti domov.

Na Obirskem pri Železni Kapli na avstrijskem Koroškem so leta 2006 odprli dvojezično lovsko učno točko oziroma pot. Nastala je v okviru projekta čezmejnega sodelovanja med Slovenijo in Avstrijo. Na prvi učni tabli z naslovom *Varstvo narave kot naloga človeštva* je predstavljena tudi dr. Angela Piskernik — vizionarka iz Lobnika.

Spomladi 2015 pa je v Železni Kapli, v bližini svojega rojstnega kraja, botaničarka, pobudnica varstva narave, glasnica spoštovanja ženskih pravic, zagovornica pravične družbe in jetnica v taborišču Ravensbrück dr. Angela Piskernik na zidu farne dvorane dobila svojo spominsko ploščo. Odkritje je bilo 29. maja 2015 in na plošči so kot pobudniki zapisani Slovensko prosvetno društvo Zarja iz Železne Kaple, Klub koroških Slovencev v Ljubljani in Klub 99. Ploščo je oblikoval slovenskokoroški arhitekt in likovni umetnik mag. Karl Vouk. Na ozadju nežno zelenih listov praproti je portret zasanjane mlade Angele, ki je iz teh grap odšla v svet znanosti in kulture.

Želimo in upamo, da se bomo Angele Piskernik spomnili tudi na slovenski strani meje in po njej imenovali ulico in ji odkrili ploščo.

*Dr. Nada Praprotnik, upokojena muzejska svetnica,
Moste pri Žirovnici*

France Pibernik JANEZ GRADIŠNIK (1917–2009)

Ob stoletnici rojstva

Janez Gradišnik se je v slovensko kulturno zgodovino zapisal z obsežnim opusom književnega dela, bodisi kot pisatelj, urednik in prevajalec bodisi kot izjemen poznavalec slovenskega jezika. Opravil je ogromno prepotrebne delo, čeprav mu življenjske razmere niso bile naklonjene.

Rodil se je sredi prve svetovne vojne, 22. septembra 1917, v kraju Stražišče pri Prevaljah. Družina se je pozneje preselila v Slovenj Gradec, kjer je obiskoval osnovno šolo in tudi meščansko šolo, saj mu ni bilo dano, da bi se vpisal v gimnazijo. Leta 1931 je v Mariboru začel obiskovati učiteljske, toda zvedavi, znanja željni šolar si je sam širil duhovna obzorja, zlasti so ga pritegnili jeziki, poleg nemščine tudi francoščina. Našel je stik z mladinskim katoliškim gibanjem in se povezal z Edvardom Kocbekom. Po maturi na učiteljski bi na ljubljanski univerzi rad študiral jezike in književnost, toda kot učiteljski se je lahko vpisal samo na pedagoški oddelek. Kmalu se je vključil v živahno študentovsko življenje in se včlanil v tako imenovano tretjo skupino, to je akademsko društvo Zarja, ki je združevalo zmerne katolike, pravzaprav študente krščanske socialiste. Leta 1939 se je udeležil znanega Bohinjskega tedna, je pa takrat že sodeloval pri Kocbekovi reviji *Dejanje*, bodisi s članki bodisi s prevodi.

Po diplomi ga je čakal obvezni vojaški rok, toda aprila 1941 je bil po razpadu Jugoslavije odpeljan v nemško ujetništvo blizu Luckenwalde, južno od Berlina. Tam se je družil s francoskimi in angleškimi vojnimi ujetniki. Po priključitvi Štajerske k rajhu je bil izpuščen. Poiskal je domače, ki so bili izseljeni na

Hrvaško, in si v Zagrebu poiskal zaposlitev. Pridružil se je slovenski skupini OF ter bil zato aretiran in zaprt v ustaškem zaporu. Kmalu po osvoboditvi ga je Edvard Kocbek povabil v Beograd za svojega osebnega tajnika v ministrstvu za Slovenijo, ki je v prvi vrsti skrbelo za repatriacijo slovenskih izseljencev v domovino. Po vrnitvi v Ljubljano leta 1946 se je zaposlil v uredništvu Državne založbe Slovenije, a je bil ob natisu Kocbekove novelistične zbirke *Strah* in pogum leta 1952 odpuščen iz službe in uvrščen na črni seznam Udbe. V neprijaznem okolju se je odločil za status svobodnega ustvarjalca in se poslej posvetil prevajanju. Po posredovanju uredništva pariške revije *Esprit* se je spomladi leta 1953 udeležil tedna francosko-nemškega kulturnega zблиževanja in se tam seznanil s številnim kulturniki, tudi s Heinrichom Böllom.

Kmalu je postal iskan prevajalec najbolj cenjenih svetovnih avtorjev, med njimi so Ernest Hemingway (*Komu zvoni, Starec in morje*), John Galsworthy (*Zadnje upanje*), Thomas Mann (*Čarobna gora*), Graham Greene (*Moč in sijaj*), James Joyce (*Ulikses I–II*), Franz Kafka (*Amerika*), Hermann Hesse (*Stepni volk*), Robert Musil (*Mož brez posebnosti*), Mihail A. Bulgakov (*Mojster in Margareta*), Albert Camus (*Mit o Sizifu*). V tuje jezike je preva-

jal poezijo, na primer Edvarda Kocbeka, sodeloval s prevodi v londonski antologiji *The Parnassus of a small nation*, prevajal pa je tudi dramatik in strokovno literaturo.

Občasno je objavljala kratko prozo, deloma revijalno, v reviji *Novi svet* pa je natisnil »dvoje poglavij iz nedokončane zgodbe« pod naslovom *V izgubljenem boju*, vendar romana ni nikoli dokončal. Samostojno je izdal novelistične zbirke *Pot iz noči* (1949), *Ura spomina* (1961) in *Plamenica* (1981). Snovno so večinoma vezane na avtorjevo biografijo, kar pomeni, da so zajeta njegova otroška in deška leta v Mežiški dolini, v Slovenj Gradcu in Mariboru, vojni čas v nemškem ujetništvu in v begunstvu na Hrvaškem, pri čemer opisuje značilno zunanje dogajanje, hkrati pa ga zanimajo tudi psihološki in sociološki problemi sredi prelomnih časov. Poleg tega se dotika eksistencialnih in moralnih vprašanj v povojnem obdobju, iz posamezne novele pa bijejo tudi avtorjevi osebni problemi, ki jih je mogoče prepoznavati iz njegove življenjske poti.

Dodal je še dvoje mladinskih povesti, ki sta tudi močno avtobiografski, do kakšnega daljšega pripovednega teksta pa se ni nikoli dokopal. Verjetno ga je od večjih pisateljskih zasnov odvrčalo stalno prevajalsko delo, s katerim se je preživljal, precej časa mu je odvzelo tudi uredniško delo. Prve izkušnje pri urejanju literarnega lista je dobil že kot študent, ko je z Bogom Grafenauerjem in Jožetom Udovičem pomagal pri urejanju Kocbekovega *Dejanja*, bodisi kot pisec člankov bodisi kot prevajalec, pomagal pa je tudi pri razpošiljanju revije. Nadalje se je izkazal pri urejanju lista slovenskih ujetnikov v nemškem taborišču, kjer so izdajali glasilo *Žica*, posebej pa v letih, ko je delal v uredništvu Državne založbe Slovenije. Čakalo pa ga je zahtevnejše delo pri uredništvu revije *Prostor in čas* v letih 1968 in 1974. *Novo revijo* je zasnoval Drago Šega kot čisto leposlovno revijo, ki naj bi avtorjem, ki so po ukinitvi revij oziroma po nasilni zamenjavi uredništva ostali brez možnosti objavljanja. Ker pa je večina ustanovnih

članov menila, naj bo to revija za kulturna in družbena vprašanja, je Šega odstopil, uredništvo revije pa je prevzel Janez Gradišnik in dejansko opravil vsa mogoča dela, da je revija izhajala. Urejeval je kar v svojem stanovanju, skrbel za rokopisno gradivo, pridobival sodelavce in revijo usmerjal tako, da je razkrivala temeljne probleme demokratičnega življenja in delovanja, načenjala narodnostna vprašanja in spremljala kritična dogajanja po svetu. Ker je bil sestav sodelavcev zelo različen, od nekdanjih dejavnjcev, torej krščanskih socialistov (Kocbek, Udovič, Ude), do levičarjev, seveda komunistov (Kavčič, Debenjak, Dokler), je bilo urejanje v posameznih obdobjih silno oteženo, toda v tedanjih družbenih razmerah je revija pomenila nov poskus odprtega kulturnega delovanja. To je uspevalo samo ob popolni predanosti urednika Gradišnika, ki je polnih šest let žrtvoval tako rekoč ves svoj čas za to, da bi revija redno izhajala. V zaostrenih političnih razmerah sredi sedemdesetih let je bilo to komaj mogoče, je pa Gradišnik prvi spoznal, da želi oblast revijo ukiniti s preprostim birokratskim zakonom, po katerem revija ni mogla več računati na Socialistično zvezo delovnega ljudstva kot pokroviteljico, tako da so komaj mogli zaključiti peti letnik.

Gradišnik se je s posebno zavzetostjo zavzemal za rabo slovenščine v javni rabi. Že po naravi je imel poseben čut za domačo besedo in jo je vedno znal ločiti od privzete. Marsikaj je pridobil pri dolgoletnem prevajanju, je pa svoje poglede na sodobno slovenščino in njeno rabo v javnosti znal tudi praktično uveljavljati s stalnim opozarjanjem na napačno rabo posameznih besed oziroma besednih stavčnih zvez. V posameznih obdobjih je v dnevnem tisku zagotovil stalne rubrike, svoj delež pa je prispeval tudi kot član jezikovnega razsodišča, ki ga je vodil Matjaž Kmecl. Nabralo se mu je toliko gradiva, da je izdal vrsto priročnikov, in sicer *Slovenščina za Slovence* (1967), *Slovenščina za vsakogar* (1974), *Še znamo slovensko?* (1981), *Za lepo domačo besedo* (1985), *Naš jezik* (1986), *Slovensko ali angleško – Priročnik za dobro*

slovenščino (1993). Zlasti je v zadnjih razmišljanjih, ne samo z jezikoslovnega, ampak tudi družbenega, celo zgodovinskega pogleda, opozarjal na hud, a ne nujno potreben vdor tujih besed: »Vdiranje tujk in sploh tujega izražanja v današnjo slovenščino je postalo že tako očitno, da ga tudi površen opazovalec ne more več prezreti. Ker se je Slovenija z osamosvojitvijo odprla zahodnemu, kapitalističnemu svetu, se je mogoče vprašati, koliko je tega kvarjenja jezika krivo vstopanje tujega kapitala v slovensko gospodarsko življenje. Brž ko si natančneje ogledamo današnjo slovensko jezikovno rabo, pa spoznamo, da je njeno stanje posledica raznih vplivov in učinkov, med katerimi je tuji kapital samo en dejavnik, čeprav gotovo ne najmanjši. Res je namreč, da se nastopu tujega kapitala na našem tržišču pridružuje nastop tuje miselnosti, tujih civilizacijskih oblik in drugačnih kulturnih vrednot, med katerimi je tudi tuji jezik. Ko je začel ves ta splet učinkovati v slovenskem okolju, je vsaj pri delu slovenskega prebivalstva povzročil precejšnje spremembe v njegovem razmerju do vseh teh prvin. Slovenski človek je začel marsikaj presojsati in ocenjevati drugače, ne da bi se tega kaj dosti zavedal. Iz drugačnega presojanja pa izvira tudi drugačno vedenje in ravnanje ... Zato večina po navadi sploh ne opazi, da se s jezikom kaj dogaja, zlasti tedaj ne, ko v narodovem življenju potekajo burna dogajanja, čas, ko se morajo ljudje huje pehati za vsakdanji kruh ali sploh za obstanek. Tako se je tudi nam Slovincem zgodilo, da smo sredi dramatičnih dogodkov dosegli svojo

Janez Gradišnik. Foto: Alenka Veber.

državnost in resnično narodno samostojnost, na jezik, ki je po splošnem priznanju poglavitna prvina narodne samobitnosti, pa kar pozabili.«

Gradišnik si je prizadeval, da bi za posamezna tuja imena za predmete široke potrošnje našel ustrezen domač izraz. Namesto tujke rondo po njegovi zaslugi dnevno vozimo skozi krožišča. Tudi taka malenkost je del vsega, kar je Janez Gradišnik prispeval k slovenski kulturi, žlahtnosti jezika in splošne narodne zavesti.

France Pibernik, slovenski pesnik, pisatelj, esejist in literarni zgodovinar, Kranj

Drago Svolfšak

STANE GABROVEC (1920–2015)

Velikan slovenske znanosti in rodoljubja

Dvanajstega januarja 2015 je v Ljubljani umrl prof. dr. Stane Gabrovec. Pokopali so ga na Žalah v Kamniku, njegovem rojstnem kraju, kjer se je rodil 18. aprila 1920. Prav je, da tudi mohorjani izvedo, kako se je profesor Stane Gabrovec z delom in nič manj s pokončno in kleno držo, prepoznavno v neomajni navezanosti na slovenstvo v vseh njegovih pojavnostih ter v globoki veri, zapisal v narodovo zgodovino: kot znanstvenik in raziskovalec, muzealec, univerzitetni učitelj, akademik in mislec.

V rodnem Kamniku je z družino, očetom Kamničanom in mamo Primorko ter še z dvema sestrami, Jožefo in Olgo, preživel otroštvo in tam tudi gulil osnovnošolske klopi, potem pa šolanje nadaljeval v Škofijskih zavodih, tamkajšnji gimnaziji. Tu je leta 1939 tudi maturiral. Leta 1942 so ga Italijani internirali v Gonars in nato konfinirali v Novaro, od koder je po kapitulaciji Italije leta 1943 pobegnil v Švico. Tu je dočkal konec druge svetovne vojne v delovnih taboriščih, študiral en semester na univerzi v Bernu klasično filologijo, poglobil zraven še znanje nemščine in se vrnil domov, v povsem drugačno socialno in politično okolje. Tu je dobil delo prefekta v katoliškem Marijanišču, nato pa se je, ob »pomoči« njemu in njemu podobno izoblikovanim slovenskim dušam nenaklonjenih novih družbenopolitičnih vetrov, vrnil k študiju klasične filologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Tu je leta 1948 diplomiral iz klasične filologije in arheologije. Leta 1962 je doktoriral na Filozofski fakulteti v Zadru. V letih od 1948 pa do upokojitve leta 1987 je deloval v Narodnem muzeju Slovenije v Ljubljani in poučeval od leta 1969 prazgodovinsko arheologijo v arheološkem seminarju na Filozofski fakulteti ljubljanske univerze.

Suhoparno naštetih mejniki na Gabrovčevi življenjski poti pa skrivajo kar nekaj preizkušenj in so hkrati zapolnjeni s še več vrednotami, ki so profesorja oblikovale. Med prve vsekakor sodijo internacija v Gonars in Novaro, ki si jo je »prislužil« kot sotrudenik katoliškega društva slovenskih študentov Zarja (sodeloval je na bohinjskem tednu, 1939) in s pokončnim slovenstvom, nesprejemljivim za laškega okupatorja, pa nato beg v Švico in doma s poleni posuta pot kristjana. Od mladih nog, ko je v graščini Zaprice spoznaval tam počitnikajoče slovenske ume (na primer Otona Župančiča in Juša Kozaka), nato med šolanjem v Šentvidu, kjer so bili njegovi sošolci tudi poznejši slikar Stane Kregar, arhitekt Tone Bitenc in tudi osamosvojitelj France Bučar, pa v seminarjih na Filozofski fakulteti, ko je srečal Alojza Rebulo¹ in je njuno znanstvo preraslo v zagotovo najbolj trdno prijateljstvo, ki ga je pretrgala šele Gabrovčeva smrt, je zorel, se od njih učil ali z

¹ Stane Gabrovec je leta 1994 za knjigo Alojza Rebule *Skozi prvo zagrinjalo*, ki je izšla pri Celjski Mohorjevi družbi, prispeval esej *Pot v Emavs*. Za jubilejni zbornik *Božjo voljo spolnjevati*, ki je izšel ob 75-letnici Alojzija Šuštarja (Celjska Mohorjeva družba, 1995), pa prispeval prispevek *Metropolit Alojzij Šuštar in Zavod Sv. Stanislava*. (Op. ur.)

njimi tudi plemeniti slovensko znanstveno misel, hkrati pa pri svojem znanstvenem in raziskovalnem delu ter v univerzitetni profesuri znal ustvarjati tudi pristne prijateljske vezi. Doma in na tujem.

V svojem delovanju je bil Stane Gabrovec predvsem arheolog, ki je ta prelepi poklic začel v Narodnem muzeju v Ljubljani, kamor ga je povabil ravnatelj muzeja dr. Jože Kastelic. Tu je bil sprva kustos za prazgodovinsko arheologijo, nato pa vodja arheološkega oddelka. Svoje znanje in tudi jasne cilje je dopolnjeval še s študijem na Dunaju, v Tübingenu ter na izkopavanjih na znamenitem Heuneburgu, železnodobnem utrjenem gradišču ob zgornji Donavi (Baden-Württemberg). Tu so koreninile Gabrovčeve vezi z nemško arheološko šolo in nemškimi arheologi, tu se je pravzaprav začela razvijati njegova arheološka šola, oplemenitena in obogatena s slovensko arheološko večino in dediščino. Arheološki oddelk Narodnega muzeja je postavil na noge in ga, zagotovo njegovo prazgodovinsko vejo (brona sta in železna doba, ali 1. tisočletje pr. Kr.), razvil v pravo raziskovalno središče in srednjeevropsko znanstveno sečišče. Vzporedno z njim pa je vzpostavljajal novo slovensko ali ljubljansko prazgodovinsko šolo in nato oboje, tudi po svoji meri, na ljubljanski univerzi vcepljal svojim študentom. Bil je znanstvenik in učitelj širokega strokovnega znanja, v katerem se je kot povsem enakovreden delež, če ne celo prevladujoč, kosal z evropskim njegov lastni, izvorni prispevek v vedenje o Evropi zadnjega tisočletja pred Kristusom. Vzgojil je rod, na katerega je bil lahko iskreno ponosen (Biba Teržan, Janez Dular, Mitja Guštin), rod, ki je njegovo veliko delo nadgradil, ga poglobil, mu dodal moderne načine videnja in pripovedovanja, izrabil skorajda neizmerne tehnološke možnosti, pri tem pa temeljnih del svojega učitelja ni zavrgel, nasprotno, okoli njih, okoli temeljnega kamna slovenske prazgodovinske arheologije je pletel in plete nova in nova spoznanja. Prav v tej, kar svetopisemski izbrušenosti se izkazuje Gabrovčevo kleno, pronicljivo in prepričljivo umevanje obdobja,

Arheološka izkopavanja v okolici Stične. Vir: arhiv Narodnega muzeja Slovenije, ni podatka o avtorju.

ki mu je posvetil ves svoj delovni vek. Obdobja, ki je na evropskem prepisnem prostoru, na obrobju antične omike črpalo od ondod mnogoteri duhovni in gmotni razvojni vznik in ga plodno vtkalo s svoj avtohtoni razvoj.

Leta 1987 (še!) ga je Slovenska akademija znanosti imenovala za izrednega člana, še štiri leta zatem pa za rednega. Dosti prej kot najvišji dom slovenske znanosti je v njem prepoznala vrhunskega znanstvenika arheologa tujina: bil je član Centra za balkanološke študije Akademije znanosti in umetnosti BiH v Sarajevu, dopisni član Inštituta za pra- in protozgodovino Italije, Inštituta za etruščanske in italske študije, prav tako v Italiji, bil je izredni in nato redni član Nemškega arheološkega inštituta in dopisni član

Na terenu v Bohinju leta 1955.
Vir: arhiv Narodnega muzeja Slovenije, foto: Rudolf Berce.

Bavarske akademije znanosti v Münchnu. Težko je razumeti slovensko počasnost, kot da je šele prebujajoča se slovenska pomlad uvidela njegovo vrednost v slovenskem in evropskem znanstvenem okolju.

176 Akademik Stane Gabrovec se je loteval kronoloških, etničnih ali historičnih vprašanj železne dobe na danes slovenskih tleh kot vsestranski mislec, ki zna poiskati prave rešitve tako v spoznanjih strokovnih sopotnikov kot v pisanih virih, kolikor jih za »njegovo obdobje« sploh je na voljo, za povrhu pa še v umevanju gmotne zapuščine železnodobnikov, v kateri se skrivata tako njihovo tehnološko znanje kot njihova duhovnost. Zapuščine torej, ki jo je treba kot množico fragmentov obvladati, jo znati razvrščati in pri tem ne zapasti v golo preštevanje in naštevanje, temveč jo izrabiti do obisti za umevanje časa, po katerem arheolog išče in si prizadeva pojasnjevati družbena gibanja ali razumevati tedanjega človeka vsakodnevni utrip. Preprosto rečeno, suhoparno tipologijo, ki jo je kot prepotrebno orodje visoko cenil, je treba počlovečiti!

Tovrstno dediščino je sam tudi odkrival z arheološkimi izkopavanji, med njimi posebej odmevnimi najprej na Pristavi na Bledu, potem pa na gomilni nekropoli in na utrjenem gradišču na Cvingerju nad Virom pri Stični. Gomila, na kateri sta najprej zasta-

vila Jože Kastelic in Cvinger, je bila desetletja dolgo Gabrovčevo terensko delovišče, koder se je srečevala in je umovala evropska arheološka znanstvena smetana, kjer je nastajala nova doktrina raziskovanj železnodobnih utrjenih naselij gradišč, kjer se je v pisani družini in v raznoterih živahnostih kalil mladi slovenski arheološki rod in privzemal strokovna napolnila ter, kar je morda še pomembneje, prevzemal tudi učiteljevo etično naravnost, njegov odnos in privrženost do dela. Pa tudi zmožnost sicer strogega, natančnega in zahtevnega vodje izkopavanj, da stopi iz znanstvenega kroga v prešerno sproščenost, ko je iz njegovih zalog prišel na mizo cviček ali metliška črnina in je na ražnju zacvrčal piščanec ali si je za lažji spanec grlo poplaknil s kancem domače žganice. Ali je na nogometnem igrišču pokazal še v mladosti pridobljeno športno spretnost.

Neredko arheologa raziskovalca poistovetimo z njegovim osrednjim arheološkim najdiščem, in pri akademiku Gabrovcu je takšno poistovetenje s Stično² kar samoumevno. Pa seveda ne kot geografski toponim, temveč kot evropsko priznan pojem železnodobnega žitja v vzhodnih Alpah, v vseh oblikah njegove pojavnosti: od življenja v utrjenem gradišču do smrti in pokopa v mogočni gomili. In prav v Stični se je pokazala vsa Gabrovčeva veličina, njegova velika volja in predvsem neusahljiva želja, potreba, da neizpodbitno veliki izkopavalni dosežki na tem arheološkem najdišču v knjižni obliki z vsem znanstvenim aparatom, ki jim pritičejo in jih terja neoporečna arheološka publikacija, pridejo na delovne mize in na knjižne police doma in po svetu, povsod tam, kjer je delo akademika Staneta Gabrovca bilo cenjeno in kjer se mimo njegovih del, posebej ko gre za umevanje železne dobe, ne more in ne sme. Po objavi naselbine (*Stična I/1*, Katalogi in monografije 28, 1994) je s sodelavci svoje deveto desetletje plodovito zapolnil s še dvema knjigama o

² V *Mohorjevem koledarju 1963* je dr. Stane Gabrovec objavil prispevek *Ilirska Stična*. (Op. ur.)

stiških starožitnostih: *Stična II/1* in *Stična II/2* (Katalogi in monografije 37, 2006, in 38, 2008, z letnico izida 2010). Z njima je, saj vsebujeta vse, kar je obsežno stiško gomilno grobišče do sedaj dalo evropski prazgodovinski vedi, na najlepši način zaokrožil svoj obsežni raziskovalni opus (za čas pred tem je Gabrovčevo delo prepoznavno v bibliografijah, npr. *Gabrovčev zbornik*, Situla 20–21, 1980, ali priložnostnih zapisih ob obletnicah, na voljo je geslo v *Enciklopediji Slovenije* 3, 1989, 174 ...).

Prav na tem mestu velja ponoviti že zapisane Gabrovčeve misli o njegovem odraščanju in zorenju, pogledu na znanost: »Rastel sem v času številnih epohalnih resnic, ki so bile nasprotni moji vzgoji, ki je bila globoko zasidrana v krščanstvu doma in šole. To vero je bilo potrebno soočiti z resnicami časa, modernostjo ... Svoje krščanstvo sem imel za modern, najboljši odgovor času — v polni zavesti šibkosti svojega lastnega pričevanja ... Spoznal sem meje znanosti, kakšne zablode se dajo zagovarjati samo z znanostjo, vendar je zato ne zavračam, le pove mi, da ni vse.« (Nova revija 167, 1996, 72)

Stane Gabrovec se je vseskozi zavedal pomembnosti povezovanja z evropskimi centri arheološke znanosti, predvsem predzgodovinske (Nemčija, Italija, Avstrija, povsod po izumrli Jugoslaviji ...), tja je usmerjal svoje najboljše učence, s takšno naravnostjo je slovensko prazgodovinsko arheologijo povzdignil na evropsko (v pomenu svetovno) raven, pri tem pa ves čas ostajal trdno zasidran v slovenstvu. Svetovljan, globoko ukoreninjen v svoj rod, družino, nič manj v svojo domovino, mož premočrtne in pokončne drže. Časom navkljub! To je njegov drugi pol, znanstvenemu enakovreden, slovenskemu občestvu vse premalo poznan. Kalil se je in zorel od kamniškega otroštva, v učilnicah šentviške škofovske gimnazije, med študijem klasične filologije v Bernu in Ljubljani, v katerega je grobo posegla vojna z internacijo in konfinacijo, zorel je med somišljeniki v tržaškokraški Dragi, med prijatelji, kakršen je pisatelj Rebula, v zavetju sloven-

Arheološka izkopavanja v okolici Stične.
Vir: arhiv Narodnega muzeja Slovenije, foto: Srečo Habič.

skih cerkva in na neskončnih poteh, po katerih je svet pod Alpami prehodil s prijatelji ali nečaki po dolgem in počez.

177 Naj bodo za konec in v potrditev zgoraj zapisanega tele Gabrovčeve odbrane misli, povzete iz daljšega zapisa *Ustvarjati svoj ponos* (farno glasilo *TRNOVO*, št. 28), ko razmišlja o Sloveniji: »Nekoč se je zdelo fantastično uveljaviti svoj jezik in svojo samostojnost [...] dobili smo svojo državo [...] v naših rokah je naša usoda [...] uresničevati jo moramo na podlagi naše slovenske danosti, naše zgodovine [...] živeti iz svojih korenin [...] ustvariti svoj ponos, svojo samozavest [...] sedanji čas je za nas velik čas, sedaj se zahteva napor za novo življenjsko odprtost v širino in v prav tako duhovno globino.«

Pred nami stoji človek, njegovo delo. Velikan slovenske znanosti in rodoljubja.

Drago Svovljšak, arheolog, Nova Gorica

Edo Škulj
FRAN GERBIČ (1840–1917)

Ob stoletnici smrti

Fran(čišek Serafinski) Gerbič, glasbenik in skladatelj, se je rodil 5. oktobra 1840 v Cerknici premožnemu kmetu in mesarju Jožefu ter njegovi ženi Marjeti, rojeni Obreza. Umril je 29. marca 1917 v Ljubljani zaradi pljučnice. Pokopan je na Žalah. Ljubljana se mu je leta 1923 oddolžila s tem, da je po njem imenovala ulico v Trnovem, Glasbena matica pa tako, da mu je postavila doprsni spomenik pred svojo zgradbo. Obrazložitev pomenovanja ulice je bila: »Franc Gerbič, roj. 1840 v Cerknici, umrl 1917 v Ljubljani; skladatelj, glasbenik, glasbeni učitelj. Dolgo dobo vodil šolo Glasbene matice, zaslužen za uvedbo slovenskega opernega repertoarja v gledališču.«

SPOMENIKI PRED GLASBENO MATICO

Šestnajstega maja 1932 je bil v Filharmoniji slavno-stni občni zbor Glasbene matice. Na njem so razvili zastavo, ki jo je Glasbeni matici ob njenem jubileju poklonilo njegovo veličanstvo kralj Aleksander I. Zastavo je blagoslovil knezoškof dr. Gregorij Rožman. Ob tej priložnosti so bila v imenu kralja Glasbeni matici in vsem njenim članom podeljena visoka odlikovanja. Po končanem slavnostnem zborovanju je potekalo odkritje spomenikov osmim zaslužnim jugoslovanskim glasbenikom: Iacobusu Gallusu, Franu Gerbiču, Mateju Hubadu, Davorinu Jenku, Benjaminu Ipavcu, Vatroslavu Lisinskemu, Stevanu Mokranjcu in Hugolinu Sattnerju. Kipe oziroma poprsja, stoječa na primernih podstavkih, je po načrtih velikega arhitekta prof. Jožeta Plečnika izdelal Lojze Dolinar, s katerim je Plečnik pogosto sodeloval. Ves park pred poslopjem Glasbene matice, ki je bil leta 1931 prenovljen in preurejen, je s temi kipi postal pravi okras mesta Ljubljane. Niz kipov glasbenikov spremljajo nizki vmesni kamni, kompozicija pa je poudarjena z drevesno kuliso, ki optično zamejuje ulico in obenem ustvarja zvočno zaporo za nemoteno delo v Matici. Stebri s hermami glasbenikov nakazujejo potek srednjeveškega obzidja, ki se je tu

naslonilo na vzhodni obzidni krak rimske Emone.

Fran Gerbič je s šestim letom začel hoditi v šolo v Cerknici, kjer je bil njegov učitelj med drugim skladatelj Leopold Belar. V Ljubljani je končal tretji in četrti razred normalke z dobrim uspehom, drugi in tretji razred realke pa z odliko. Ker ni bilo višjih letnikov, je leta 1856 vstopil v preparandijo, pripravnico za učiteljski poklic. Tam ga je učil glasbo Kamilo Mašek. Pri njem se je prvič učil teoretičnega znanja in pravilnega solopetja. Pel je tudi v zboru Filharmoničnega društva, ki ga je vodil Anton Nedvěd.

Gerbičevo profesionalno delovanje, ki je od leta 1858, ko je dobil prvo službo kot učitelj v Trnovem, pa do smrti trajalo 60 let, lahko razdelimo v dve obdobji. Leta 1886, na polovici svojega profesionalnega delovanja — leto gor ali dol — se je Gerbič odločil, da se bo vrnil v domovino. Tako je vsako obdobje trajalo trideset let. V prvem obdobju je bil Gerbič pevec, v drugem pa predvsem glasbeni pedagog. Prvo obdobje lahko razdelimo po krajih, kjer je pel; meje postavljamo kar vodoravno. Povsem drugačno je drugo obdobje, v katerem si službe ne sledijo druga za drugo, ampak druga ob drugi: ko se je ena končala, je dobil drugo.

V prvem obdobju se je Gerbič zaposlil najprej kot naučitelj v *Trnovem pri Ilirski Bistrici*. Po tedanji

navadi je opravljal službo organista in pevovodje v župnijski cerkvi in po potrebi tudi komponiral. Šolo je vodil od leta 1858 do leta 1868, s tem da je imel triletni dopust za študij na praškem konservatoriju.

Druga postaja je bila v Pragi, kjer je bil uradno slaba štiri leta, dejansko pa je bil dve leti študent, nato pa je eno leto doma počival. Leta 1866 je odšel na konservatorij v Prago in tam naredil dva letnika. Glavni predmet je bilo solopetje, poleg tega pa kompozicija. Učil se je harmonije, kontrapunkta, oblikoslovja in instrumentacije. Njegov učitelj je bil teoretik Josip Kreičy, tedaj ravnatelj konservatorija. Tudi dirigiral je, in sicer lastno skladbo *Ein Friedhofsbesuch*, ki jo je skomponiral za izpit. V konservatorijski dobi je izdajal v periodičnih mesečnih zvezkih en letnik *Lire Sionske*.

Ko se je vrnil v Prago, da bi začel peti v operi, ga je August Šenoa povabil v Zagreb za pevca v operi. Gerbič je nato tam ostal osem let oziroma osem sezon (1870/71–1877/78). Takoj se je uveljavil in postal ljubljenec občinstva. V to obdobje spada tudi začetek korespondence med Gerbičem in Kuhačem, ki je trajala skoraj do smrti. V besedilu je sicer poudarek na drugih vidikih: odnos Gerbiča in Ivana pl. Zajca, razlogi za Gerbičev odhod iz Zagreba, sodelovanje Gerbiča in Glasbenega zavoda ter Gerbiča in Pevskega društva Kolo. Izkazalo se je, da je Gerbič sodeloval v celotnem tedanjem glasbenem življenju Zagreba, ne samo z nastopi zunaj opere, ampak tudi s tem, da se je uveljavil v kulturnih krogih mesta. Nепrestani nastopi — premiere in reprize — so Gerbiča tako izčrpali, da je po osmih letih petja potreboval celi dve leti, da si je opomogel. Milo rečeno, je to nekoliko nenavadno. V tem času je imel nekaj nastopov v Ljubljani.

Po dveletnem odmoru je odšel v *Ulm*, kjer je ostal samo eno sezono. Tudi tam je s svojim junaškim tenorjem postal ljubljeneц občinstva.

Iz Ulma je odšel za pet let v Lvov: prvo leto je pel v operi, nato pa je poučeval petje na tamkajšnjem konservatoriju. Leta 1886 je dobil trojno povabilo, naj pride v Ljubljano. S tem se je končalo prvo obdobje Gerbičevega javnega delovanja.

Fran Gerbič.
Foto: arhiv Eda Škulja.

Za drugo obdobje je torej značilno, da so Gerbičeve službe potekale vzporedno, kar je razvidno iz letnic začetka in konca posameznih služb: pevovodja v Narodni čitalnici (1886–1890), kapelnik pri Dramatičnem društvu (1886–1895), ravnatelj Glasbene matice (1886–1917), zborovodja Pevskega društva Ljubljana (1896–1900), izdajatelj Glasbene zore (1899–1900), regens chori pri Sv. Jakobu (1899–1910), odbornik Cecilijinega društva (1899–1917), član Škofijske cerkvenoglasbene komisije (1913–1917). Ves čas pa je marljivo komponiral in se pogumno lotil tudi obsežnejših glasbenih oblik, kot sta opera in kantata.

Monografije obravnavajo velike moške ali ženske, ki so v življenju naredili nekaj izrednega in pustili sledi za seboj. Kljub veličini pa ima vsak velik mož ali velika ženska kakšno negativno stran. Zato ni prav, če monografija poudarja njihove vrline, zamolči pa nekoliko manj slavne strani. Pri Gerbiču gre za dve vprašanji: njegov glas in njegovo komponiranje; oboje temelji na njegovem študiju v Pragi. Značilno za konservatorijski študij je neprekinjenost od najbolj osnovnega prvega letnika do »diplome« po — recimo — dvanajstem letniku. Gerbič je vpisal dva glavna predmeta: petje in kompozicijo. Kakšno pevsko tehniko je lahko usvojil v dveh letih, predvsem če pomislimo, da ni imel prave osnove? Koliko kompozicijske tehnike si je mogel pridobiti v dveh

letih? To bi morali pomisliti tisti, ki Gerbiča postavljajo ob bok Antonu Foersterju in Benjaminu Ipavcu. Če bi Gerbič že zdržal primerjavo z Ipavcem, pa je nikakor ne bi mogel s profesionalcem Foersterjem.

Fran Gerbič je vse življenje po malem skladal, posebno pa se je kompoziciji posvetil v drugem življenjskem obdobju, ko se je usidral v Ljubljani. Po končanem konservatoriju v Pragi se je posvetil uspešni karieri opernega tenorista ter nastopal v Pragi, Zagrebu, Ulmu in Lvovu, kjer je leta 1883 postal profesor na konservatoriju. Tam je dobil poziv, naj se vrne v Ljubljano in prevzame eno od vodilnih mest v ljubljanskem glasbenem življenju (Glasbena matica, Dramatično društvo, Čitalnica). Kot prvi profesionalno šolani glasbenik je posvetil svoje sile napredku slovenske glasbe. Iz skromnih začetkov je razvil profesionalno slovensko opero in bil njen prvi dirigent. S svojimi skladbami je obogatil slovensko glasbeno literaturo, z izdajateljskim in reproduktivnim delom pa postavil višja merila glasbenega dela med Slovenci.

Gerbič je ostal kar 30 let povezan z Glasbeno matico. Stiki z njo so se razvejali leta 1886, ko je postal njen prvi ravnatelj. Dobra tri desetletja jo je skrbno vodil in utrl pot k profesionalizaciji glasbenega šolstva. Vzgojil je vrsto slovenskih glasbenikov. Glasbena matica pa se mu je zahvalila s častnim članstvom.

SKLADATELJ

Podobno kot Ipavca in Parmo je ustanovitev slovenskega gledališča spodbudila k odrski tvornosti tudi Frana Gerbiča, ki je kot njen prvi kapelnik lahko še toliko bolj pričakoval uprizoritev svoje stvaritve. Le tako si lahko predstavljamo, da je začel snovati svojo prvo opero *Kres*. Kdaj točno je to bilo, ne vemo. Nedvomno pa je moralo biti najkasneje leta 1893, saj iz tega leta izvira prvi podatek o njenem nastajanju. V pismu z dne 31. julija 1893 je Gerbič hrvaškemu etnomuzikologu Kuhaču sporočil, da piše opero in da mu ta vzame ves prosti čas. Čeprav je bil v šoli Glasbene matice in gledališču prezaposlen in zato ni mogel neprekinjeno ustvarjati, je delo napredo-

valo, saj je 11. februarja 1895 Kuhaču omenil, da je opera že do polovice napisana. Čeprav je sprva gotovo računal na izvedbo v Ljubljani, se je zdaj začel zanimati za nagradni natečaj, ki ga je razpisala uprava Hrvaškega deželnega gledališča za izvirno opero. Kaže, da je to v marsičem v zvezi z njegovim bližnjim odhodom iz ljubljanskega gledališča. Ker pa je Gerbič opero končal šele spomladi naslednjega leta — njegova lastnoročna partitura ima na koncu kot datum dokončanja pripisan 5. april 1896 —, na razpisu ni več mogel sodelovati. Ne glede na to je Kuhač izrazil pripravljenost, da poskrbi za izvedbo *Kresa* v Zagrebu, in tako je na začetku leta 1898 že dobil pristanek gledališkega intendanta S. Miletića, da se delo uprizori. Kljub temu je stvar padla v vodo. Ko je Miletić odšel na zdravljenje, je Gerbič partituro pokazal dirigentu N. Fallerju, a je ta izvedbo odklonil. Zakaj, iz gradiva ne izvemo, gotovo pa je bila vzrok tudi Gerbičeva stvaritev. Medtem se je Gerbič še pogajal z direktorjem gledališča v Pragi in mu hotel poslati partituro. Vse kaže, da tudi ta njegova prizadevanja niso obrodila sadu. Ali je skladatelj potem skušal spraviti opero na oder v Ljubljani, viri, ki so na voljo, ne povedo.

H glasbenodramatski ustvarjalnosti se je Gerbič vrnil šele proti koncu življenja, ko je v letih 1912 in 1913 komponiral svojo drugo opero *Nabor*. Čeprav se je v svojem poznem obdobju prav presenetljivo razvil na področju samospeva in orkestralne kompozicije, kot operni skladatelj ni dosti napredoval. Kljub precej kasnejšemu datumu nastanka se opera *Nabor* po svoji slogovni podobi in muzikalni gradnji ne razlikuje od prejšnje, po moči glasbenega navdiha pa za njo celo zaostaja. Enako kot v *Kresu* odkrijemo tudi v *Naboru* na nekaj mestih reminiscentno motiviko, vendar se je skladatelj tu vodilnemu motivu povsem odpovedal; zaradi tega imamo morda vtis manj zaočkrožene celovitosti. Ker gre spet za opero iz življenja slovenskega ljudstva in je dejanje lokalizirano v bližino Gerbičevega rojstnega kraja, nas občasna uporaba slovenske narodne motivike ali vsaj posredna naslo-

nitev na folkloro seveda ne preseneča. Libreto, ki ga je napisal skladatelj po noveli svojega sina Huga, ni nič boljši kot pri prejšnji, saj ne kaže enotnega dramskega dejanja. Tako se *Nabor*, čeprav mu ne manjka nekaj prijetno spevnih arij in kar efektnih zborov, po premieri, ki je bila z nekaterimi Kogojevimi popravki šele po skladateljevi smrti 22. oktobra 1925 v Ljubljani, ni mogel obdržati in je že po nekaj predstavah izginil iz repertoarja. Odmev kritike je bil vse prej kot ohrabrujoč, v sodbah ostri in brezkompromisni Stanko Vurnik pa je delu celo povsem odrekel umetniško vrednost. Pri tem kajpak ne smemo pozabiti, da se je slovenska glasba tedaj že odločno usmerjala v moderne evropske tokove, in tako se je zdela predstavitev opere, kot je *Nabor*, ki je močno zapoznili primer romantike, že pravi anahronizem.

Gerbičev sakralni skladateljski opus je jasno razdeljen v dva časovno različna sklopa, med katerima je tridesetletni premor in ki se kakovostno dokaj razlikujeta. Prvo obdobje je spojeno s časom Gerbičevega študija v Pragi (1865—1867) in obsega sedem bibliografsko zaokroženih enot. V tem obdobju je zbirka *Lira Sionska* najbolj prikladna, da lahko opazimo razvojno nit, ki jo je Gerbič prehodil do bolj dovršenega glasbenega stavka. Drugo obdobje pa sovpada s časom njegove vrnitve v Ljubljano, ko je prevzel službo regensa chori pri Sv. Jakobu v Ljubljani. To službo je opravljal do oktobra 1910. Najbolj opazna novost v tem ustvarjalnem obdobju je Gerbičevo seganje po oblikovno širše zasnovanem delu in tudi potreba po vključevanju orkestra v njegovo skladanje.

Ustvarjanje *samospevov* očitno ni bilo eno osrednjih področij ustvarjanja Frana Gerbiča. Kljub temu se je ohranilo več kot 60 skladb na slovenska in hrvaška besedila, nekaj tudi na prevode evropskih lirikov. Razmeroma malo skladb je izšlo v revijah ali zbirkah. Večina se je ohranila v rokopisu. Pesmi so pretežno kitične, prekomponiranost je redka in komaj nakazana. Melodija se razvija največkrat akordično in ni opaziti linearnega mišljenja ali polifone zasnove. Klavirski stavek je preprost in ima vlogo

akordične spremljave. Le v redkih primerih (*Pojdem na prejo*) klavir odseva značaj besedila in ga dopolnjuje. Kljub navedenemu pušča Gerbičev opus v zbirki slovenskega samospeva pomembno sled z nekaj antološko pomembnimi skladbami.

Gerbičev inštrumentalni opus je mnogo bogatejši, kakor je bilo znano. Ohranilo se je šest orkestralnih partitur (nekaj je izgubljenih) in eno komorno delo. Najštevilnejši je klavirski opus. Poleg devetih del, natisnjenih v času skladateljevega življenja, je na seznamu še več kot 40 doslej neznanih rokopisnih skladbic različnih glasbenih oblik. Njihove značilnosti kažejo glasbene razmere na Slovenskem na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Gerbičeva dela so pisana v stilu romantike poznega 19. stoletja in predstavljajo prvi pomembnejši inštrumentalni opus pri nas.

V zbirki 56 zgoščenk *Slovenska zborovska glasba* je zgoščenska št. 5 posvečena Gerbičevim skladbam. Slovenski komorni zbor dirigira dr. Mirko Cuderman: *Pa bo travca zelenela, Pastirček, Slanca, Vabilo, Lahko noč, Pred slovesom, Najlepši, Vinska, Naša lipa, Ne bom je nosil, Rožmarin, Žalosten glas zvonov, Sirota, Gondolirjeva pesem, Bčelar, Lovska, Klic pomladni, Žitno polje, Bučelar, Pozimi*. — Gerbičeve zborovske pesmi so na prvi pogled povsem sorodne delom drugih slovenskih skladateljev tistega časa. Oblikovno so jasno grajene, večinoma v pesemski obliki, mnogokrat kitične. Zelo redko se skladatelj odloča za prekomponirano obliko. Melodika se z urejeno, na razloženih akordih grajeno linijo in skladno tekočo ritmiko tesno navezuje na ljudske vzore. Gerbič je zelo zadržan tudi pri izrabi harmonskih zmožnosti, ki le redko sežejo v okvir razširjenje tonalnosti. Značilnost, ki občuteno presega uveljavljeno raven tedanje skladateljske ustvarjalnosti na Slovenskem, je njegova spretnost pri vodenju glasov, ki kaže na temeljito kompozicijsko šolanje. — Dokler bodo slovenski zbori peli, bo tudi piskal Gerbičev »mladi pastirček svojim ovcam«.

Prof. dr. Edo Škulj, muzikolog, glasbenik in duhovnik

Ana Toroš
ALOJZ GRADNIK (1882–1967)

Ob petdesetletnici smrti

SPOMIN NA ALOJZA GRADNIKA MED SLOVENCIMI V ITALIJI

Ta prispevek želi osvetliti vlogo, ki jo je imel slovenski pesnik Alojz Gradnik med slovensko skupnostjo v Italiji od konca druge svetovne vojne do današnjih dni. Literarna zgodovina je namreč do sedaj v okviru Furlanije - Julijske krajine (it. *Friuli-Venezia Giulia*) preučevala predvsem poznavanje Alojza Gradnika med Italijani (Jan 2001, Košuta 2008, Toroš 2013) in Furlani (Dapit 2008, Toroš 2013).

Skrb za ohranitev slovenske identitete se je med Slovenci v Italiji med drugim zrcalila na ravni slovenskega šolstva. Ravno na tem področju je dobil Gradnik pomembno simbolno funkcijo slovenskega pesnika in prevajalca, saj se je zavzemal za slovenstvo in medkulturno sožitje v tem prostoru. Po njem sta bili namreč v drugi polovici 20. stoletja poimenovani dve slovenski osnovni šoli. Prva je na italijanski strani Gradnikovih rodnih Brd, v občini Števerjan (it. *San Floriano*). Slednja je del Goriške pokrajine (it. *Provincia do Gorizia*), ki spada v območje Furlanije — Julijske krajine. Šola je torej v tistem delu Brd, ki je po drugi svetovni vojni pripadel Italiji. Druga šola, ki nosi ime Alojza Gradnika, je v Tržaški pokrajini (it. *Provincia di Trieste*), v občini Repentabor (it. *Monrupino*), blizu Trsta, in ravno tako spada v območje Furlanije — Julijske krajine. To sta do sedaj edini slovenski šoli z Gradnikovim imenom, saj v Sloveniji in drugih središčih slovenske skupnosti po svetu ni šol, ki bi nosile njegovo ime.

Razloge za poimenovanje obeh šol po Alojzu Gradniku bi lahko našli že v njegovi poeziji, ki opeva tako briške griče kot slovenske vasi na Tržaškem. Toda Slovenci v Italiji so bili pozorni še na nekatere druge vidike iz njegovega življenja in dela, na katere do tedaj niso bili pozorni niti Italijani in Furlani niti

Slovenci v matični domovini. Iz ohranjenih pričevanj, časopisnih člankov in brošur, nastalih med Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni, razberemo, da je bil Gradnik Slovincem v Italiji za zgled, ker se je v času Avstro-Ogrske boril za slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem ter poudarjal pomen slovenskega šolstva za ohranitev slovenske identitete na tem območju. Obenem so bili Slovenci v tem prostoru še posebej dojemljivi za njegove pesmi, v katerih je bilo čutiti ljubezen in skrb za ohranitev slovenske besede in slovenske zemlje na skrajnem zahodnem delu slovenskega ozemlja. Poudarjali so Gradnikovo tankočutno prikazovanje kmečkega človeka ter njegove eksistencialne povezanosti in zraščenoosti z domačo zemljo, zaradi česar jim je bila njegova poezija še posebej blizu. Obe šoli namreč delujeta na območjih s kmečkim prebivalstvom.

Kot smo že nakazali, so Slovenci v tem prostoru kot pozitiven zgled poudarili tudi Gradnikovo vero v sožitje slovenskega in italijanskega sveta na tem območju, torej njegovo vlogo medkulturnega povezovalca. Leta 1972, ob odločitvi za poimenovanje šole v Repentabru po Alojzu Gradniku, je takratni župan občine Repentabor Mihael Guštin pojasnil, da Gradnikova poezija izžareva ljubezen do bližnjega. V skladu s tem so ob odprtju novozgrajene šole so-

delovali tako slovenski učenci kot učenci italijanske narodnosti (N. N. 1972). Na sami proslavi ob poimenovanju šole po Alojzu Gradniku, ki se je dogodila v naslednjem letu, je didaktični ravnatelj Egidij Strnad povedal še, da je pobuda za poimenovanje šole prišla iz učiteljskih vrst repentaborske šole, poglaviti razlog za izbiro Gradnikovega imena pa je bil v naslednjem: »Pesnik je v svojih delih izkazal veliko ljubezen domači zemlji in njenemu človeku, pa tudi vero v sožitje dveh narodov mejašev, katerih del je bil on sam.« (N. N. 1973)

Ob zapisanem ne gre spregledati, da je bilo odprtje obeh šol za slovensko skupnost v Italiji izjemno pomemben dogodek, ki so se ga udeležili predstavniki šolskega, političnega in kulturnega življenja iz Italije in SFRJ, in sicer na lokalni in državni ravni (N. N. 1973). Slovensko šolstvo v Italiji ima namreč posebno vlogo, ki izhaja iz potreb slovenske manjšine. Med njimi je na prvem mestu skrb za ohranitev slovenske identitete, ki je tako veliko bolj v ospredju kot v slovenskih šolah znotraj meja Slovenije. Posledično so slovenske šole nepogrešljivi del narodne skupnosti in nosilni steber družbenega življenja (N. N. 2013c: 13; Škabar 2013: 35). Leta 2013, ob praznovanju 40. obletnice šole, je izšla šolska publikacija *Naš čira čara. 40. obletnica poimenovanja šole po pesniku in prevajalcu Alojzu Gradniku in 140-letnica ustanovitve šole na Repentabru*, iz katere je dejansko mogoče razbrati povezovalno vlogo, ki jo ima šola v odnosu do različnih organizacij in ustanov ter različnih generacij v občini Repentabor, kar je osnova za ohranitev skupne slovenske identitete. Ob navedenem jubileju so šolo obiskali starejši vaščani in se spominjali svojih šolskih dni. Med drugimi so povedali, da jih je njihova nekdanja učiteljica ob koncu šolanja pozdravila z besedami: »/N/e pozabite, da ste Slovenci!« Obenem so povedali, da slovenski jezik dojemajo ne le kot pogovorni jezik, ampak predvsem kot jezik čustev (Černuta 2013: 19). O pomenu slovenske šole v Repentabru je spregovoril tudi tamkajšnji župnik Anton Bedenčič in

Alojz Gradnik.
Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK.

za omenjeno šolsko publikacijo povedal: »Šola je lahko ponosna, da je poimenovana po primorskem pesniku Alojzu Gradniku. Naj njegova ljubezen do slovenske besede in slovenske zemlje hrani otroke v tej šoli.« (Bedenčič 2013: 6)

Ravno ta čustveni, intimni vidik do slovenstva med Slovenci v Italiji je tista odločujoča komponenta, ki vpliva na to, da je podoba Gradnika med njimi drugačna kot med Slovenci v matični domovini. Le v tej luči lahko razumemo prizadevanja nekdanjih učiteljc na šoli v Repentabru, ki sta po drugi svetovni vojni pretihotapili iz Ljubljane bronasti Gradnikov kip, ki ga je izdelal umetnik Marjan Keršič

- Belač, tako da je lahko krasil vhodno dvorano šolskega poslopja v Repentabru. Takrat je namreč že bila vzpostavljena meja med Ljubljano, ki je bila v Jugoslaviji, in občino Repentabor, ki je bila v Italiji (N. N. 2013c: 18).

Poimenovanje kar dveh šol v Italiji po Alojzu Gradniku torej razodeva izjemen kulturni pomen, ki ga Slovenci v tem prostoru priznavajo temu pesniku. K takšnemu sprejemu pesnika v slovenskih krogih v Furlaniji - Julijski krajini so najbrž pripomogle nekatere vidne osebnosti iz kulturnega življenja na Tržaškem in Goriškem. Najprej gre omeniti slovenskega skladatelja Pavla Merkuja iz Trsta (1927–2014), ki je leta 2014 prejel Prešernovo nagrado, najvišje priznanje za kulturne dosežke v Sloveniji. Pavle Merku je namreč že leta 1956 uglasbil pesem Alojza Gradnika *Padaj, padaj, rosica* (Frelih 2008: 134), ki je postala himna šole Alojza Gradnika v Repentabru.

Pesnica Ljubka Šorli (1910–1993), ki je po drugi svetovni vojni živela v Goriški pokrajini v Italiji, je leta 1982 posvetila sonet *Alojzu Gradniku* in v njem zapisala: »/Z/a nas je pesem tvoja kakor mana.« (Šorli 1983: 136) Posebej poudarjam, da je sonet napisala ravno Ljubka Šorli, saj je po drugi svetovni vojni veljala na Goriškem za moralno avtoriteto in v spominu ljudi to vlogo ohranja še danes. Tako pomembno priznanje je prejela zaradi svojega trpljenja pod fašizmom in zaradi neumornega dela za slovenstvo v Italiji (Brecelj 2003: 99–108).

O Gradniku je v pozitivni luči pisal mednarodno priznani slovenski pisatelj iz Trsta Boris Pahor (1913–), Nobelov nominiranec. Gradnika je leta 1953, ob njegovi 70-letnici, povabil v Trst, kjer se je srečal s slovenskimi dijaki in učenci ter prisluhnil njihovem recitiranju njegove poezije. Pevski zbor Ivan Cankar iz Sv. Jakoba (it. *San Giacomo*) je ob tej priložnosti pripravil program Gradnikovih uglasbenih pesmi. Italijanski tržaški mediji, ki so spremljali dogodek, so poročali o ganjenosti občinstva in Gradnika (N. N. 1953a; N. N. 1953b).

Boris Pahor je Gradnika označil kot pevca obale, na kateri se je rodila Lepa Vida, saj je pisal tudi o tržaškem morju in Slovencih na Tržaškem. Ob njegovem obisku v Trstu ga je prosil za pesem, ki bi dala Slovencem na Tržaškem samozavest v času, ko je bilo vse bolj jasno, da bo Trst pripadal Italiji. Gradnik je ob tej priložnosti napisal *Sonet o človeštvu*, ki po Pahorjevih besedah poudarja prvenstvo posameznih identitet pri združevanju narodov. Sonet je bil objavljen v tržaški reviji *Sidro*, ki jo je urejal Boris Pahor. Na njegovo prošnjo je bil leta 1997, ob 30. obletnici Gradnikove smrti, ponatisnjen v osrednjem slovenskem časopisu *Delo* (Pahor 1997: 12):

Človeštvo! Ta beseda te razvname.
»Človeštvo! To le ideal je zame,
ne narod!« kličeš množici, tribun.
»Človeštvo!« pevec, brenk je tvojih strun.

Čemu brezmejnost, ki nas le v plitvino
bo zapeljala? Svojo domovino
na zvezde zoži, ki so nad teboj:
tu orji, sej, tu toči kri in znoj,

tu širi veje, sok daj korenini,
v tej mej globini in teh vej širjavi
obraz boš našel domovine pravi.

Svoj ogenj vžgi in vžgal ga boš tujini.
Le eno smo drevo, le trte grozd,
človeštvo pa neskončen, temen gozd.

Razumevanje Gradnika kot medkulturnega povezovalca je spodbudilo Slovence v Furlaniji - Julijski krajini, da so konec 20. stoletja začeli prevajati njegovo poezijo v italijanščino. V obdobju med obema vojnama in v času druge svetovne vojne so namreč Gradnikovo poezijo prevajali v italijanščino le italijanski slavisti, toda v danem primeru so prevodi nastajali zaradi slovensko-italijanskega kulturnega zblíževanja, ki naj bi privedlo do postopne asimila-

cije slovenskega prebivalstva (Jan 1995). Prevodi Gradnikovih pesmi, ki so nastali v zadnjih desetletjih, imajo drugačno vlogo: seznaniti italijansko, večinsko prebivalstvo s slovensko kulturo, s čimer posredno utrjujejo slovensko identiteto. Tako je pri založbi Braitan iz Krmina (it. *Cormons*) v Furlaniji — Julijski krajini že leta 1984 izšla zbirka Gradnikovih pesmi v italijanščini z naslovom *Poesie*, leta 2001 pa je bila ponatisnjena. Glavni pobudnik in urednik zbirke Hans Kitzmüller sicer ni slovenskega rodu, toda pri samih prevodih pesmi v italijanščino so vendarle že sodelovali Slovenci iz Furlanije - Julijske krajine. Ta trend se nadaljuje tudi v 21. stoletju. Leta 2013 je izšla v italijanščini obsežna in tematsko raznolika antologija Gradnikove poezije *Eros — Thanatos*. Prevajalsko in uredniško delo za knjigo je opravila dr. Fedora Ferluga — Petronio, Slovenka iz Trsta, po poklicu visokošolska učiteljica na Univerzi v Vidmu v Videmski pokrajini (it. *Provincia di Udine*), ki je del Furlanije — Julijske krajine.

Mimogrede gre omeniti, da sta obe zbirki pomembni tudi v kontekstu poznavanja Gradnika v italijanskem kulturnem krogu, ne le z vidika kakovosti samih prevodov, temveč tudi zaradi tematskega izbora. Pred italijanskega bralca namreč prvič postavljata tematsko celovit Gradnikov opus. Med drugim tako vsebujeta pesmi, ki spregovorijo o fašističnem zatiranju slovenskega prebivalstva.

Kot smo že nakazali, se Gradnikovo ime med Slovenci v Italiji ni omejilo na osnovnošolsko raven, temveč je našlo pot tudi med dijaške klopi in v univerzitetne kroge. Še posebej velja poudariti prizadevanja že omenjene dr. Fedore Ferluga — Petronio, ki je leta 2007 na Univerzi v Vidmu organizirala prvi mednarodni simpozij o Alojzu Gradniku. To je bil obenem tudi edini mednarodni simpozij, ki je bil kadarkoli posvečen Alojzu Gradniku. Med drugim je obravnaval Gradnikovo vlogo medkulturnega povezovalca, saj je s prispevki osvetlil tako njegovo prevajalsko delo in prevode v italijanščino kot tudi recepcijo tega pesnika pri Italijanih in Furlanih.

Rojstna hiša pesnika Alojza Gradnika, Medana 33.
Vir: Slovenski etnografski muzej. Teren 10 - Goriška Brda
(31. 7.–31. 8. 1953).

Za poznavanje Gradnikovega življenja in dela v akademskih krogih si poleg dr. Fedore Ferluga - Petronio prizadevata še dva slovenska visokošolska učitelja iz Furlanije — Julijske krajine, Miran Košuta in Lojzka Bratuž. Miran Košuta, predstojnik katedre za slovenistiko na Univerzi v Trstu, je raziskoval recepcijo Alojza Gradnika pri Italijanih (Košuta 2008). Obenem je ob 25-letnici poimenovanja osnovne šole po Alojzu Gradniku v Repentabru posodobil šolsko himno *Padaj, padaj, rosica*.

Dr. Lojzka Bratuž z Univerze v Vidmu, hči pesnice Ljubke Šorli, je spodbudila zanimanje za Gradnika med dijaki klasičnega liceja Primož Trubar v Gorici v Goriški pokrajini. Pod njenim mentorstvom je tako nastala dragocena maturitetna naloga Marjanke Terpin, za katero ji je podatke nudil pesnikov brat Jožef iz Medane v Brdih (Terpin 1998: 9–18). Omeniti velja tudi, da so bile v letu 2013 pesmi Alojza Gradnika ponovno predmet maturi-

tetnih nalog na slovenskih višjih srednjih šolah v Italiji (N. N. 2013d).

Ne gre prezreti, da je v zadnjih desetletjih simbolno vlogo Alojza Gradnika med Slovenci v Italiji prevzel njegov sin Sergej Gradnik, ki vse do danes vzdržuje stike z obema šolama, poimenovanima po njegovem očetu, in je prisoten na proslavah, posvečenih njegovemu očeta. Na omenjeni proslavi na dan kulture v Števerjanu, denimo, je kot slavnostni govornik spregovoril o pomenu složnosti med Slovenci v Italiji.

Gradnikov sin s takšnimi nastopi med Slovenci v Italiji pravzaprav uresničuje očetovo vizijo in željo po nesmrtnosti njegove kulturne dediščine, ki bi se uresničila ravno preko njegovih potomcev. Slednja je vidna, denimo, v pesmih, kot je *Sinu*, kjer med drugim beremo:

»Kaj, kaj bi bil brez tebe, o moj sin?
/.../

Še klil bom iz vesoljstva globočin,
ko bom že davno spaval smrtni san
in ko ne bo moj grob nikomur znan,
boš ti življenja mojega spomin.«
(Gradnik 1986: 175)

Kot predstavnik očetove kulturne dediščine je bil Sergej Gradnik med Slovenci v Italiji vselej sprejet z navdušenjem in vidno ganjenostjo. V takem prisrčnem vzdušju so ga sprejeli, denimo, leta 2013, ko se je kot častni gost udeležil proslave ob 40-letnici poimenovanja osnovne šole po Alojzu Gradniku v Repentabru. O njegovi prisotnosti so poročali različni slovenski mediji v Italiji, med njimi oba osrednja časopisa, katoliški *Novi glas* (N. N. 2013a) in *Primorski dnevnik*, ki je takole povzel njegov nastop v Repentabru: »Ob zaključku proslave je s kančkom ganjenosti stopil pred mikrofona in čestital vsem nastopajočim. Prepričano pa je zatrdil, da po takem nastopu verjame v trden obstoj slovenskega naroda izven državnih meja.« (N. N. 2013b: 5)

Nazadnje je bil pesnikov sin prisoten na proslavi ob slovenskem kulturnem prazniku v občini Repentabor leta 2015. Proslava je bila posvečena Alojzu Gradniku in njegovim stikom s tržaškim prostorom, in tudi tokrat je pesnikov sin doživel izjemno prisrčen sprejem (Toroš 2015).

Med odmevnejšimi dogodki v počastitev Gradnikove poezije gre omeniti še izlet in proslavo *Po Gradnikovih poteh*. Jeseni 1998 so bili namreč člani otroškega im mladinskega pevskega zbora z Vrha sv. Mihaela v Goriški pokrajini v Italiji nagrajeni z izletom v Medano. Obiskali so Gradnikovo rojstno hišo in grob. Izlet, ki so se ga udeležili skupaj s starši in glasbenimi pedagogi, se je simbolno zaključil naslednje leto s proslavo na Vrhu sv. Mihaela, z recitacijami in uglasbitvami Gradnikove poezije (N. N. 1999). Tudi na tej proslavi je nastopil Sergej Gradnik in svoj govor zaključil z mislijo: »Tu, na etnični meji pomeni /pesem, op. p. A. T./ poleg jezika obstoj, zato mora pesem živeti v vaši srcih. Pesem v domačem, slovenskem jeziku. Spoštujte jo, gojite jo in se veselite z njo. Da boste ta rob morja do planin ohranili še naslednjih tisoč let.« (N. N. 1999)

Podobnih izletov v »Gradnikovo Medano« se udeležujejo tudi učenci osnovnih šol v Števerjanu in v Repentabru. Ti otroci tako dobijo drugačno predstavo o Alojzu Gradniku kot otroci na slovenski strani meje. Slednjim je namreč Gradnik predstavljen kot pesnik z roba slovenskega ozemlja, medtem ko je za Slovence na italijanski strani Gradnik eden središčnih slovenskih literatov.

Slovenci v Italiji so torej v Gradnikovem življenju in delu našli nekaj pomembnih izhodiščnih točk, na katere so lahko oprli svoja prizadevanja po ohranjanju slovenske identitete. Le v luči tega spoznanja lahko razumemo Gradnikovo vlogo in pomen v tem prostoru, ki je v marsičem bistveno drugačen kot v matični domovini.

*Doc. dr. Ana Toroš, Univerza v Novi Gorici,
Nova Gorica*

VIRI IN LITERATURA

- Bedenčič, Anton. »Šola in župnija.« V: *Naš čira čara. 40. obletnica poimenovanja šole po pesniku in prevajalcu Alojzu Gradniku in 140-letnica ustanovitve šole na Repentabru*. Repentabor, 1. december 2013: 6.
- Brecelj, Marijan. »Pesnica Tolmina, Tolminske in trpljenja. V: Ljubka Šorli: *Tolminske pesmi*. Nova Gorica: Založba Branko; Ljubljana: Založništvo Jutro; Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2003: 99–108.
- Černuta, Julijana. »Srečanje bivših učencev na šoli Alojza Gradnika.« V: *Naš čira čara. 40. obletnica poimenovanja šole po pesniku in prevajalcu Alojzu Gradniku in 140-letnica ustanovitve šole na Repentabru*. Repentabor, 1. december 2013: 19.
- Frelj, Darja. »Pesmi Alojza Gradnika v uglasbitvah slovenskih skladateljev.« V: *Alojz Gradnik, pesnik Goriških brd*, Fedora Ferluga - Petronio, ur. Trst: ZTT EST, 2008: 128–138.
- Gradnik, Alojz. Sonet o človeštvu. *Sidro*. 3, 1953.
- . *Zbrano delo Alojza Gradnika. 2 zv.*, ur. Miran Hladnik in Tone Pretnar. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1986.
- Zoltan, Jan. »Zanimanje za slovensko književnost v obdobju fašizma.« *Primorska srečanja*. 1995: 422–428.
- . *Poznavanje slovenske književnosti v Italiji po letu 1945*. Ljubljana: Rokus, 2001.
- Košuta, Miran. »Prevodi poezije Alojza Gradnika v italijanščino.« *Alojz Gradnik, pesnik Goriških brd*, ur. Fedora Ferluga - Petronio. Trst: ZTT EST, 2008: 80–90.
- N. N. 1953a: Alojz Gradnik all'Auditorium. *Corriere di Trieste*. 29. april 1953.
- . 1953b: Serata in onore del poeta Alojz Gradnik. *Corriere di Trieste*. 9. maj 1953.
- . 1972: Na Colu so slovesno odprli novozgrajeno šolsko poslopje. *Primorski dnevnik* 12. november 1972.
- . 1973: 100-letnica repentaborske šole in 30-letnica njene obnove. Proslava s poimenovanjem šole po pesniku Alojzu Gradniku. *Primorski dnevnik* 2. december 1973.

- . 1999: Kulturni večer na Vrhu sv. Mihaela. Po Gradnikovih poteh. *Novi glas* 27. maj 1999.
- . 2013a: Šola pod cerkvico na Colu nam ukradla je srce. 140-letnica ustanovitve OŠ in 40-letnica poimenovanja po A. Gradniku na Repentabru. *Novi glas* 4. december 2013.
- . 2013b: Veliko in občuteno slavje ob obletnicah domače šole. Šola je začela delovati pred 140 leti, 40 let pa nosi ime po Alojzu Gradniku. *Primorski dnevnik* 3. december 2013. 5.
- . 2013c: Obiski na šoli ob 40. obletnici poimenovanja šole po pesniku in prevajalcu Alojzu Gradniku. V: *Naš čira čara. 40. obletnica poimenovanja šole po pesniku in prevajalcu Alojzu Gradniku in 140-letnica ustanovitve šole na Repentabru*. Repentabor, 1. december 2013. 18.
- . 2013d: Gradnik, Evropa, možgani in fašizem. Analiza pesmi Alojza Gradnika, ideja Evrope, trg in demokracija, raziskovanje možganov in fašistično preganjanje primorskih Slovencev so bili med naslovi letošnje prve pisne naloge na slovenskih višjih srednjih šolah. *Primorski dnevnik* 19. junij 2013.
- Naš čira čara. 40. obletnica poimenovanja šole po pesniku in prevajalcu Alojzu Gradniku in 140-letnica ustanovitve šole na Repentabru*. Repentabor, 1. december 2013.
- Osnovna šola Alojz Gradnik. Števerjan*. Izdano ob 30-letnici poimenovanja šole v Števerjanu. Števerjan, 2013.
- Pahor, Boris. »Gradnikov Sonet o človeštvu: tržaško pismo.« *Delo* 21. avgust 1997: 12.
- Slovenska osnovna šola ALOJZ GRADNIK v Števerjanu*. Izdano ob poimenovanju šole 18. decembra 1982.
- Šorli, Ljubka. »Alojzu Gradniku.« V: Ljubka Šorli: *Veseli Ringaraja: pesmi za otroke*. Gorica: Katoliško tiskovno društvo, 1983: 136.
- Terpin, Marjanka, 1998: Življenje in delo Alojza Gradnika pesnika Goriških Brd. V: *Slovenska osnovna šola ALOJZ GRADNIK v Števerjanu*. Izdano ob poimenovanju šole 18. decembra 1982. 1998: 9–18.
- Toroš, Ana. *O zemlja sladka: kamen, zrno, sok. Alojz Gradnik ter romanski in germanski svet*. Ljubljana: Slovenska matica, 2013.

Berta Golob
FRIDA

Da bi zobozdravnik hodil koga zdraviti na dom? Pravzaprav zobozdravnica.

No ja, ženska, čuteče bitje. Bog ve od kod, zagotovo ne s tega sveta. Na domu ni ne svedrov ne stola, tudi izplakovalnika ne in drugih potrebnih naprav in stekleničk in bog ve česa vsega še. Saj to tudi ni čas, ko je mlinar Marka kmetom od daleč naokrog ruval zobe z istimi kleščami, kot je vsako leto puskom odščipnil nekaj zobovine, da jih čakani ne bi ovirali pri hlastanju po ozkem koritu. Priletni dedci so pa pogosto prihajali v Graben otekli v lice. Zobe je drl že Markov oče Marka in imel jih je skoraj pol mernika. Tam okoli leta 1890.

V svetu se je zgodilo marsikaj, doma pa tudi. Rojstva, smrti, možitve, delo, pomanjkanje, ljudje so odšli s trebuhom za kruhom, pustošili so toča, ogenj, povodenj, tatovi. Minili sta kar dve svetovni vojni in v mestu so bili že trije zobozdravniki. Natančno rečeno: dva in ena.

Njena čakalnica, kjer so si ljudje z robci zagrijali usta in je kdaj pa kdaj tudi vzdihnil, je bila majhna. Dva trije stoli in okrogla mizica. Velik prosto stoječi obešalnik. Na mizici nekaj revij in kak časopis. Saj je kdo segel po njem, a ga je kmalu odložil. Zob mu ni dovolil, da bi izvedel kaj novega. Na primer, da je sodišče sovražnim elementom dosodilo pravično kazen. Naj vedo, kaj se pravi biti izdajalec naroda! Med revijami pa je bila ena nemška. Bog se usmili, v času, ko je še povsod bobnelo o premaganem okupatorju in je bila nemščina naenkrat priskutena, skrajno osovražena, in če bi se jo dalo izpljuniti, bi po mestu pljuskala sama gnusoba. Ljudi se je v njem kar trlo. Največ ob ponedeljskih in petkih; mogoče tudi zaradi spomina na predvojne semanje dneve.

V čakalnici, kamor je iz ordinacije uhajal vonj po kloroformu, pa nemška revija!

Gospa Frida je zdavnaj pred vojno medicino študirala na Dunaju, in tam se je govorilo nemško, zato tista revija njej ni pomenila nič manj kot *Naša žena*. Najbrž celo več, saj *Naše žene* v čakalnici ni bilo. Le kak *Slovenski poročevalec* starejšega datuma.

Splošna medicina na Dunaju in nato specializacija prav tam. Frida je od mladega želela biti zobozdravnica. Zdaj je bila. Na dom je pa prihajala zdraviti Marto, ki je zbolela nenadoma in obležala in je zdravnik dejal, da bo že minilo, da je to povezano z mladostjo, da se bo kri prečistila, naj popije kar veliko koprivnega čaja in naj malo potrpi pa da ima pravzaprav še srečo, saj ji ne bo treba udarniško krampati na poprji Brčko – Banoviči.

Frida, hišna prijateljica, pa se je Marte prestrašila. Takoj je opazila njene počrnele zobe. To ni od gnilobe, je rekla, dlesni pa da so grozne. Skorbut tudi ni. Parodontoza? Vprašanje, je ali pa ni. A nekaj je treba ukreniti.

Če ne bi bilo že zdavnaj prej onega slastnega kruha, Frida Marte sploh ne bi poznala. Zdaj je šlo za tisti del Martinega zobovja, ki tiči globoko v dlesni, in bi bilo treba izpuliti vse do zadnjega modrostnika, a da bo ona poskusila drugače ... Ostati pri sedemnajstih letih praznih ust in kdaj bi se vse zacelilo in kdaj bi bilo mogoče namestiti protetiko in ali bi ... Zato je Frida dolgo prihajala k Marti na dom z neko tekočino, ki jo je iz siceršnjih pripravkov izmodrovala sama. Mora poskusiti. Marti mora pomagati zaradi France in kruha. Marta je poležavala in bilo je je vsak dan manj.

Saj nekoč je bila tudi Frida stara sedemnajst let. Prav v tem mestu je bila med gimnazijci prva žen-

ska. Torej dijakinja. Takrat še s priimkom Žnidaršič. Doma nekje pri hrvaški meji. Rojena na koncu 19. stoletja. Razumna in željna znanja. Tu, daleč od svojega doma pa je imela teto služkinjo in gimnazija je bila zelo sloveča; takoj za ljubljansko.

Teta je rekla: Naj kar pride. Bova že kako.

Bela vrana. Med samimi fanti eno samo dekle. Sošolcem je padla v oči njena lepa postava v črni šolski halji z belim ovratnikom. Strogim profesorjem tudi, a dolžnost prastarega reda je velevala, da jo gledajo zviška. Toda presenetila jih je z bistrino duha. Počasi so se otajali.

Frida Žnidaršič, pa vi povejte, Aleksander Veliki, kdaj je ...

Frida je bila v tem kraju bolj lačna kot sita. Pri teti služkinji ni bilo razkošja. Frida niti ni hrepenela po njem. Saj ga doma tudi ni bilo. Toliko da so zmogli plačevati šolnino, skrb za vse drugo je prevzela Lojzka. Tisto drugo je bil pa kakšen zvezek in še kaj malega. Oblačila snažna, zlikana. Le želodcu se je tožilo po večjem krožniku, po bolj polni skodelici. A saj je šlo tudi tako. Nekje v daljavi se je svetlikal poklic. Bil je že na dosegu roke, saj bi že sama matura odprla vrata v kak urad. Toda Frida je želela biti zdravnica.

Njeno razkošje in njena dehteča prostost so bili popoldanski sprehodi ob vodi. Ob Savi, ob tej bistri čisti hitri reki, ki se ji mudi naprej naprej in še naprej in bo hitela mimo njenega domačega kraja še dalje, kamor ji ona z mislijo ne more več slediti. Skuša pa izračunati, kdaj bo tale val, pa saj to ni val, je le gibki tok reke, prispel tja dol na ravnino, ah kaj, saj tam ne bo videti tak kot tu; vse beži in se spreminja in nikoli ni mogoče stopiti dvakrat v isti beg voda. Kdo jim je to razlagal? Vedno ga je pozdravila spoštljivo, slokega profesorja z zalisci. Dijaki so mu pravili kar Heraklit.

Frida je z leti podaljševala svoje sprehode ob savski strugi navzgor v nasprotni smeri živahnega rečnega toka. Tako je prispela do mlina v Grabnu. Pa sta kramljali, mlada mlinarica Franca, ki je imela

Foto: Shutterstock

le nekaj razredov ljudske šole, in maturantka Frida. Ampak Franca je bila silno pogumna, lotila se je sama mleti potem, ko so umrli še mati, očeta je pa družina izgubila že v prvi svetovni vojni. Mlinski kamni so se vrteli skoraj noč in dan in vaščani so se radi zadrževali v mlinu in so rekli: Franca je ta prava, pa kako spretno te z ladjo prepelje čez Savo tja pod Sv. Jošt.

Frida je pri njej že prvokrat dobila velik kos belega kruha, kmalu pa kar polovico hlebca, kadar koli je prišla.

Kruh!

Kje si ga dobila? jo je zaskrbljeno vprašala skrbna teta. Beli kruh kar takole sredi dneva in zastonj?

Franca, čila in zdrava in bistrega uma, je vedno vabila nenavadno znanko, naj zagotovo kmalu spet pride. Iz njenih besed je razbrala več, precej več, kot je želela Frida povedati. Če jaz ne morem v meščansko šolo, si je mislila, če mi je zdaj skrbeti za to našo bolešno Micko pa za Petra pa za Joža, naj se pa temu dekletu izpolnijo želje, od mene ne bo nikoli odšla brez kruha.

Vse šolsko leto je Frida hodila k njej po kruh. Bilo je njeno zadnje gimnazijsko leto. Saj ni vedela, ali hodi na dolgi sprehod res samo zaradi kruha ali nemara ne bolj zaradi mlinarice, nenavadno bistre

varuhinje skromnega doma, te snažne domačije z blagim vonjem po moki in s šumom studenca ter z ropotom mlinskih kamnov in udarjanjem težkih stop, ki so proso spreminjale v pšeno. Kako merico pšena je Franca kdaj dodala h kruhu. Da bosta s teto jedli kašo, je rekla.

Frida, študentka na Dunaju, je Franci naslednje leto poslala fotografijo in kdaj pa kdaj še razglednico s pozdravi. Tega je bil neizmerno vesel pismonoša Tomazin, ker je zanjo dobil kruh. Za vaše ta male, je rekla mlinarica. Imel jih je sedem. Frida je tudi napisala, da oni rek velja! Kateri že? je pomislila Franca. Aja, kdor gre na Dunaj, mora pustiti trebuh zunaj.

Potem se je čas pognal v bliskovit tek in marsikaj se je obrnilo na glavo; Franca je rodila prvega otroka, preselila se je v novi dom in spet rodila. Dela je bilo več kot veliko in bil je velik žegen, da sta z možem imela nekaj zemlje, sicer bi bili vsi lačni. Samo sezonski zaslužek in potem že trije otroci. Ko se je Frida iz prvega službenega kraja vrnila v to mesto kot zobozdravnica, je bila Franca že v grobu.

Zdaj je svojo visoko pesem zapela Fridina zvestoba.

Prihajala je k osiroteli družini. Res ne prav pogosto, vendar redno. Da se mora malo sprehoditi. Tako kot včasih, in ta pot je bila veliko krajša kot tista tja gor do mlina. Francini Francki je nekoč omenila, da se v življenju usoda rada poigra; zdaj mora skrbeti za mlajša dva, kot je nekoč njena mama skrbela za svoje brate. Ona pa da tudi ni več zares zdrava. Dunaj, Dunaj in strašna lakota. Nenehno jo boli želodec. Od vseh jedi še najboljše prenaša kašo. Tudi polento in komaj še kaj. Da bo, dokler bo, potem pa ... in je povedala, da ima vedno pri sebi ..., da bo ... Francko je kar zmrazilo.

Oh ne, gospa, je dahnila, saj nihče ne more vedeti in ...

Frida je bila cenjena zobozdravnica. Med vojno so jo Nemci pustili pri miru, po vojni je upala imeti v čakalnici nemško revijo. Bila je poročena, a ni

imela otrok. Nekaj let je skrbela za tujega otroka. Za Zdenko. Srečna? Nesrečna? Kdo ve? Največ je vedela zvesta služkinja Malka. Vsako leto je za velikonočne praznike odnesla na pošto majhen paket za Fridinega prijatelja z Dunaja in priloženo pismo. Mein lieber Albert ...

Rada je prihajala na kratek obisk, gospa Frida. Največkrat v temno modri obleki, lepo ukrojeni po gibkem telesu. Vedno z lično torbico. Gospa bujnih temnih las. Resna. A se je znala tudi zasmejati. Nikoli ni ostala dolgo. Delo imate, je rekla in se poslovila. Nekoč je pa celo pomagala spraviti nekaj sena v kopice. Tik pred nevihto.

Marti je bil Fridin zvarek rešil zobovje.

Zdaj je bila Marta mlada študentka. Ne na Dunaju, kar v Ljubljani. Frida pa je neozdravljivo zbolela. Onkološka klinika. Služkinji Malki so naročali pozdrave zanjo: Francka, Marta, Marko in ata Franc.

Neko nedeljo sta šla ata in Marta v bolnišnico obiskat Frido. Ne bi se je smela ustrašiti. Pa sta se je, zelo, in ona je to opazila.

Pogovor je kar nekje obvisel, menda ga niti ni bilo. Prav nerodno sta se poslovila.

Dolgo pot do doma sta predvsem molčala.

Kje sploh vozi ta vlak in zakaj tako ropota? Tolče in buta in klopi so umazane.

Francki sta povedala, da so tam doli v tisti veliki bolnišnici vsi blede in da je v sobi preveč postelj za tako težke bolnike. Da ..., ja, bog ve, res, kako bo, ni več podobna sama sebi. Stopila da sta še malo naprej po Zaloški do porodnišnice, pa je Marta videla, v kako veliki hiši je takrat pred tistim šmarnom prišla na svet. Zdrava. Normalna, kot je rekla babica.

Frida se pa ni dotaknila onega praška ... iz torbice ..., ki jo je leta in leta nosila s seboj.

Dotrpela je na lurške Marije godovni dan.

Ves dan je snežilo.

Berta Golob, slavistka, književnica, pedagoginja, Struževo

Tereza Mohar ČEMU BESEDE

Besede nas spremljajo že od rojstva. Najprej nas z njimi obdajajo naši bližnji, starši in sorodniki, potem jih počasi začnemo čebeljati sami. S pridom jih uporabljamo in (žal) se jih naučimo tudi prehitro izkoriščati. Še kadar jih ne izgovarjamo, brnijo v naših glavah. Spremljajo nas povsod, te besede, gospodarice naših življenj. Besede so lahko prve ali pa zadnje, velike ali pa male. Nekatere so celo tako pomembne, da odločilno vplivajo na dogodke v našem življenju. Tiste zavzemajo poseben prostor in sijajo s prav posebno močjo. Tako mi je nekdo nekoč dejal: »Veš, pomembne besede stanujejo na dnu srca.«

Tam so, da jih lahko priključimo nazaj, ko jih želimo ponovno slišati ali občutiti.

Besede pa živijo tudi v knjigah. Pravijo, da človek sreča knjigo, ko mu je namenjena. Morda neko knjigo preberemo že v otroštvu, pa nam takrat nič ne pomeni, ko pa jo spet vzamemo v roke nekaj let kasneje, nanjo gledamo s čisto drugačnimi očmi. Sodobne raziskave kažejo, da ljudje vedno več pišemo in objavljamo, vedno manj pa beremo. Radi bi bili slišani. Radi bi, da bi bile tudi naše besede nekemu pomembne. Zato je naš vsakdan zapolnjen z različnimi sporočili, obvestili, voščili ... Tisti, ki se z besedami tudi »poklicno« ukvarjajo, pa imajo dneve zapolnjene s pisanjem še toliko bolj.

Izbrati prave besede je pravzaprav velika umešnost in odgovornost. Tako veliko jih je, pa še vedno ne izražajo vsega, kar bi želeli povedati. Kot da se besede ne bi vedno skladale z našimi mislimi. Včasih nastopi tišina, pa bi želeli slišati pravo besedo; včasih slišiš mnogo besed, pa bi jih raje zamenjal s tišino. Čemu torej besede? Pišemo članke in zgodbe, utapljammo se v besedah, papirjih, listih, revijah in knjigah. Čemu vse to?

Ko takole čakam navdih in zbiram pogum, da nekaj napišem, se odgovor prikrade kar sam od sebe: Ker je v besedah skrito življenje. Iščem besede, pre-

vidno jih izbiram, oblikujem in predstavljam sem ter tja. Morda zato nekje obstajajo vse te (ne)napisane zgodbe, knjige, ki niso bile nikoli izdane, pesniške zbirke, ki pozabljene obležijo v predalu ali celo samo v srcu ... Pišemo jih, da bi zajeli življenje.

Marsikatero besede se nam zdijo sprva nepomembne, druge preveč strokovne in nerazumljive, nekatere nas dolgočasijo, spet druge nasmejijo do solz. Take so, kakršni smo mi, ljudje, te besede. Potrebujemo čas, mnogo časa, da jih v resnici razumemo in da se njihovega pomena v globini tudi zavemo.

Res, mnogokrat se pomena zapisane ali izgovorene besede niti ne zavedamo. Uporabljamo jih, ker smo se tako pač naučili, dokler ne naletimo na tiste, ki se nas zares dotaknejo. Besede nas razveseljujejo, oblikujejo in gradijo, pogosto pa tudi prizadenejo in ranijo. Včasih nas okrepijo, včasih pa potarejo. Tako nas, čisto preprosto, naučijo živeti. Zato jih shranjujemo, te besede, čuvamo jih, sestavljamo v zgodbe in kujemo v rime, da bi, pa čeprav morda šele čez leta, nekemu pomagale živeti.

Včasih smo v zadregi in sami ne najdemo pravih besed. Drugič pa se zgodi, da nam besede kar same zletijo iz ust, ne da bi se mi tega dobro zavedali. Zdi

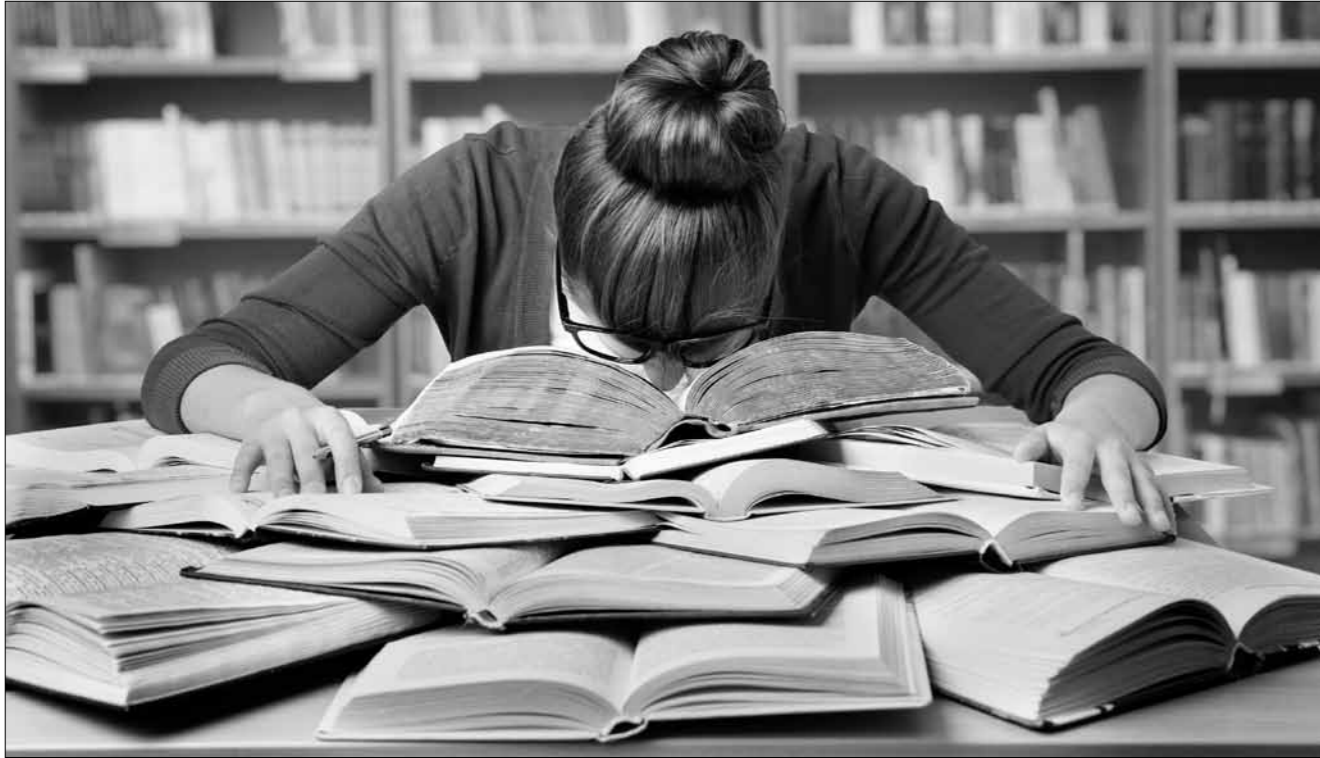

Foto: Shutterstock

se, da potem, ko so enkrat izgovorjene, živijo neko svoje življenje. Ne moreš jih vzeti nazaj. Kot da bi obstale zamrznjene v času in spominu. Kdo ve, koliko besed, ki smo jih izgovorili, še danes odmeva v življenju človeka, ki nam je bil nekoč blizu in so mu bile naše besede namenjene.

Takole je zapisal Blake Morrison v delu *Zagovor Johanna Gutenberga*, ko je začetniku tiskarstva in začetniku »vidnih« besed, kot jih poznamo danes, v usta položil naslednje besede: »Besede so moji edini otroci, edini dediči, na katere se lahko zanesem, da bodo ohranili moje ime. Življenje sem dal, da sem jih zasejal, vzgojil, utrdil, ojačil, gledal, kako rastejo. Zdaj je torej čas, da jih prosim za pomoč. Samo eno uslugo, nič več. Uslugo, ki jo dolgujejo meni in duhovom, ki jih tu nagovarjam — vam, mojim bralcem,

bratom in sestram v stiski, nevidnim obiskovalcem v času, ki prihaja. Želim, da ljudje izvedo, kaj sem ustvaril. Pridite, besede, in si v mojem imenu izbojujte to pravico.«

Tudi danes se besede še vedno bojujejo v našem imenu. Tukaj so, čeprav jih imamo dostikrat za samoumevne, kot je samoumeven zrak, ki ga dihamo. A so vendarle naše zveste sopotnice. Zato jih moramo ceniti, spoštovati, z njimi pazljivo ravnati in jih ohranjati. Še naprej jih vpletajmo v zgodbe in rime. Beseda ima to čudežno moč, da spreminja. Predvsem pa ne pozabimo: so besede, so zgodbe in je — Življenje!

Tereza Mohar, podiplomska študentka, Ljubljana

Ivan Žigart

MIKLAVŽU NAPROTI

»Pa menda se že ne ponuja? Bi bilo zanj malo pre-zgodaj,« se začudi, ko stopita iz trgovine.

»O, pa se, se, draga gospa. Se vam ne zdi, da že kar diši po snegu. Samo pogledajte, kako so se nagrmadili težki oblaki tam nad Pohorjem. Vrh je že ves prekrit in megle se spuščajo vse niže in niže. Miklavž nam ga bo natrosil, vam povem, to je kot zagotovo. No, pa saj ne bo prvič. Spomnim se, da je včasih potem obležal vse tja do pomladi.«

In oba se zazreta v nebo nad seboj. Zares, še malo prej, ko se je odpravljala od doma v trgovino, se je sonce igralo skrivalnice. Tu in tam je še bežno pokukalo skozi špranje med oblaki. Sedaj je pa vse nebo zastrto z oblaki, s tako nabuhlimi in sajasto sivimi.

»Pa pazite, da vas kakšen parkelj ne sreča na poti domov. Zadnje čase jih kar mrgoli po naši deželi,« jo smeje posvari znanec Miha, ko jo izpred trgovine ubereta vsak na svojo stran.

Sicer pa mora tako in tako pohiteti, kajti dan se že preveša v zgodnji večer, pa tudi severni veter se ostro zajeda v roke in obraz. Nakupila je menda vse, kar je nameravala. V teh dneh je silno zoprno hoditi po trgovinah, prava norišnica vlada povsod. Ljudje kot da so obsedeni, kakor da je vse zastoj, kakor da hočejo z nakupovanjem preslepiti krizne čase, pa tudi srečo, kot da je podkupljiva le z nekaj darili.

Do doma sicer nima kdo ve kako daleč, le nekaj sto korakov, a vendarle mora postoriti še to in ono, predvsem pa pripraviti darila. Pa saj to ji je vendarle v posebno veselje. Pač dobro ve, da je skoraj lepše obdarovati kot biti obdarovan. Razveseljuje jo že sama misel, kako jim bodo zasijale oči, ko bodo zvečer odpirali darila. Predvsem seveda njena mala vnučka, njen sonček. Nikoli si ni mogla prav pred-

stavljati, ko so ji govorili, kako zelo se lahko navežeš kot babica na otroka. Zdaj pa, če je nekaj dni ne vidi, jo že strašno pogreša. Vsa presrečna je, kadar pridejo in ko mala steče k njej in jo objame s svojimi ročicami ter reče: »Moja zlata babi!« Ne, ne, takrat ni prošnje, ki bi ji je ne ugodila.

V takem trenutku se ji tudi rad obudi spomin na babico in dedka. Ah, le kam so se izgubila vsa ta leta? Skopnela so kot sneg spomladi. Zdi se ji celo, da je bilo še pred nedavnim, ko je tekala naokrog kot drobno dekletce s svojo punčko iz cunj. Zelo živi so še spomini na tista daljna otroška leta. Tako svetli so in obsijani s posebno mehko, z neko otožno milino.

Še vedno se spominja nekega Miklavževega dne iz otroštva. Toliko je bila morda stara takrat, kot je sedaj njena vnukinja Zarja. Dobra štiri leta. Bil je prvi Miklavž po končani vojni ...

Že se prav razločno zagleda tam na kupu ruševin, ki so še ostala od bombardiranja. Ždi sredi gruče otrok. Najmlajša med njimi. Vsak dan, kadar je lepo vreme, se tukaj zbirajo otroci iz vse sošeske. Iz peska in ostankov opek zidajo gradove, izkopavajo predore ter se lovijo in skrivajo. Prav veselo jih je opazovati, ko s svojim smehom in vriščem napolnjujejo prostrani prostor med staro šolo in železniško postajo.

S sabo je navadno nosila majhno doma sešito punčko iz cunj. Mama ji jo je sešila. Očeta mizarja je pa zaman prosila, da bi ji zbil še kakšen voziček za njeno pupo. O, za druge jih je delal, za druge. »Prihodnjič pa ga bom naredil še zate,« jo je običajno tolažil, a tega prihodnjič ni bilo nikoli. Še posebej se

spomni, kako je morala nekoč sama peljati takšen voziček k neki deklici v bolj oddaljeno ulico. Vso pot je prejokala. Tega še vedno ne more pozabiti. Tudi ne razumeti. Morda sedaj, ko je babica, še toliko manj kot takrat, čeprav ve, da je lahko otrok zaradi svojih želja kdaj tudi krivičen do staršev. Marsikaj mu je pač še nerazumljivo.

Tedaj so se na kupu ruševin pogovarjali o tem, kaj vse naj bi jim tistega večera prinesel sveti Miklavž.

»Poglejte, pogledajte tja gor!« je nenadoma vzkliknila najstarejša med njimi. »Mavrica!«

In res. Skozi raztrgane oblake je tu in tam silila nebesna modrina in od nekod je pokukalo sonce. Prav tam nad Slovenskimi goricami, kamor se je zavlekla temačna gmota, pa je zasijala mogočna mavrica. Nenavadna za ta čas.

»To je božji stolec,« je pojasnjevala ena izmed dekletec. »Moja babica pravi, da po njej lahko prideš

celo v nebesa. In po njej se bo najbrž tudi nocoj pripeljal sam sveti Miklavž s svojimi angelčki.«

»Pa s parklji tudi,« je dodala neka druga.

»Če hočete videti pravega Miklavža, morate v mesto. Mama mi je obljubila, da se bova danes z vlakom odpeljali tja. Pravi, da bo prišel v veliko dvorano, kjer bo mnogo otrok in veliko daril,« je spet spregovorila najstarejša.

»Joj, mi bi tudi šli,« so se oglašali še ostali, ki bi sedaj najraje kar takoj poleteli proti mestu.

»Ne morete sami,« jih je podučila najstarejša. »Z mamom ali atijem morate.«

Beseda mesto jim je vedno pomenila nekaj ime-nitnega in daljnega. V mesto vendar niso hodili vsak dan, čeprav ni bilo posebno daleč, le eno postajo z vlakom.

»O, jaz bom tudi šla,« se je odločila tudi sama, se dvignila s svojega kupa peska in stekla proti domu.

Doma pa jo je mama samo nebogljeno gledala in jo tolažila, saj bo Miklavž tudi njej ponoči zagotovo nastavil kakšno darilo.

Pa se ni dala potolažiti, le žalostno se je usedla na hišni prag in tuhtala v svoji glavici.

»Pa nič, bom šla pa kar sama,« je končno sklenila pri sebi.

»Mama, jaz grem!« je še samo zavpila v vežo in stekla skozi dvoriščna vratca proti železniški postaji.

Mati je mogoče ni niti prav slišala ali pa niti ni prav razumela, kaj ji otrok govori.

Do železniške postaje ni bilo daleč. Toliko je pa tudi že vedela, v katero smer mora, da pride v mesto.

Sprva je skakljala po progi s praga na prag, misleč, da bo zdaj zdaj v mestu. Pa jo je skakanje kaj kmalu utrudilo in korak je postajal počasnejši.

Ni še hodila kake četrte ure, ko je za sabo zaslišala svareči pisk lokomotive in udarjanje koles po tračnicah. Urno je skočila v jarek in čakala, da je vlak oddrdral dalje. Spremljala ga je z očmi, dokler ni izginil v daljavi. Potem se je zazrla kvišku in opazila, da se je sonce že utapljalo za Pohorjem, nebo pa je žarelo škrlatno rdeče. Kakor da gori tam nekje daleč. Kar strmela je kot uročena v to nenavadno barvitost neba in pomislila, da zdajle prav gotovo prihaja sam sveti Miklavž iz daljnih nebes, kakor je maloprej rekla tista punčka.

Vsa vznemirjena je pospešila korak. Še o pravem času mora priti v mesto.

In drobne nožice so pohitele, mrak pa se je začel kar naglo spuščati na zemljo. Večerne meglice so se že mešale med vse bolj gosto naseljenimi predmestnimi hišami.

Potem pa se je proga razcepila na dvoje. Obstala je. Kam sedaj? je preudarjala.

Ozirala se je okrog sebe. Tam daleč, menda onstran velike reke, so se že prižigale luči v mestu. Sedaj je prvič začutila strah, pa tudi hlad ji je že lezel

po telesu. Bila je vsa zmedena. Nenadoma se ji je bridko stožilo.

»Mama!« je jecljala predse.

In bridko zajokala.

Usedla se je na hlod, ki je ležal kraj proge. Njeni klici po materi so se mešali z vse glasnejšim hlipanjem.

Potem je začutila na svoji rami tujo roko. Prestrašeno se je stresla po vsem telesu. Odprla je oči in nad seboj zagledala nekega železničarja, ki ji nekaj govori. Najprej je sploh pomislila, da je njen oče, a govoril je bolj nežno in mehko.

»Zakaj pa jočeš, deklica? In sama si. A si se izgubila?«

»K Miklavžu sem hotela v mesto. Zdaj pa bi rada domov k mami.«

Njemu je bilo takoj vse jasno. Dvignil jo je in jo vso tresoč nesel proti bližnji hiši.

Še sedaj se spomni, kako je tam neki fantek ležal v postelji. Očitno je bil bolan, na stolu poleg njega pa so bile slaščice. V spominu še ima miličnika, ki jo je nato s kolesom odpeljal domov. Na srečo je že znala povedati, kako se piše in kje je doma. Tudi tega se še spominja, kako je nanjo obesil svetilko, da jima je svetica na pot. Ko pa sta se pripeljala do domače hiše, je zagledala mater, kako vsa obupana hodi od hiše do hiše in jo kliče.

In ko odpira vratca na dvorišče, se šele zave, da je že doma. S hvaležnim pogledom objame svojo hišo in se zazre v razsvetljeno okno. Sence begajo po njem. In v soju svetlobe, ki lije skozi šipe, se ji zazdi, kot da nekaj drobno prši. Kakor da bi skozi sito nekdo sejal belo moko.

»Pa saj zares sneži,« jo veselo preseneti, ko dvigne svoj pogled proti nebu in na obrazu začuti drobne božajoče snežinke.

*Ivan Žigart, slavist, književnik,
Miklavž na Dravskem polju*

Marjan Bradeško

DOMOV PO ROMARSKI POTI

Po Polhograjskem hribovju

Romarska pot. Ne kakšna slavna, daljna. Pravzaprav še neobstoječa. Taka, ki jo bom ustvaril kar sam. Ko bom nanizal točke na zemljevidu v venec, ki me bo vedno znova neustavljivo vabil na pot. Kar pred domačim pragom.

Že dolgo se mi je motalo po glavi. Povezati vse podružnice naše polhograjske župnije, kar osem jih je, v enodnevno pot. Z zaključkom pri župnijski cerkvi, ki bo deveta, končna postaja poti. Skupaj deset cerkva, saj ima ena podružnica kar dve svetišči. Romanje, ki bo pot po razgibanih dolinah, pobočjih in slemenih našega Polhograjskega hribovja, ki bo pot od ene do druge cerkvice, ene bolj bele od druge, ene bolj zanimivo postavljene od druge, predvsem pa bo pot z mislijo na najrazličnejše svetnike, ki so jim te cerkvice posvečene. Bo tudi romanje mimo kapelic in znamenj, ki jih je v teh krajih res veliko. In bo tudi romanje domov, v domači kraj, v domačo cerkev Marijinega rojstva; pravzaprav bo vse romanje — ena sama pot domov.

In sem šel. Sijajnega junijskega jutra, ko trave diše in kličejo h košnji. Ko narava ustvari največ zelenih otenkov v letu. Izpred župnijske cerkve, v kateri sem po stari navadi prosil za srečno pot. Od cerkve sem se spustil po »gasi« dol do Pristave, tam pa krenil strmo gor po poti pod »reber«, na Podreber.

PODREBER

Komaj sem se dobro zadihal, že je pred menoj stala cerkev sv. Elizabete. Njena zavetnica pa presenetljivo ni tista Elizabeta, ki jo poznamo iz Marijinega življenja, pač pa Elizabeta Ogrska. Čeprav je doživela komaj štiriindvajset let, je v svojem življenju storila veliko dobrega. Danes, tisoč let po smrti te svetnice, še vedno potrebujemo podobnih »tola-

žnikov in okrepčevalcev«, četudi ubogih in lačnih ni več toliko kot tedaj. A je veliko uboštva — predvsem duhovnega, tiste praznine, ki človeka najeda še bolj. In lakote tudi ne zmanjka. V našem »svetu izobilja« je vse več lakote po lepoti, po polnem življenju, po osebni uresničitvi, po pristnem veselju srca. Sveta Elizabeta Ogrska je večkrat upodobljena s predpasnikom, polnim rož. Po legendi naj bi se darovi, ki jih je skrivala v predpasniku, ob moževi zahtevi, naj pokaže, kaj nosi, spremenili v cvetje. Cvetje pa je vedno prisposoda lepega, prisposoda praznika in veselja. Tistega, kar današnji svet išče, ne da bi dobro vedel, kaj mu manjka.

Tisti junijski dan je bil tak praznik, ki me je s Podrebri med cvetočimi travniki vodil naprej, nad Srednjo vasjo in spodaj, nad ravnino, po stari, opuščeni cesti do Dvora. Že od daleč, s travnika nad vasjo, sta me pozdravljala zvonika obeh cerkva.

DVOR

Vas ima namreč kar dve cerkvi, slovito »grofovsko« cerkev sv. Petra, ki so jo po legendi menda naredili iz tistega, kar je ostalo pri gradnji spodnje cerkve, katere zavetnik je sv. Nikolaj. Dva škofa torej varujeta vas. Sv. Nikolaj (Miklavž), prijazni človek, ki je trem ubogim sestram, ki niso imele dote in bi zaradi revnega očeta torej ostale brez ženinov, pomagal tako, je vsaki na skrivaj podaril kroglo zlata. Tri nepredstavljiva darila, ki so dekletom omogočila, da so lahko zaživele dostojno družinsko življe-

Mimo sv. Elizabete.
Foto: Marjan Bradeško.

nje. Zato se Miklavžu še danes priporočajo neveste. Drugi »dvorski« škof pa je sv. Peter, »skala, na kateri je Kristus zidal svojo Cerkev«, v ogromni zgornji cerkvi. Ko zremo na kip sivobradega Petra v glavnem oltarju, vsega v zlatu in s papeško krono, palico in ključi nebeških vrat, ožarjenega nekje nad oblaki, nas res prevzame. Začutimo vero v kraljestvo, ki se tam na oltarju sicer kaže v zemeljski podobi, nekje v duši pa slutimo predokus nebes. Sredi ogromne cerkve, v tišini, razmišljamo o tem možu, o poti Simona Petra, ribiča. »Pusti ribe, ljudi lovil boš,« poje pesem. Pomembno poslanstvo, pomagati ljudem, jim prinašati dobro, ne le »rib«, pač pa tudi dušne hrane, spodbude, vere, upanja.

Tistega dne sem bil komaj na začetku poti, zato sem spodbude potreboval tudi sam. Kajti za cerkvijo se pot na Kucelj hitro prične strmo dvigati. Ko se zravna, pol ure kasneje, pa so se pred menoj razgrnila dobredno cvetoča nebesa, gorski travniki, polni cvetja in velike kobulnice, jelenovca, ki junija skoraj pokrije vso okolico Grmade. Lepa pot med zaraščajočimi travniki do lovske kočice »Na klopcah« se je nadaljevala enako položno tudi levo skozi gozd do hiš na Setnici.

Bandera vseh polhograjskih podružnic v procesiji.
Foto: Marjan Bradeško.

SETNICA

Tam me je, desno na uleknjenih senožetih nekoliko uvite dolinice, že pozdravljala cerkva sv. Uršule, ki stoji na rahli vzpetini, sredi čudovitega sveta, z obvezno slovensko lipo ob sebi. Vse zeleno, le veter je česal trave in prinašal vonje lipe, ki se je imela vsak čas razcveteti. Deviški svet.

Devištvo je beseda, ki je danes staromodna in ne predstavlja vrednosti, kot jo je nekdanj, pa čeprav vsakodnevno govorimo o deviški belini, deviški naravi, deviških pokrajinah ... Pri sveti Uršuli se vse suče prav okrog devištva, kreposti v prvotnem pomenu besede. Kajti vse legende o njej govore o devištvu, ki ga je s tovarišicami branila kar s svojim življenjem. In tu se lahko vprašamo, kdo je danes sploh še pripravljen braniti svoje »devišstvo« — in to na tako odločen način. Pa ne mislimo le na devištvo v dobrednem pomenu, pač pa tudi na ohranjanje lastnega prepričanja, lastnih idealov, poštenja, etike ... Tako hitro je marsikdo pripravljen spremeniti prepričanje, celo tedaj, ko mu ne grozi ne smrt ne izguba službe, niti ne pomanjkanje. Lastno prepričanje in ideale sami »potacamo« in poteptamo že samo zato, da bi nekomu ugajali ...

Sv. Uršula v Setnici.
Foto: Marjan Bradeško.

Oltarna slika prikazuje sv. Uršulo s tovarišicami na ladji v razbesnelih valovih. Tudi danes, ko mnoge premetava v razbesnelem morju življenja, lahko prosimo sveto Uršulo za zaščito — da pomiri valove življenja in prestreže puščice, ki v obliki neprijaznosti in nesreč letijo proti nam.

Ob razmišljanju o valovih me je pot pognala navzgor, na »valovit« greben Grmade, ves skalnat in razdrapan. Dolga pot me je čakala. Z vrha sem se ozrl nazaj na Goro, kamor bom prispel čez nekaj ur, in se spustil na Gonte v sedlu, od tam pa odvihral po slemenu proti Tošču. Na borovcih na Malem Tošču pogosto posedajo črni krokerji, ki se, ko pride človek mimo, odpeljejo v praznino neskončnega prostora nad Mačkovim grabnom. Samoten in divji svet je tam gori, kot otroku se mi je Tošč zdel visok hrib, vrh je bil skoraj gol in jesensko sneženje mu je brž nadelo belo kapo. Tudi tokrat je bil vrh najvišja točka poti.

S Tošča sem se potem spustil skozi gozd proti Selu in s strmih travnikov, ki se zajedajo med borovce visoko nad kmetijo pri Selanu, uzrl naslednjo podružnico — cerkev sv. Jedrti.

SELO

Zavetnica selske cerkvice je sv. Jedrt, po slovensko Jera, Jerca, sicer pa sv. Gertruda. Čeprav je bila svetnica plemenitega porekla iz slavnega rodu Karolingov, so jo za svojo vzeli predvsem kmetje. Prav neverjetno je, kako je ime te svetnice v stoletjih zašlo vse gor pod Tošč, v samotne in oddaljene kraje. Sv. Gertruda je bila lepa, modra, prijazna, nesebična, dobrotljiva in izredno pridna, tudi pri vrtnarjenju na samostanskem vrtu, kjer je živel. Morda prav od tod izhaja njeno zavetništvo — sveti Jedrti se namreč priporočajo predvsem kmetje in vrtnarji, saj naj bi varovala pred veliko nadlogo, mišmi, ki so nekoč kaj rade uničile pridelek in povzročile lakoto. Človek je bil nekdanj bolj odvisen od narave, a tudi danes vse prepogosto pozabljamo, da so na svetu sile, ki nas presegajo. Kdor to prizna in se zave svoje skromnosti, je gotovo podoben sv. Gertrudi, ki je v samostanu povsem pozabila na svoje plemenito poreklo — in ga nadomestila s plemenitostjo do drugih.

Ob razmišljanju o spoštovanju narave sem se ozrl tja čez proti Črnemu Vrhu. Grape in gozdovi, slemenena v vseh smereh, kot jih je ustvarila narava. Ne da bi človek kakorkoli posegal vmes. Po cesti sem jo ubral proti vasi in pred njo čez travnike navzdol v Petačev graben. Steza, ki jo je neurje leta 2014 povsem podrlo, je spodaj v grabnu še vedno precej težko prehodna, a se da. Po Petačevem grabnu sem jo mahal proti »steni«, ki je rasla pred menoj. Gora. Vzpetina sredi vsega. Osrednja gora naših krajev. Po glavni cesti sem jo ubral desno, potem pa pri kmetiji Za Goro zavil čez Božno, čez brv na pobočja Gore. Pri skladovnici drva me je stara pot, ki je po žledu leta 2014 zaradi vlake spet malo bolj izrazita, povedla desno navzgor do manjše čistine, kjer so nekoč imeli njivice — kraju rečejo Kapsnki, saj so tam verjetno vzgajali sadike zelja. Mimo čistine sem šel nekoliko levo in nadaljeval v desno, preko Gorskega grabna na praproško stran in po novi vlaki daleč naokoli do poti, ki s Praproč vodi na sedlo Pretovče. S sedla sem jo ubral navzgor kar

Sv. Jedrt na Selu.
Foto: Marjan Bradeško.

naravnost po grebenu. Pot je strma in simbolizira napor, ki ga ob vsakem vzponu v življenju moramo vložiti, če želimo doseči cilj, če se želimo »dvigniti nad vsakdanjost«.

GORA

Dospel sem na vrh Gore, do cerkvice sv. Lovrenca, ki v celoti zavzema vrh in brez obzidja sploh ne bi bilo prostora za ljudi drugje kot v cerkvi. Veliko gora je od nekdanj simbol nečesa višjega, slovesnega, tudi skrivnostnega. Na gorah so se v zgodovini dogajale pomembne stvari. Abraham je peljal Izaka na goro, da bi ga žrtvoval, Eliji se je na gori v gorečem grmu razodel Bog ... Gotovo to velja tudi za našo Goro. Le redkokatera vzpetina v Sloveniji se tako odločno dvigne nad dolino in je tako strma od vseh strani.

Sv. Lovrenc je bil mučenec. Rimski načelnik Hipolit se je zakladov, ki naj bi jih Lovrenc čuval, hotel polastiti. Lovrenc pa mu je pripeljal množico revežev, za katere je skrbel, in povedal, da so to njegovi »zakladi«. Hipolit te poteze ni dobro prenesel. Počutil se je ponižanega in iz maščevanja je dal Lovrenca mučiti, na koncu celo peči na ražnju (zato ima večina kipov, tudi sv. Lovrenc na Gori, ob sebi rešetko). Večkrat je tudi naša »čast« upravičeno ponižana, a tega ne znamo sprejeti dostojanstveno, pač

Sv. Lovrenc na Gori.
Foto: Marjan Bradeško.

pa tistega, ki si nam je drznil oporekati, »usmrtime«. »Mučimo« na najrazličnejše načine, vsekakor tako, da tisti trpi — morda le zato, ker si je drznil ne strinjati se z nami. Ne znamo se dvigniti nad sebe, ne znamo se vzpeti na goro, s katere je pogled jasnejši in srce čistejše.

Tisti dan je bil dan, ko je bilo vse ena sama jasna. Sredi dneva so se pred mano razgrinjala obzorja, cerkvice so vabile z vsake vzpetine in mimo Logarja sem se odpravil navzdol. Po cesti sem mimo Belega peska prišel na Praproče in jo skozi vas ubral k sv. Juriju, praproškemu zavetniku.

PRAPROČE

God sv. Jurija praznujemo v dneh, ko pomlad neustavljivo rine na plano, ko se toplemu soncu, še posebej na svetli praproški terasi pod Veliko travo, narava ne more več upirati. Mogočna zmaga, kot je bila zmaga svetega Jurija nad zmajem. Vsakič, ko sem še kot otrok občudoval imenitnega konja, ki se z Jurijem vzpenja preko zmaja v osrednjem oltarju cerkve na Prapročah, sem bolj kot srhljivo pošast ob konjevih nogah videl nebeške žarke in »angelčka« (verjetno ponazarja dekllico, simbol duše, ki jo je Jurij rešil pred zmajem). Seveda pa se mi je najbolj imeniten gotovo zdel krepak vojščak, vitez sv. Jurij,

Sv. Martin, sv. Jurij, sv. Lovrenc – kar v vrsti.
Foto: Marjan Bradeško.

ves v zlatu in rdečih barvah, taka pa je tudi dolga sulica, zadrta v zmajev vrat. Na videz precej krvav prizor pa predvsem prinaša svetlobo, občutek zmagooslavja, moči, nečesa dobrega. Prav mojstrsko je umetnik skoraj zakril mrak in temo zlega (zmaja) in skozi zlatožarečega Jurija in nebeške pramene pokazal nebo, lepoto svobode, lepoto duše, ki se osvoboditi vseh »zmajev«.

Tako »osvobojen« — nenazadnje je bil dan brez teže, le čisto romanje po domačih krajih — sem odšel kar preko robu navzdol do Hude njive in po gozdni poti mimo žeganega studenca proti Potočniku. Na travnikih nad kmetijo stoji ob poti Tišlerjev križ, starodavni spomin na soseda, ki neke poti ni zmožel. Hvaležnost za pot, za to, da lahko grem, me je prevzela, in kaj kmalu sem stal na razglednem mestu pred cerkvijo sv. Martina v Setniku.

SETNIK

Setnik je daleč proč od mestnega življenja, in ko se oziram na oltarje, ne moremo mimo sv. Jerneja, apostola, ki stoji na desnem stranskem oltarju in goduje 24. avgusta. Jernejevo je pravzaprav kmečki zahvalni dan za poletje, posebej za žetev. Podobno pa je Martinovo (11. novembra) neke vrste stari jesenski zahvalni dan, saj so nekoč na ta dan pastirji

Sv. Jernej v Setniku.
Foto: Marjan Bradeško.

praznovali zaključek dolinske paše. Na Martinovo pa se danes zahvaljujemo tudi za vino, ki tistega dne nastane iz mošta. Prav zato sv. Martina najbolj časte vinogradniki in vinarji. Gos, s katero je upodobljen sv. Martin, kaže na njegovo skromnost. Prav gosi naj bi ga namreč izdale, ko se je skrtil pred ljudmi in veliko novico, ki so mu jo prinašali — da je postal škof v Toursu. Tudi kot škof je ostajal predvsem človek, ki mu je skrb za bližnjega (kot vojak je podaril pol plašča revežu) pomembnejša od razkošnega življenja na visokem položaju.

Sedel sem tam pred cerkvijo, bližnja sv. Mohor in Fortunat s Korene sta me pozdravljala preko doline, in bil preprosto hvaležen za dan, ki me je popeljal po naših krajih. Za lepoto, za prostost, za zdravje. Tudi zato, ker se pot od tistega mesta več ne vzpenja, vodi le še v dolino. Mimo nekdanje setniške kmetije sem po stari stezi skozi gmajno sestopil do Podgana in čez »grič« naravnost do cerkve Sv. treh kraljev na Brišah.

BRIŠE

Briška cerkev stoji nekje ob poti. Ne na vzpetini, ne na vrhu hriba, ne sredi vasi, da bi se k njej stisnile hiše. Nihče ne ve, zakaj so jo postavili pravzaprav daleč od vasi, tja na travnik med cesto in Malo

vodo. Sedel sem na klopcu pred cerkvijo in se oziral po pokrajini — zeleni travniki, nedaleč proč šumi rečica, gozdnati griči valovijo vsenaokoli, na severu pa se v modrino neba dviga strma Gora, pred nekaj urami sem bil gor. Če številne cerkve na vrhovih kažejo cilj, potem briška kaže pot, nenehno romanje, življenjsko popotovanje. Ni čudno. Sv. trije kralji so namreč zavetniki romarjev in popotnikov, hkrati pa priprošnjiki za srečno zadnjo uro, ki spet nakazuje pot, vernim pravzaprav samo določen »postanek« na njej. Sveti trije kralji gotovo simbolizirajo tudi pozornost in skrb. V Betlehem so se prišli poklonit, z darovi in molitvijo, skrbela pa jih je tudi usoda novorojenega deteta. Pozornost in skrb pa sta nekaj, kar danes zlahka izgine pod površje vsakodnevnega hrupa tretjega tisočletja.

Tistega dne je bilo vse mirno. Še malo sem postal ob poti, saj — če se ne znamo ustaviti, postane lahko pretežka. Potem pa sem nadaljeval, saj do zaključka mojega romanja ni ostalo več veliko poti. In dan se je, kljub bližajočemu se poletju, že nagibal v večer. Skozi vas po cesti je šlo hitro in na vrhu briškega klanca se je pred menoj razgrnila podoba Polhovskega Gradca. Tisočkrat videna, ko sem odhajal od doma. Zdaj sem prihajal, saj je dom zdaj nekaj širšega ... Na Travniku sem zavil levo. Gor do velike župnijske cerkve je še ravno dovolj klanca, da so noge lahko sporočile — dolga je bila pot. A tako je z vsako romarsko potjo. V nogah ostanejo strmine in daljave, v srcu spomini in lepota.

POLHOV GRADEC

Skozi velika vrata domače cerkve Marijinega rojstva sem vstopil v nekoliko mračen prostor in se kot vedno s čudenjem, ki tudi danes ostaja enako tistemu iz otroštva, zazrl v glavni oltar. Podoba Marije, številni svetniki, angelci, svetloba, ki v različni barvah, posebej še v jutranjem soncu, lije z oken in proseva skozi oltar.

Ž. c. Marijinega rojstva v Polhovem Gradcu.
Foto: Marjan Bradeško.

Bil je večer in za menoj dolgo enodnevno romanje — domov. Zahvalil sem se za srečno pot. Poslednja svetloba zunaj je ugašala, na oltarju pa je sijala večna luč. Znamenje večnega romanja.

Mag. Marjan Bradeško, vsestranski pisec, knjižni recenzent, amaterski fotograf in planinec

Borut Peršolja

LAHKIH NOG NAOKROG

Ni lepšega, kot je izlet. In ni lepšega, če je to izlet z družino. S tistimi, ki jih imamo najraje in v družbi katerih se počutimo varno, zabavno in sproščeno. Družinski izlet je zato nekaj, kar ostane v spominu in kar kasneje pogosto privre na dan ob praznovanju pomembnejših obletnic — visokih življenjskih jubilejev, porok, končanja šolanja ... Stare fotografije iz družinskih albumov na temo izletov sodijo med najbolj prisrčne, najbolj zabavne in na neki način najbolj resnične. Resnične zato, ker smo bili na izletu to, kar po navadi smo. Torej ljudje širokega srca, v gibanju in v sozvočju z naravo.

Ob takšnih priložnostih je zanimivo videti, kaj vse smo že obredli, kje vse smo že spali in s kom vse smo se družili! Ta doživetja nam pogosto pridejo prav pri izpolnjevanju vsakdanjih obveznosti v službi in doma. Izkušnje so stopnice, ki vodijo k modrosti dolgega, izpolnjenega življenja.

IZLET: KAMEN, LES, PRST

Igra je najpomembnejša. Bilo je sveže poletno jutro in sosedje so vsi odšli na bregove alpskih jezer. Nismo dolgo sledili verigi svojih korakov, ko smo zaslišali nekoga igrati na veliko piščal narave. Ta zvok se je uglasil z našim razpoloženjem, saj je bil zvok padajoče vode, zvok slapa Orglice. Še zmeraj sem mislil na hojo; toda poudarek mojih misli je

bil na tem, da me vse to, čeprav se je vrtelo po moji glavi in čeprav sem se zalotil, da načrtujem in snujem proti svoji volji, zadeva zelo malo. Bilo je kot vrhnje oblačilo, ki si ga nenehno slačim. Toda toni padajoče vode so našli pot do ušesa iz neke druge sfere, kot je bila ta, v kateri sem užival, in prebujali dejavnost določenih sposobnosti, ki so spale v pokrajini. Nežno so opravili s cesto, s potjo in zastavljenim ciljem. Glas mi je spregovoril: Zakaj ne pustiš, da veličastna narava zaposli zvedava otroka? Te iste misli naj svetijo na začetku gorniške poti.

POHOD: GOJZAR, NAHRBTNIK, MALICA

Hoja je najpomembnejša. Bil je hladen jesenski dan, prva zmrzal je končala obiranje gozda in na-

povedala ples snežink. Gojzarsko uglašeni koraki so lomastili po odpadlem listju, utrip srca je narekoval godbo vdiha in izdiha. Srečamo ljudi, ki s pozdravom pošiljajo odobravoč pogled na skupnost, ki njim, iz nešteti razlogov, ni uspela. Strmina zastira pogled na misli otrok in žene; toda čutil sem, da smo povezani bolj, kot je spletena z roso poudarjena pajkova mreža. Malica že davno ni bilo sredstvo uspeha, bila je obred darovanja. Utrujenost, ki se je iz nog počasi selila v vse dele telesa, je zamrla z razgledom z vrha Snežnika. Vse se je odprlo, prav vse, vsaka celica naših teles je kričala v lepoto pokrajine. Miril sem, zaviral sem, polovica poti je še pred nami, je vibriralo skozme. Grobost sestopa je razkrila: zdaj ni več vrnitve. Gore so tukaj, govorijo mi: Zakaj ne pustiš, da veličastne gore same pokličejo tvoja potomca? Te iste misli naj jima svetijo na začetku samostojne gorniške poti.

TURA: LJUBEZEN, NAPOR, PRIJATELJSTVO

Spoštovanje je najpomembnejše. Bilo je leto, kot si ga človek lahko le želi: izpolnjeni cilji, utrjeni odnosi, blagostanje usklajeno z možnostmi. Hodili, plezali in smučali smo tolikokrat, kot nam je dalo srce. Ni šlo brez motivacijskih zapletov, a prvi koraki so vedno odgnali nejevoljo. Stegovanje za oprimki, tišina pogovora, domačnost planinske kočice so stopali v ozadje prizorov nenadnega srečanja z gamsom, izogibanju nevihtnih dežnih kapelj, lovljenju rav-

notežja na poledenelem pobočju. Tehnično znanje in uporaba varovalne opreme sta šla vstric s prijateljsko družbo, ki vleče bolj kot oče in mati skupaj. Naveze se začenjajo oblikovati na novo, le najina ostaja trdna, ljubeča in odpuščajoča. Gore se vsem nam razkrivajo v fotografiji, besedi, glasbi, filmu, v vseh tistih vrtincih ustvarjalnosti, ki ti puščajo vprašanje: Lahko tudi jaz? Moja otroka mi govorita: Zakaj ne pustiš, da gore pišejo svojo zgodbo? Te iste misli naj vodijo njuno življenje.

Z izrazi izlet, pohod, tura opisujemo naslednje lastnosti:

- prevladujoč in/ali tehnično najzahtevnejši način gibanja (hoja, plezanje),
- tehnično najzahtevnejše mesto ali odsek na planinski poti,
- tehnično zahtevnost z vidika uporabe nameščenih pomagala in varoval ter uporabljene osebne varovalne tehnične opreme,
- dolžino prehojene, preplezane ali presmučane poti,
- čas, ki ga potrebujemo za sklenjeno celoto gibanja (vzpon in sestop z vmesnimi počitki),
- višinsko razčlenjenost površja v vzponu, spustu in ravnem površju glede na geografski tip površja (ravnina, gričevje, hribovje in gorovje),

ČE NAS ZJUTRAJ ZAGRABI, DA BI ŠLI NA IZLET ...

Ustrezna predhodna izbira cilja in poti je odločitev, ki odločilno pripomore k varno izpeljanemu izletu. Pri izbiri upoštevajmo svoje znanje in izkušnje, telesno pripravljenost (presodimo, v kakšni kondiciji smo), vzdržljivost in opremo. Temu prilagodimo željo po premagovanju naporov ali željo po doživetem. Informacije o poti zberemo iz vodnika in zemljevida, o izletu se pogovorimo z nekom, ki je pot pred kratkim že prehodil. Pomembno je, da ne precenjujemo svojih sposobnosti. Tik pred odhodom preverimo zadnjo kratkoročno vremensko napoved za območje, ki ga bomo obiskali. Svojcem natančno povejmo, kam gremo in kdaj se nameravamo vrniti, da bodo, če nas v dogovorjenem času ne bo domov, znali pravilno ukrepati.

ČE NAS NEUSTAVLJIVO VLEČE NAD VIŠINO GREHA ...

Potem se prej podajmo na zapeljive (tudi večurne) ogledne bližnje griče in hribe, počasi okušajmo slast višine in se šele dobro pripravljeno podajmo na katerega izmed več kot 350 dvatisočakov v Sloveniji. Za gore velja: od majhnega k velikemu! Hoja naj bo užitek, na zelo zahtevnih poteh jo zamenja plezanje, in svoboda v gorah ne pomeni brezmejnosti, ampak to, da se sami odločamo o kakovosti gorniške dejavnosti in o prihodnjih podvigih.

POČASI SE DALEČ PRIDE ...

Izlet začnimo dovolj zgodaj, da se izognemo poletnim nevihtam, zgodnjemu mraku pozimi ali naglici ob vrnitvi v dolino. Hoja naj bo varna, udobna in ekonomična. Začnimo počasi, da se telo ogreje. V splošnem velja, da vedno stopamo na celo stopalo oziroma peta — prsti. Najprej hodimo z očmi, šele potem z nogami! Posebej bodimo pozorni na dihanje! Hodimo z enakomernim tempom, ki ga poskušamo odkriti in vzdrževati tudi znotraj večje skupine. Osnovni tempo pa tudi druge taktične prvine (počitek, trajanje hoje ...) naj določa najšibkejši član skupine.

ČE RADI NOSIMO LAHEK NAHRBTNIK ...

Nesimo s seboj lahko prebavljivo hrano, ki se lažje nosi. V tej šali je skrito zrno resnice: predvsem zmanjšajmo zalogo hrane, saj je ta na voljo v planinskih kočah, poskrbimo pa za dovolj pijače (tudi te zaloge lahko obnovimo v koči). Na vsako uro hoje si privoščimo petminutni počitek. Redne malice in pogosto pitje preprečujejo izčrpanost in dehidracijo. Na turi jejmo hranljivo mešanico lahko prebavljive hrane. Postanek v koči izkoristimo za topli obrok, ki nam obnovi moči, in za pogovor z oskrbnikom. Z redno telesno dejavnostjo poskrbimo, da nahrbtnik spredaj ne bo večji od tistega zadaj ...

... POTEM SE TIHO ODZOVIMO KLICU NARAVE.

Za hojo v gore je treba imeti vedenje o gibanju in ravnanju v gorah ter o značilnostih gorskega sveta. Osnovno znanje, veščine in navade nam lahko posredujejo gorniško ozaveščeni starši, lahko si ga pridobimo v planinskem krožku na šoli, na organiziranih vodenih izletih ali s sodelovanjem v planinskih šolah, ki jih prirejajo planinska društva. Nekaj gorniškega življenja lahko zaužijemo tudi sami, z branjem kartonk, slikanic, učbenikov in priročnikov ter brskanjem po svetovnem spletu. Ko najdemo gorniško znanje in pot do njega, pa naj bo naš cilj upoštevanje in ohranjanje naučenega v praksi. Bodimo dosledni in na dobre navade opozarjamo tudi starše, prijatelje in druge starejše spremljevalce.

... GA OSVOJIMO Z LASTNIMI NOGAMI IN NE NA RAMAH OČETA.

Vsekakor pa se tja gor ne odpravimo sami! Na izlet pojdemo v spremstvu starejših, ki jim zaupajmo svoja pričakovanja glede dolžine in zahtevnosti hoje, pa tudi glede naravnih lepote, ki bi jih želeli razumeti, otipati, povonjati ... Če gremo na izlet z otroki, je treba temu podrediti pot in cilj in sploh vse dejavnosti na izletu. Če se odpravljamo na pot v večji skupini, potem naj odrasli poskrbijo za stalen nadzor in štetje članov skupine.

... PA ČETUDI JE TA DALEČ NA BLIŽNJEM VRHU.

Sestavni del osebne opreme vsakega obiskovalca gora so gojzarji in nahrbtnik, ki ga prepogosto zamenjuje naritnik (prilagodimo mu naramnice). Ko smo na vrhu, je pred nami še več kot polovica poti. Cilj naše ture je varna vrnitev domov in ne osvojitve vrha. Na poteh pazimo, da ne prožimo kamenja. Izogibajmo se bližnjic, spoštujmo naravo in se obnašajmo kot njeni varuhi. Daljše počitke izbiramo na krajih, ki so varni in udobni. Če želimo v koči prenočiti, se predhodno pozanimajmo, ali je odprta, in prenočišče rezervirajmo.

... je vseeno, kakšne barve je, samo da ni naritnik.

Napolnimo najprej starševski nahrbtnik, v svojega pa dajmo kak priboljšek, plastenko s pijačo (omogoča nam nadzor porabe pijače), Cici dnevnik ali dnevnik Mladi planinec in najljubšo igračo. Staršem podtaknimo poleg malice, pijače in osebnih dokumentov še rokavice, kapo, vetrovko, zaščitno kremo, sončna očala, rezervna oblačila, kompas, ustrezen planinski zemljevid, mobilni telefon, zavitek prve pomoči z zaščitno (astronavtsko) folijo, piščalko, bivak vrečo, vžigalice, svečo in baterijsko svetilko. Kaj nam vrne v odgovor odmev z gorskih sten, če vprašamo: *Kdo bo ruzak nosil? Osel, osel, osel ...*

ČE IMAMO LEP IN UPORABEN PRENOSNI TELEFON ...

Pred odhodom preverimo stanje vira napajanja z energijo, potem telefon ugasnimo in spravimo v nahrbtnik. Ne dovolimo, da nas in druge obiskovalce gora zbuja iz zamaknenosti zvonjenje, prav tako si ne privoščimo odhoda v gore z mislijo, saj če bo kaj narobe, bomo pa poklicali klic v sili — 112. Lažno upanje je zloraba lastne verodostojnosti in odnosa do gora. In z mobilnim aparatom se ne slikajmo povsod in povprek: zaradi tega bo izumrla priljubljena gorniška popkultura v obliki razglednice, na katero je treba z lastnim trudom napisati: škoda, ker te ni z nami.

- kompleksnost, ki jo združujejo izbrani načini gibanja, vremenske razmere ter glavna (učna, gibalna) vsebina izleta, pohoda, ture,
- motive gornikov in doživljajsko zmožnost gorske pokrajine,
- ciljno in starostno skupino ter število udeležencev, ki se lotevajo podviga,
- samovodenje ali vodenje z licenciranim vodnikom ter
- način priprave na izvedbo.

Navedene lastnosti kažejo, da gre za precej kompleksno sliko, ki se je ne da strpati v enostavno zapoved, kot je tista (že davno preživeta), da so samo gojzarji edino ustrezno obučeno za dejavnosti v gorah.

... je ta v primerjavi z vlakom nepomemben strojček.

Prosimo starše, naj avto pustijo doma, in se na pot odpravite z javnim prevozom. Lahko boste v miru preštevali kozolce na polju, prepevali pesmice in igrali družabne igre. Vsekakor bo izlet trajal dlje časa, kar pomeni, da boste dlje časa skupaj s tistimi, ki jih imate najraje. Jeklene konjičke pa pustimo v dolini, ne rinimo z njimi v mravljišča in na dvorišča planinskih koč. Do narave se vedno in povsod obnašajmo prijazno, spoštljivo in odgovorno.

Izlet je lahko lep. Pohod je lahko doživet. Tura je lahko izpolnjena. Tura je tura tudi, če je nimam za turo. Izlet/pohod/tura je lahko vrednota, če jo cenim, če je zame nekaj vrednega, pomembnega, lepega in dobrega.

Ali kot je zapisal France Stele: »Za svojo pot ne potrebuješ nič takega, kar ne premore najbolj ubog revež. Popotno palico lahko odrežeš v leskovem grmu. Lahko greš bos in se spotoma naješ borovnic in malin, lahko se odžejaš v potoku. Spiš pri pastirjih ali pod milim nebom, dihaš neskončne zaloge čistega zraka, greješ se na soncu ali ob ognju ... Samo pojdi, kajti dovolj je bilo izgovorov in preveč pomladi je že odzvonilo mimo tebe!«

Mag. Borut Peršolja, geograf in gornik, Domžale
Fotografije: Borut Peršolja

Peter Skoberne

IZLET NA OBALO PANONSKEGA MORJA

Slovenija je izjemno bogata z naravnimi znamenitostmi vseh vrst: jamami in skalnimi samotarji, slikovitimi izviri, slapovi in soteskami, naravnimi okni in mostovi ter drevesnimi velikani. Pravo obilje teh izstopajočih naravnih pojavov je v zahodnem in severnem delu države. Nič nenavadnega, saj tam prevladujejo apnenčaste kamnine, ki so zelo pripravne za naravne umetnije. Kamnina je namreč občutljiva za delovanje vode, te pa je na tistem območju na pretek. Poleg tega je tam zelo razgibano tudi površje, od morske gladine pa vse do vrha najvišje gore — Triglava.

Severovzhodna Slovenija je povsem drugačna: manj je gozdov, prevladujejo kmetijske površine, ni presenetljivih pokrajinskih preobratov, ki smo jih vajeni s kraškega sveta, zato pa je svet gričevnato umirjeno vzvalovan ter prehaja v obsežno ravnino, nekoč zalito s Panonskim morjem.

Če na Slovenijo pogledamo s stališča geološke časovne razsežnosti, se izkaže, da je pravzaprav morska dežela, saj je rojena iz morja. Na zahodu je še danes Jadransko morje, fliši Brkinov, Brd, severne Istre, Vipavske doline, apnenci in dolomiti Krasa, Dinarskega gorstva in Alp so vse kamnine, ki so nastale na dnu morja in se po gorotvornih procesih znašle na kopnem. Na vzhodnem delu je bilo obsežno morje Tetis, na katero sedaj spominjata le še Nežidersko in Blatno jezero.

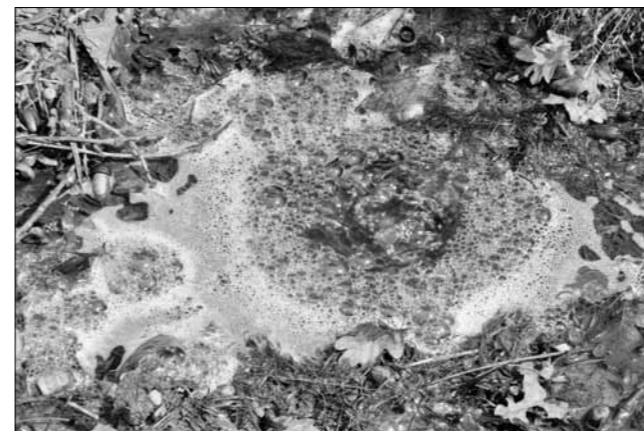
Zakaj torej ne bi enkrat za spremembo šli na rob nekdanjega Panonskega morja? Tam gotovo celo poleti ne bo tolikšne gneče kot na 40 km dolgi slovenski obali!

Geološka zgodovina je prezapletena, da bi jo zmogli zlahka razumeti, zlasti ker je naš način časovnega dojetja omejen na razpon kakih dvesto let, kar je za geološko uro podobno, kot če bi trenili z očesom. Zato tudi tako težko dojamemo pretekle spremembe površja, zemeljske premike, prelome, narive, ki so se dogajali milijone let in se dogajajo še zmeraj, le da seveda tega nismo sposobni zaznati.

Ne preostane nam drugega, kot da zaupamo razlagam geologov, da se je ob dvigovanju Alp in Karpatskega gorstva morje umaknilo, postopoma je nastala rodovitna ravnina, ki je bila že zgodaj poseljena. Zaradi prometne lege je bilo to območje ves čas živahno tudi v zgodovinskem pogledu. V času rimskega cesarstva je bila rodovitna ravnina žitnica imperija, zato so provinco poimenovali po kruhu (latinsko: *panem*) — Panonia. Ime za dno nekdanjega morja Tetis se je obdržalo vse do danes — Panonska nižina.

Na našem izletu si bomo ogledali nekaj zanimivosti delčka zahodnega obrobja Panonskega morja, kjer morda v podzavesti še vedno lahko zaslutimo vznemirljivost stika dveh elementov: vode in kopenskega. To je območje Slovenskih goric, pokrajine med Muro in Dravo, terciarnega gričevja, ki sta ga razbrazdali Pesnica in predvsem Ščavnica s pritoki.

Prav delčku doline Ščavnice bo veljala naša pozornost. Zanimivo je, da je izvir reke Ščavnice pri Zgornji Velki, kjer voda primezi iz številnih izvirčkov, manj kot kilometer zračne črte oddaljen od Mure, vendar teče rečica samostojno skoraj 60 km, preden se pri Gibini izlije v Muro. Zgornji del je še najbolj naravno ohranjen, od Spodnje Ščavnice pa vse do izliva v Muro pa je Ščavnica regulirana, močvirni svet pa izsušen in spremenjen v kmetijske površine. Loge in travnike ob vijugajoči se rečici, kjer so spo-

mladi zacvetele množice močvirskih tulipanov, so zamenjala polja, zato je podoba doline drugačna in naravoslovno bolj enolična.

Tudi ime te reke je nekaj posebnega. Na kaj pomislimo, ko ga slišimo? Jezikoslovci so si edini, da izvor imena ni povezan s sicer najbolj logično povezavo, urinom. Potem pa se njihova enotnost konča. Najbolj verjetni sta dve možnosti: da je Ščavnica imenovana po obrežnem rastlinju, ščavju ali pa da ime izhaja iz starejše slovanske besede *ščáva*, ki bi lahko pomenila izvir mineralne ali kalne vode.

Za celotno zahodno obrobje Panonske nižine so značilni termalni in mineralni vreli, tudi v dolini Ščavnice, zato je ta razlaga kar verjetna. Pod morskimi naplavinami so vodonosniki, kjer se voda ob prelomih segreva, v njej se lahko raztapljajo tudi mnogi minerali. Na Madžarskem in v Avstriji je na tem območju kar nekaj zelo znanih zdraviliških središč, na obrobju Slovenskih goric so najbolj znani Radenci.

Izvire slatine je odkril dr. Friederich Karel Henn iz Vojnika. Ko se je leta 1833 kot študent od doma peljal na študij v Gradec, mu je kočijaž na močvirnem travniku pokazal nenavaden izvir, iz katerega je voda sikala in brbotala. Domačini so dejali, da »bublja«, in povezovali delovanje izvira s čarovnicami, ki v kotlu pod izvirom kuhajo točo. Mladi študent medicine se ni pustil zavesti ljudskemu praznoverju,

ampak je vzel vzorec vode in ga analiziral. Zavedal se je pomena odkritja, a je šele leta 1865 lahko odkupil zemljišče, na katerem je bil izvir, in začel iskati glavno žilo. Dolgotrajno, naporno in finančno zahtevno iskanje bi Henna skoraj izčrpalo, a se je njegova vztrajnost vendarle obrestovala. Po štirih letih mu je uspelo najti izvir, še istega leta so zdravilno vodo začeli polniti v glinaste posode. To je bilo rojstvo slovesa odlične slatine in začetek zdraviliškega turizma v Radencih. Za prodajo so uporabljali vodo iz treh vrelic: Zdravilnega, Kraljevega in Giselinega. Na etiketi so prvega označevali s tremi rdečimi srci, drugega z dvema in tretjega z enim. Kasneje so ob oblikovanju enotne blagovne znamke uporabili vsa tri srca za vodo, kot jo poznamo danes — Radenska tri srca!

Nedaleč od Radencev so v senci slovite Radenske številni izviri slatin. Najdemo jih v Slovenskih goricah v Ihovi, pri Benediktu v Slovenskih goricah, v Spodnjih in Zgornjih Žerjavcih, Lormanju, Ivanjševcih. Ljudje so jih poimenovali po bližnjih kmetijah ali pa kar po krajih. Veliko je majhnih izvirov, ki so še povsem naravni, medtem ko so večji zajeti ali vsaj speljani v cevi in korita. Ljudje so jih že od nekdaj cenili in uporabljali, zato so jih vzdrževali in čistili, bodisi lastniki ali vaške skupnosti. V predvojni Jugoslaviji je za izvire skrbela banovinska uprava. Z udobnejšim načinom življenja, zlasti po-

trošništvom, so postali naravni izviri zapostavljeni, pogosto nevrdrževani in zanemarjeni.

Tako je bilo tudi z Ivanjševsko slatino, ki so jo za prodajo v bližnji okolici polnili že pred prvo svetovno vojno. Izvir so uredili in nad njim zgradili značilno uto, podobno kot na mnogih drugih večjih slatinah v okolici. V zadnjih desetletjih so sicer izvir uporabljali, vendar nihče ni vzdrževal ute in okolice. Pogled na zanemarjeno slatino je bil prav žalosten. Domačini sami niso zmogli finančnega bremena obnove. Zadeva se je premaknila, ko je bila obnova uvrščena na seznam Heliosovega sklada za ohranjanje čistih slovenskih voda. Leta 2003 je bil izvir obnovljen in ponovno je postal ponos kraja, hkrati pa zanimiva turistična točka med Negovskim jezerom in gradom ter razglednim Janževim vrhom.

Tudi v bližnjih Očeslavcih je slatinski izvir, tako lahko brez težav primerjamo okuse naravnih slatin. Ker je njihova podzemna pot različna, so različne tudi vsebnosti mineralnih snovi ter količina ogljikovega dioksida. Okusi in užitki so torej povsem butični!

Pri Ivanjševcih pa si lahko ogledamo tudi pojav, ki je v Sloveniji zelo redek. Navadno je povezan z vulkanskimi pojavi, lahko pa tudi, kakor pri nas, z nastankom mineralnih izvirov. To so plinski izviri ali mofete. Pogosto namreč s slatino izhajajo tudi plini. Na to spominja že zgodba o »bubljanju« vode ob odkritju radenske slatine. Iz mofet namreč stalno izhajajo plini.

Zelo lahek je dostop do mofete pri Ivanjševcih. Edina težava je, da je neugledno skrita v obcestnem jarku. Iz Ivanjševcev se napotimo proti Stavešincem. Po dobrem kilometru nadaljujemo po cesti ob gozdu na levi strani. Ko se gozd konča, pozorno poslušajmo in opazujmo dno obcestnega jarka, še vedno na levi strani. Odvisno od količine vode, bomo zaslišali šume, sikanje ali brbotanje. Zanesljiv znak, da smo pri mofeti, so tudi mrtve žuželke ob izviru. Zaduši jih namreč ogljikov dioksid, ki je težji od zraka.

Morda bo odkritju sledilo razočaranje, saj je sicer imeniten pojav videti dokaj bedno. Obcestni jarek pač ne ustreza ugledu takšne znamenitosti! A kaj hočemo, to je bil stranski učinek gradnje ceste, ki bi izjemen pojav lahko tudi povsem uničila.

V bližini pa je še več mofet v naravnem stanju. Domačini jim pravijo slepice, verjetno ravno zaradi vpliva na živali. Najbolj imenitna je Stavešinska slepica. V redkem gozdu je nekaj vodnih očesc. Zaradi stalnega izhajanja plinov voda nenehno brbota. Ko se zagledaš v igro vodne gladine, ki jo razburkavajo plini, ni težko razumeti, da so si domačini razlagali takšne pojave s čarovnicami in čarovniškimi kotli.

Tudi tukaj bomo lahko videli na tleh, kjer izhajajo plini, mrtve mravlje, muhe, čmrlje ali kobilice. V vetrovnih dneh nevarnosti za zadušitev ni, drugače pa je, če zavladava brezvetrje. Takrat ne bi bilo varno poležavati ob izviri, če pa stojimo, smo na varnem.

Dostop do Stavešinske slepice je treba vendarle natančneje opisati. Od Ivanjševcev se usmerimo proti Stavešinskemu vrhu. Po 2,3 kilometra od križišča pridemo do konca razloženega naselja, na levo se odcepi dostop do skupine hiš. Usmerimo se do gozda ter se ob njem levo po kolovozu spustimo po pobočju do ravnine, ne zavijemo k stavbam, ampak nadaljujemo ob gozdnem robu v redek gozd, kjer zagledamo na desni strani več skupin mofet (okoli 800 m od hiš v naselju).

O slatinah in slepicah sem pisal predvsem zato, da vas morda malce nenavadne naravne znamenitosti zamikajo ter privabijo v manj znan in posledično slabše obiskan del Slovenije.

Prepustimo se doživljanju gričevnate krajine, posejane z gozdom, vinogradi, njivami, kmetijami in vasicami. Lahko naletimo tudi na primere nekdanje značilne gradnje hiš, ko so domačini z materiali, ki so ga imeli na voljo, zgradili domovanja in pri tem znali upoštevati naravne danosti območja.

Življenje je bilo nekdanje trdo in skromno, kar je kalilo domačine v skromnosti, bistrosti in pridnosti. Iz teh krajev je izšlo nekaj pomembnih Slovencev. Omenimo le tri.

V Rodmošcih se je rodil duhovnik in psiholog Anton Trstenjak (1906–1996). Sledove njegovega delovanja srečujemo na različnih področjih, od teologije do psihologije barv, grafologije, zlasti vzbujajo občudovanje njegov smisel za celoto, ki je v današnjem času

tako silno redek. Na razpolago imamo več podatkov kot kadar koli prej, zato zaradi množice dreves težko vidimo gozd. Trstenjak je znal razstaviti problem do posameznih delčkov in ga, rešenega, vstaviti nazaj v celoto. Poleg tega, da je bil izjemen znanstvenik, je bil v prvi vrsti preprost, veren človek, zato je v ponižni dostopnosti zmogel pomagati mnogim ljudem.

Na murski strani se je v Črešnjevcih pri Radgoni rodil Peter Dajnko (1787–1873). Bolj kot duhovnik je znan predvsem kot jezikoslovec. Leta 1824 je izdal učbenik slovenskega jezika in v njem predstavil nov črkopis s posebnimi znaki za šumnike. Poudarjal je, da ima vsak jezik svoje glasove, zato jih je treba pravilno zapisati, da jih je mogoče pravilno prebrati. Dajnčico so uporabljali predvsem na vzhodnem Štajerskem, ocenjujejo, da je bila skupna naklada izdanih knjig okoli 50.000. Po kakšnih desetih letih rabe se je začela postopoma umikati gajici in je bila dokončno ukinjena leta 1839. Prevladalo je namreč mišljenje, da naj črkopis upošteva splošne značilnosti slovenskega jezika in ne le posameznega narečja.

Peter Dajnko je bil tudi čebelar in je o čebelarstvu v slovenskem jeziku napisal tudi knjigo. Njegova rojstna hiša je etnološki spomenik, saj je ohranila vse arhitekturne značilnosti gradnje tistega časa. V njej je urejena spominska soba Petra Dajnka.

Tudi tretji znameniti Slovenec, rojen na obrobju Slovenskih goric, Pri Mislovih v Moti pri Radencih,

210

je bil duhovnik. Za razliko od obeh sorojakov, ki ju poznamo bolj po drugih dejavnostih kot duhovništvu, pa je Jakob Missia (1838–1902) dosegel pomemben položaj v cerkveni organizaciji. Leta 1863 je bil posvečen v duhovnika, po vrsti pomembnih služb je leta 1884 postal ljubljanski knezoškof, leta 1897 goriški nadškof in ilirski metropolit, dve leti kasneje pa ga je papež imenoval za kardinala. Missia je bil prvi Slovenec z nazivom kardinala.

Tako lahko ob pohodu od Negove skozi Ivanjševce čez Janžev vrh do Gornje Radgone spoznamo nekatere skrite lepote tega dela Slovenskih goric, ob tem pa brez težav še kakšno sami odkrijemo. A to je le eden od mnogih obrazov in zanimivosti tega zanimivega obrobja nekdanjega Panonskega morja. Tu je še okolica Sv. Jurija ob Ščavnici, kraji, ki sta jih zaznamovala zlasti domačina Anton Korošec in Vekoslav Grmič. Prizadevni člani turističnega društva so tudi obnovili enega redkih preostalih mlinov na veter na Stari gori, kjer je več kot dvajset let službo-

vala učiteljica Kristina Šuler. Zgodba zase je Pesniška dolina, od koder so bili doma pisatelj in novinar Ignac Koprivec (Derbetinci), pisatelj, jezikoslovec in narodni buditelj Jožef Muršec iz Biša, kjer je bil rojen tudi Jakob Gomilšek. Najbolj ga poznamo kot avtorja pesmi *Slovenec sem*, ki jo je uglasbil Gustav Ipavec in so jo v 19. stoletju prepevali kot eno temeljnih narodnostnih pesmi, pravzaprav je imela tedaj kar vlogo himne.

Slovenske gorice so tudi Benedikt s svojo imenitno okolico, območje vse do Šentilja na severu in Prlekije na jugu. Dežela prijaznih in gostoljubnih ljudi, pa tudi dobre hrane in odličnega vina. Če pa se še ob tem ne naveličate gostoljubne »panonske« obale, jo lahko mahnete čez Muro na Goričko!

*Dr. Peter Skoberne, Ministrstvo za okolje in prostor,
Direktorat za okolje, Sektor za ohranjanje narave,
Ljubljana
Fotografije: Peter Skoberne*

Tone Gorjup

IZ ŽIVLJENJA KRAJEVNE CERKVE

SEPTEMBER 2015

Odmevi na okrožnico Hvaljen, moj Gospod

Okrožnica papeža Frančiška o ekologiji je v začetku septembra 2015 izšla tudi v slovenščini pri založbi Družina. Naslov *Laudato si* v izvirniku je papež dobil v Frančiškovi *Hvalnici stvarstva*, ki se v našem prevodu začneja Hvaljen, moj Gospod. Papež v tem dokumentu odkriva tesno povezanost med našim ravnanjem z ubogimi in brezbriznostjo do ranljivosti planeta. Poudarja dostojanstvo slehernega bitja, opozarja na nujnost ekološke ozaveščenosti za obstoj človeštva, poziva k odgovornosti gospodarstvenike in politike, vabi k iskanju drugačnega razumevanja napredka ter predlaga nov način življenja. Papež v okrožnici močno poudarja, da je treba skrbeti za človeka v odnosu do stvarstva in za stvarstvo v odnosu do človeka. Okrožnico so pozdravili tudi okoljevarstveniki.

OKTOBER 2015

Slovenijo zajel begunski val

Madžarska je sredi septembra 2015 zaprla mejo s Srbijo, zato je prvi val beguncev oziroma migrantov, ki so želeli nadaljevati pot prek te države v Avstrijo in naprej v Nemčijo, v nekaj dneh zajel Slovenijo. Beguncev je bilo več tisoč. Ko je nekaj tednov zatem Madžarska zaprla še mejo s Hrvaško, je iz sosednje države k nam pljusnil drugi begunski val. Najhuje je bilo v prvih dneh po 17. oktobru, ko je Hrvaška nenadzorovano prek meje napotila tudi po deset tisoč prebežnikov in migrantov. Na območju brežiške občine so posamezne skupine obtičale med dvema mejnima prehodoma, ena je sredi noči prebredla Sotlo ... Množice so se med drugim va-

lile prek prehoda Rigonce in tudi drugod, naprej po poljih in skozi vasi. Šele ko je proti koncu oktobra Slovenija dosegla dogovor s Hrvaško o organiziranem sprejemanju beguncev v Dobovi, so se razmere izboljšale, a do takrat je mejo prestopilo že več kot sto tisoč beguncev.

Novomeški škof Andrej Glavan je v imenu škofovske konference izrekel hvaležnost in priznanje policistom, vojakom, pripadnikom civilne zaščite in številnim prostovoljcem humanitarnih organizacij za njihovo dotedanje delo in zavzetost. Posebej se je zahvalil vsem članom slovenskega Karitasa in župnij, ki so v tistih dneh požrtvovalno sprejemali begunce in skrbeli, da je bil njihov odhod proti končnim državam čim bolj organiziran. Do zaprtja balkanske poti spomladi 2016 je v Slovenijo sicer vstopilo skoraj pol milijona prebežnikov.

Ali se nam lahko obeta nov begunski val?

211

NOVEMBER 2015

Nova cerkev sv. Janeza Boska

Jubilejno leto sv. Janeza Boska ob 200. obletnici njegovega rojstva se je v Sloveniji zamaknilo v november. Razlog za to je bila nova župnijska cerkev, posvečena zavetniku mladih, ki je zrasla v Mariboru in je del Don Boskovega centra, ki so ga začeli graditi leta 2011. Temeljni kamen zanj je že leta 1999, ob drugem obisku Maribora in razglasitvi škofa Slomška za blaženega, blagoslovil sveti Janez Pavel II. Slovesnost blagoslovitve nove cerkve 15. novembra 2015 je sovpadala s »slovenskim« sklepom jubilejnega leta sv. Janeza Boska in obiskom njegovega desetega naslednika Angela Fernandez Artimea. Svetišče je blagoslovil vrhovni predstojnik salezijancev, oltar v njem pa je posvetil mariborski nadškof Alojzij Cvikl.

Vrnitev nadškofa Urana

Upokojeni nadškof Alojz Uran je v začetku novembra dobil od Svetega sedeža dovoljenje, da se po bivanju v tujini lahko vrne v Slovenijo. Odločitve sta se razveselila tako upokojeni nadškof Uran, ki je nekaj dni pred tem uspešno prestal operacijo, kot ljubljanski nadškof Stanislav Zore. Kot je povedal slednji, bo nadškof Uran glede na svoje zdra-

vstveno stanje in v dogovoru z njim opravljal različne pastoralne dejavnosti ter pomagal pri življenju krajevne Cerkve.

DECEMBER 2015

Začetek leta usmiljenja

Papež Frančišek je na praznik Brezmadežne, 8. decembra 2015, s sveto mašo in odprtjem svetih vrat v vatikanski baziliki odprl izredno sveto leto usmiljenja. Papež je v pridigi poudaril, da moramo usmiljenje postaviti pred sodbo. V vsakem primeru bo Božja sodba vedno v luči Božjega usmiljenja. Če bi bilo vse prepuščeno grehu, bi bili namreč najbolj obupani na svetu.

V buli o razglasitvi leta usmiljenja je papež tudi stolne cerkve določil za nosilne cerkve svetega leta. Obenem je škofom dal možnost, da za svetoletno cerkev izberejo še kakšno drugo svetišče. V Sloveniji smo v leto usmiljenja vstopili s slovesnim odpiranjem svetih vrat v vseh stolnih cerkvah in v nekaterih romarskih središčih v nedeljo, 13. decembra, le v murskosoboški stolnici so vrata odprli že na praznik Brezmadežne. Pomenljiva je bila tudi izbira vrat v posameznih svetiščih. V ljubljanski stolnici so se odločili za vrata, ki vodijo v stolnico s Ciril-Methodovega trga. Na njih je upodobljena zgodba zgodovine ljubljanske nadškofije v prejšnjem stoletju oziroma škofje, ki vsak po svoje pričajo tudi o razsežnosti božjega usmiljenja; med njimi izstopa Božji služabnik škof Vovk. V mariborski stolnici so izbrali vrata na severni strani stolnice v bližini Slomškovega groba. V Mariboru so sicer na isti dan odprli svetoletna vrata dveh cerkva. Po slovesnosti v stolnici so zbrani v procesiji odšli do frančiškanske bazilike in po slovesnem odpiranju svetoletnih vrat vstopili vanjo. Ker je to edina cerkev Matere usmiljenja v Sloveniji, so jo izbrali za svetoletno. Novomeška stolnica je za to priložnost dobila nova vrata blaženih mučencev, brezjanska bazilika, kjer so imeli slovesnost odprtja 1. januarja 2016, pa ima od takrat vrata, ki simbolizirajo Jezusove besede.

»Jaz sem vrata!« Na njih je upodobljen Kristus, pripet na križ, ki pada v brezno človeške bede. V naslednjih mesecih so škofje odprli še več svetoletnih vrat v različnih romarskih svetiščih. Za sklep izrednega leta usmiljenja je bil določen 20. november 2016, praznik Kristusa Kralja.

Božji služabnik Alojzij Kozar

V najmanjši slovenski škofiji so se na praznik Brezmadežne razveselili novice iz Vatikana, da se sme nekdanji odranski župnik Lojze Kozar starejši imenovati božji služabnik. Nadškof Peter Štumpf je novico oznanil pri slovesni maši, s katero so vstopili v leto usmiljenja. Tako ima škofija Murska Sobota ob Božjem služabniku Danijelu Halasu še drugega Božjega služabnika Alojzija Kozarja. Tako nas po škofovih besedah nov Božji služabnik vabi na pot spreobrnitve, da pogumno stopamo skozi vrata Božjega usmiljenja in tudi drugim odpiramo vrata, ki vodijo h Kristusu.

Družinski referendum

V Sloveniji smo imeli 20. decembra 2015 referendum o uveljavitvi novele zakona o zakonski zvezi. Z njo je želela vladna koalicija doseči, da bi bila zakonska zveza po novem skupnost dveh oseb kate-regakoli spola. Vse, kar je doslej veljalo za ženo in moža, bi veljalo tudi za razmerje dveh oseb ne glede na spol. Referenduma se je udeležilo zadostno število volivcev, med katerimi je zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, ki izenačuje istospolne skupnosti s skupnostjo moškega in ženske, zavrnilo dobrih 63 odstotkov volivcev, zanj pa jih je glasovalo dobrih 36 odstotkov.

JANUAR 2016

Božje ime je Usmiljenje

V več kot osemdesetih državah sveta, tudi v Sloveniji, je 12. januarja 2016 izšla papeževa knjiga v obliki intervjuja z naslovom *Božje ime je Usmiljenje*. S papežem Frančiškom se je pogovarjal italijanski

novinar Andrea Tornielli. Papež v pogovoru z novinarjem podrobno pojasnjuje razloge za razglasitev izrednega svetega leta usmiljenja ter pri tem navaja spomine iz mladosti in ganljiva pastoralna doživetja ob srečanjih z najrazličnejšimi ljudmi. Poudarja, da Cerkev nikomur ne sme zapreti vrat, ampak mora, ob spoštovanju etičnih in teoloških vidikov, vsem pomagati, da se odprejo za Božje usmiljenje, sprejmejo odgovornost za svoja dejanja in se uprejo hudemu.

Mariborski ordinariat v lasti Slomškovega sklada

Zgradba ordinariata mariborske nadškofije na Slomškovem trgu v Mariboru je od 29. januarja v lasti treh avstrijskih škofij — graške, celovške in salzburške —, ki so v ta namen ustanovile Slomškov sklad s sedežem v Gradcu. Na mariborski nadškofiji so pojasnili, da je to v skladu s sporazumom, sklenjenim z upniki, ki nadškofiji omogoča preživetje. Poudarili so še, da so avstrijske škofije sklad ustanovile kot solidarnostno pomoč za ohranitev Slomškove dediščine, saj je mariborska nadškofija z njimi zgodovinsko povezana. Sklad si prizadeva, da zgradbe, ki so za delovanje nadškofije nadvse pomembne, ne bi prišle v tuje roke. Mariborska nadškofija si želi, da bi ordinariat in tudi druge zgradbe, ki bi jih prevzela Slomškova ustanova, v prihodnosti, če bodo finančne možnosti to dopuščale, spet postale njena last. V isti želji je sredi maja z upniki podpisala prodajno pogodbo za cerkev sv. Alojzija v Mariboru. Kupila jo je Hrvaška katoliška misija v tem mestu.

FEBRUAR 2016

Našo državo obiskal kardinal Parolin

V začetku februarja je prišel v Slovenijo vatikanski državni tajnik kardinal Pietro Parolin. Glavni razlog obiska je bil blagoslov nove apostolske nunciature na ulici Janeza Pavla II. v Ljubljani. V nunciatu je poleg prostorov, potrebnih za sprejeme in druge potrebe, tudi kapela, ki jo krasí mozaična poslikava p. Marka Ivana Rupnika. Na slovesnosti blagoslova

Cerkev sv. Janeza Boska v Mariboru je del Don Boskovega centra

Kardinal Pietro Parolin, tretji z leve, blagoslovil novo apostolsko nunciaturo na ulici Janeza Pavla II. v Ljubljani

3. februarja so se na povabilo apostolskega nuncija pri nas nadškofa Juliusza Janusza zbrali slovenski škofje, vidni predstavniki političnega življenja, diplomatskega zbora in drugi gostje. Kardinal Parolin je pred blagoslovom dejal, da gre za pomemben trenutek v odnosih med Slovenijo in Svetim sedežem.

Nadškof Jurkovič imenovan za opazovalca Svetega sedeža v Ženevi

Papež Frančišek je 13. februarja 2016 nadškofa Ivana Jurkoviča imenoval za stalnega opazovalca

Nadškof Ivan Jurkovič

Svetega sedeža pri Uradu Združenih narodov in drugih mednarodnih organizacijah v Ženevi ter za stalnega opazovalca pri Svetovni trgovinski organizaciji. Nadškof Ivan Jurkovič je to imenovanje dočkal kot apostolski nuncij v Rusiji in Uzbekistanu.

Nataši Govekar visok položaj v Vatikanu

Papež Frančišek je sredi leta 2015 ustanovil Tajništvo za komunikacije in vanj povezal vse vatikanske medije. Tajništvo ima več oddelkov in od 9. februarja 2016 enega od njih, teološko-pastoralni oddelek, kot direktorica vodi profesorica teologije Nataša Govekar, doma iz Šempetra pri Novi Gorici.

MAREC 2016

Škof Smej prejel red za zasluge

Predsednik države Borut Pahor je zadnji dan marca 2016 vročil red za zasluge škofu Jožefu Smeju za življenjsko delo in bogat prispevek k duhovni kulturi Slovencev. Kot so zapisali v utemeljitvi, je delo *teologa, pisatelja, pesnika, prevajalca, raziskovalca in cerkvenega zgodovinarja škofa Smeja obsežno in raznovrstno. Bil je in je še »pastir«* v duhu evangelija ter cenjen poznavalec katoliškega nauka. Omenili so sodelovanje pri prevajanju Svetega pisma, Zakonika cerkvenega prava, bogoslužnih knjig, njegovo

Upokojeni mariborski pomožni škof msgr. dr. Jožef Smej

pisateljsko in pesniško delo, raziskovanje obče, cerkvene in slovstvene zgodovine naših ljudi med Muro in Rabo. Napisal je vrsto znanstvenih in leposlovnih del ter veliko prevajal iz latinščine, grščine, francoščine ali madžarščine. Poudarili so tudi njegov prispevek k ekumenizmu, ohranjanju slovenstva v Slovenski okroglini na Madžarskem.

APRIL 2016

Deset let novih škofij

V aprilu 2016 smo praznovali deseto obletnico murskosoboške, novomeške in celjske škofije. Papež Benedikt XVI. jih je ustanovil 7. aprila 2006 in ob razdelitvi mariborske škofije slednjo povzdignil v nadškofijo in metropolijo. Murskosoboška škofija je imela slovesnost ob tej obletnici na sam dan ustanovitve. Somaševanje škofov in duhovnikov je vodil ordinarij škof Peter Štumpf, ki je v pridigi govoril o veri, upanju in ljubezni. Novomeška škofija je jubilej ustanovitve praznovala z različnimi dogodki, združenimi pod geslom *Živo občestvo Cerkev*, vse od aprila 2015. Z njimi so želeli v vernikih okrepiti čut povezanosti s škofijo. Glavne teme praznovanja so bile družina, mladina in sprava. Izdali so tudi zbornik in pripravili koncertno izvedbo dela *Te Deum* skladatelja Aleša Makovca. V Celju so ob jubileju škofije predstavili monografijo *Zgodovina krščanstva na ozemlju celjske škofije*.

Obisk relikvij sv. Leopolda Mandiča

V župnijski cerkvi v Štepanji vasi v Ljubljani so 18. aprila 2016 sprejeli relikvije oziroma neiztroheno telo sv. Leopolda Mandiča, ki je skupaj s sv. patrom Pijem iz Pietrelcine zavetnik jubilejnega leta usmiljenja. Priljubljeni spovednik je bil doma iz Hercegnovega pri Boki Kotorški. Kot član Beneške kapucinske province je večino časa preživel v Padovi, v letih 1905 in 1906 pa je bil vikar in spovednik v kapucinskem samostanu v Kopru. Tudi zato so slovenski kapucini v dogovoru s sobraty na Hrvaškem želeli, da bi telo sv. Leopolda Mandiča, ki počiva v

Relikvije sv. Leopolda Mandiča v cerkvi sv. Štefana v Štepanji vasi

steklenem sarkofagu, na poti nazaj v Padovo lahko počastili tudi pri nas. Slovesnemu sprejemu pred cerkvijo sv. Štefana v Štepanji vasi je sledila sveta maša, ki jo je daroval ljubljanski nadškof Stanislav Zore.

MAJ 2016

Fatimska Marija romarica

V Slovenijo je 12. maja 2016 prispel milostni kip Fatimske Marije Romarice. Slovesni sprejem so pripravili v narodnem svetišču Marije Pomagaj na Brezjah. Mašo ob somaševanju številnih duhovnikov je daroval ljubljanski nadškof Stanislav Zore, ki je s skupino romarjev milostni kip spremljal tudi na poti iz Fatime na Brezje. Obisku Brezij je sledilo njeno romanje po župnijah posameznih škofij. Pot po Sloveniji je sklenila 13. oktobra pri Mariji Zaveznici s plaščem na Ptujski Gori s posvetitvijo našega naroda Jezusovemu in Marijinemu srcu. Slovenski škofje upajo, da bo tretji obisk Fatimske Marije pri nas obrodil bogate dušnopastirske sadove, saj je bil nekakšen vseslovenski Marijin misijon s poglobitvijo vere, upanja in ljubezni.

JUNIJ 2016

Kardinal Stella na duhovniškem dnevu v Mariboru

V svetoletni baziliki Matere usmiljenja v Mariboru so se 8. junija zbrali duhovniki, redovniki, di-

akoni in semeniščniki iz vseh slovenskih župnij ter skupaj praznovali dan duhovniškega posvečenja. Za to priložnost je v Maribor prišel prefekt Kongregacije za duhovnike kardinal Beniamino Stella in se srečal z njimi. V predavanju na temo *Duhovnik in sveto leto* je spregovoril o izbiri za duhovništvo, o naravi duhovniškega poklica, o duhovniškem bratstvu in o skrbi za ljudstvo, ki je duhovniku zaupano. Kardinal Stella je ob tej priložnosti obiskal tudi mariborsko stolnico in se ustavil v molitvi pri grobu blaženega Antona Martina Slomška. Srečal se je tudi z najvišjimi predstavniki političnega in kulturnega življenja v mestu ob Dravi.

Maša za domovino ob 25. obletnici samostojnosti

V ljubljanski stolnici sv. Nikolaja je bila dan pred dnevom državnosti maša za domovino, ki jo je ob somaševanju slovenskih škofov daroval predsednik Slovenske škofovske konference novomeški ordinarij Andrej Glavan. Pri njej so se poleg vernikov zbrali tudi predstavniki družbenopolitičnega življenja in diplomatskega zbora. Škof Glavan je v pridigi med drugim dejal, da je lastna država velik dar, pa tudi naloga. Ob koncu pa je zaželel, da bi bila 25. obletnica slovenske države priložnost, da se povežemo, se spravimo in pogumno ter z Božjim blagoslovom odgovorno vstopimo v skupno prihodnost.

JULIJ 2016

Tomaž Mavrič predstojnik lazaristov

Misijonska družba lazaristov je v začetku julija 2016 dobila novega vrhovnega predstojnika. To je v Argentini rojeni Slovenec Tomaž Mavrič. Ob izvolitvi je bil namestnik provinciala province sv. Cirila in Metoda v Ukrajini. Novo službo je dobil na rednem občnem zboru lazaristov v Chicagu v ZDA. Tomaž Mavrič se je rodil 9. maja 1959 v župniji San Antonio v Buenos Airesu v izseljenski družini s petimi otroki. Po končanem bogoslovju v Ljubljani ga je nadškof Šuštar 29. junija 1983 posvetil v duhovnika. Prvih deset let po posvečenju je deloval med

rojaki v Torontu. Zatem se je vrnil v Slovenijo ter bil kaplan v župniji Sv. Jakob ob Savi in pozneje pri Sv. Jožefu nad Celjem. Leta 1997 je odšel v misijone v Sibirijo. Od leta 2004 je bil v vodstvu province, ki ima svoj sedež v Kijevu, zajema pa območje Ruske federacije in Ukrajine.

Stoletnica ruske kapelice

Pred koncem julija se je pri Ruski kapelici pod Vršičem zvrstilo več slovesnosti v spomin na ruske vojake, ki jih je spomladi 1916 zasul snežni plaz, ko so gradili cesto čez gorski prelaz Vršič. Preživeli ujetniki so v spomin na umrle rojake še isto leto zgradili kapelico. V novejšem času pri kapelici vsako leto julija pripravijo slovesnost v spomin na umrle. Ker je minilo sto let od nesreče in od postavitve kapelice, je slovesnost potekala več dni. Uvod v praznovanje so bile kulturne prireditve, ki so se v drugi polovici meseca zvrstile v Kranjski Gori, Ljubljani, na Bledu, v Škofji Loki in Novi Gorici. Dva dneva pred glavno slovesnostjo je v Ljubljano prispela delegacija Ruske pravoslavne cerkve, ki jo je vodil metropolit Hilarion. Sledilo je ekumensko srečanje predstavnikov Katoliške ter Ruske in Srbske pravoslavne cerkve. Na njem so govorili o poslanstvu miru in dialoga v duhu skupne izjave, ki sta jo februarja na Kubi podpisala papež Frančišek in moskovski patriarh Kiril. Ob koncu so podpisali skupno izjavo z naslovom *Da bi Evropa ohranila svojo dušo*. Ekumenskemu srečanju je v župnijski cerkvi v Kranjski Gori sledila sveta maša za umrle pod plazom na Vršiču in za vse padle v prvi svetovni vojni. Sklenili so jo s pravoslavno molitvijo za pokojne. Glavni dogodek ob stoti obletnici tragedije pod Vršičem je bila tradicionalna slovesnost pri ruski kapelici, na kateri je bil tudi ruski predsednik Vladimir Putin.

AVGUST 2016

Dan spomina na žrtve totalitarizmov

Na evropski dan spomina na žrtve vseh totalitarnih in avtoritarnih režimov, 23. avgusta, je Študijski

center za narodno spravo v sodelovanju z Vojaškim vikariatom Slovenske vojske, stolno župnijo v Ljubljani in Narodno univerzitetno knjižnico pripravil več dogodkov. Razstavi v zaporniških celicah Udbe na Beethovnovi in spominski slovesnosti pred ameriškim veleposlaništvom je sledila sveta maša za žrtve totalitarizmov v ljubljanski stolnici. Maševal je nadškof Stanislav Zore, ki je v pridigi najprej osvetlil ozadje evropskega dneva spomina. Spomnil je na 23. avgust 1939, ko je bil podpisan pakt Ribbentrop-Molotov med Hitlerjevo nacionalsocialistično Nemčijo in Stalinovo komunistično Sovjetsko zvezo.

800 let cerkve Sv. treh kraljev v Studenicah

Cerkev Sv. treh kraljev v Studenicah je po zadnjih ugotovitvah stara vsaj 800 let. To so potrdili nedavno odkriti podatki v arhivskih zapisih, kjer sta omenjeni letnici 1214 in 1215. Ker so jubilej »zamudili«, so ga želeli čim prej proslaviti, čeprav z manjšo zamudo. Slovesnost so pripravili v nedeljo, 21. avgusta 2016, ko je zahvalno sveto mašo daroval mariborski nadškof metropolit Alojzij Cvikl. Ob tem so odprli dolga desetletja zaprt nunski kor, skozi katerega so sestre spremljale bogoslužje v cerkvi. Očistili so ga in vanj spet namestili nekaj dragocenih predmetov. Leta 1237 je bil namreč ob cerkvi ustanovljen samostan dominikank.

SEPTEMBER 2016

Nova svetnica mati Terezija

Papež Frančišek je 4. septembra 2016 na Trgu sv. Petra v Vatikanu blaženo mater Terezijo razglasil za svetnico. Sveta mati Terezija je blizu tudi Slovencem.

Rojstni kraj matere Terezije.
Foto: Shutterstock.

Na povabilo nadškofa Šuštarja je mati Terezija leta 1980 obiskala tudi Ljubljano in nekaj let zatem k nam poslala svoje sestre. Vsa indijska leta je bila povezana s slovenskimi in hrvaškimi jezuiti v Bengaliji. S p. Jožetom Cukaletom sta bila sodelavca, prijatelja in drug drugemu duhovna opora. Mati Terezija je umrla 5. septembra 1997 v Kalkuti. Papež Janez Pavel II. jo je 19. oktobra 2003 razglasil za blaženo, za njen god pa določil njen smrti dan. Tako so na Ježici v Ljubljani, kjer že trideset let bivajo njene sestre, dan po kanonizaciji matere Terezije slovesno obhajali njen god in se obenem zahvalili, da je prišteta med svetnike.

Tone Gorjup, novinar, Jarše
Fotografije: arhiv Družine

Ivan Janez Štuhec

NOVOSTI ZA DRUŽINSKO IN ZAKONSKO PASTORALO V RADOSTI LJUBEZNI (AMORIS LAETITIA)

Ko je papež Frančišek sklical sinodo o družini, je vzbudil veliko zanimanje javnosti in prebudil upanje, da bo Katoliška cerkev na tem področju naredila kakšne disciplinarne spremembe, predvsem ko gre za vprašanje ločenih in ponovno poročenih ter njihovega prejetanja zakramentov. To vprašanje je bilo v ospredju z razlogom, saj v sodobnem, predvsem zahodnem svetu tudi vedno več kristjanov spreminja svoje življenjske odločitve.

To upanje je prebudilo tudi strah in močno nasprotovanje kakršnikoli spremembam v tistih krogih v Cerkvi, ki postavljajo v ospredje pravni red in dogmatične resnice. Kdor bi zanikal omenjeno polarizacijo, ki jo je sprožila sinoda s svojim celotnim procesom, bi zanikal notranji cerkveni položaj ali ga olepševal. Zgodilo se je celo to, da so najožji papeževi sodelavci, kardinali in škofje, svoja stališča izdali v dveh publikacijah, v katerih so vztrajali pri dosedanji disciplini v Cerkvi. Ta napetost med tistimi, ki zagovarjajo razvoj in postavljajo v ospredje upoštevanje znamenj časa, in drugimi, ki zagovarjajo trdnost in nespremenljivost nauka, je v Cerkvi vedno bila in bo tudi ostala. Posledica te napetosti je očiščenje določenih spoznanj in kristalizacija stališč, ki jih Katoliška cerkev ohranja v času in prostoru, katerih značilnost je spremenljivost. Ni treba, da nas to dejstvo bega ali nam postavlja vprašanje o nespremenljivosti naše vere. Družina in zakon sta dve pomembni dobrini in strukturi medosebnih odnosov, ki imata v Svetem pismu svoj razvoj. Prav tako pa se je njuno razumevanje razvijalo od prve krščanske skupnosti do danes. Predvsem nam Jezus sam v svojih najbolj ključnih posredovanjih

na to temo ne odgovori na vsa vprašanja enoumno in enoznačno. Ker je tako, so v Cerkvi potrebni stalna razprava o tem, razmislek in poglobitev, ki nas pripeljejo čim bliže izvoru, to je Svetemu pismu in Jezusovi misli.

KLJUČI ZA RAZUMEVANJE FRANČIŠKOVE POSINODALNE APOSTOLSKE SPODBUDE O ZAKONU IN DRUŽINI

Papež Frančišek v Posinodalni apostolski spodbudi Radost ljubezni ne govori ne kot dogmatik ne kot pravnik in tudi ne kot moralni teolog. Govori kot pastir, ki ima pred očmi ljudi, konkretne osebe, ki jim želi prinašati odrešenjsko sporočilo evangelija, ki je predvsem oznanilo Božjega usmiljenja in ne »božje discipline«. Zato v točki 308, pod naslovom *Logika pastoralnega usmiljenja*, zelo jasno pove, da razume »tiste, ki imajo raje strožjo pastoralo, ki ne daje nobenega povoda za kakršnokoli zmedo. Vendar iskreno mislim, da si je Jezus Kristus želel Cerkev, ki je pozorna na dobro, ki ga Sveti Duh razširja sredi slabosti in bolehnosti, mater, ki z jasnostjo izraža svoj objektivni nauk in se hkrati »ne odpove« /.../ možnemu dobremu, čeprav tvega, da

se umaže s cestnim blatom.« Temu doda v točki 312 logiko dokumenta in logiko, ki naj bi vodila Cerkev v pastoralnem življenju, ko pravi, »da so neustrezni vsi teološki pojmi, ki postavljajo pod vprašaj samo Božjo vseмогоčnost in še posebej njegovo usmiljenje ... To nam daje okvir in ozračje, ki nam branita, da bi pri govorjenju o najkočljivejših temah razvijali hladno pisarniško moralo, in nas nasprotno postavljata v kontekst pastoralnega razločevanja, polnega usmiljene ljubezni, ki se vedno nagiba k temu, da bi razumela, odpuščala, spremljala, upala in predvsem vključevala. To je logika, ki mora v Cerkvi prevladovati, da bomo izkusili tudi, kako je mogoče odpreti srce tistim, ki živijo na najbolj obupnih obrobjih življenja.«

V tem istem kontekstu papež tudi da napotilo moralnim teologom. »Učenje moralne teologije ne bi smelo prenehati iti v tej smeri, kajti čeprav drži, da je treba paziti na neokrnjeno celovitost moralnega nauka Cerkve, je treba posebno pozornost posvetiti poudarjanju in spodbujanju k najvišjim in najbolj središčnim vrednotam evangelija, posebno k prvenstvu ljubezni kot odgovora na zastojno pobudo Božje ljubezni.« (311)

V duhu povedanega je že v drugem poglavju spodbude izrečena tudi kritika družinske in zakonske pastore, ki je pogosto v Cerkvi »predstavljala zakon tako, da je njegov združitveni namen – namreč klic k rasti v ljubezni in ideal medsebojne pomoči – prekrilo skoraj izključno poudarjanje dolžnosti posredovanja življenja« (36). Kritika leti tudi na preveč abstraktne teološke ideale zakona, »ki je bil skoraj umetno skonstruiran in zelo oddaljen od konkretne situacije in dejanskih možnosti sodobnih družin. Ta pretirana idealizacija, predvsem ko nismo prebujali zaupanja v milost, zakona ni naredila bolj zaželenega in privlačnega, temveč prav nasprotno ... Namesto da bi zakon predstavljali kot dinamično pot rasti in uresničitve, smo govorili o njem kot o bremenu, ki ga je potrebno nositi vse življenje. Prav tako le s težavo dopustimo vernikom, ki po svoji vesti odgo-

varjajo na evangelij, kakor spričo mnogih omejitev najboljše morejo, in razvijajo svojo sposobnost razločevanja v situacijah, v katerih odpovejo vsi vzorci. Poklicani smo k temu, da vest ljudi oblikujemo, ne pa da jo skušamo nadomestiti.« (37)

Vsemu temu je treba dodati še druge fragmentarne opombe in opozorila, ki jih najdemo na različnih mestih tega dokumenta. Frančišek takoj na začetku svoje analize položaja zakona in družine govori o »pozornosti do konkretne stvarnosti« (31), o »analitičnem in vsestranskem pristopu« (32) k družinski problematiki, o nemoči avtoritete in o moči argumenta oziroma razlogih za odločitev za zakon in družino (35). Dalje zagovarja interdisciplinarni pristop k zakonski in družinski problematiki, pri čemer posebej izpostavi prispevek psihološke, medicinske in socialne znanosti (204).

Z vidika moralne teologije smemo zaključiti, da je papež Frančišek popolnoma na liniji pokoncilskega razvoja moralne teologije, ki se je osvobajala pretesne povezanosti s pravom, postajala vedno bolj biblično utemeljena, vključevala druge vede in njihova spoznanja, še posebej na področju t. i. aplikativne morale, postavljala Božje usmiljenje in ljubezen kot zadnji kriterij presojanja, tudi pri zakramentu sprave, iskala različne načine utemeljevanja svojih etičnih in moralnih usmeritev v sodobnih filozofskih in socioloških teorijah ter pokazala na njihovo povezanost z duhom evangelija. Predvsem pa se je moralna teologija približala teologiji duhovnosti in s tem postavila na prvo mesto človekovo izkušnjo Boga in ne Boga kot idejo, svetovni nazor ali celo ideologijo. Prav tako je moralna teologija postavila v ospredje človekovo vest in odločanje po vesti, ne pa objektivno normo in njen heteronomni — od zunaj naloženi — značaj. V tem smislu in v tem duhu lahko zaključimo, da je dokument in z njim celotni sinodalni proces upravičil pričakovanja in na ravni cerkvenega učiteljstva potrdil pot, ki jo hodi večina moralnih teologov. Vse to pa ostaja za ljudi v njihovih konkretnih situacijah bolj ali manj lepo govor-

jenje brez konkretnih učinkov. Zato se v drugem delu omejimo na papeževe sugestije za pastoralne usmeritve, kar je pomembno, da verniki poznajo, in to tudi od Cerkve upravičeno pričakujejo.

PASTORALNE USMERITVE

Najprej je treba podčrtati, da je večina dokumenta usmerjena v pozitivno, biblično in duhovno razlago zakonske zveze in družine. Od devetih poglavij jih je pet, ki poglobljajo in razlagajo teologijo zakona in družine. Na začetku šestega poglavja, ki je posvečeno pastoralnim vidikom, je rečeno, da smo vsi poklicani k »razvijanju novih pastoralnih metod«. Pri tem pa je pomembno, da ni poudarek na zunanjih, ampak na notranjih vidikih smisla in pomena zakona in družine, zato se od »vse Cerkve zahteva misijonarsko spreobrnjenje« (200). Močan poudarek daje papež pripravi duhovniških kandidatov, ki morajo pridobiti ustrezno človeško zrelost in vsestransko izobrazbo, če hočejo na ustrezen način spremljati pastorale priprave na zakon in zakonske skupine. Na tem mestu je zanimiv in nekoliko izven konteksta, kot nekakšen torzo, zapisan stavek, da je za pastorale družine »lahko koristna tudi izkušnja dolgega vzhodnega izročila poročenih duhovnikov« (202).

V naslednjih poglavjih se papež osredotoči predvsem na pastoralno spremljanje zakoncev in družin v vseh fazah njihovega razvoja, od priprave na zakon do spremljanja v prvih letih zakona. V tem delu svoje razmišljanje zaključí z ugotovitvijo, »da je morda največja naloga moškega in ženske v ljubezni, da drug drugemu omogočita, da on postane bolj moški in ona bolj ženska. Pustiti rasti pomeni drugemu pomagati, da se oblikuje v svoji lastni istovetnosti. Zato je ljubezen neke vrste rokodelstvo.« (221)

Kar zadeva rojstvo otrok in njihovo število, Frančišek citira Pastoralno konstitucijo Cerkve v sedanjem svetu, ki pravi, »naj si zakonci s skupnim preudarkom in prizadevnostjo ustvarijo pravo sodbo: pri tem bodo upoštevali tako lastni blagor kakor tudi bla-

gor otrok, naj bodo že rojeni ali pa šele pričakovani; upoštevali bodo tako gmotne kakor tudi duhovne razmere svoje dobe in svojega življenjskega položaja; končno bodo upoštevali blagor družinske skupnosti, svetne družbe in Cerkve same. To sodbo si morajo zakonci pred Bogom ustvariti sami.« (222 in GS 50)

Osmo poglavje je naslovljeno s ključnimi besedami papeževe pastoralne metode: Spremljanje, razlikovanje in vključevanje krhkosti. V tem poglavju so izpostavljeni t. i. »nepravilni primeri«, kot jih imenuje papež. Najprej pa govori o »zakonu postopnosti« v dušnem pastirstvu in se s tem dotakne ene najbolj žgočih tem in vprašanj, namreč, ali lahko govorimo o načelu postopnosti (gradualnosti) v razvoju vsakega človeka in zakonske zveze samo, ko gre za osebni razvoj, ali pa je to načelo veljavno tudi za norme in zakone, ki se razvijajo in spreminjajo. V točki 295 tako beremo: »Glede tega je sv. Janez Pavel II. predlagal premislek o tako imenovanem »zakonu postopnosti« (lex gradualitatis: zakon v tem kontekstu označuje zapoved; op. ur.), kajti vedel je, da človek »spoznava, ljubi in izpolnjuje naravno dobro v postopni rasti.« Na tem mestu se Frančišek sklicuje na Apostolsko pismo o družini Janeza Pavla II. in nadaljuje: »Ne gre za »postopnost zakona« /gradualitas legis; op. ur./, temveč za postopnost v ustreznem izvrševanju svobodnega ravnanja ljudi, ki niso sposobni razumeti, ceniti ali v celoti izpolnjevati objektivne zahteve zakona.« Tako se papež dotakne ene od ključnih tem, ki je bila v sinodalnem procesu deležna zelo nasprotujočih si stališč. Gre namreč za vprašanje, ali se niso določeni moralni zakoni v Cerkvi postopno (gradualno) spreminjali. Številni teologi so v svojih študijah dokazovali prav to, da je Cerkev nekatere pomembne moralne norme spreminjala in dopolnjevala, kot je recimo vprašanje smrtnih kazni. Zanimivo je, da se papež do tega vprašanja posebej ne opredeli in da dejansko pušči odprto razpravo, sklicujoč se na Janeza Pavla II.

Ko se v dokumentu loti t. i. »nepravilnih primerov«, opozori na logiko vključevanja, ki bi nas mo-

rala voditi pri pastoralni teh oseb. V tej zvezi zapiše dokaj konkretno navodilo: »Glede načina, kako ravnati z različnimi tako imenovanimi »nepravilnimi primeri«, so sinodalni očetje dosegli splošno soglasje, ki ga tu podpiram: »V skladu s svojim pastoralnim pristopom ima Cerkev nalogo, da tistim, ki so poročeni samo civilno ali so ločeni in ponovno poročeni ali preprosto živijo skupaj, pokaže Božjo pedagogiko milosti v njihovem življenju in jim pomaga doseči polnost Božjega načrta«, kar je z močjo Svetega Duha vedno mogoče.« (297) In nadaljuje v naslednji točki: »Zato je treba razlikovati, katere od različnih oblik izključenosti, ki so ta čas v veljavi na bogoslužnem, pastoralnem, vzgojnem in institucionalnem področju, je mogoče odpraviti.« (299) Posebej je tudi rečeno, da ta dokument ne želi zadev urejati tako, da bi to v pravnem smislu bilo uporabno v vseh primerih (300), ampak gre za pot spremljanja in razločevanja, ki naj vernikom omogoči rast in razvoj za polnejšo udeležbo v življenju Cerkve (300).

S tem stališčem papež jasno prepušča škofom in duhovnikom ter samim vernikom, da svoj položaj presojuje samostojno in svobodno glede na vsa stališča, ki jih zagovarja Cerkev. Če je po eni strani prav, da se daje avtonomija tistim, ki konkretne primere najbolj poznajo, je po drugi strani tudi res, da papež na ta način vidi izhod v situaciji, ko med sinodalnimi očeti ni prišlo do dovolj velikega soglasja o vprašanih te vrste. Vsekakor pa dokument ne zapira prostora nadaljnjih razprav in iskanj rešitev, ampak ga pušča odprtega.

Pomembno stališče zasledimo tudi v točki 301, kjer se ugotavlja, »da se vsi, ki živijo v kakršnemkoli »nepravilnem primeru«, ne nahajajo v stanju smrtnega greha in niso izgubili posvečujoče milosti«. S čim vse je človek lahko omejen pri svojem spoznanju, navaja *Katekizem katoliške Cerkve* v točki 1735, ki ga papež na tem mestu citira. To pomeni, da papež dejansko ne vidi v vseh »nepravilnih primerih« apriori stanja smrtnega greha, kot se je to trdilo še ne dolgo tega.

Takoj zatem nam dokument postrže z »nor-

Papež Frančišek. Foto: Shutterstock.

mami razločevanja«. Papež se sklicuje na Tomaža Akvinskega, ki je učil, da splošne norme ne morejo povzeti vseh konkretnih primerov, čeprav predstavljajo dobro, ki jo moramo vedno upoštevati. Z drugo besedo, norme so zaradi človeka, in ne obratno. V skladu s celotno logiko dokumenta papež daje prednost človeku in njegovi vesti, ob tem pa ves čas opozarja, da to ne pomeni, da ni objektivne resnice, ki ji moramo ostati zvesti. V točki 305 se Frančišek sklicuje na Mednarodno teološko komisijo, ki je v svojem dokumentu *V iskanju univerzalne etike — Nov pogled na moralni zakon* ugotovila, da »naravnega zakona ni mogoče predstaviti kot že izdelan sklop pravil, ki se a priori postavljajo pred moralni subjekt, ampak je vir objektivnega navdiha za njegov proces odločanja, ki je eminentno oseben«. Zaradi različnih omejenosti in olajševalnih okoliščin je zato Cerkev dolžna ljudem v takšnih situacijah pomagati. »Razločevanje mora pomagati k temu, da se sredi omejitev najdejo možnosti poti za odgovor Bogu in za rast sredi omejitev.« (304) Na tem mestu sicer v opombi, a vendar, papež pušči odprta vrata za delitev zakramentov v t. i. »nepravilnih primerih«, ko zapiše: »V nekaterih primerih so lahko

Družina in zakon sta dve pomembni dobrini in strukturi medosebnih odnosov. Foto: Shutterstock.

222

pomoč zakramenti.« Zato »spominjam duhovnike, da spoved ne sme biti mučilnica, ampak kraj Gospodovega usmiljenja«. Podobna primerjava velja za evharistijo, ki »ni nagrada popolnim, ampak velikodušno zdravilo in hrana nemočnim« (citirana Apostolska spodbuda Veselje evangelija, 44; v: AAS 105 (2013), 1038 in 1039).

SKLEP

Kratka predstavitev spodbude Radost ljubezni je skušala pokazati na nekatere pastoralne poudarke, ki so za papeža Frančiška ključni in ki naj bi jih Cerkev v celoti usvojila. Njegov zelo jasni premik od nekakšne normativne, pravne in disciplinske morale k morali duha in postavljanja človeka pred Božje obličje ter stalna skrb za spremljanje ljudi na vseh ravneh in na vseh stopnjah njihovega življenja sta tako očitna, da se ju ne da zgrešiti. Z vidika moralnoteološke stroke lahko rečemo, da je papež prevzel veliko temeljnih spoznanj, ki so jih razvili moralni

teologi po drugem vatikanskem koncilu. Verniki, ki živijo zakonsko skupnost in družinsko življenje, lahko v tem dokumentu najdejo veliko misli, ki jih potrjujejo v njihovem vztrajnem in zvestem življenju. Z vidika tistih, ki so s svojimi življenjskimi odločitvami prišli v krizo ali so jih celo spremenili, pa velja poudariti, da jim Cerkev po papežu in, upajmo, po škofih in duhovnikih odpira vrata in možnosti za njihovo postopno vključevanje v polno življenjsko skupnost Cerkve Jezusa Kristusa. Poudarjanje duha ljubezni in usmiljenja pa ne pomeni, da se papež in z njim Cerkev odpovedujeta resnici, pravici in tistim idealom, ki so od Jezusa nedvoumno postavljeni, kot je nerazveznost zakonske zveze. Če kaj lahko napovemo, potem bo to besedilo brez dvoma povod za številne nove razprave in za nove pastoralne poti, ki jih bodo ubirale lokalne Cerkve. Tudi slovenska je pred tem izzivom.

Dr. Ivan Janez Štuhec, slovenski teolog

Rafko Valenčič

STOLETNICA FATIMSKIH PRIKAZOVANJ (1917–2017)

Sredi vihre prve svetovne vojne (1914–1918) se je zgodilo nekaj, kar še danes odmeva v zgodovini človeštva in krščanstva: Marijina prikazovanja v Fatimi na Portugalskem (1917). Ali gre za naključje ali za poseg Boga v bližnjo preteklost, ki se je redki živeči izbranci še spominjajo? Odgovori so, upravičeno, različni.

Marijina prikazovanja spadajo v tako imenovano privatno razodetje, ki človeštvu sporoča ali v njem utrjuje pomembne resnice katoliške vere. Za razliko od splošno veljavnega Božjega razodetja, namenjenega vsem ljudem, je privatno namenjeno izbranim, da bi v svetu, v katerem živijo, utrdili vero in zvestobo Božjemu razodetju, kakor ga sporoča odrešenjska zgodovina po Svetem pismu in v živem krščanskem izročilu (tradiciji). To izročilo živimo in pišemo tudi danes živeči kristjani, ki smo ga sprejeli in ga posredujemo prihajajočim rodovom po oznanjevanju evangelija in pričevanju, po besedi in dejanjih. To izročilo nas povezuje s preteklimi rodovi. Govori nam, da nismo vrženi v anonimni svet, ampak živimo v »Božjem okolju«, ki ga je ustvaril Bog, ga v svoji dobroti ohranja v bivanju in osmišljanju vse do dopolnitve. To je okolje, v katero je človek postavljen, da bi ga v hvaležnosti sprejemal, užival in odgovorno vzdrževal sebi in vsem rodovom v korist in blagoslov.

SREDI VOJNE VIHRE

V ta svet je sredi prve svetovne vojne na čudežen in hkrati človeku sprejemljiv način stopil Bog. Bog ali Marija? Bog po Mariji! Ni bilo ne prvič in verjetno tudi ne zadnjič. Le dobrega pol stoletja prej se je Marija prikazala 14-letni pastirici Bernardki Subirous v Lurdu v Franciji (1858). Francija, dežela, ki se je v času francoske revolucije ob koncu 18.

stoletja sklicevala na vrednote bratstva, svobode in enakosti, se je v 19. stoletju skupaj z Evropo oklenila racionalizma, nasprotnika in sovražnika verskega prepričanja. Nič manjšo nevarnost ni predstavljal porajajoči se komunizem, prav tako sovražnik vere in tradicionalnih evropskih družb. Lurški čudež je odmeval tudi v naših krajih: zgradili so kapele, postavili znamenja v cerkvah, ob poteh in v domovih, ga opevali v pobožnostih, besedilih in melodijah.

Marijina prikazovanja v Fatimi so prišla kot odgovor na vojna dogajanja, ki so prizadela evropske dežele. Ali so bila znamenje zgolj človeških pričakovanj ali pa tudi posebno znamenje Božjega klica človeštvu, ki je stopal po nevarnih potih? Mir in bratstvo sta morala odstopiti prostor sovraštvu in vojnemu spopadam, vera se je morala umakniti obupu in nesmislu.

Trije pastirčki, 10-letna Lucija Dos Santos, 9-letni Frančišek Marto in njegova 7-letna sestra Jacinta Marto, so na nedeljo, 13. maja 1917, kot navadno pasli ovce in se igrali na gmajni Cova de Irija (dolina Irija). Ob opoldanski molitvi rožnega venca so najprej zaznali nenavadno svetlobo, nato pa so v neposredni bližini nad drevesom zagledali prijazno Gospo v belem oblačilu. Prestrašenim je Gospa rekla: »Ne bojte se!« Predstavila se je kot poslanka iz nebes in jim naročila, naj vsakega 13. dne v mesecu šestkrat zapored prihajajo na ta kraj. Čeprav so se vidci do-

223

Foto: Shutterstock

govorili, da o prikazanju ne bodo nikomur nič povedali, je Jacinta domačim zaupala skrivnost. Bilo je dovolj, da se je že pri videnju 13. julija 1917 zbralo 3000 ljudi, pri zadnjem, 13. oktobra, pa že 70.000. Pri slednjem so bili navzoči deležni posebnega pojava: sonce v mavričnih barvah se je več minut vrtilo okrog svoje osi.

SPOROČILO PRIKAZOVANJ

Bolj kot prikazovanja in znamenja v naravi so bila pomembna sporočila, ki so jih bili vidci deležni. Že prej, leta 1915 in leta 1916, so bili pastirci deležni prikazni angela, ki jih je učil moliti. Sedaj pa jih je Gospa spodbudila, naj molijo in se žrtvujejo za grešnike, za duše, ki so v nevarnosti, da se bodo

pogubile. Bili so deležni videnja, kako se duše pogubljujejo v pekel. Gospa jim je naročila, naj molijo za Cerkev, za duhovnike in škofe; številni so v nevarnosti, da zapustijo svoj poklic in s tem pohujšajo druge. Vidce je povabila, naj častijo zlasti Jezusovo Srce in njeno Brezmadežno srce.

Opozorila je, da so vojne grozote posledica nevere; sledile bodo še hujše nesreče, če se človeštvo ne bo spreobrnilo. Takšno zlo je v resnici tudi sledilo: španska revolucija (1936), druga svetovna vojna (1939). Posebej je bilo rečeno, da se bo zlo, zlasti nevera in napadi na Cerkev, razširilo zaradi komunizma, nasprotnika Boga in Cerkve. Zato naj se človeštvo posveti Jezusovemu presvetemu in Marijinemu brezmadežnemu Srcu. To naj storijo odgovorni — škofje in papež v imenu Cerkve, narodov in človeštva. Obhajajo naj pobožnost pet zaporednih sobot in delajo pokoro. Trojni klic: »Pokora, pokora, pokora!« je tedaj obšel krščanski svet in številne kristjane spodbudil h krščanskemu življenju, pokori in molitvi za ves svet. Tedaj sta se uveljavila klica: »Srce Jezusovo, usmili se nas!« in »Brezmadežno Srce Marijino, bodi naše rešenje!« Tudi molitev med desetkami rožnega venca: »O Jezus, odpusti nam naše grehe, obvaruj nas peklenškega ognja in privedi v nebesa vse duše, posebno še tiste, ki so najbolj potrebne tvojega usmiljenja!« ima izvor v fatimskem sporočilu. In obljuba Gospe v belem: »Rusija se bo spreobrnila!«

Na vnovična opozorila vidkinje sestre Lucije, je papež Pij XII. leta 1942 opravil posvetitev Marijinemu brezmadežnemu Srcu, ljubljanski škof Gregorij Rožman pa je leto pozneje (1943) posvetil slovenski narod. Leta 1984 je papež sv. Janez Pavel II. opravil posvetitev vsega sveta in Rusije Marijinemu brezmadežnemu Srcu, kot je Gospa naročila s. Luciji.

CERKEV IN FATIMSKA PRIKAZOVANJA

Cerkveno vodstvo je bilo, podobno kot v vseh takih primerih, previdno v priznanju fatimskih prikazovanj. Priznanje je navadno v tem, da prikazovanja in njihova vsebina ne nasprotujejo verskemu

in moralnemu nauku, ne prinašajo pa ne novih verskih vsebin ne obvezujočega nauka za vernike. Ko je bil dvom o pristnosti prikazovanj zavržen, je škof v Leiri dovolil romanja (1930). Razmere po prvi svetovni vojni na Pirenejskem polotoku in v Evropi so že napovedovale prelomne časa za družbo in Cerkev. Različne napovedi so številne vernike zbegale. Nekateri so fatimsko sporočilo vzeli kot spodbudo za pristnejše versko življenje, drugi pa so se iz radovednosti ukvarjali predvsem s tem, kaj neki vsebuje tretja fatimska skrivnost, za katero je vedela le vidkinja karmeličanka s. Lucija (1907–2005). Frančišek (1908–1919) in Jacinta (1910–1920) sta bila že davno pri nebeški Materi.

Ob 50. obletnici prikazovanj (1967) je v Fatimo poromal papež bl. Pavel VI., sv. Janez Pavel II. pa je večkrat obiskal Fatimo (1982, 1991 in 2000), se srečal s s. Lucijo ter Frančiška in Jacinto razglasil za blažena (leta 2000). Beatifikacijo s. Lucije pričakujemo 13. maja 2017. Na prvem obisku se je Janez Pavel II. fatimski Materi Božji zahvalil, da mu je rešila življenje ob napadu atentatorja Mehmeda Ali Agca 13. maja 1981 na Trgu sv. Petra. Kroglo, ki ga je zadela, je papež podaril fatimskemu svetišču in vgradili so jo v originalno Marijino krono.

Posvetitve sveta Marijinemu brezmadežnemu Srcu so bile opravljene še večkrat. Ob zaključku 2. vatikanskega koncila je leta 1964 posvetitev opravil papež bl. Pavel VI., leta 2010, v letu duhovništva, je v Fatimi papež Benedikt XVI. posvetil vse duhovnike sveta Marijinemu brezmadežnemu Srcu, oktobra 2013 pa je papež Frančišek na Trgu sv. Petra v Rimu ob navzočnosti Marijinih častilcev z vsega sveta obnovil posvetitev. Takoj po izvolitvi je papež Frančišek prosil lizbonskega patriarha, da skupaj s portugalskimi škofi posvetijo njegov pontifikat Mariji v Fatimi (13. maja 2013).

ROMANJA V FATIMO IN NJIHOV DUHOVNI POMEN

Fatima je poleg Lurda (Francija), Rima (Italija), Kölna (Nemčija), v zadnjih desetletjih tudi v Me-

Foto: Shutterstock

džugorja (Hercegovina) eden izmed najbolj obiskanih romarskih krajev v Evropi. Romanja so v vseh verstvih sveta ustaljena oblika izražanja verskega prepričanja: kot zahvala in prošnja, znamenje spokornosti in pripravljenosti na spreobrnjenje, sprejemanje napora in trpljenja ipd. Tem namenom se danes pridružuje še kulturološki in turistični vidik: srečanje ljudi in vernikov različnih dežel in držav, obisk cerkva in krajev, ogled zanimivosti. Ti nameni navadno ostanejo v območju individualne vernosti, kdaj zgolj človeške radovednosti.

Sporočilo Fatime je bogatejše. Človeka, kristjana, romarja na poti življenja spodbuja k pokori in osebnemu spreobrnjenju, molitvi in žrtvi za druge, za grešni svet, katerega člani smo tudi sami. Spodbuja nas, da svojo vero zaživimo z vesoljno Cerkvijo in vsem človeštvom. Danes nas Fatima, ime, ki je gotovo islamskega izvora, spodbuja, da svoje molitve ter družbena in medverska prizadevanja usmerimo v dialog narodov in kultur, verstev in prepričanj.

Foto: Shutterstock

Romarski kraji so kraji srečanj med ljudmi in predvsem ljudi z Bogom. Tako bomo doživeli katoliški, to je vseobsegajoči značaj Kristusovega evangelija in njegovega odrešilnega dela. Marija, Božja mati, ki jo častimo na številnih krajih našega planeta, pod raznimi imeni in značilnostmi njenega poslanstva, je Mati vsega človeštva.

FATIMSKA MARIJA — ROMARICA

Posebnost Fatime je, da Marijin milostni kip »obiskuje« oddaljene dežele in kraje. Tako je Fatimska Marija postala Romarica. Številni, ki bi radi poromali na kraj Marijinih prikazovanj, zaradi oddaljenosti, starosti ali drugih razlogov ne morejo iti na pot, na romanje. Njihova želja je uslišana na drug način: milostni kip Fatimske Marije, imenovan Fatimska Romarica, jih je obiskal. Prvič je Fatimska Romarica obiskala Slovenijo leta 1997, drugič leta 2008, tretjič pa od 12. maja do 13. oktobra 2016. Marija je priromala najprej na Brezje, nato je obiskala stolne cerkve vseh škofijskih sedežev v Sloveniji (v Ljubljani, Novem mestu, Kopru, Celju Murski Soboti in Mariboru) ter številne župnije, 13. oktobra 2016 pa se je Fatimska Romarica poslovila od Slovenije na Ptujski Gori.

Foto: Shutterstock

Verniki so se na obisk pripravljali s petimi prvimi sobotami na fatimski način od januarja do maja 2016, z devetdnevniciami in tridnevniciami, molitvijo, zlasti z molitvijo rožnega venca, prejemom zakramentov, češčenjem Najsvetejšega in Božje Matere, ter z drugimi ljudskimi pobožnostmi, kot so romanja v kraje in cerkve postanka milostnega kipa, procesije z lučkami, nočna bedenja, pa tudi s postom in pokoro, ki so trajni klic Fatimske Matere Božje. Odziv vernikov je bil nepričakovan in presenetljiv. Tisoči, ki jih je spodbujal k ohranitvi vere in krščanskih vrednot, k evangeljskemu življenju, k odgovornosti za narod in domovino ter prihodnost Cerkve v svetu, so se zbirali okrog njenega kipa.

Upamo, da bo to rodilo tudi trajnejše sadove v slovenskih družinah in slovenski družbi, zlasti pa prispevalo k spravi med slovenskim narodom, ki je zaradi zgodovinskih, vojnih in povojnih dogajanj razdeljen. Zato klic: Kraljica miru, prosi za nas! Kraljica Slovencev, prosi za nas!

Dr. Rafko Valenčič, slovenski teolog, rimskokatoliški duhovnik in univerzitetni učitelj, Ljubljana

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA

Celjska Mohorjeva družba je v jeseni 2015 stopila v obdobje novega mandata novo izvoljenih članov Glavnega odbora, Nadzornega odbora in Tajništva ter novo imenovane glavne urednice Tanje Ozvatič, ki je 1. januarja 2016, ob upokojitvi dotedanega direktorja gospoda Jožeta Faganela, prevzela tudi vodenje Mohorjeve družbe — mesto glavnega urednika in direktorja založbe smo tako združili v delo nove ravnateljice. Poslovodstvo družbe (ravnateljica, vodja računovodstva in financ ter vodja komerciale) je v tem obdobju v tesnem medsebojnem sodelovanju zastavilo cilje in smernice vodenja družbe, katere glavna dejavnost ostaja založništvo, predvsem z namenom krepitev naših močnih področij, postopnega uvajanja dodatnih izboljšav in optimizacije delovnih procesov, pri čemer želi graditi na odgovornem ustvarjanju dobrega medsebojnega sodelovanja, učinkovite komunikacije ter tesnejšem povezovanju z drugimi deležniki.

V letu 2016 je Celjska Mohorjeva družba obnovila status programske založbe in pridobila delno sofinanciranje za knjižne izdaje in delovanje knjigarn ter za revijo *Zvon* pri Javni agenciji za knjigo. V sodelovanju s Slovenskim katehetskim uradom še vedno podpiramo izvedbo projekta *Slomškovo bralno priznanje*, ki združuje mlade bralce, katehete in mentorje po vsej Sloveniji, ter sodelujemo pri izdajanju revije *Naša kateheza*, šmarničnega branja za otroke in odrasle ter pri izdaji veroučnih gradiv.

165-letnico ustanovitve Mohorjeve družbe smo obeležili v sodelovanju s sestrskima Goriško in Celovško Mohorjevo družbo. Oblikovno in nekoliko tudi vsebinsko smo z letom 2016 prenovili revijo *Zvon*, za kar smo dobili veliko pohval in pozitivnih

odzivov, v naših knjigarnah v Celju in Ljubljani ter tudi drugod po Sloveniji in onstran meja pa smo izvedli 68 različnih predstavitev, literarnih matinej, pogovorov in novinarskih konferenc.

V obdobju od oktobra 2015 do konca septembra 2016 smo izdali 69 knjig, od tega 6 ponatisov; skupaj pa 18 knjig leposlovja, 6 otroških in mladinskih knjig, 16 strokovnih, 11 priročnikov, 15 knjig s področja duhovnosti in teologije ter 3 periodična dela. V tem času je izšlo sedem tiskanih izdaj revije *Zvon* (od tega ena dvojna številka), in sicer dve številki XVIII. letnika revije *Zvon* in pet številki XIX. letnika.

OKTOBER 2015

Jesen je bila zelo plodovita v raznovrstnih dogodkih in knjižnih predstavitvah.

V knjigarni Celjske Mohorjeve družbe v Ljubljani so Bogdan Kolar, Igor Maver in Miran Špelič v pogovoru predstavili monumentalno in osrednje srednjeveško zgodovinopisno delo o zgodovini krščanstva

Z leve proti desni: Igor Maver, Bogdan Kolar in Miran Špelič

na britanskem otočju *Cerkvena zgodovina ljudstva Anglov Bede Častitljivega*, ki je izšla kot XVI. zvezek zbirke *Cerkveni očetje* (urednika zbirke: Marijan Smolik in Miran Špelič).

Na literarni matineji v začetku meseca sta Gorazd Kocijančič in Vid Snaj spregovorila o najstarejših krščanskih besedilih, ki so jih napisali Jezusovi učenci in drugi njegovi sodobniki, t. i. apokrifnih besedilih, ki v kanon niso bila uvrščena, sedaj pa so prvič prevedena v slovenščino in kronološko zbrana v knjigi *Zgodnjekrščanski spisi*. Ob koncu meseca pa smo se pogovarjali o »trenutku racionalnosti v slovenski zgodovini«, kot je Andreja Gosarja in njegovo delo poimenoval Alojz Rebula: v sodelovanju z Občino Logatec, SAZU, Naravoslovnotehniško fakulteto Univerze v Ljubljani in Inštitutom za novejšo zgodovino smo namreč izdali znanstveno monografijo kot dokumentacijo prispevkov s simpozija (2014) in nadaljnjih raziskav *Dr. Andrej Gosar (1887–1970)*.

V goste smo povabili Nejca Kuharja, enega najboljših gorskih tekačev na svetu v teku navkreber, ki je v pogovoru z urednico in turno smučarko Špelo Zupan razkrival globine zmagovalčeve duše ob drugi Mohorjevi knjigi Kiliana Jorneta *Nevidna meja*.

Na literarnih matinejah smo se skupaj z avtorji gostujočih založb pogovarjali ob knjigah *V objemu zla* (Božidar Radoš, Mohorjeva založba v Celovcu), *Malo pa že* (Andrej Šegula, Mohorjeva družba v Celovcu) in *Pod krošnjo stare jablane* (Marija Sreš, založba Iskanja), med praznikoma sv. Male Terezije in sv. Terezije Velike pa z Robertom Kraljem, s patrom Danijelom Čolom in z Blažem Lesnikom v sodelovanju z založbama Emanuel in Novi svet tudi o teh dveh velikih učiteljicah duhovnega življenja.

V Mohorjevi dvorani v Celju smo za glasbene pedagoge in vse ljubitelje kitare predstavili izvirno pedagoško metodo Uroša Usenika in Mladena Bucića ob začetnici za kitaro *Kitarski um*.

Ob svetovnem dnevu duševnega zdravja je Celjska Mohorjeva družba gostovala na okrogli mizi v Psihiatrični bolnišnici Vojnik. Pogovor z gosti je

moderiral Jože Faganel, Mohorjeva pa se je predstavila z bogatim naborom svojih strokovnih knjig, katerih namen je destigmatizacija duševne bolezni, pomoč pri življenju z motnjo v vsakdanu, odpiranje poti k razumevanju težav in osebnostnemu razvoju ter vključevanje svojcev.

Jegličev dnevnik (izid septembra 2015) smo predstavili v Zavodu sv. Stanislava, kjer so gimnazijci pripravili tudi priložnostno uprizoritev.

Z velikim veseljem smo v različnih krajih po vsej Sloveniji pozdravili p. Petra Opeko, ki je v oktobru obiskal Slovenijo, njegova srečanja z ljudmi pa smo pospremili s prevodom nove knjige *Pedro Opeka v službi revnih na Madagaskarju* in s ponatisom njegove knjige *Spodbudne besede*.

Na knjižnem sejmu v Frankfurtu smo se predstavili z nekaterimi knjigami v okviru skupne slovenske stojnice Javne agencije za knjigo.

V oktobru se je na svoji redni seji sestal Glavni odbor, mesec pa smo na zadnji delovni dan zaključili z letno inventuro.

NOVEMBER 2015

Izšel je prvi izvirni slovenski *Leksikon likovne teorije* Jožefa Muhoviča, izjemen monumentalni priročnik in avtorjevo življenjsko delo, ki obsega

Avtor monumentalnega priročnika Jožef Muhovič

800 gesel s področja likovne teorije in njenih poddisciplin. Leksikon smo v pogovoru z avtorjem in recenzenti predstavili na matineji v Ljubljani in na Mohorskem večeru v Domu sv. Jožef v Celju, kjer smo na drugem Mohorskem večeru pripravili tudi pogovor s snovalci knjižne izdaje *Jegličev dnevnik*.

Vsako leto se v Celjski Mohorjevi veselimo za nas prav posebnega dogodka, predstavitve *Redne zbirke*. Na predstavitvi v Ljubljani so sodelovali nekateri soavtorji knjig v zbirki, ki je za leto 2016 prinesla naslednje naslove: *Mohorjev koledar 2016 z Mohornikom* (novost); Alojz Rebula in Zora Tavčar: *Dve mladosti — ena ljubezen* (Slovenske večernice 165); Andreja Poljanec: *Rahločutno starševstvo*; Anselm Grün: *Marijine podobe*, Mayrot Thomaasenn: *Pogovori*. Tisto, kar je pri Redni zbirki manj navdušujoče, pa je vsakoletni trend upadanja naročnikov te edinstvene knjižne tradicije.

V tem mesecu smo nasploh veliko gostovali. V Narodnem domu v Logatcu sta urednica Alenka Veber in direktor Jože Faganel sodelovala na Gosarjevem večeru in skupaj z Juretom Gašparičem predstavila Gosarjev zbornik. V Prvi-K, Kliniki za male živali, v Ljubljani je avtorica Sabina Stariha Pipan, dr. vet. med., predstavila našo knjigo *Vzgojimo psa — učinkovito, a prijazno* (izšlo 2013). V Laškem je bila predstavljena *Ripšlova kronika Župnije sv. Miklavž nad Laškim* Jožeta Mačka. Urednica Tadeja Petrovčič Jerina se je skupaj s še desetimi drugimi predstavniki slovenskih založb udeležila srečanja in literarnega mreženja slovenskih in berlinskih založb v Berlinu.

Veliko časa in energije smo vložili tudi v nastop na Slovenskem knjižnem sejmu, kjer smo razstavni prostor pripravili v sodelovanju s sosedi iz založbe Ognjišče in tako svojo bogato knjižno zakladnico tudi lično predstavili. Vsi trije večji dogodki Celjske Mohorjeve družbe v sklopu spremljevalnega programa knjižnega sejma v Cankarjevem domu so bili razmeroma dobro obiskani in odmevni: debatna kavarina *Prvi slovenski leksikon likovne teorije* z Jožefom

Muhovičem (sodelovali so še Leon Debevec, Črtomir Frelj, Jurij Selan in urednica Tadeja Petrovčič Jerina), *Stoli 4/Chairs 4* na forumu za obiskovalce v pogovoru z Janezom Suhadolcem in v Štihovi dvorani mednarodni simpozij *Viktor E. Frankl — Uporabnost in aktualnost logoterapije*; slednjega smo ga pripravili v sodelovanju z Alma Mater Europaea in ob novi, drugi in dopolnjeni izdaji Franklove knjige *Zdravnik in duša* kot glavnega govorca gostili tudi Alexandra Batthyanyja, direktorja Inštituta Viktorja Frankla na Dunaju — na simpoziju so sodelovali še Sebastjan Kristovič, Jože Ramovš, Ludvik Toplak in Jože Faganel.

Izšla je peta številka letošnje revije *Zvon*.

V novembru je v Celju potekal redni volilni Občni zbor Društva Mohorjeva družba, na katerem so bila predstavljena vsa delovna poročila, razrešena dotedanja in izvoljena nova Glavni odbor in Nadzorni odbor. Dekanijski zastopniki so izmed svojih predstavnikov izvolili naslednje člane Glavnega odbora kot predstavnike škofij: nadškofija Ljubljana — Blaž Jezeršek (tajnik), nadškofija Maribor — Marijan Fessel, škofija Murska Sobota — Andrej Zrim, škofija Novo mesto — Marko Burger, škofija Koper — Ervin Mozetič, škofija Celje — Alojzij Kačičnik. V Glavni

Alexander Batthyany, direktor Inštituta Viktorja Frankla na Dunaju

Del članov Glavnega odbora Društva Mohorjeva družba z leve proti desni: Jože Planinšek, Andrej Zrim, Ervin Mozetič, Blaž Jezeršek, Matija Ogrin, Marijan Fescl, Andraž Arko, Marko Burger in Ivan Janez Štuhec

odbor Društva Mohorjeve družbe so bili izvoljeni še: Jože Možina, Jože Planinšek (predsednik), Ivan Janez Štuhec (podpredsednik), Andraž Arko, Matija Ogrin (podpredsednik), Aleš Maver, Roman Globokar. V Nadzorni odbor so bili izvoljeni: Cvetko Valič, Marjana Majerle (predsednica) in Irena Švab Kavčič. Glavni odbor je častno članstvo Celjske Mohorjeve družbe podelil Metki Klevišar, dr. med. Po seji odbora je sv. mašo za vse pokojne in žive mohorjane ob somaševanju duhovnikov delegatov vodil celjski škof msgr. dr. Stanislav Lipovšek, pokrovitelj Celjske Mohorjeve družbe.

DECEMBER 2015

Na praznik Brezmadežnega spočetja Device Marije se je začelo izredno sveto leto usmiljenja. Celjska Mohorjeva družba je ob tem pripravila knjigo *Dela usmiljenja — Srce katoliške vere* ameriškega jezuita Jamesa F. Keenana, ki jo je s spremno besedo priporočil mariborski nadškof metropolit msgr. Alojzij Cvikel. Na matineji ob začetku leta Božjega usmiljenja smo v Ljubljani predstavili še *Veliko ločitev* C. S. Lewisa, pisca *Zgodb iz Narnije*, ki jo je prevedla Katarina Gradišnik Bogataj, ter novo knjigo kardinala dr. Franca Rodeta *Cerkev pred izzivom stoletij*, ki smo jo izdali v sozaložništvu z Domom sv. Jožef Celje.

Tudi v Celju smo na Mohorskem večeru predstavili Redno zbirko 2016 in druge odmevnejše knjižne izdaje, v knjigarni v Ljubljani pa leposlovje za sladokusce: *Poljane sle in zla* (Kristijan Jezernik), *Zaklad carja Radovana* (Jovan Dučić) in *Don Camillo in Peppone 3* (Giovannino Guareschi).

Urednica Alenka Veber je v Trstu sodelovala na srečanju Društva slovenskih izobražencev z muzikologom Primožem Kuretom ob njegovem jubileju in izidu strokovne monografije o zaslužnem pedagogu in njegovem delu *Evropski muzikolog prof. dr. Primož Kuret – ob 80-letnici* (sodelovali tudi Luisa Antoni, Jonatan Vinkler in Edo Škulj).

Izšla je šesta številka letošnje revije *Zvon*, z uredniki Celjske Mohorjeve pa smo na delovnem srečanju v Celju skupaj načrtovali prihodnji letnik *Zvona*.

Svoj mandat na Celjski Mohorjevi družbi je zaključil direktor Jože Faganel, ki je v letih vodenja Mohorjeve veliko doprinesel k visokemu ugledu založbe, k sodelovanju z odličnimi slovenskimi avtorji in k pripravi eminentnih knjižnih izdaj.

JANUAR 2016

Leto smo začeli z izobraževalno-družabnim srečanjem zaposlenih Celjske Mohorjeve družbe v Celju, kjer smo nazdravili novemu letu in se poslovili od Jožeta Faganela, ki je odšel v pokoj.

V Celju smo začeli tudi z literarnimi dogodki, in sicer v Mohorjevi dvorani s predstavitev zbornika spominov na celjsko učiteljico in pravljicarko Miro Zelinka *Življenje je vendar tako lepo* ter z novo knjigo njenih pravljic *Kraljestvo morja* (Goriška Mohorjeva družba). Večer smo pripravili v sodelovanju z Goriško Mohorjevo družbo, s Celjskim literarnim društvom in z Osrednjo knjižnico Celje, toplo vzdušje pa so s svojimi pričevanji pričarali številni znanci in sorodniki gospe Mire.

Izjemno doživet pa je bil tudi drugi januarski večer v Mohorjevi dvorani v Celju, ko sta urednica Tadeja Petrovčič Jerina in prevajalec Andrej Rijavec predstavila dvojezično knjigo Lili Novy *Pozabljena*

žetev, člani Ljubiteljskega gledališča Teharje pa so izvedli recital poezije Lili Novy.

Na literarni matineji v knjigarni v Ljubljani sta Jože Maček in Stane Granda predstavila prvi del tretje knjige o mašnih in svetnih ustanovah ter legatih v lavantinski škofiji, Milček Komelj in Jože Faganel pa sveta brata Cirila in Metoda skozi izročilo slovenske likovne ustvarjalnosti. Literarno popoldne smo posvetili invalidom in bolnikom ter v dogodku »Vstani in hodi« z gosti Berto Golob, Darinko Slanovec, Jožetom Faganelom, Marijinimi sestrami in s Hčerami krščanske ljubezni predstavili lika s. Leopoldine Jožefe Brandis in očeta Henrija François — knjigi o obeh usmiljenih smo izdali v decembru leta 2015.

V oddaji *Obzorje duha* na TV Slovenija je bil predvajan prispevek o Mohorjevi družbi. Na Radiu Celje smo začeli z mesečnimi predstavitevimi oddajami o Mohorjevih knjižnih novostih.

FEBRUAR 2016

V Domu sv. Jožef v Celju smo na prvem februarškem Mohorskem večeru predstavili knjigo Sebastjana Kristoviča *Med smislom in nesmisлом trpljenja*, vpogled v življenje in delo dveh genijev, Dostojevskega in Nietzscheja, na drugem pa knjigo Milka Mikole *Celje v plamenih revolucije*, o kateri je avtor v pogovoru z zgodovinarico Matejo Čoh Kladnik spregovoril tudi v Študijskem centru za narodno spravo v Ljubljani.

V ljubljanski knjigarni smo med novostmi predstavili knjigo Hansa Keilsona *Nasprotnikova smrt*, o *Henohovi knjigi* pa nam je pripovedoval prevajalec Klemen Jelinčič Boeta.

Izšla je prva številka XIX. letnika prenovljene revije *Zvon*, ki ji je format in novo podobo ukrojila Pavla Bonča.

MAREC 2016

Marčevski Marijin in Jožefov praznik povežemo s starševstvom, ob tej priložnosti smo izdali in

predstavili knjigi *52 stvari, ki jih otroci potrebujejo od mame/očeta*. Pomlad je tudi na Mohorjevo prinesla *Čmrlje*, strokovno in bogato ilustrirano knjigo enega najboljših poznavalcev Janeza Grada, kot čas spomina na iztekajoče se vojne pa je naša knjiga *Hude so res vojske* avtorice Marije Cvetek (izšlo 2014) gostovala tudi na dveh literarnih večerih v Kranju in Bohinju. V Ljubljani smo gostovali literarno popoldne »Reci zasvojenosti ne« ob knjigi *Narkoman nikoli* (samozaložba, 2015) in v pogovoru Simona Popovića s Heleno Kobal. Z *Jegličevim dnevnikom* smo v tem mesecu gostovali na Dunaju, Anton Levstek je v Slovenskem kulturnem centru Korotan vodil pogovor z veleposlanikom Andrejem Rahtenom, Ivanom Janezom Štuhecem, Blažem Otrinom in Marijo Čipič Rehar.

Kot vsako leto je Mohorjeva kot sponzor tudi letos sodelovala na smučarskem dnevu duhovnikov in župnijskih sodelavcev na Golteh. Koncem meseca se je ponovno sestal Glavni odbor.

APRIL 2016

Pri Celjski Mohorjevi je izšel roman v pismih *Nikogaršnja* avtorice Vande Šega, s katerim smo na predstavitev v knjigarni v Ljubljani priklicali tudi zvok saksofona (Ita Nagode in Lan Meden), na predstavitev v Cerknici pianistko Ano Rus, ki je ozvočila pogovor Vesne Telič Kovač z avtorico in z urednico Alenko Veber, *Nikogaršnja* pa nam je doživetja med knjigami v Ljubljani pričarala tudi na predvečer svetovnega dneva knjige.

Spet smo bili v gosteh: pri Alojzu Rebuli in Zori Tavčar v Loki pri Zidanem Mostu z njuno *Dve mladosti — ena ljubezen*, kjer sta pogovor z obema pripovednikoma usmerjala Tatjana Rojec in Jože Faganel ob umetniški besedi Milade Kalezič in Pavleta Ravnohriba; v Mozirju na pogovornem večeru o starševstvu; v Narodnem domu v Celju smo predstavili prav posebno in z dokumentarnim gradivom bogato monografijo Bogdana Kolarja *Zgodovina krščanstva na ozemlju celjske škofije*, ki je izšla ob desetletnici

ustanovitve celjske škofije, ob tem pa še zbornik Jožeta Kužnika *Vzcvetela velikonočnica*. Obiskali smo tudi knjižni sejem otroške in mladinske literature v Bologni. Na literarni matineji »Stebri krščanstva« v Ljubljani smo predstavili šmarnično branje za 2016, na matineji »Ali ima trpljenje smisel?« pa je Sebastjan Kristovič razgrnil svoj pogled na Dostojevskega in Nietzscheja ob interpretaciji besedil Pavleta Ravnohriba ter ob slikanici *Moj ljubi Mic* spregovoril tudi o tem, kako se otrok sooči s smrtjo.

Izšla je druga letošnja številka revije *Zvon*.

MAJ 2016

Mesec maj je Mohorjevi prinesel dve pomembni zgodovinski knjižni izdaji. Natanko 99 let po Majniški deklaraciji (1917) smo na Gradu Jable (skupaj z Alešem Mavrom in Petro Svobljšak) predstavili novo knjigo zgodovinarja, profesorja in dunajskega veleposlanika Andreja Rahtena *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*. Prvič pa je v slovenskem jeziku v prevodu Rudija Medena izšla tudi svetovna knjižna in filmska uspešnica *Schindlerjev seznam*, pretresljiv roman o resnični zgodbi nemškega vojnega dobičkarja, tovarnarja Oskarja Schindlerja, ki je sam rešil smrti v plinski celici več Judov kot kateri koli drug posameznik v drugi svetovni vojni — zgodba knjige z Bookerjevo nagrado, po kateri je bil posnet tudi znameniti film Stevena Spielberga. V naši knjigarni v Ljubljani je knjigo na pot med bralce pospremil tudi zgodovinar Renato Podbersič.

Na literarnem popoldnevu smo v Ljubljani gostili Jernejo Penca in avtorja Jerneja Letnarja Černiča z njegovo knjigo *Nevidne reči* (založba IDH). Gostovali pa smo tudi mi: Mohorjeva knjiga *Arhitekt Danilo Fürst* (*The Architect Danilo Fürst*) na predavanju Nataše Koselj v Arhitekturnem centru v Galeriji Dessa v Ljubljani; *Jegličev dnevnik* sta tokrat Marija Čipić Rehar in msgr. Renato Podbersič predstavila v Kulturnem centru Lojze Bratuž na »Srečanju pod lipami« v Gorici; Milko Mikola je knjigo *Celje v pla-*

menih revolucije predstavil na predavanju v Narodnem domu v Celju. Na uredništvu nas je obiskal izraelski veleposlanik gospod Shmuel Meiom.

JUNIJ 2016

Eden pomembnejših dogodkov tega leta je gotovo obisk predsednika države Boruta Pahorja v knjigarni Celjske Mohorjeve družbe v Ljubljani, ko je s svojim nagovorom izkazal državniško čast in poklon pokojnemu nadškofu Alojziju Šuštarju ob predstavitvi knjige Jerneja Vrtovca *Vloga nadškofa Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije*. To bogato dokumentirano knjigo so med bralce pospremili še nadškof msgr. Stanislav Zore, škof Anton Jamnik, direktor Nadškofijskega arhiva France M. Dolinar ter Šuštarjevi najbližji sorodniki in sodelavci. Knjiga je bila v mesecu dni razprodana in ponatisnjena.

Zelo lep sprejem je med bralci doživela tudi knjiga *Ne pustim te čakati* (prevedla Mateja Gomboc) avtorice Nives Meroi, ki je s skupaj z možem Romanom Benetom na popoldanski predstavitvi v Ljubljani pripovedovala svojo zgodbo zakonskega para, ki je osvojil 13 osemčakov in premagal še druge, bolj zahrbtnje življenjske ovire.

Predstavili smo tudi druge knjižne novosti in gostili duhovno-poetično popoldne »Obrazi žensk« (Stanko Gerjolj, Marcin Godawa, Barbara Simonič, Bojan Žalec). Noč knjigarn je v Ljubljani gostila Branka Petauerja in Majdo Naji s pripovedmi o Siriji, v Celju pa Vando Šega z romanom *Nikogaršnja*, Sonjo Mlejnik v interpretaciji besedil in Iva Umeka na klaviaturah — *Nikogaršnja* je ta popoldan v *Duhovni misli* gostila tudi TV Slovenija.

Zelo bogat je bil tudi junijski Mohorski večer v atriju Doma sv. Jožef v Celju, kjer je Tanja Ozvatič skozi zadnje stoletje majniških deklaracij vodila Andreja Rahtena, kardinala Franca Rodeta in zgodovinarke Tamaro Griesser Pečar.

Udeležili smo se še strokovnega kongresa založnikov na Bledu, pripravili pa smo si tudi poseben dan za druženje vseh zaposlenih: izlet s panoramsko

vožnjo po slovenskem morju, obiskali smo založbo Ognjišče v Kopru in cerkev v Hrastovljah.

Izšla je tretja in četrta — dvojna številka revije *Zvon*.

JULIJ 2016

Julij je v času največje begunske krize Mohorjevi prinesel izdajo knjige nekdanjega direktorja SOVE Damirja Črnčeca *Kresovi*. Vodstvo Celjske Mohorjeve družbe se je udeležilo poletnega sprejema Mohorjeve družbe v Celovcu, kjer so pripravili program v počastitev 165-letnici ustanovitve Mohorjeve družbe. Sredi visokega poletja nas je v Kulturnem centru Lojze Bratuž v Gorici presentila številčna udeležba in veliko zanimanje za pogovor z Jernejem Vrtovcem, avtorjem knjige *Vloga nadškofa Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije*, ki je bila tudi prijetna priložnost za srečanje in pogovor s predstavniki Goriške Mohorjeve družbe.

Tanja Ozvatič v pogovoru z Jernejem Vrtovcem v Kulturnem centru Lojze Bratuž v Gorici

AVGUST 2016

Celjska Mohorjeva družba je 165-letnico ustanovitve obeležila 29. avgusta 2016 s sveto mašo za vse mohorjane, ki jo je v cerkvi Marijinega vnebovzvetja v Celju daroval pokrovitelj celjski škof msgr. Stanislav Lipovšek s somaševalci, nato pa s slavnostno akademijo v Narodnem domu, ki jo je pripravila in povezovala ravnateljica Tanja Ozvatič, za umetniško besedo so poskrbeli Tadeja Petrovčič Jerina, Rok Ločniškar in Pavle Ravnohrib, za pesem pa Fantje z Jožefovega hriba. Na trobenti se je predstavil Emil Brezovšek, slavnostni govorniki pa so bili predsednik Celjske Mohorjeve družbe Jože Planinšek, župan Mestne občine Celje Bojan Šrot in minister za kulturo Anton Peršak. Prireditve so se udeležili tudi predstavniki Celovške in Goriške Mohorjeve družbe, celjskega javnega življenja in številni naši avtorji, sodelavci in drugi mohorjani, prireditve je močno odmevala tudi v medijih.

S ponosom smo ob 50-letnici smrti pisatelja in duhovnika Janeza Jalna na koliščarskem dnevu na Igu bralcem predstavili novo izdajo trilogije *Bobri*, ob tem pa tudi avtorski projekt Mihe Čelarja *Bobri Voz* — interaktivni strip, v katerem junaki s pomočjo mobilne aplikacije oživijo.

SEPTEMBER 2016

Šolsko leto smo začeli s predstavitvijo učbenika za drugi razred kitare *Kitarski um 2*, s prvo knjigo iz nove zbirke »Mali učbenik preživetja« *Glavo gor!*, z novimi 30 zgodbami o Don Camillu ter z odprtjem razstave ilustracij Erike Omerzel Vujič, s katerimi je umetnica opremila knjigo za otroke Mateje Gomboc *Na potep v naravo*.

V sodelovanju z Inštitutom Karantanija in s Slovensko matico smo predstavili prvi popis prebivalstva iz leta 1754 v knjigi *Gorenjske družine v 18. stoletju*, ki so jo predstavili Lovro Šturm, Tone Krampač in Stane Granda.

Z Damirjem Črnčecem in njegovimi *Kresovi* smo gostovali na pogovornem večeru v Jurovskem Dolu.

Animirani film in strip *Bobri Voz* ter celovečerni dokumentarni film *Skrivnost barjanskega kolesa* so svojo premiero doživeli na portoroškem filmskem festivalu, urednica Alenka Veber pa jih je predstavila tudi na Govekarjevem večeru v Knjižnici Ig.

Na svoji redni seji se je sestal Glavni odbor Društva Mohorjeva družba.

Izšla je peta letošnja številka revije *Zvon*.

Dr. Tanja Ozvatič, ravnateljica Celjske Mohorjeve družbe

Fotografije: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Slavnostna akademija ob 165-letnici ustanovitve Mohorjeve družbe

ČASTNI ČLANI CELJSKE MOHORJEVE DRUŽBE

akad. prof. dr. Kajetan Gantar
Metka Klevišar, dr. med
msgr. dr. Franc Kramberger
prof. Mirko Mahnič
prof. France Pibernik
akad. prof. Alojz Rebula
kardinal dr. Franc Rode
msgr. Oskar Simčič
Zorko Simčič
prof. dr. Marijan Smolik

MOHORJEVA DRUŽBA V CELOVCU

DRUŽBA

V septembru 2016 je na sedežu Mohorjeve družbe v Celovcu potekal redni občni zbor, na katerem so svoja poročila predstavili oba ravnatelja dr. Karl Hren in Franc Kelih ter predsednika upravnega in nadzornega odbora mag. Ivan Olip in ddr. Marian Wakounig. Na občnem zboru smo spremenili tudi v nekaj točk pravil Mohorjeve družbe.

V letu 2016 se je Mohorjeva Celovec spomnila tudi 165-letnice ustanovitve družbe. Med številnimi častnimi gosti sta ravnatelja družbe lahko pozdravila tudi slovenskega ministra za Slovence v zamejstvu in po svetu Gorazda Žmauca.

MOHORJEVA ZALOŽBA

Založba je v letu 2016 v svoj program sprejela skupno 34 naslovov — od tega je 20 knjig izšlo v slovenskem in 14 v nemškem jeziku. Veseli smo, da je v našem splošnem programu kar nekaj koroških slovenskih avtoric in avtorjev. Ne samo s kulturnozgodovinskega, temveč tudi z jezikoslovnega vidika izredno zanimiva je knjiga mlade znanstvenice Veronike Olip-Urank, ki je napisala študijo o ohranjenih slovenskih napisih na križevih potih na južnem Koroškem. Naš hišni avtor Martin Kuchling je izdal napet koroški kriminalni roman *Ko se mačke ženijo*, Niko Kupper pa šesto otroško slikanico v priljubljeni seriji *Kamenčki zgodovine*: tokrat za otroke primerno pripoveduje o Miklovi Zali in kmečkih uporih. Mohorjeva založba je imela čast, da je lahko izdala še tretji »jezikovni brevir« dr. Franceta Vrbinca z naslovom *366 x slovensko z jezikovnimi koticami skozi leto*. Ko je dr. Vrbinc decembra 2015 založbi oddal rokopis za ta jezikovni

priročnik, nismo slutili, da bo to njegova zadnja knjiga. Tik pred smrtjo na prvi petek v aprilu 2016 je še lahko prelistal svojo knjigo, ki je malo prej prišla iz knjigoveznice. Spoštovani gospod dr. France Vrbinc, iskren in velik boglonaj za vse, kar ste za našo založbo dobrega storili kot dolgoletni vodja Mohorjeve tiskarne in kot avtor in lektor! Med koroškimi avtorji je treba omeniti še Jozija Strutza (*Sanjska dežela*, *Inšpektor Mangart in rop Pernhartove Ribnice*) in Jakoba Wüstra, ki je pri nas izdal svojo prvo pesniško zbirko (*Der Bogen zwischen Geburt und Tod. Lok med rojstvom in smrtjo*). V knjigi so objavljene tudi reprodukcije nekaterih slik tega izjemnega umetnika.

Odmeven je bil prevod dela najbolj priznanega nemškega nevroznanstvenika in zdravnika Manfreda Spitzerja z naslovom *Digitalna demenca. Kako spravljamo sebe in svoje otroke ob pamet*. Avtor, ki je maja 2016 na našo pobudo obiskal tudi Slovenijo in je prodal že več ko 250.000 izvodov nemške knjige, svari pred intenzivno rabo digitalnih medijev, saj ti zlasti pri otrocih in mladostnikih vodijo v govorne in učne motnje, pomanjkanje pozornosti, stres, depresijo in v vse večjo nagnjenost k nasilju.

Priznana in priljubljena novinarka in zgodovinarica Rosvita Pesek je v naši založbi izdala tretjo knjigo v zbirki *Tako so gradili državo*. V njej predstavlja življenje in delo dr. Franceta Bučarja, prvega predsednika državnega zbora samostojne Slovenije.

Kot srhljivka se bere knjiga Igorja Omerze, *1984 — Orwellovo leto Agopa Stepanjana*. Na osnovi zbranskega arhivskega gradiva Omerza pripoveduje o usodi bolgarskega državljana Agopa Stepanjana in osmih njegovih sotrpinov, ki so bili na tajnem »udbovsko-

Mohorjeva založba iz Celovca je 12. septembra 2016 v Državnem zboru predstavila knjigo Rosvite Pesek *Bučar*. Z leve: ravnatelj Mohorjeve družbe dr. Karl Hren, predsednik Državnega zbor dr. Milan Brglez, avtorica dr. Rosvita Pesek, ravnatelj Mohorjeve družbe Franc Kelih, Janez Bučar, Lojze Peterle in urednik Mohorjeve založbe mag. Hanzi Filipič. Foto: Tatjana Splichal.

236

-vojaškem« procesu leta 1984 v Ljubljani popolnoma nedolžni obsojeni na večletne zaporne kazni.

Med nemškimi knjigami pa bi bilo treba omeniti vsaj dve: zapise doživetij Ludwiga Schwenka (*Als Kriegsgefangener durch Serbien 1918–1919*), ki je bil ob koncu vojne kot avstro-ogrski častnik ujet v Črni gori in je potem preživel leto dni v srbskem ujetništvu, ter knjigo koroškega rojaka Vinzenza Olipa, ki je opisal usodo obirske družine med drugo svetovno vojno (*Ebriach 39, vulgo Jereb. Überleben zwischen Gestapo und Partisanen*).

Tudi letos je knjižna bera Mohorjeve založbe iz Celovca zanimiva. Več o naših knjigah lahko preberete na spletni strani www.mohorjeva.com.

ŠOLSKE KNJIGE

Veliko pozornosti smo letos posvetili novi obliki učbenikov — tako imenovanim elektronskim učbenikom (e-knjige), ki jih ponujamo v Šolski akciji knjig kot komplet skupaj s tiskano knjigo. Celo vrsto naših slovenskih učbenikov in tudi nemških vero-

učnih knjig, pri katerih skrbimo za tisk in distribucijo, smo na novo vložili v potrditev.

Letos je posebej treba omeniti novo veroučno knjigo dr. Jožeta Tilla *Očiščenje spomina, Zgodovina krščanstva na Koroškem in v sosednjih deželah*, ki je potrjena za uporabo pri predmetu verouk v 4., 5., 6., 7. in 8. razredu v vseh slovenskih izobraževalnih ustanovah. Vsebinsko težišče je namenjeno krščanstvu; knjiga naj bi učencem približala osnovne tematike in vprašanja iz zgodovine krščanstva na Koroškem.

Dokončali smo tudi projekt učbenikov za biologijo. Izhajajoč iz enega najbolj priznanih in kakovostnih učbenikov na svetu *Biology* (Campbell, Reece), smo s pomočjo slovenskih strokovnjakov po aktualnem učnem načrtu pripravili štiri učbenike: *Biologija 1, 2, 3 in 4 – Matura* ter še učna pripomočka *Praktikum za terensko delo* in *Laboratorijske vaje*.

V prihodnjem letu bo vsa pozornost namenjena veroučnim knjigam in učbenikom za ljudsko šolo.

KNJIGARNA

Ljudi v Mohorjevo privablja dobra lega. Knjigarna lahko ponudi vse slovenske in nemške knjige — če katere ni na zalogi, jo kupec lahko dobi v 24 urah. Knjigarna ponuja tako zgoščenke vseh domačih zborov kakor tudi razna darila za posebne slovesnosti ter celo vrsto nabožnih predmetov.

V knjigarni so v letu 2016 potekala sanacijska dela in prostore smo uredili tako, da lahko v njih potekajo manjša branja in prireditve. Tako postaja naša knjigarna — po zgledu podobnega centra v Trstu — slovensko kulturno in knjižno središče v Celovcu.

TISKARNA

Poslovanje in razvoj tiskarne sta kljub težkim tržnim razmeram dobra. Uspelo nam je pridobiti nekaj novih dobrih naročnikov. Tiskarna kot član avstrijskega medškofijskega združenja katoliških založb (IKF) tudi tiska avstrijske veroučne knjige, in jih distribuira.

SLOMŠKOV DOM

Domovska ponudba je pomembna in nepogrešljiva infrastruktura za vpis dijakov na Slovensko gimnazijo in na Dvojezično trgovsko akademijo. Zanimanje za vpis v dom iz leta v leto narašča, in tako je tudi v šolskem letu 2016/17 dom popolnoma zaseden. Ponovno zanimanje za bivanje v domu nastaja zaradi spremenjenih družinskih razmer in večje potrebe po zunajdružinski oskrbi mladih. Zanimanje za mesta v Slomškovem domu pa je veliko še posebej zaradi dobrega dela naših vzgojiteljic in vzgojiteljev!

Velik izziv je vsakoletno pridobivanje javnih podpor za vzdrževanje doma, saj dom brez njih ne bi mogel delovati. V financiranje doma so se vključili tudi posamezniki, ki dajejo štipendije socialno šibkim in nadarjenim dijakom. Posebno težišče v letu 2016 so bile tudi kreativne delavnice, na katerih so dijaki spoznali svet literature in umetnosti.

LJUDSKA ŠOLA IN VARSTVO

V šolskem letu 2015/16 smo ponovno imeli dva prva razreda in tudi prijave za šolsko leto 2016/17 so bile nadpovprečne. Tudi na drugih šolskih stopnjah se je prijavilo več dodatnih učencev. Tako se je skupno število šolarjev na naši šoli povečalo na 90!

Skoraj vsi šolarji sprejemajo ponudbo našega varstva, ki skupaj s šolo omogoča celovito jezikovno izobrazbo v obeh deželnih jezikih. Zaradi vedno večjega števila šolarjev je vedno manj prostora, zato bo treba razmisliti o širitvi prostorov.

DUNAJ

Mohorjeva družba iz Celovca upravlja študentski dom Korotan v osmem dunajskem okraju in Knafljevo ustanovo v prvem. V okviru Knafljeve

Mohorjeva družba v Celovcu je ob svoji 165. obletnici 12. julija 2016 vabila na poletni sprejem. Na sliki: ravnatelj Mohorjeve družbe v Celovcu dr. Karl Hren, predsednik Mohorjeve družbe v Celovcu dekan Ivan Olip, koroški deželni svetnik dipl. inž. Christian Benger, ravnatelj Mohorjeve družbe v Celovcu Franc Kelih, veleposlanik RS na Dunaju dr. Andrej Rahten, minister na Uradu za Slovence v zamejstvu in po svetu Gorazd Žmavc ter bivši predsednik Mohorjeve rektor Jože Kopeinig. Foto: Franc Opetnik.

237

ustanove je bila s pomočjo znatne finančne donacije zakoncev Tuma ustanovljena Tumova štipendija, ki jo bo Knafljeva ustanova od leta 2016 vsako leto podelila nadarjenim slovenskim doktorandom.

V študentskem domu Korotan so leta 2016 potekala obsežna sanacijska dela in v celotni hiši so bile obnovljene kopalnice. Dodatno so bili urejeni podi in izolirane notranje stene. S sanacijskimi posegi bo Korotan slovenski študirajoči mladini lahko tudi v prihodnje zagotavljal sodobne in lepe sobe.

Poleg tega smo na novo opremili tudi pritličje, v katerem smo uredili slovenski knjižni center na Dunaju.

Dr. Karl Hren in Franc Kelih

GORIŠKA MOHORJEVA DRUŽBA

Perfer et obdura, dolor hic tibi proderit olim.

Ovid

Zadruga Goriška Mohorjeva, ki danes skrbi za izdajanje knjig Goriške Mohorjeve družbe, tednika *Novi glas* in otroške revije *Pastirček* ter za priložnostno organizacijo kulturnih dogodkov, ki so vezani zlasti na promocijo knjig, se že dlje časa sooča s strukturnimi težavami. O tem govori naslednji zapis, ki ga je upravni odbor zadruge pod vodstvom predsednika Petra Černica objavil v *Novem glasu* 25. maja 2016:

10 točk v odgovor krovnicima organizacijama

Glede naše krize smo v zadnji številki Novega glasa brali izjavi predsednikov krovnic Rudija Pavšiča in Walterja Bandlja, ki napovedujeta skupno zavzemanje za Zadrugo Goriška Mohorjeva, obenem kritizirata sanacijske ukrepe, ki jih je upravni odbor sprejel. V zvezi s tem bi bralce in krovni organizaciji ponovno spomnili, da:

1. naša kriza ni muha enodnevnica, a se vleče že vrsto let, kar je razvidno iz vseh poročil sedanjega kot tudi prejšnjega upravnega odbora. Naj omenimo, da ni naključje, če je že 24. julija 2015 deželni sindikat novinarjev Assostampa objavil novico, da nam grozi zaprtje.

2. so se nam javni prispevki od leta 2011 znižali za 69.627,24 evra, kar pomeni za naše razmere strukturno krizo.

3. v zadnjih 5 letih je bilo, z izjemo leta 2013, poslovanje zadruge vedno negativno, poslovne izgube pa smo vedno nižali z rezi in krili z rezervami, ki so se v letih postopno izčrpale.

4. v vsem tem času resnih odzivov na našo krizo ni bilo ne v obliki zagotavljanja strukturnih finančnih rešitev, še manj v obliki nasvetov o boljšem upravljanju.

5. sedanji upravni odbor je glede na strukturno nižanje prispevkov v zadnjih dveh letih tako Deželi FJK (posledično tudi deželni posvetovalni komisiji) kot tudi Republiki Sloveniji in SSO-ju nakazal možne oblike mehkejše, čeprav nujno potrebne prestrukturacije za zadrugo, a predlogi so do danes naleteli na gluha ušesa.

6. nelahek poseg, ki se je dotaknil osebja, ne bi bil potreben ali bi bil manj boleč ob drugačnem ravnanju in drugačnih izbirah Republike Slovenije, Dežele FJK in krovnic organizacij.

7. glede na omenjeno sliko in na dejansko finančno stanje, ki mora biti v tej krizni fazi izhodišče vsakršnega odločanja, je odbor februarja leta 2016 ugotovil primanjkljaj 105.000 evrov za tekoče leto.

8. omenjena poslovna izguba bi zelo verjetno pomenila ob koncu finančnega leta nastop komisarske uprave, kar bi ogrozilo preživetje zadruge.

9. s posegom smo trenutno dosegli, da bo ob koncu leta, glede na ustaljene stroške in dohodke, znašal načrtovani primanjkljaj 63.800 evrov, kar jamči tudi v primeru zamud z izplačili, o katerih govori Bandelj, možnost še enoletnega preživetja, čeprav bo ta izguba že načela glavnico zadruge.

10. Zadruga Goriška Mohorjeva ne potrebuje začasnih rešitev; potrebne so strukturne rešitve, za katerimi morajo stati jasne politične odločitve Dežele FJK, Republike Slovenije kot tudi obeh krovnic organizacij.

Za upravni odbor: Peter Černic, Marko Tavčar, Erika Jazbar, Jožko Fornazarič, Martin Drufovka, Jadranka Cergol, Tiziana Zavadlav, Martina Valentinčič

Dodati moramo, da ima zadruga deset redno zaposlenih uslužbencev. »Nelahek poseg«, ki ga omenja 6. točka, pomeni, da se je zadruga odločila, da zaradi finančne krize začne 1. aprila 2016 krčiti število delovnih ur nečasnikarskemu osebju. Časnikarjem urnikov nismo krčili, ker bi s tem povzročili dodatne sindikalne in upravne probleme. Izhajanje tednika, mesečnika in knjižnih izdaj je tako bilo in je še vedno mogoče le ob veliki požrtvovalnosti vseh uslužbenk in uslužbencev ter mnogih prostovoljnih sodelavcev.

Krovni organizaciji (Svet slovenskih organizacij in Slovenska kulturno gospodarska zveza) sta ob sprejemanju deželnega rebalansa obljubili, da bosta zadrugi dodelili potrebna sredstva, a doslej (ko to pišemo, so že prvi dnevi oktobra 2016) še nimamo jasnega odgovora in ne vemo, kolikšen znesek naj bi nam dodelili.

Vtis je, da v pristojnih uradih navkljub večkratnim dopisom in pogovorom predsednika Zadruge Goriška Mohorjeva Petra Černica, ki je skušal doseči jasno soočenje in razčiščenje glede prestrukturiranja delovanja zadruge, da ta ne bi bila tako usodno odvisna od javnih prispevkov, ni pravega posluha za te predloge. Zakaj je tako, si ne znamo pojasniti, je pa z našega zornega kota jasno, da nas takšna odvisnost močno omejuje. Mogoče smo krivični, a verjetno prav to hočejo.

Zaradi teh težav in notranjih nesoglasij je predsednik Zadruge Goriška Mohorjeva Peter Černic odstopil, nakar je preostali del odbora začasno prevzel vodenje vseh dejavnosti v pričakovanju, da bi sklicali nov občni zbor, na katerem naj bi določili novo vodstvo.

KNJIŽNE IZDAJE

Navkljub težavam je tudi v minulem letu izšlo kar nekaj knjig. Prvo srečanje s knjižnimi novostmi za leto 2016 in tudi s sodelavci in bralci je bilo v ponedeljek, 23. novembra 2015, v galeriji Ars, štiri dni kasneje pa v Ljubljani v sklopu predstavi-

Avtorji med predstavitvijo knjižne zbirke GMD za leto 2016 v Tržaškem knjižnem središču: z leve Jasna Merku, Tanja Rebula, Stanko Sivec, Danijel Čotar, Matej Susič

tve zamejskih založb na 31. Slovenskem knjižnem sejmu v Cankarjevem domu ter nato v sredo, 2. decembra, v Tržaškem knjižnem središču. Predstavili smo *Koledar za leto 2016*. Vsebinsko je uglašen na Benečijo zaradi 150. obletnice usodnega plebiscita, ki je te kraje dodelil Kraljevini Italiji. Trije tehtni članki izpod peresa Benečanov jasno analizirajo posledice omenjenega ljudskega glasovanja in sedanje razmere. Tudi sam koledarski del je posvečen Benečiji in bralca opozarja na ljudske običaje v raznih beneških vaseh. Zbornik sicer tradicionalno objavlja vrsto prispevkov verske, zgodovinske, družboslovne, poljudnoznanstvene in leposlovne narave ter poročila o delovanju kulturnih organizacij, društev in ustanov v zamejstvu.

Z veseljem lahko povemo, da je knjiga Danijela (Danila) Čotarja *Ptičje kvatre*, ki je tudi izšla v zbirki za leto 2016, prejela znak zlata hruška. Gre za priznanje, ki ga podeljuje uredniški odbor Priročnika za branje kakovostnih mladinskih knjig.

Knjiga prinaša opis 32 ptic, ki jih avtor predstavi v kontekstu posebne zgodbe. Opisi ptic so tako porazdeljeni v štiri razdelke: *Zima*, *Pomlad*, *Poletje* in *Jesen*. Mojstrsko je vsako ptico v tehniki akvarela upodobil slikar Matej Susič.

Veliko zanimanje, ki se je potrjevalo na številnih predstavitev po Primorski, je doživela knjiga Stanka Sivca *Skozi ogenj*. Gre za življenjsko pripoved primorskega duhovnika, doma z Livka pri Kobaridu, ki so ga kot mladega študenta teologije zaznamovale politične razmere v povojni Jugoslaviji. Izkusil je zapor in samico, prisilno delo v taboriščih in sodni proces. Kljub vsem tem preizkušnjam je vztrajal pri svoji odločitvi za duhovniški poklic. Ta želja se mu je tudi uresničila in leta 1955 je začel svojo bogato in plodno duhovniško pot. Uvodno besedo je v knjigi napisala Miroslava Cencič. Zaradi velikega povpraševanja smo knjigo ponatisnili.

Otrokom pa je bila namenjena bogato ilustrirana knjiga *Kraljestvo morja*. V nizu pravljic, ki jih povezuje tema morja, avtorica Mira Zelinka pripoveduje zgodbo o kraljestvu Velikega Oceana, ki z ženo Sireno in hčerkama Plimo in Oseko ter Morskimi konjički, Hobotnico velikanko in Morskimi zvezdami pričara v štirih zaporednih, med seboj povezanih pravljičah skrivnosti morja. Knjigo krasijo ilustracije akademske slikarke Jasne Merku.

V sodelovanju s Tržaško duhovsko zvezo pa je izšel stenski *Naš koledar*, ki ga za leto 2016 krasijo fotografije cerkva in najlepših oltarjev iz Beneške Slovenije.

V sozaložništvu so izšle še zbirka pesmi Berte Golob *Iz Božje roke za otroke*, pesmi z duhovnim pomenom (v sozaložništvu z Ognjiščem), v sodelovanju s Celovško Mohorjevo pa črtice Draga Štoke *Koroška v mojem srcu*, v katerih avtor pripoveduje o svojem doživljanju in spoznavanju Koroške in tamkajšnjih Slovencev kot izletnik in tudi kot dolgoletni politični predstavnik Slovencev v Italiji.

V sodelovanju z VZPI-ANPi iz videmske pokrajine, *Društva 'Terre sul Confine'* iz Visca pa smo izdali knjigo *Visco 1943* s podnaslovom *Un campo di concentramento in Friuli*. Avtorica knjige, posvečene fašističnemu taborišču v osrednji Furlaniji, v katerem so bili zaprti mnogi Slovenci in Hrvati, je Tania Zanuttini. Fotografijo za naslovnico je prispe-

val uveljavljeni fotograf Claude Andreini. Dragocen uvod je prispeval tržaški pisatelj Boris Pahor. Boga te podatke o samem taborišču in zbiranju pričevanj ter o naporih za zaščito taborišča in za njegovo ohranitev v spomin in opomin je v spremni besedi navedel prof. Ferruccio Tassin. Spodbudna zapisa sta prispevala še Dino Spangero za ANPI, medtem ko o pomenu ohranjanja spomina piše predsednik GMD Renato Podbersič.

OTROŠKA REVIIJA PASTIRČEK

Otroška revija *Pastirček* je začela izhajati v šolskem letu 1945/46. V nedeljo, 10. aprila 2016, smo tako slovesno praznovali 70-letnico izhajanja te revije. Veliko ljudi se je zbralo v kulturnem centru Lojze Bratuž v Gorici, kjer je bila najprej sveta maša, ki so jo s petjem oblikovali otroci OPZ Mali Lujerji iz Benečije in OPZ Emil Komel iz Gorice, daroval pa jo je sedanji urednik *Pastirčka* Marjan Merkežič. V veliki dvorani je bil nato kulturni spored. V beneškem narečju je pod vodstvom Davida Klodiča lepo zapel OPZ Mali Lujerji, odlično so se ob spremljavi ansambla in pod vodstvom Martine Hlede odrezali tudi pevci OPZ F. B. Sedej iz Števerjana. Vmes so člani skupine Mali TeLeGo Radijskega odra, ki jih je pripravila Lučka Susič, uprizorili — v tržaškem narečju — igrico s poučnim koncem o Pepiju, Katricu in zlati ribici. Posamezne točke povezovala »pastirica« Sanja Vogrič in »pastir« Patrik Cingerli, člana skupine O'Klapa iz Gorice. Povedala sta, da se je *Pastirček* rodil v Gorici na veliko noč pred 70 leti, davnega leta 1946. Posebno buren aplavz pa je požel eden najbolj priljubljenih junakov iz revije, »utelešeni« protagonist iz stripa Walterja Grudine Packo, ki je »vžgal« publiko in močno razživil vzdušje v dvorani s svojo popačeno slovenščino, ki so jo otroci sami popravljali.

Vsekakor *Pastirček* redno izhaja in z naklado 1800 izvodov dejansko dosega vse osnovnošolce šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji.

Občinstvo med predstavitvijo knjige Stanka Sivca *Skozi ogenj* v Bovcu

NOVI GLAS

Tednik gotovo igra nepogrešljivo vlogo v ohranjanju medijske pluralnosti med Slovenci v Italiji. Za zadrugo je to velik finančni in tudi vsebinski izziv, saj je pri tedniku zaposlenih največ uslužbencev. Kdor *Novi glas* vzame v roke, se zave, da je to tednik, ki gotovo presega naš zamejski prostor in na svojih straneh obravnava ves slovenski kulturni in narodni prostor. V njem lahko beremo poročila in članke, ki osvetljujejo ali ocenjujejo dogodke med slovensko narodno skupnostjo na Tržaškem, Goriškem, v Benečiji, Reziji in Kanalski dolini, pa tudi na Koroškem in v matični Sloveniji, ne zanemarjamo pa niti zdomstva.

Prihodnost tednika bo vezana tudi na novi zakon o založništvu, ki ga je italijanski parlament iz-

glasoval prve dni oktobra, vendar bo mogoče kaj več o tem povedati šele, ko bo vlada pripravila izvršilne odloke.

SKLEP

Naš čas je poln sprememb, ki so odraz današnje nemirne, tekoče družbe, ki uspešnost rada meri le z vatli finančnega poslovanja. Ta nemir in kriteriji se odražajo na vseh področjih in včasih je težko ohraniti smisel za cilje delovanja, ki smo si jih vedno postavljali in ki stojijo na štirih temeljih: slovenstvu, krščanstvu, demokraciji in svobodi. Na teh temeljih bomo skušati stati in obstati tudi v prihodnosti.

Marko Tavčar

Fotografiji: arhiv Goriške Mohorjeve družbe

MOHORJEV KOLEDAR 2017 | Urednica Alenka Veber | Lektorirali Alenka Kobler in
Nuša Mastnak | Oprema in prelom Rok Ločniškar | Izdala in založila Društvo Mohorjeva
družba in Celjska Mohorjeva družba d. o. o. | Za založbo predsednik Jože Planinšek CM
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič | © Celjska Mohorjeva družba, 2016 | www.mohorjeva.org
| Natisnila tiskarna Dravski tisk d. o. o. v 2700 izvodih | Celje-Ljubljana 2016